

รายงานการวิจัย
โครงการสำรวจการพึ่งพาตนเอง
ทางเศรษฐกิจของครอบครัว

สถาบันพัฒนาสุขภาพอาเซียน มหาวิทยาลัยมหิดล
สำนักงานกิจการสตรีและสถาบันครอบครัว
กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์

รายงานการวิจัย

โครงการสำรวจการพึ่งพาตนเอง

ทางเศรษฐกิจของครอบครัว

สถาบันพัฒนาสุขภาพอาเซียน มหาวิทยาลัยมหิดล

สำนักงานกิจการสตรีและสถาบันครอบครัว

กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์

โครงการสำรวจการพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจของครอบครัว

ผู้เขียน

จิราพร ชมพิกุล
ปราณี สุทธิสุคนธ์
เกรียงศักดิ์ ช่อเลื่อม
สมชาย วิริกรมย์กุล
จุฑาธิป ศีลบุตร

Authors

Jiraporn Chompikul
Pranee Suthisukon
Kriengsak Sueluerm
Somchai Viripiromgool
Jutatip Sillabutra

ข้อมูลบรรณานุกรม :

จิราพร ชมพิกุล

โครงการสำรวจการพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจของครอบครัว = Economic Self-Reliance in Thai Families / จิราพร ชมพิกุล, ปราณี สุทธิสุคนธ์, เกรียงศักดิ์ ช่อเลื่อม, สมชาย วิริกรมย์กุล--นครปฐม : สถาบันพัฒนาสุขภาพอาเซียน มหาวิทยาลัยมหิดล, 2553 ก-ฉ, 200 หน้า

1. ครอบครัว--ไทย--วิจัย 2. การพึ่งพาตนเอง 3. ครอบครัว--ภาวะเศรษฐกิจ
4. เศรษฐกิจพอเพียง I. ปราณี สุทธิสุคนธ์ II. เกรียงศักดิ์ ช่อเลื่อม III. สมชาย วิริกรมย์กุล
IV. จุฑาธิป ศีลบุตร V. มหาวิทยาลัยมหิดล สถาบันพัฒนาสุขภาพอาเซียน

HQ755.85๙533ค 2553

พิมพ์ที่

ห้างหุ้นส่วนสามัญ เอ็น แอนด์ เอ็น ก๊อปปี้ แอนด์ พริ้นติ้ง
(ร้านพัชรารักษ์) โทรศัพท์ 0-2800-3618

จำนวนพิมพ์

50 เล่ม

จัดพิมพ์โดย

สถาบันพัฒนาสุขภาพอาเซียน มหาวิทยาลัยมหิดล
เลขที่ 25/25 ถนนพุทธมณฑลสาย 4 ตำบลศาลายา
อำเภอพุทธมณฑล จังหวัดนครปฐม 73170
โทรศัพท์ 0-2441-9040-3 โทรสาร 0-2441-9044

จัดรูปเล่ม

ศรีไพร ปิ่นบัวทอง

ออกแบบปก

ไพฑูรย์ กลั่นไพฑูรย์

กิตติกรรมประกาศ

โครงการสำรวจการพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจของครอบครัว ดำเนินงานโดยความร่วมมือระหว่างสำนักงานกิจการสตรีและสถาบันครอบครัว กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ กับสถาบันพัฒนาสุขภาพอาเซียน มหาวิทยาลัยมหิดล

ขอขอบพระคุณ ผู้ทรงคุณวุฒิทั้ง 3 ท่าน คือ ศาสตราจารย์เกียรติคุณจรรยา สุวรรณทัต ศาสตราจารย์แพทย์หญิงศิริกุล อิศรานุรักษ์ และรองศาสตราจารย์จิตตินันท์ เดชะคุปต์ ที่กรุณาให้ข้อคิดเห็น และชี้แนะแนวทางการดำเนินโครงการอย่างเป็นกัลยาณมิตร โดยเฉพาะอย่างยิ่งการจัดทำรายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ให้มีความสมบูรณ์และถูกต้องอันเป็นประโยชน์ต่อการวางแผนกำหนดแนวทาง มาตรการ แผนงาน และนโยบายด้านการเสริมสร้างความเข้มแข็งของสถาบันครอบครัวต่อไปในอนาคต

ขอขอบคุณ คุณประชุม อ่อนพึ้ง คุณเทอดชาย เขี่ยมลำน้า คุณรัตนภรณ์ จารุวัสถ์ และคุณกัลยา วรรณยางกูร ที่ให้ความอนุเคราะห์ในการติดต่อประสานงาน อำนวยความสะดวกในการทำงาน และให้คำปรึกษาแนะนำแก่คณะผู้วิจัยด้วยความเป็นกัลยาณมิตร เพื่อให้การดำเนินโครงการเป็นไปตามขั้นตอน และสามารถสำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดี

ขอขอบคุณ ผู้ประสานงานพื้นที่ทุกท่าน ใน 4 ภาค 6 จังหวัด ได้แก่ กรุงเทพมหานคร ชลบุรี สุพรรณบุรี เชียงใหม่ สงขลา และอุบลราชธานี ที่ให้ความอนุเคราะห์ติดต่อประสานงานกับคนในชุมชน คัดเลือกพนักงานสัมภาษณ์ และอำนวยความสะดวกในเรื่องอื่นๆ อีกมากมาย จนทำให้การเก็บรวบรวมข้อมูลในพื้นที่สำเร็จลุล่วงตามแผนการดำเนินงานที่กำหนดไว้

ขอขอบคุณ หัวหน้าครอบครัวและตัวแทนของครอบครัว ที่กรุณาสละเวลาอันมีค่าในการตอบแบบสอบถาม รวมทั้งพนักงานสัมภาษณ์ทุกท่าน ที่ได้เสียสละ และอดทนอดกลั้นตากแดดตากฝน เพื่อให้ได้ข้อมูลอันเป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่อการวิจัยในครั้งนี้

สำนักงานกิจการสตรีและสถาบันครอบครัว กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ กับสถาบันพัฒนาสุขภาพอาเซียน มหาวิทยาลัยมหิดล หวังเป็นอย่างยิ่งว่า รายงานวิจัยฉบับนี้ จะสามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้อย่างเป็นรูปธรรมในแวดวงวิชาการและสังคมโดยรวม คณะผู้วิจัยก็ขอแสดงความดีใจแก่หน่วยงาน องค์กร และบุคคลที่ได้กล่าวมาข้างต้น ณ ที่นี้ด้วย

คณะผู้วิจัย
กุมภาพันธ์ 2553

รายชื่อคณะผู้วิจัย
โครงการสำรวจการพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจของครอบครัว

ที่ปรึกษาโครงการ

แพทย์หญิงสุพัตรา ศรีวณิชชากร
ศาสตราจารย์แพทย์หญิงศิริกุล อิศรานุรักษ์

หัวหน้าโครงการ

รองศาสตราจารย์ ดร. จีราพร ชมพิกุล

นักวิจัยหลัก

นางสาวปราณี สุทธิสุขคนธ์
นายเกรียงศักดิ์ ชื้อเลื่อม
นายสมชาย วิริกรรมกุล
อาจารย์ ดร. จุฑาธิป ศีลบุตร

ผู้ประสานงานส่วนกลาง

นายเทอดชาย เอี่ยมล้ำนำ
นางสาวรัตนภรณ์ จารุวัสด์
นางสาวกัลยา วรรณยางกูร

ผู้ประสานงานในพื้นที่

ทันตแพทย์หญิงจริยา ศุภนันท์พร	กรุงเทพมหานคร
นายภาวิตร พงษ์ธนะ	กรุงเทพมหานคร
นางสาวพิมพ์ฤทัย วงทองอนุรักษ์	ชลบุรี
นางสาวสุภาพร องค์กริยานนท์	สุพรรณบุรี
นางสาวศิริพร วงค์ชัย	เชียงใหม่
นางณัฐวรรณ อิศระทะ	สงขลา
ดร. อรทัย ศรีทองธรรม	อุบลราชธานี

รายชื่อผู้ทรงคุณวุฒิด้านครอบครัว

1. ศาสตราจารย์เกียรติคุณจรรยา สุวรรณทัต เลขที่ 60 ซอยลาดพร้าว 43
เขตลาดพร้าว กรุงเทพมหานคร 10310
2. ศาสตราจารย์แพทย์หญิงศิริกุล อิศรานุรักษ์ เลขที่ 81/42 ถนนลาดปลาเค้า ซอย 50
แขวงจรัญบุรี เขตลาดพร้าว
กรุงเทพมหานคร 10230
3. รองศาสตราจารย์จิตตินันท์ เดชะคุปต์ สาขาวิชามนุษยนิเวศศาสตร์
มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช

บทสรุปผู้บริหาร

โครงการสำรวจการพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจของครอบครัว

ปัญหาความยากจน ภาวะวิกฤตเศรษฐกิจ การประกอบอาชีพ และรายได้ ประกอบกับความผันผวนทางเศรษฐกิจของประเทศและของโลก ส่งผลทำให้ครอบครัวจำนวนมากประสบปัญหาความเดือดร้อนและยากลำบากในการพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจมากขึ้น

สำนักงานกิจการสตรีและสถาบันครอบครัว กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ จึงร่วมมือกับสถาบันพัฒนาสุขภาพอาเซียน มหาวิทยาลัยมหิดล ดำเนินโครงการสำรวจการพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจของครอบครัว เพื่อให้ภาคีเครือข่ายการทำงานต่างๆ ได้มีผลการสำรวจ ผลการวิจัย และข้อมูลพื้นฐานที่สามารถนำไปประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์ และนำไปสู่การกำหนดแนวทาง มาตรการ แผนงาน และนโยบายด้านการเสริมสร้างความเข้มแข็งของสถาบันครอบครัวต่อไปในอนาคต

วัตถุประสงค์

เพื่อสำรวจการพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจของครอบครัวไทย

วิธีดำเนินการวิจัย

การสำรวจการพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจของครอบครัว มีรูปแบบการวิจัยแบบผสมผสานระหว่างการศึกษเชิงคุณภาพและปริมาณ โดยการศึกษาเชิงคุณภาพ แบ่งเป็น 1) การทบทวนเอกสารที่เกี่ยวข้องกับครอบครัว เศรษฐกิจพอเพียง ทฤษฎีใหม่ และการพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจ และ 2) การสนทนากลุ่มกับกลุ่มเป้าหมายในจังหวัดที่สอดคล้องกับการศึกษาเชิงปริมาณ เพื่อทราบความเข้าใจในหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง สถานการณ์ และข้อเสนอแนะสำหรับการพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจของครอบครัว เพื่อนำผลมาใช้ในการปรับแบบสอบถาม ที่จะนำไปใช้ในการศึกษาเชิงปริมาณกับกลุ่มเป้าหมาย 4 ภาค 6 จังหวัด ได้แก่ ภาคกลาง (สุพรรณบุรี ชลบุรี และกรุงเทพมหานคร) ภาคเหนือ (เชียงใหม่) ภาคใต้ (สงขลา) และภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (อุบลราชธานี) ใช้การสุ่มตัวอย่างแบบชั้นภูมิ (Stratified Sampling) และเก็บรวบรวมข้อมูลโดยการสัมภาษณ์แบบสอบถามกับหัวหน้าครอบครัวหรือผู้แทนในครอบครัวที่ทราบข้อมูลเกี่ยวกับสมาชิกในครอบครัว และสถานการณ์ทางเศรษฐกิจภายในครอบครัวเป็นอย่างดี รวมจำนวนทั้งสิ้น 2,879 ราย ผลการวิจัยสรุปได้ดังนี้

ผลการศึกษาเชิงคุณภาพ

ผลการศึกษาเชิงคุณภาพ สามารถสรุปได้เป็น 6 เรื่อง ประกอบด้วย

1. ข้อมูลทั่วไปของผู้เข้าร่วมเวทีสนทนา พบว่า มีจำนวนทั้งสิ้น 182 คน ส่วนใหญ่เป็นเพศหญิง ประมาณ 3 ใน 4 มีช่วงอายุอยู่ระหว่าง 45-49 ปี จบการศึกษาระดับประถมศึกษาสูงสุด (ร้อยละ 54.95) และมีอาชีพเกษตรกรรมพอๆ กับว่างงาน และส่วนใหญ่ (ร้อยละ 24.73) อาศัยอยู่ในชุมชนนาน 30-39 ปี

2. ความเข้าใจในหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง พบว่า ผู้เข้าร่วมเวทีสนทนากลุ่มส่วนใหญ่ มีความเข้าใจในหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง (องค์ประกอบ 3 ห่วง 2 เงื่อนไข) ในระดับปานกลาง

3. การให้ความหมายของการพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจของครอบครัว ผลการศึกษาเชิงคุณภาพพบว่า แบ่งออกเป็น 7 เรื่อง คือ 1) การทำมาหากิน การประกอบอาชีพและการมีงานทำ 2) การมีรายได้เป็นของตัวเองเพียงพอแก่การดำรงชีพ 3) การมีเหตุผลในการตัดสินใจ และการวางแผนค่าใช้จ่ายในครัวเรือน 4) การมีเงินออมและเงินเหลือเก็บเพื่อไว้เป็นค่าใช้จ่ายในอนาคต 5) การดำเนินชีวิตอยู่บนฐานของความพอเพียง 6) การพยายามพึ่งตนเองให้มากที่สุด และ 7) การใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชนให้เกิดประโยชน์สูงสุด

4. สถานการณ์การพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจของครอบครัว แบ่งออกเป็น 5 เรื่อง ได้แก่

1) รายได้และรายจ่ายของครอบครัว รายได้ส่วนใหญ่มาจากอาชีพการเกษตร รับจ้างทั่วไป ค่าขาย/ธุรกิจส่วนตัว และราชการ/วิสาหกิจตามลำดับ ที่มาของรายได้ที่น่าสนใจคือ เก็บค่าเช่าบ้านและค่าเช่าที่ดิน ส่วนรายจ่ายหลักส่วนใหญ่เป็นค่าอาหารการกิน ค่าน้ำค่าไฟ ค่าเล่าเรียนลูกหลาน ค่ารักษาพยาบาล ค่าลงทุนทำมาหากิน ค่าอบายมุข การพนัน เล่นหวย บูลี่สุรา ภาษีสังคมต่างๆ บางภาคเสียค่าเช่าบ้านและค่าเช่าที่ดิน และซื้อน้ำดื่มแบบถังด้วย

2) ภาวะหนี้สินของครอบครัว 2 แหล่ง คือ หนี้สินในระบบ จากกองทุนเงินล้าน กองทุนหมู่บ้าน กองทุนต่างประเทศ กลุ่มสัจจะออมทรัพย์ กลุ่มเกษตรหมู่บ้าน บริษัทไฟแนนซ์ ธนาคารออมสิน ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร (ธกส.) ส่วนหนี้สินนอกระบบนั้น ส่วนใหญ่มาจากนายทุนหรือแขก ญาติพี่น้อง เพื่อนฝูง ร้านค้า โดยเหตุผลของการเป็นหนี้ คือ นำมาลงทุนทำมาหากิน ค่าเล่าเรียนลูก ค่าผ่อนบ้าน ผ่อนรถ และผ่อนเครื่องใช้ไฟฟ้าต่างๆ

3) การทำบัญชีรายรับรายจ่ายของครอบครัว พบน้อยมาก โดยทำแบบจริงจัง มีการคิดวิเคราะห์รายรับรายจ่ายเป็นรายวันหรือรายสัปดาห์ แล้วนำมาตัดรายจ่ายที่ไม่จำเป็นออกในเดือนถัดไป แต่ส่วนใหญ่เลิกทำมานานแล้ว เนื่องจากรายได้รายจ่ายไม่สมดุลกัน หรือรายได้ไม่แน่นอนเหมือนอาชีพทำงานราชการ ไม่มีเวลาทำ เสียเวลา ยุ่งยาก ซ้ำเกียจ และลืมทำ

4) การได้รับความช่วยเหลือทางเศรษฐกิจของครอบครัว มาจาก 2 แหล่ง ได้แก่
1) ในระบบ เช่น กองทุนเงินล้าน กองทุนหมู่บ้าน กองทุนต่างประเทศ กลุ่มสัจจะออมทรัพย์
กลุ่มเกษตรหมู่บ้าน บริษัทไฟแนนซ์ ธนาคารต่างๆ และ 2) นอกกระบบ ส่วนใหญ่มาจากนายทุน
ญาติพี่น้อง เพื่อน และร้านค้า

5) สภาพที่อยู่อาศัยของครอบครัว บางภาคไม่มีกรรมสิทธิ์ที่อยู่อาศัยและที่ดิน
ต้องจ่ายค่าเช่าบ้านหรือค่าเช่าที่ดิน ตารางวาละ 20-30 บาทต่อเดือน หรือ 2-3 บาทต่อปี

5. สถานการณ์ที่มีผลต่อการพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจของครอบครัว แบ่งเป็น 2 ด้าน
ได้แก่ สถานการณ์ที่มีผลเชิงบวก 4 เรื่อง คือ ต้นทุนและวัฒนธรรมชุมชน การรวมกลุ่มดำเนิน
กิจกรรมต่างๆ ในชุมชน การมีส่วนร่วมและความเข้มแข็งของชุมชน และความร่วมมือระหว่าง
ภาคีเครือข่ายการทำงานต่างๆ ส่วนสถานการณ์ที่มีผลเชิงลบ 6 เรื่อง คือ 1) ความผันผวนทาง
เศรษฐกิจ ของแพง ราคาผลผลิตตกต่ำ การเจริญเติบโตของห้างสรรพสินค้า/ร้านสะดวกซื้อ 2)
ไม่สามารถรวมกลุ่มทำกิจกรรมต่างๆ รวมทั้งห่วยไต่ดิน ยาเสพติด และเด็กวัยรุ่นมั่วสุม 3) การ
อพยพแรงงานของคนนอกพื้นที่และแรงงานต่างด้าวเข้ามาอยู่ในชุมชนมากขึ้น 4) นโยบายภาครัฐ
ที่กระทบต่อวิถีชีวิตของคนในชุมชน ข้าราชการ/รัฐบาลไม่เข้าถึงชุมชน 5) ขาดแคลนที่ดินทำกิน
น้ำท่วมและภาวะโลกร้อน ปัญหาขยะมูลฝอยและน้ำเน่าเสีย 6) ปัญหาด้านสุขภาพอนามัย

6. ข้อเสนอแนะแนวทางสำหรับการพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจของครอบครัว ผลจาก
การศึกษาเชิงคุณภาพ แบ่งออกเป็น 6 ด้าน ประกอบด้วย 1) การสร้างวินัยการใช้จ่ายให้กับ
ตนเองและครอบครัว ส่งเสริมอาชีพให้กับสมาชิกในครอบครัว สนับสนุนการจัดตั้งกลุ่มต่างๆ ใน
ชุมชน หาช่องทางการจำหน่ายหรือหาตลาดรองรับผลผลิต พัฒนาอาชีพทางการเกษตรให้
เข้มแข็ง 2) การมีผู้นำชุมชนที่ดีเป็นที่ยอมรับให้กับคนในชุมชน จัดกิจกรรมต่างๆ ให้คนในชุมชน
เข้ามามีส่วนร่วม ตลอดจนลดอบายมุขและสิ่งที่ไม่จำเป็นต่างๆ 3) สนับสนุนให้มีพื้นที่สาธารณะ
สำหรับคนในชุมชนได้ร่วมปลูกพืชผักสวนครัวและใช้ประโยชน์ร่วมกัน 4) สื่อสารสร้างความเข้าใจ
ทั้งระดับบุคคลและชุมชน นำเสนอข้อมูลข่าวสารที่สร้างสรรค์และไม่ส่งผลกระทบต่อ
ครอบครัว พัฒนาคุณภาพการศึกษา ส่งเสริมและฟื้นฟูเรื่องภูมิปัญญาหรือศิลปวัฒนธรรมใน
ชุมชน รวมทั้งปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมและค่านิยมที่ดีในเรื่องการประหยัดอดออมแก่เด็กเยาวชน
5) รมว.ให้หนักการเมืองหรือผู้นำประเทศตั้งใจทำงานด้วยความซื่อสัตย์สุจริต ภาครัฐควรเข้าถึง
ชุมชนให้มากขึ้น โดยประสานความร่วมมือระหว่างชุมชนกับภาคีเครือข่ายองค์กรหรือหน่วยงาน
ต่างๆ และ 6) เน้นการส่งเสริมสุขภาพและดูแลตนเอง เพื่อให้สามารถพึ่งพาตนเองได้

ผลการศึกษาเชิงปริมาณ

ผลการศึกษาเชิงปริมาณ สามารถสรุปได้เป็น 3 เรื่อง ประกอบด้วย

1. ข้อมูลทั่วไปของหัวหน้าครอบครัว พบว่า หัวหน้าครอบครัว ส่วนใหญ่เป็นเพศชาย (ร้อยละ 72.4) มีอายุระหว่าง 36-55 ปี (ร้อยละ 52.9) จบการศึกษาระดับประถมศึกษา (ร้อยละ 50.3) มีอาชีพรับจ้างรายวัน (ร้อยละ 30.1) มีรายได้ประจำ (ร้อยละ 77.0) มีการจุนเจือครอบครัว สม่ำเสมอ (ร้อยละ 82.2) มีสถานภาพสมรสคู่ (ร้อยละ 73.9) รูปแบบครอบครัวส่วนใหญ่เป็น ครอบครัวเดี่ยว (ร้อยละ 52.0) ขนาดครอบครัวโดยเฉลี่ย 3.6 คน เมื่อแยกรายภาคพบว่า ภาคใต้ พบครอบครัวเดี่ยวมากที่สุด (ร้อยละ 59.2) ภาคตะวันออกเฉียงเหนือพบครอบครัวขยายมากที่สุด (ร้อยละ 44.3)

2. การพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจของครอบครัว ครอบครัว 5 ประเด็น ได้แก่

1) สภาพที่อยู่อาศัยของครอบครัว พบว่า ส่วนใหญ่มีลักษณะเป็นบ้านเดี่ยว (ร้อยละ 75.9) วัสดุที่ใช้เป็นปูน (ร้อยละ 57.9) มีความมั่นคงแข็งแรง (ร้อยละ 92.0) และส่วนใหญ่ เป็นเจ้าของที่ดินที่อยู่อาศัยเอง (ร้อยละ 75.2) มีบ้างที่เช่าโดยเฉพาะในกรุงเทพมหานคร ส่วนใหญ่ ไม่มีที่ดินทำกินของตนเอง (64.3) ถ้ามีก็มีน้อยมาก กลุ่มที่มีที่ดินทำกินส่วนใหญ่เป็นเจ้าของที่ดินเอง (ร้อยละ 95.2) เมื่อแยกตามรายภาค พบว่า ภาคใต้มีที่ดินทำกินที่ทำให้เกิดรายได้มากที่สุด (ร้อยละ 68.9) และน้อยสุดในภาคเหนือ (ร้อยละ 18.0)

2) รายได้และรายจ่ายของครอบครัว พบว่า ส่วนใหญ่มีรายได้รายจ่ายพอๆ กัน ค่ามัธยฐานของรายได้ครอบครัวเฉลี่ยต่อเดือน 13,000 บาท ครอบครัวที่มีรายได้เฉลี่ยต่อเดือน น้อยกว่า 5,000 บาท พบมากที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (ร้อยละ 30.0) รายจ่ายของครอบครัว ส่วนใหญ่เป็นค่าอาหารการกินและค่าสาธารณูปโภค (ร้อยละ 95.8) รองลงมาคือ ภาษีสังคม/งาน บุญต่างๆ (ร้อยละ 94.0)

3) ภาวะหนี้สินของครอบครัว พบว่า ครอบครัวส่วนใหญ่ในทุกภาคมีหนี้สินระดับ ปานกลาง และสามารถปลดหนี้ได้ภายในระยะเวลา 2-5 ปี ครอบครัวในกรุงเทพมหานครมีหนี้สิน มากสุด (ร้อยละ 53.9) โดยไม่สามารถปลดหนี้ได้ถึงร้อยละ 12.3 ครอบครัวในภาคกลางส่วนใหญ่ (ร้อยละ 29.9) สามารถปลดหนี้ได้ภายใน 1 ปี

4) การทำบัญชีรายรับรายจ่ายของครอบครัว พบว่า ทุกภาคส่วนใหญ่ไม่เคยทำ บัญชีรายรับรายจ่ายของครอบครัว มีเพียงร้อยละ 7.9 ของครอบครัวที่ยังทำบัญชีรายรับรายจ่าย ของครอบครัวอยู่ในปัจจุบัน ในครอบครัวเหล่านี้มากกว่าร้อยละ 90 ของหัวหน้าครอบครัวแต่ละ ภาคเห็นว่า การทำบัญชีรายรับรายจ่ายในครัวเรือน สามารถวางแผนลดค่าใช้จ่ายในครอบครัวได้

5) การได้รับความช่วยเหลือทางเศรษฐกิจของครอบครัว จาก 2 แหล่ง ในช่วง 1 ปีที่ผ่านมา (ปี 2552) พบว่า ความช่วยเหลือจากบุคคลที่เป็นสมาชิกในครอบครัวในด้านการเงิน ด้านข้าวของเครื่องใช้ ด้านข้อมูลข่าวสารด้านการลงทุน ด้านกำลังใจ และด้านสุขภาพอนามัย ส่วนใหญ่ได้รับจากหัวหน้าครอบครัว รองลงมาคือสามีหรือภรรยาของหัวหน้าครอบครัว ส่วนความช่วยเหลือจากบุคคลที่ไม่ใช่สมาชิกในครอบครัวในด้านการเงิน ด้านข้าวของเครื่องใช้ และด้านกำลังใจ ส่วนใหญ่ได้รับจากญาติที่ไม่ได้อยู่ด้วยกัน ด้านข้อมูลข่าวสารด้านการลงทุนได้รับจากสื่อ และด้านสุขภาพอนามัยได้รับจากโรงพยาบาล จาก 5 ประเด็นดังกล่าวข้างต้นสรุปได้ว่า ระดับการพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจของครอบครัวส่วนใหญ่ อยู่ในระดับปานกลาง

3. ความสามารถในการพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจครอบครัว ได้จากความคิดเห็นของหัวหน้าครอบครัวหรือผู้แทนพบว่า สัดส่วนของการพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจได้อยู่ระหว่างร้อยละ 90-94 ภาคใต้เป็นภาคที่เห็นว่า ครอบครัวมีความสามารถพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจได้มากที่สุด (ร้อยละ 93.6) โดยเหตุผลที่ทำให้ครอบครัวสามารถพึ่งพาตนเองได้ทางเศรษฐกิจ คือ ประหยัด อดออมเก็บสะสมไว้ใช้ในยามจำเป็น และขยันทำมาหากิน

ข้อเสนอแนะ

คณะผู้วิจัยได้แบ่งข้อเสนอแนะ ออกเป็น 2 ด้าน ได้แก่

1. ข้อเสนอเชิงนโยบาย แบ่งออกเป็น 3 เรื่อง ประกอบด้วย

- 1) ควรส่งเสริมและสนับสนุนให้ความรู้เกี่ยวกับการใช้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงให้กับประชาชนให้เป็นรูปธรรมมากขึ้น
- 2) ควรหันมาส่งเสริมและกระตุ้นให้ประชาชนหันกลับมาทำบัญชีรายรับ-รายจ่ายในครัวเรือนอย่างจริงจังและต่อเนื่อง
- 3) ควรมีพัฒนาคุณภาพการศึกษา หลักสูตรการเรียนการสอนเรื่องการทำบัญชีรายรับรายจ่ายในครัวเรือนตั้งแต่วัยเด็ก เพื่อปลูกฝังค่านิยมที่ดีในเรื่องการใช้จ่ายเงินอย่างมีเหตุผล

2. ข้อเสนอเชิงวิจัย แบ่งออกเป็น 3 เรื่อง ประกอบด้วย

- 1) ควรมีการศึกษาในเรื่องการพึ่งพาตนเองของประชาชนให้ครบทั้ง 5 มิติ คือ มิติทางเทคโนโลยี มิติทางทรัพยากรธรรมชาติ มิติทางจิตใจ และมิติทางสังคม มิใช่ศึกษาเฉพาะมิติทางเศรษฐกิจเท่านั้น
- 2) ควรมีการศึกษาครอบครัวที่มีรายได้ต่ำกับความมุ่งมั่นในการออม เพื่อพัฒนาครอบครัวให้สามารถพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจได้
- 3) ควรมีการศึกษาสมาชิกในครอบครัวคนเดียวประกอบอาชีพหรือทำมาหากินเลี้ยงสมาชิกในครอบครัวแต่เพียงผู้เดียวมีความสัมพันธ์กับการพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจอย่างไร

Executive summary

Economic Self-Reliance in Thai families

An economic and financial crisis has engulfed the world. Banks have collapsed and there has been an unprecedented decline in economic activity. The crisis has spread to many countries including Thailand. Large numbers of workers have been laid off all over the world and resulted in financial crisis of families. Therefore, ASEAN institute for Health Development, Mahidol University jointly conducted a study with the Office of Women's Affairs and Family Development, Ministry of Social Development and Human Security to assess Economic Self-Reliance in Thai families.

Objective

The objective of the study was to determine the extent of economic self-reliance in Thai families.

Research Methodology

Both qualitative and quantitative research was used in the study. The data were obtained from Heads or members of the families who knew about family economy. From each province, families in the municipal and non- municipal areas were equally included in the study. For quantitative research, Stratified sampling was used to draw a sample of 2,879 families from 4 regions: central (Suphanburi province, Chonburi province and Bangkok), north (Chiangmai province), south (Songkhla province), and northeast (Ubonratchathani province). Descriptive Statistics and Chi-square test were performed to analyze the data. For qualitative research, data were collected by conducting focus group interviews with 182 key persons from 4 regions. Content analysis was used to analyze the qualitative data.

Results

The results of qualitative research showed that the majority understood the principles of self-sufficiency economy at a moderate level. The meaning of self-sufficiency economy was obtained by the focus group interviews and included 7 aspects: 1) being employed, 2) having enough income to live on, 3) planning expenses and spending money reasonably, 4) having savings for the future, 5) using the principles of self-sufficiency, self-satisfaction, and the middle path, 6) being self-reliance as much as possible, and 7) using community resources at the full scale to promote self-reliance. Only a few participants did family accounting to reduce unnecessary expenses.

The results of quantitative research revealed most of households was at a moderate level of economic self-reliance which consisted of 5 components: 1) ownership of houses and land, 2) family income and expense, 3) family debt, 4) doing accounting for their own families, and 5) having support from family members and others. Most of families were the owners of their land (66.9%) and houses (75.2%). The majority had enough income to cover their expense. Median income of average income per month was 13,000 baht. Families which earned monthly income less than 5,000 baht were mostly found in the northeast of Thailand (30%). The majority was in debt at a moderate level. They thought they could pay their debt off within 2-5 years. Only 7.9% were doing accounting for their families. Heads of the families mostly provided financial support, goods, investment information, encouragement and taking care of members' health. Spouses were the next persons who provided the support.

Recommendations for policy

1. The whole nation should be intensively educated about self-sufficiency economy to promote economic self-reliance in Thai families.
2. Encourage family members to intentionally do accounting continuously for their families to reduce some unnecessary expenses.
3. Schools should promote and include doing accounting for families in the curriculum. Pupils should be trained how to reasonably spend their money.

Recommendations for further studies

1. Further studies on self-reliance should include more dimensions such as technology, environmental resources, spiritual and social well-being.
2. The further studies should focus on low income families and their intention to make savings, and also to assess limited forms of self-sufficiency, for example growing one's own food or becoming economically independent of government subsidies.
3. The further studies should focus on families with only one member to examine how they earn income and become economic self-reliance.

บทคัดย่อ

โครงการสำรวจการพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจของครอบครัวในครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อสำรวจการพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจของครอบครัวไทย เป็นการวิจัยที่ผสมผสานระหว่างการวิจัยเชิงคุณภาพและเชิงปริมาณ การเก็บข้อมูลเชิงปริมาณใช้วิธีการสุ่มภาคภูมิโดยใช้แบบสำรวจกับกลุ่มตัวอย่าง คือหัวหน้าครอบครัวหรือผู้แทนที่ทราบข้อมูลทางเศรษฐกิจของครอบครัว จำนวน 2,879 ราย โดยใช้วิธีการสุ่มตัวอย่างแบบชั้นภูมิ (Stratified sampling) จาก 4 ภาค 6 จังหวัด คือ ภาคกลาง (สุพรรณบุรี ชลบุรีและกรุงเทพมหานคร) ภาคเหนือ (เชียงใหม่) ภาคใต้ (สงขลา) และภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (อุบลราชธานี) โดยสุ่มเลือกพื้นที่ในเขตเทศบาล 1 แห่ง และนอกเขตเทศบาล 1 แห่งของแต่ละจังหวัด การเก็บข้อมูลเชิงคุณภาพ ใช้วิธีการสนทนากลุ่มกับหัวหน้าครอบครัวหรือผู้แทน ที่ทราบข้อมูลทางเศรษฐกิจของครอบครัว จำนวน 182 ราย ในจังหวัดที่ศึกษา ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาเชิงปริมาณ การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณใช้สถิติพรรณนา และ Chi-square test ส่วนการศึกษาเชิงคุณภาพใช้การวิเคราะห์เชิงเนื้อหา

ผลการสำรวจการพึ่งพาตนเองทางด้านการเศรษฐกิจของครอบครัว ซึ่งครอบคลุม 5 ประเด็น **เรื่องสภาพที่อยู่อาศัยของครอบครัวพบว่า** ครอบครัวที่ศึกษาส่วนใหญ่เป็นเจ้าของบ้าน (ร้อยละ 66.9) เป็นเจ้าของที่ดินที่อยู่อาศัย (ร้อยละ 75.2) **รายได้-รายจ่ายของครอบครัว** พบว่า ส่วนใหญ่มีรายได้กับรายจ่ายพอๆ กัน ค่ามัธยฐานของรายได้ครอบครัวเฉลี่ยต่อเดือน 13,000 บาท ครอบครัวที่มีรายได้เฉลี่ยต่อเดือนน้อยกว่า 5,000 บาท พบมากที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (ร้อยละ 30.0) **ภาวะหนี้สินของครอบครัว** พบว่า ส่วนใหญ่มีหนี้สินระดับปานกลาง และสามารถปลดหนี้สินได้หมดภายในระยะเวลา 2-5 ปี **การทำบัญชีรายรับรายจ่ายของครอบครัว** พบว่า มีเพียงร้อยละ 7.9 ที่ยังคงทำบัญชีรายรับรายจ่ายของครอบครัวในปัจจุบัน **การได้รับความช่วยเหลือทางเศรษฐกิจของครอบครัว**จากบุคคลภายในครอบครัวในด้านการเงิน ข้าวของเครื่องใช้ต่างๆ ข้อมูลข่าวสารด้านการลงทุน กำลังใจ และสุขภาพอนามัยส่วนใหญ่ได้รับจากหัวหน้าครอบครัว รองลงมาคือสามีหรือภรรยาของหัวหน้าครอบครัว จาก 5 ประเด็นดังกล่าวข้างต้น สรุปได้ว่า ระดับการพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจของครอบครัวส่วนใหญ่ อยู่ในระดับปานกลาง ผลการศึกษาเชิงคุณภาพพบว่ามีเพียง 1-2 ครัวเรือนเท่านั้นที่ยังทำบัญชีรายรับรายจ่ายของครอบครัว ผู้เข้าร่วมเวทีสนทนากลุ่มส่วนใหญ่มีความเข้าใจในหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในระดับปานกลาง

ข้อเสนอแนะจากการศึกษาในครั้งนี้ คือ ควรกระตุ้นให้ประชาชนได้หันกลับมาทำบัญชีรายรับรายจ่ายของครอบครัวอย่างจริงจังและต่อเนื่อง เพื่อที่จะลดค่าใช้จ่ายของครอบครัว ควรส่งเสริมและสนับสนุนให้ความรู้เกี่ยวกับการใช้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงให้กับประชาชนให้เป็นรูปธรรมมากขึ้น เพื่อให้สามารถพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจได้

คำสำคัญ ครอบครัวไทย การพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจ เศรษฐกิจพอเพียง

Abstract

Economic Self-Reliance in Thai families

The objective of the study was to determine the extent of economic self-reliance in Thai families using both qualitative and quantitative research. The data were obtained from Heads or members of the families who knew about family economy. From each province, families in the municipal and non- municipal areas were equally included in the study. For quantitative research, Stratified sampling was used to draw a sample of 2,879 families from 4 regions: central (Suphanburi province, Chonburi province and Bangkok), north (Chiangmai province), south (Songkla province), and northeast (Ubonratchathani province). Descriptive Statistics and Chi-square test were performed to analyze the data. For qualitative research, data were collected by conducting focus group interviews with 182 key persons from 4 regions. Content analysis was used to analyze the qualitative data.

Most of households were at a moderate level of economic self-reliance which consisted of 5 components: 1) ownership of houses and land, 2) family income and expense, 3) family debt, 4) doing accounting for their own families, and 5) having support from family members and others. Most of families were the owners of their land (66.9%) and houses (75.2%). The majority had enough income to cover their expense. Median income of average income per month was 13,000 baht. Families which earned monthly income less than 5,000 baht were mostly found in the northeast of Thailand (30%). The majority was in debt at a moderate level. They thought they could pay their debt off within 2-5 years. Only 7.9% were doing accounting for their families. Heads of the families mostly provided financial support, goods, investment information, encouragement and taking care of members' health. Spouses were the next persons who provided the support. The results of qualitative research showed that only a few families did accounting and the majority understood the principles of self-sufficiency economy at a moderate level.

The finding recommended to encourage family members to intentionally do accounting continuously for their own families to reduce some unnecessary expenses. The whole nation should be intensively educated about self-sufficiency economy to promote economic self-reliance in Thai families.

Keywords: Thai families Economic self-reliance Sufficiency economy

สารบัญ

หน้า

กิตติกรรมประกาศ

รายชื่อคณะวิจัย

รายชื่อผู้ทรงคุณวุฒิด้านครอบครัว

บทสรุปผู้บริหารภาษาไทย

ก

บทสรุปผู้บริหารภาษาอังกฤษ

ข

บทคัดย่อภาษาไทย

ค

บทคัดย่อภาษาอังกฤษ

ณ

บทที่ 1 บทนำ

1.1 หลักการและเหตุผล

1

1.2 วัตถุประสงค์

3

1.3 นิยามศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย

3

1.4 กรอบแนวคิดที่ใช้ในการวิจัย

5

บทที่ 2 ทบทวนวรรณกรรม

2.1 แนวคิดเกี่ยวกับครอบครัว

7

2.2 แนวคิดเกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียง

11

2.3 แนวคิดเกี่ยวกับทฤษฎีใหม่

18

2.4 แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจของครอบครัว

25

2.5 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจของครอบครัว

43

บทที่ 3 วิธีดำเนินการวิจัย

3.1 การศึกษาเชิงคุณภาพ

55

3.1.1 การทบทวนเอกสาร

55

3.1.2 การสนทนากลุ่ม

56

3.2 การศึกษาเชิงปริมาณ

58

3.2.1 ประชากรและตัวอย่าง

58

3.2.2 พื้นที่ศึกษาและการสุ่มตัวอย่าง

60

3.2.3 เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล

63

3.2.4 การเก็บรวบรวมข้อมูล

68

3.2.5 การวิเคราะห์ข้อมูล

69

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
3.2.6 การเขียน (ร่าง) รายงานการวิจัยการพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจ ของครอบครัว	69
3.2.7 การจัดเวทีประชุมนำเสนอผลการวิจัย เพื่อวิพากษ์ผลการวิจัย	70
3.2.8 การแก้ไขรายงานวิจัยตามผลการวิพากษ์ข้อมูลโครงการ	70
3.2.9 การจัดทำรายงานวิจัยการพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจของครอบครัว ฉบับสมบูรณ์	70
 บทที่ 4 ผลการวิจัย	
4.1 ผลการวิจัยเชิงคุณภาพ	71
4.1.1 ข้อมูลทั่วไปของผู้เข้าร่วมเวทีสนทนากลุ่ม	71
4.1.2 ความเข้าใจในหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง	76
4.1.3 การให้ความหมายของการพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจ ของครอบครัว	84
4.1.4 สถานการณ์การพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจของครอบครัว	88
4.1.5 สถานการณ์ที่มีผลต่อการพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจของครอบครัว	94
4.1.6 ข้อเสนอแนะแนวทางสำหรับการพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจ ของครอบครัว	100
4.2 ผลการวิจัยเชิงปริมาณ	105
4.2.1 ข้อมูลทั่วไปของหัวหน้าครอบครัว	106
4.2.2 การพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจ	113
4.2.3 ความสามารถในการพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจของครอบครัว	142
 บทที่ 5 สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ	
5.1 สรุป	147
5.2 อภิปรายผล	154
5.3 ข้อเสนอแนะ	159
5.3.1 ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย	159
5.3.2 ข้อเสนอแนะเชิงวิจัย	159
 บรรณานุกรม	 161

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
ภาคผนวก ก แบบสำรวจการพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจของครอบครัว	167
ภาคผนวก ข แนวคำถามสนทนากลุ่มหัวหน้าครอบครัว	175
ภาคผนวก ค แบบฟอร์มสมุดบัญชีรายรับ-รายจ่ายในครัวเรือน (ลงรายรับรายจ่าย)	177
ภาคผนวก ค แบบฟอร์มสมุดบัญชีรายรับ-รายจ่ายในครัวเรือน (รวมเงินในแต่ละเดือน)	179
ภาคผนวก ง ภาพกิจกรรมของโครงการ	181
ภาคผนวก จ รายชื่อเครือข่ายการทำงาน	185
ภาคผนวก ฉ รายชื่อผู้เข้าร่วมประชุมวิพากษ์โครงการ	189
ภาคผนวก ช จริยธรรมการวิจัยในคน	197

สารบัญตาราง

	หน้า
บทที่ 2 ทบวนวรรณกรรม	
ตารางที่ 2.1 แนวทางปฏิบัติตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในระดับต่างๆ	13
ตารางที่ 2.2 ดัชนีชี้วัดมาตรฐานความมั่นคงของมนุษย์	28
ตารางที่ 2.3 ดัชนีความก้าวหน้าของคน (HAI)	29
บทที่ 3 วิธีดำเนินการวิจัย	
ตารางที่ 3.1 พื้นที่ศึกษาและจำนวนครอบครัวที่ศึกษาในภาพรวม (การศึกษาเชิงคุณภาพ)	57
ตารางที่ 3.2 ขนาดประชากรและขนาดตัวอย่างในแต่ละภาค	59
ตารางที่ 3.3 พื้นที่ศึกษาและจำนวนครอบครัวที่ศึกษาในภาพรวม (การศึกษาเชิงปริมาณ)	61
ตารางที่ 3.4 การให้คะแนนการพึงพาตนเองทางเศรษฐกิจของครอบครัว	65
ตารางที่ 3.5 กำหนดการเก็บรวบรวมข้อมูลในพื้นที่เป้าหมาย	68
บทที่ 4 ผลการศึกษา	
4.1 ผลการศึกษาเชิงคุณภาพ	
ตารางที่ 4.1 ข้อมูลทั่วไปของผู้เข้าร่วมเวทีสนทนากลุ่ม	73
4.2 ผลการศึกษาเชิงปริมาณ	
ตารางที่ 4.2 ครอบครัวที่ศึกษาในแต่ละภาค จำแนกตามเขตในเทศบาลและนอกเขตเทศบาล	105
ตารางที่ 4.3 ข้อมูลทั่วไปของหัวหน้าครอบครัว	107
ตารางที่ 4.4 รูปแบบครอบครัวในภาพรวม	109
ตารางที่ 4.5 รูปแบบครอบครัวในแต่ละภาค	110
ตารางที่ 4.6 ค่าเฉลี่ยขนาดครอบครัว และค่าเฉลี่ยของสมาชิกที่มีอายุ 14 ปี หรือน้อยกว่า ค่าเฉลี่ยสมาชิกวัยแรงงาน (15-59 ปี) และค่าเฉลี่ยสมาชิกผู้สูงอายุ (60 ปีขึ้นไป)	110
ตารางที่ 4.7 ระดับการศึกษาของหัวหน้าครอบครัว	111
ตารางที่ 4.8 ร้อยละของสมาชิกในครอบครัว จำแนกตามการศึกษา (วุฒิการศึกษาสูงสุดของสมาชิกในครอบครัว)	112
ตารางที่ 4.9 สภาพที่อยู่อาศัยของครอบครัว	113

สารบัญตาราง (ต่อ)

	หน้า
ตารางที่ 4.10 การครอบครองที่อยู่อาศัยของครอบครัวในแต่ละภาค	114
ตารางที่ 4.11 การถือกรรมสิทธิ์ที่ดินของบ้านในแต่ละภาค	115
ตารางที่ 4.12 ร้อยละของครอบครัวที่มีที่ดินทำกินและทำให้เกิดรายได้ในแต่ละภาค	115
ตารางที่ 4.13 อาชีพของสมาชิกในครอบครัวที่นำรายได้มาจุนเจือครอบครัวในแต่ละภาค	116
ตารางที่ 4.14 สมาชิกในครอบครัวที่นำรายได้มาเลี้ยงครอบครัว	117
ตารางที่ 4.15 ค่ามัธยฐาน (Median) ของรายได้ครัวเรือนเฉลี่ยต่อเดือนในแต่ละภาค	118
ตารางที่ 4.16 ร้อยละของครอบครัวจำแนกตามรายได้เฉลี่ยต่อเดือนของครอบครัว ในแต่ละภาค (n= 2,871)	118
ตารางที่ 4.17 รายได้เสริมของครอบครัว (n= 2,868)	119
ตารางที่ 4.18 ร้อยละของครอบครัวจำแนกตามรายจ่ายของครอบครัว	120
ตารางที่ 4.19 ร้อยละของครอบครัวจำแนกตามการมีเงินออมในแต่ละภาค	121
ตารางที่ 4.20 ร้อยละของครอบครัวจำแนกตามความพอเพียงของรายได้ในแต่ละภาค	121
ตารางที่ 4.21 รูปแบบการออมเงินที่แต่ละครอบครัวเลือกออมเงินในแต่ละภาค	122
ตารางที่ 4.22 สมาชิกในครอบครัวที่มีอำนาจในการตัดสินใจมากที่สุดในเรื่องการใช้จ่าย การลงทุนประกอบอาชีพ และการกู้ยืมเงิน	123
ตารางที่ 4.23 ผู้สนับสนุนในการใช้จ่าย การลงทุนประกอบอาชีพ และการกู้ยืมเงิน	124
ตารางที่ 4.24 ภาวะหนี้สินของครอบครัวในแต่ละภาค	124
ตารางที่ 4.25 ร้อยละของครอบครัวสามารถปลดหนี้สินได้ในแต่ละภาค	125
ตารางที่ 4.26 ร้อยละของครอบครัวจำแนกตามการจัดทำบัญชี ประมาณการรายรับ-รายจ่ายในแต่ละภาค	126
ตารางที่ 4.27 ร้อยละของการจัดทำตารางบัญชีประมาณการรายรับ-รายจ่าย ของครอบครัว	126
ตารางที่ 4.28 ร้อยละของการสรุปยอดบัญชีประมาณการรายรับ-รายจ่ายของครอบครัว	127
ตารางที่ 4.29 การทำบัญชีรายรับรายจ่ายภายในครัวเรือน สามารถวางแผนช่วยลดค่าใช้จ่ายภายในครอบครัวในแต่ละภาค (n=251)	127
ตารางที่ 4.30 การได้รับความช่วยเหลือจากบุคคลในครอบครัว ด้านการเงินในแต่ละภาค (ภายใน 1 ปีที่ผ่านมา) (n=2,879)	128

สารบัญตาราง (ต่อ)

		หน้า
ตารางที่ 4.31	การได้รับความช่วยเหลือจากบุคคลในครอบครัว ด้านข้าวของเครื่องใช้ในแต่ละภาค (ภายใน 1 ปีที่ผ่านมา)	129
ตารางที่ 4.32	การได้รับความช่วยเหลือจากบุคคลในครอบครัว ด้านข้อมูลข่าวสารด้านการทำมาหากิน/การลงทุนในแต่ละภาค (ภายใน 1 ปีที่ผ่านมา)	130
ตารางที่ 4.33	การได้รับความช่วยเหลือจากบุคคลในครอบครัว ด้านกำลังใจในแต่ละภาค (ภายใน 1 ปีที่ผ่านมา)	131
ตารางที่ 4.34	การได้รับความช่วยเหลือจากบุคคลในครอบครัว ด้านการดูแลสุขภาพอนามัยในแต่ละภาค (ภายใน 1 ปีที่ผ่านมา)	132
ตารางที่ 4.35	การได้รับความช่วยเหลือจากบุคคลที่มีใช้สมาชิกในครอบครัว ด้านการเงินในแต่ละภาค (ภายใน 1 ปีที่ผ่านมา)	133
ตารางที่ 4.36	การได้รับความช่วยเหลือจากบุคคลที่มีใช้สมาชิกในครอบครัว ด้านสิ่งของและเครื่องใช้ต่างๆ ในแต่ละภาค (ภายใน 1 ปีที่ผ่านมา)	134
ตารางที่ 4.37	การได้รับความช่วยเหลือจากบุคคลที่มีใช้สมาชิกในครอบครัว ทางด้านข้อมูลข่าวสารด้านการทำมาหากิน/ด้านการลงทุนในแต่ละภาค (ภายใน 1 ปีที่ผ่านมา)	135
ตารางที่ 4.38	การได้รับความช่วยเหลือจากบุคคลที่มีใช้สมาชิกในครอบครัว ด้านกำลังใจในแต่ละภาค (ภายใน 1 ปีที่ผ่านมา)	136
ตารางที่ 4.39	การได้รับความช่วยเหลือจากบุคคลที่มีใช้สมาชิกในครอบครัว ด้านการดูแลสุขภาพอนามัยในแต่ละภาค (ภายใน 1 ปีที่ผ่านมา)	137
ตารางที่ 4.40	ระดับการพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจของครอบครัวในแต่ละภาค	139
ตารางที่ 4.41	ระดับการพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจของครอบครัว จำแนกตามข้อมูลทั่วไปของหัวหน้าครอบครัว	140
ตารางที่ 4.42	ความสามารถในการพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจของครอบครัวในแต่ละภาค	142
ตารางที่ 4.43	เหตุผลที่ทำให้ครอบครัวสามารถพึ่งพาตนเองได้ทางเศรษฐกิจในแต่ละภาค	143
ตารางที่ 4.44	เหตุผลที่ทำให้ครอบครัวไม่สามารถพึ่งพาตนเองได้ทางเศรษฐกิจ ในแต่ละภาค	145
ตารางที่ 4.45	การใช้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง จำแนกตามความสามารถ ในการพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจของครอบครัว	146

สารบัญภาพ

	หน้า
บทที่ 1 บทนำ	
ภาพที่ 1.1 ดัชนีการพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจระดับประเทศ จำแนกรายปี ระหว่างปี 2539-2546	2
ภาพที่ 1.2 กรอบแนวคิดที่ใช้ในการวิจัย	5
บทที่ 2 ทบวนวรรณกรรม	
ภาพที่ 2.1 โมเดล ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง	17
ภาพที่ 2.2 การพัฒนาในแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงตามขั้นตอนทฤษฎีใหม่	19
ภาพที่ 2.3 รูปแบบการดำเนินการทฤษฎีใหม่ที่สมบูรณ์ กรณีตัวอย่างโครงการพัฒนาพื้นที่บริเวณวัดมงคลชัยพัฒนา อันเนื่องมาจากพระราชดำริ จังหวัดสระบุรี	24
ภาพที่ 2.4 แนวคิด 3 คิด 4 รู้ ด้วยการทำบัญชี	37
ภาพที่ 2.5 TERMS MODEL เพื่อการพึ่งตนเอง	42
บทที่ 3 วิธีดำเนินการวิจัย	
ภาพที่ 3.1 แผนผังพื้นที่ศึกษาและขนาดตัวอย่าง 4 ภาค 5 จังหวัด	61
ภาพที่ 3.2 แผนผังพื้นที่ศึกษาและขนาดตัวอย่าง กรุงเทพมหานคร	63

กล่องสรุป

		หน้า
บทที่ 4 ผลการศึกษา		
กล่องสรุปที่ 4.1	ความเข้าใจในหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง	83
กล่องสรุปที่ 4.2	การให้ความหมายของการพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจ ของครอบครัว	87
กล่องสรุปที่ 4.3	สถานการณ์ที่มีผลต่อการพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจของครอบครัว	99
กล่องสรุปที่ 4.4	ข้อเสนอแนะแนวทางสำหรับการพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจ ของครอบครัว	104

บทที่ 1

บทนำ

1.1 หลักการและเหตุผล

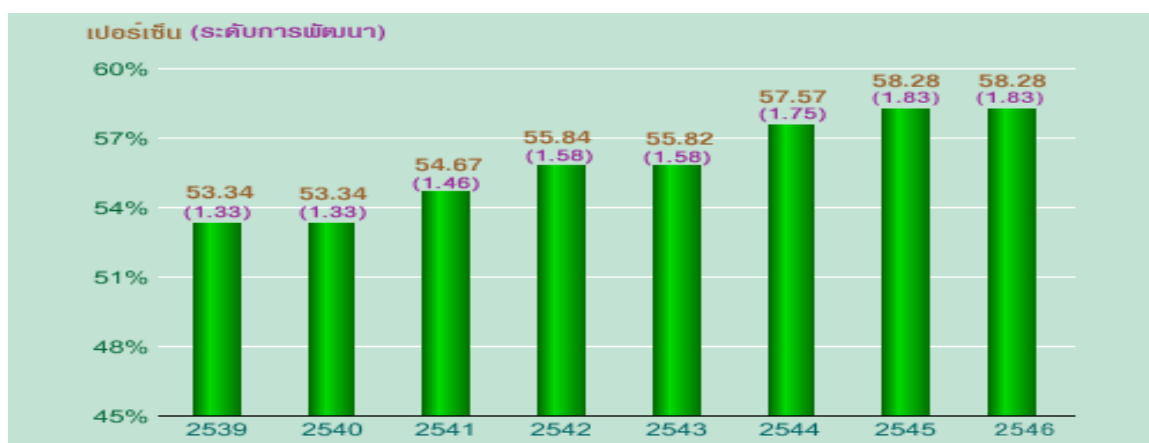
สถาบันครอบครัว เป็นสถาบันพื้นฐานหลักที่เล็กที่สุดในสังคม แต่ก็ยังเป็นสถาบันที่สำคัญที่สุดในสังคมและใกล้ชิดกับคนมากที่สุดเช่นกัน จึงอาจกล่าวได้ว่าเป็นสถาบันหลักและสถาบันสำคัญที่จะกำหนดวิถีชีวิตของคน หรือปูรากฐานสำหรับการดำเนินชีวิตของคนในสังคม ซึ่งส่งผลทำให้สังคมมีคุณภาพและเกิดความเจริญก้าวหน้าต่อไปในที่สุด ส่วนครอบครัว ก็คือ บุคคลหรือกลุ่มบุคคลตั้งแต่ 2 คนขึ้นไป ที่อาศัยอยู่ร่วมกัน และมีความสัมพันธ์กันทางสายโลหิต หรือมีความผูกพันกันทางด้านจิตใจ โดยมีรูปแบบหรือลักษณะที่แตกต่างกันออกไป ขึ้นอยู่กับลักษณะของการอยู่ร่วมกันของสมาชิกในครอบครัว เช่น ครอบครัวเดี่ยว ครอบครัวขยาย และครอบครัวอื่นๆ

ครอบครัวเป็นรากฐานที่สำคัญของมนุษย์ คุณค่าของครอบครัวนั้นไม่ได้อยู่ที่เงินทองหรือความร่ำรวย หากแต่อยู่ที่สามารถทำให้สมาชิกในครอบครัวอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข เป็นครอบครัวที่มีความเข้มแข็งอาศัยอยู่ในที่ๆ มีสิ่งแวดล้อมที่ดี มีรายได้และทรัพยากรเพียงพอสำหรับรายจ่ายที่จำเป็นในการดำรงชีวิตตามหลักเศรษฐกิจพอเพียง มีเงินออมสามารถนำมาใช้จ่ายในยามฉุกเฉินหรือจำเป็นได้ ปราศจากหนี้สิน หรือในกรณีที่ไม่มีหนี้ก็มีความสามารถในการปลดหนี้ และต้องมีที่อยู่อาศัยที่มั่นคง สามารถทำหน้าที่ในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของสมาชิกในครอบครัวได้อย่างมีประสิทธิภาพ ที่สำคัญสมาชิกในครอบครัวทำหน้าที่ได้อย่างถูกต้อง สมบูรณ์ และมีโอกาสเรียนรู้เพื่อพัฒนาตนเอง ตลอดจนสร้างการเรียนรู้ให้เกิดขึ้นในชุมชน และสังคม

จากปัญหาความยากจน ภาวะวิกฤตเศรษฐกิจ ทำให้ครอบครัวไทยจำนวนมากประสบปัญหาความเดือดร้อนทางด้านเศรษฐกิจ ส่งผลกระทบต่อการประกอบอาชีพและรายได้โดยตรง กล่าวคือ หัวหน้าครอบครัวตกงาน ทำให้ขาดรายได้มาจุนเจือครอบครัว สามีหรือภรรยาถูกออกจากงาน ทรัพยากรถูกสถาบันการเงินยึด ลูกต้องย้ายโรงเรียน ไม่มีเงินรักษาตัวจากโรคภัยไข้เจ็บ และปัญหาที่รุนแรงที่สุด คือ การฆ่าตัวตายของบุคคลในครอบครัว

นอกจากนี้แล้ว ผลกระทบของภาวะเศรษฐกิจนี้ ได้ส่งผลกระทบต่อสัมพันธภาพในครอบครัว กล่าวคือ มีแนวโน้มที่ครอบครัวจะปล่อยให้เด็กอยู่กันตามลำพังมากขึ้น ผู้หญิงต้องออกไปทำงานนอกบ้านเพื่อหาเลี้ยงครอบครัวมีจำนวนเพิ่มมากขึ้น ครอบครัวไม่สามารถทำหน้าที่ในการดูแลอบรมเด็กและเยาวชนได้ดี ประกอบกับภาวะความผันผวนทางด้านเศรษฐกิจทั้งของประเทศและโลก ทำให้ครอบครัวประสบปัญหาและความยากลำบากในการดำเนินชีวิตที่รุนแรงมากขึ้น ซึ่งส่งผลทำให้ความสามารถในการพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจของครอบครัวมีน้อยลง

จากปัญหาดังกล่าวข้างต้น สอดคล้องกับดัชนีการพึ่งพาตนเองด้านเศรษฐกิจ ระหว่างปี พ.ศ.2539-2546 ของสถาบันแห่งชาติเพื่อการพัฒนาเด็กและครอบครัว (<http://www.thaifamily.mahidol.ac.th>) แสดงให้เห็นว่า อัตราส่วนครอบครัวที่พึ่งตนเองได้ทางเศรษฐกิจมีค่าอยู่ระหว่าง 53-58% และระดับการพัฒนาที่มีค่าอยู่ระหว่าง 1.3-1.8 หรือน้อยกว่า 60% คือ ต้องปรับปรุง (ภาพที่ 1.1)

ความหมายระดับการพัฒนา		“ระดับการพัฒนา 5 ระดับ แบ่งตามค่าดัชนีดังนี้”	
ระดับ 5 (5.0)	= ร้อยละ 90.0 - 100	= ดีมาก / ดีขึ้นมาก	
ระดับ 4 (4.0-4.9)	= ร้อยละ 80.0 - 89.9	= ดี / ดีขึ้น	
ระดับ 3 (3.0-3.9)	= ร้อยละ 70.0 - 79.9	= ปานกลาง / ไม่เปลี่ยนแปลง	
ระดับ 2 (2.0-2.9)	= ร้อยละ 60.0 - 69.9	= ลดลง / ควรปรับปรุง	
ระดับ 1 (< 2)	= น้อยกว่าร้อยละ 60.0	= ต้องปรับปรุง	

ภาพที่ 1.1 ดัชนีการพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจระดับประเทศ
จำแนกรายปี ระหว่างปี 2539-2546

ที่มา : โครงการศึกษาเพื่อพัฒนาตัวชี้วัด "ครอบครัวอยู่ดีมีสุข" ในปี 2545 และโครงการพัฒนาระบบจัดเก็บกลุ่มดัชนีชี้วัดครอบครัวอยู่ดีมีสุขสำหรับประเทศไทยในปี 2546 (<http://www.thaifamily.mahidol.ac.th>)

การพึ่งพาตนเองได้ทางเศรษฐกิจจึงมีความสำคัญอย่างยิ่ง ซึ่งจะส่งผลที่ดีทั้งต่อตนเองและครอบครัว แม้ว่าจะได้รับผลกระทบจากปัญหาทางด้านเศรษฐกิจ และสังคมวัฒนธรรมก็ตาม แต่ก็ยังสามารถประกอบอาชีพ ทำมาหากินเลี้ยงชีพ และดำเนินชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างสมดุลพอกินพอใช้ มั่นคง และไม่มีหนี้สิน ตั้งแต่ระดับบุคคล ครอบครัว และชุมชน

จากที่ได้กล่าวมาข้างต้น สำนักงานกิจการสตรีและสถาบันครอบครัว กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ จึงได้มอบหมายให้สถาบันพัฒนาสุขภาพอาเซียน มหาวิทยาลัยมหิดล จัดทำโครงการสำรวจการพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจของครอบครัว เพื่อให้ได้ข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับการพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจของครอบครัวคนไทยในมิติต่างๆ รวมทั้งภาคีเครือข่ายต่างๆ ที่ทำงานเกี่ยวข้องกับการดำเนินงานด้านครอบครัว ได้มีผลการสำรวจ ผลการวิจัย และข้อมูลพื้นฐานที่สามารถนำไปประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์ และนำไปสู่การกำหนดแนวทาง มาตรการ แผนงาน และนโยบายด้านการเสริมสร้างความเข้มแข็งของสถาบันครอบครัวต่อไปในอนาคต

1.2 วัตถุประสงค์

เพื่อสำรวจการพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจของครอบครัวไทย

1.3 นิยามศัพท์ที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้

ครอบครัว หมายถึง บุคคลหรือกลุ่มบุคคลทั่วไป ตั้งแต่จำนวน 1 คนขึ้นไป ที่อาศัยอยู่ร่วมกัน โดยมีความสัมพันธ์กันทางสายโลหิต หรือมีความผูกพันกันทางด้านจิตใจ รวมทั้งมีการประกอบอาชีพและมีรายได้ เพื่อนำมาเป็นค่าใช้จ่ายในการดำเนินชีวิตประจำวัน

หัวหน้าครอบครัว หมายถึง บุคคลในครอบครัวที่เป็นชายหรือหญิง ซึ่งเป็นที่ยอมรับจากสมาชิกในครอบครัวให้เป็นหัวหน้าครอบครัว โดยไม่ได้ยึดตามสำเนาทะเบียนบ้าน

รูปแบบครอบครัว หมายถึง การรวมตัวของบุคคลหรือกลุ่มบุคคล จำนวน 1 คนขึ้นไป ที่มีความผูกพันและสัมพันธ์กัน ซึ่งมีรูปแบบและลักษณะของครอบครัวที่แตกต่างกัน ได้แก่

- **ครอบครัวเดี่ยว** หมายถึง ครอบครัวที่ประกอบด้วยสามีภรรยา (พ่อเดี่ยวเมียเดี่ยว) อยู่ด้วยกัน โดยอาจมีการแต่งงานกันตามประเพณี จดทะเบียนตามกฎหมาย หรือไม่ได้แต่งงานและจดทะเบียนแต่ก็เป็นที่ยอมรับจากสังคมภายนอก หรือครอบครัวที่พ่อแม่ลูกอาศัยอยู่ร่วมกัน

- **ครอบครัวขยาย** หมายถึง ครอบครัวใหญ่ ที่ประกอบด้วยสมาชิกและญาติพี่น้องอาศัยอยู่ร่วมกันตั้งแต่ 3 รุ่นขึ้นไป คือ ปู่ย่าตายาย ลุงป้าน้าอา และพ่อแม่ลูก หรือครอบครัวที่มีคู่สามีภรรยาอยู่ร่วมกันตั้งแต่ 2 คู่ขึ้นไป

- **ครอบครัวที่มีพ่อหรือแม่คนเดียว (ครอบครัวเลี้ยงเดี่ยว)** หมายถึง ครอบครัวที่พ่อหรือแม่คนเดียวทำหน้าที่เลี้ยงดูลูกเพียงลำพัง ซึ่งอาจเกิดจากการสิ้นสุดของชีวิตคู่ 4 รูปแบบ คือ การละทิ้ง การแยกทาง การหย่าร้าง และการเสียชีวิตของคู่สมรส

- **ครอบครัวที่เป็นญาติพี่น้องกัน** หมายถึง ครอบครัวที่ประกอบด้วยญาติพี่น้อง หรือพี่และน้องอาศัยอยู่ร่วมกัน เช่น พี่กับน้อง ป้ากับน้า เป็นต้น

- **ครอบครัวอยู่คนเดียว** หมายถึง ครอบครัวที่อาศัยอยู่คนเดียวเพียงลำพังในบ้าน ซึ่งอาจมีรายได้มาจากการประกอบอาชีพของตนเอง หรืออาจมีสมาชิกในครอบครัวหรือหน่วยงานหรือองค์กรอื่นให้ความช่วยเหลือในด้านต่างๆ

การศึกษาของหัวหน้าครอบครัว หมายถึง ระดับการศึกษาของหัวหน้าครอบครัว ที่จบการศึกษาสูงสุดแล้วในระดับต่างๆ

อาชีพหลักที่สร้างรายได้เลี้ยงครอบครัว หมายถึง อาชีพที่กล่าวถึงในอันดับแรกของสมาชิกในครอบครัวที่นำรายได้มาช่วยเหลือจุนเจือหรือเป็นค่าใช้จ่ายต่างๆ ภายในครอบครัว เช่น ค่าน้ำค่าไฟ ค่าอาหาร หรือค่าเครื่องอุปโภคบริโภค เป็นต้น โดยอาจมาจากค่าจ้าง ค่าตอบแทน หรือเงินเดือนก็ได้

รายได้ของครอบครัว หมายถึง เงินหรือสิ่งของที่ได้จากการประกอบอาชีพและลงทุนของสมาชิกในครอบครัว เช่น เงินเดือน ค่าเช่าบ้าน ค่าเช่าที่ดิน ผลกำไร ดอกเบี้ย และรายรับอื่นๆ

รายจ่ายของครอบครัว หมายถึง เงินที่สมาชิกในครอบครัวใช้จ่ายในชีวิตประจำวัน เช่น ค่าผ่อนบ้าน ค่าเช่าบ้าน ค่าอาหารการกิน ค่าสาธารณูปโภค ค่าผ่อนวัสดุอุปกรณ์ภายในบ้าน ค่ายานพาหนะ ค่าศึกษาเล่าเรียน ค่ารักษาพยาบาล ค่าใช้จ่ายในการทำมาหากิน/ลงทุน ค่าทำบุญ/ภาษีสังคม ค่าอบายมุข ค่าคุ้มครอง/อิทธิพล และค่าอื่นๆ

การจุนเจือครอบครัว หมายถึง การนำเงินหรือรายได้มาเป็นค่าใช้จ่ายต่างๆ ภายในครอบครัว เช่น ค่าน้ำค่าไฟ ค่าอาหาร ค่าเครื่องอุปโภคบริโภค หรือค่าอื่นๆ เป็นต้น

ภาวะหนี้สินของครอบครัว หมายถึง ความรับผิดชอบเรื่องการเงิน ทรัพย์สินหรือสิ่งของที่สมาชิกในครอบครัวติดค้างกับอีกฝ่ายหนึ่งและต้องชำระคืน โดยอาจเสียดอกเบี้ย และมีผลผูกพันกันตามกฎหมายหรือไม่ก็ได้

การบำบัดหนี้รายรับ-รายจ่ายของครอบครัว หมายถึง การบันทึกรายรับรายจ่ายของครอบครัวประจำวัน ประจำสัปดาห์ หรือประจำเดือนแล้วนำมาวิเคราะห์ เพื่อให้เห็นภาพรวมของสถานะทางการเงินของครอบครัว และนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมต่างๆ เช่น การลดค่าใช้จ่าย การออม การเพิ่มรายได้ หรือการประหยัด เป็นต้น

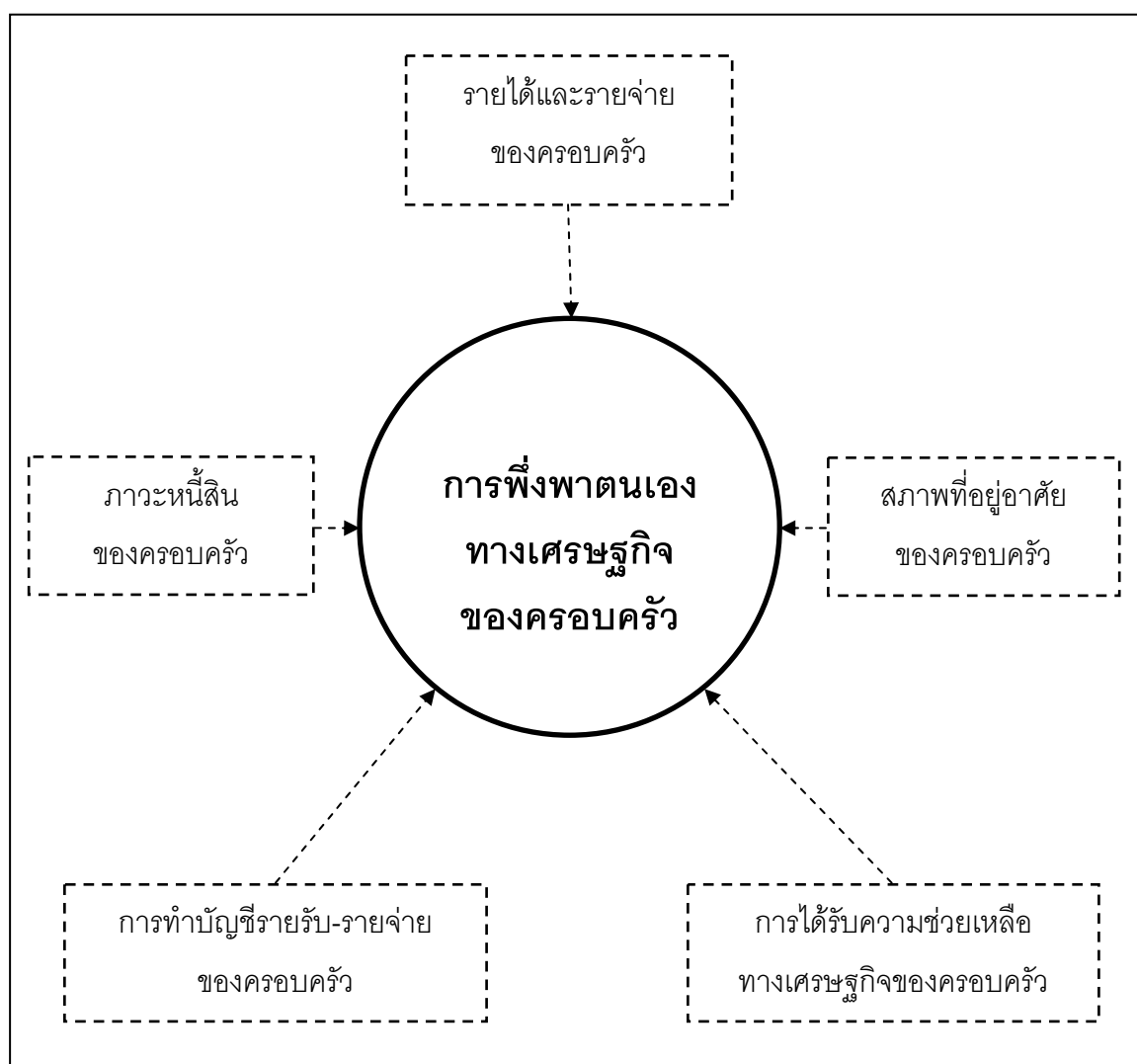
การได้รับความช่วยเหลือทางเศรษฐกิจของครอบครัว หมายถึง การที่สมาชิกในครอบครัว ได้รับหรือสามารถขอความช่วยเหลือจากแหล่งต่างๆ เช่น สมาชิกในครอบครัวญาติพี่น้อง เพื่อน หน่วยงาน และแหล่งอื่นๆ ในกรณีเกิดเหตุฉุกเฉินหรือมีความจำเป็นในเรื่องการเงิน สิ่งของ ข้อมูลข่าวสาร กำลังใจ และการดูแลสุขภาพอนามัย

สภาพที่อยู่อาศัยของครอบครัว หมายถึง พื้นที่หรือสถานที่ที่สมาชิกในครอบครัวใช้เป็นที่อยู่อาศัย เช่น บ้านเดี่ยว ทาวน์เฮ้าส์ ตึกแถว ห้องแถว คอนโดมิเนียม และอื่นๆ เป็นต้น โดยมีการครอบครองในลักษณะที่แตกต่างกัน คือ เป็นเจ้าของ เช่า เช่าซื้อ หรืออาศัยโดยไม่ต้องเสียค่าเช่า

1.4 กรอบแนวคิดที่ใช้ในการวิจัย

การพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจของครอบครัวได้นั้น ขึ้นอยู่กับตัวชี้วัด 5 ด้าน ได้แก่ รายได้และรายจ่ายของครอบครัว ภาระหนี้สินของครอบครัว การทำบัญชีรายรับ-รายจ่ายของครอบครัว การได้รับความช่วยเหลือทางเศรษฐกิจของครอบครัว และสภาพที่อยู่อาศัยของครอบครัว

ภาพที่ 1.2 กรอบแนวคิดที่ใช้ในการวิจัย

บทที่ 2

ทบทวนวรรณกรรม

ผู้วิจัย ได้ศึกษาค้นคว้าจากตำราหนังสือ บทความ รายงานวิจัย และเอกสารต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับครอบครัว เศรษฐกิจพอเพียง ทฤษฎีใหม่ และการพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจ เพื่อใช้ประกอบการวางแผนดำเนินงานโครงการ การพัฒนาเครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล การวิเคราะห์ข้อมูล และสังเคราะห์ข้อมูล ดังรายละเอียดต่อไปนี้

- 2.1 แนวคิดเกี่ยวกับครอบครัว
- 2.2 แนวคิดเกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียง
- 2.3 แนวคิดเกี่ยวกับทฤษฎีใหม่
- 2.4 แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจของครอบครัว
- 2.5 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจของครอบครัว

2.1 แนวคิดเกี่ยวกับครอบครัว

2.1.1 ความหมาย

นักวิชาการได้ให้คำจำกัดความของคำว่า “ครอบครัว” ไว้อย่างหลากหลาย ดังต่อไปนี้

ครอบครัว (Family) หมายถึง กลุ่มคนซึ่งประกอบด้วย บุคคล 2 คนหรือมากกว่า 2 คน ขึ้นไป มีความเกี่ยวข้องผูกพันกันทางสายโลหิต การสมรส หรือการรับเอาไว้ เช่น บุตรบุญธรรม คนไข้ คนสวน และอาศัยอยู่ด้วยกันเป็นครัวเรือน (Loudon and Della Bitta, 1993 : 223 อ้างใน คลังปัญญาไทย) ซึ่งอาจแบ่งออกได้เป็น 2 ประเภท คือ ครอบครัวเดี่ยวกับครอบครัวขยาย

วิญญู ทองดี (2552) ได้อธิบายว่าครอบครัว หมายถึง กลุ่มคนตั้งแต่สองคนขึ้นมา แต่งงานกัน หรือมีความสัมพันธ์ฉันท์สามีภรรยา อาศัยอยู่ร่วมกันในสถานที่เดียวกัน อาจจะมีหรือไม่มีการสืบสายโลหิตหรืออาจจะเลี้ยงดูผู้อื่นโดยการรับมาอุปการะ อีกทั้ง ยังอาจมีญาติพี่น้อง หรือผู้อื่นมาอาศัยอยู่ด้วยในสถานที่เดียวกัน

พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525 (หน้า : 168) ได้ให้ความหมายของ คำว่าครอบครัว หมายถึง ผู้ร่วมครัวเรือน คือ สามี ภรรยา และบุตร เป็นต้น

สำนักงานกิจการสตรีและสถาบันครอบครัว กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ (2548) ได้สรุปว่า ครอบครัว คือ กลุ่มบุคคลที่ผูกพันและใช้ชีวิตร่วมกัน ทำหน้าที่เป็นสถาบันหลัก ฐานรากสำคัญยิ่งต่อการดำรงชีวิต ครอบครัวมีหลากหลายรูปแบบและหลายลักษณะ นอกเหนือจากครอบครัวที่ครบถ้วนทั้งบิดามารดาและบุตร

จิราพร ชมพิกุล และคณะ (2552) ได้สรุปความหมายของครอบครัวว่า หมายถึง กลุ่มบุคคลที่อาศัยอยู่ร่วมกัน มีความสัมพันธ์ผูกพันกัน ทางสายโลหิตหรือกฎหมาย โดยสมาชิกแต่ละคนจะมีบทบาทหน้าที่ความรับผิดชอบที่แตกต่างกัน เช่น บิดามารดา สามีภรรยา บุตร และปู่ย่าตายาย เป็นต้น

สรุปว่า ครอบครัว หมายถึง บุคคลหรือกลุ่มบุคคลต่างๆ ไป ตั้งแต่จำนวน 2 คนขึ้นไป ที่อาศัยอยู่ร่วมกัน โดยมีความสัมพันธ์กันทางสายโลหิต การสมรส หรือความผูกพันกันทางด้านจิตใจ โดยมีรูปแบบและลักษณะที่หลากหลายตามการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมประเพณี เศรษฐกิจ และสังคม ซึ่งจะส่งผลต่อการพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจของครอบครัว

2.1.2 รูปแบบและลักษณะของครอบครัว

ภิญญา ทองดี (ม.ป.ป.) ได้จัดประเภทครอบครัว และลักษณะครอบครัวประเภทต่างๆ รวมทั้งการกำหนดนับการเป็นสมาชิก และลำดับชั้นของครอบครัวแต่ละประเภทเข้าไว้ด้วยกันเพื่อความสะดวกในการมองภาพรวมของครอบครัว ดังนี้

1. ครอบครัวที่จัดตามลำดับการก่อตั้งและขนาดของครอบครัว โดยพิจารณาจากลำดับที่มีการก่อตั้งครอบครัว (Family formation) ของคนในรุ่นต่างๆ รวมไปถึงขนาดของครอบครัว ซึ่งสามารถจำแนกได้ ดังนี้

1.1 ครอบครัวเดี่ยว (Nuclear family) คือ ครอบครัวที่ถือเป็นแก่นแท้หรือแกนหลักของครอบครัวในความหมายที่แท้จริง เพราะก่อตั้งขึ้นด้วยการที่คนต่างเพศสองคนตกลงใช้ชีวิตร่วมกัน มีความสัมพันธ์ฉันท์สามี-ภรรยา และสืบทอดสายโลหิตด้วยการให้กำเนิดบุตร หรือหากไม่มีบุตรโดยสายโลหิต ก็อาจจะมีการรับเลี้ยงดูผู้อื่นมาเป็นบุตรบุญธรรม ครอบครัวเดี่ยวในลักษณะเช่นนี้จะประกอบด้วยสมาชิกที่เป็นแกนหลักของครอบครัว คือ สามีภรรยา หรือพ่อแม่ลูก สมาชิกมีความสัมพันธ์และผูกพันกันอย่างแน่นแฟ้น มีการสืบทอดสายโลหิตเพียงทอดเดียว คือ จากพ่อแม่และลูก สมาชิกในครอบครัวจึงมีจำนวนไม่มากนัก มักจะพบครอบครัวประเภทนี้ในสังคมเมืองหรือสังคมสมัยใหม่ บางครั้งจึงมีการเรียกครอบครัวประเภทนี้ว่า ครอบครัวสมัยใหม่ หรือ Modern Family

1.2 ครอบครัวขยาย (Extended family) เป็นครอบครัวที่แตกแขนงจำนวนสมาชิกออกไปจากแกนเดิมของครอบครัว คือ นอกจากจะประกอบด้วยวงศ์ญาติที่อาศัยร่วมอยู่ด้วย ยังอาจหมายถึงบุคคลอื่นที่มาสมทบในภายหลังโดยนับรวมเข้าร่วมเป็นสมาชิกของครอบครัวด้วย สมาชิกที่เป็นบุคคลอื่นที่มาสมทบและนับรวมเป็นสมาชิกของครอบครัวนี้ อาจขยายจำนวนเพิ่มขึ้นด้วยการสืบทอดตามสายโลหิตรุ่นต่อรุ่น หรืออาจมาสมทบเพิ่มเติมด้วยความผูกสมัครรักใคร่ บางครั้งจึงเรียกครอบครัวประเภทนี้ว่า “ครอบครัวร่วม” หรือ Joint family ซึ่งแบ่งออกเป็นลักษณะ คือ ครอบครัวขยายที่มีความสัมพันธ์ทางสายโลหิต (Consanguinal family) ครอบครัวขยายที่มีความสัมพันธ์โดยการสมรส (Conjugal family) ครอบครัวแบบแฝง (Composite or compound family) หรือครอบครัวหลายฝ่ายหลายเมีย (Polygamous) ครอบครัวภาระหรือครอบครัวจำเป็น (Essential family) เป็นครอบครัวที่ฝ่ายบิดาหรือมารดาไม่อาศัยอยู่ด้วยในครัวเรือนเดียวกัน แยกไปอยู่ต่างหาก ด้วยเหตุผลความจำเป็นในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง

2. ครอบครัวที่จัดแบ่งประเภทตามการสืบสายโลหิต แบ่งออกเป็น 2 ประเภทย่อย ดังนี้

2.1 ประเภทสืบสายโลหิตจากทางฝ่ายบิดา (Patrilineal family)

2.2 ประเภทสืบสายโลหิตจากทางฝ่ายมารดา (Matrilineal family)

3. ครอบครัวที่จัดแบ่งประเภทตามที่อยู่อาศัยของคู่สมรส จัดแบ่งเป็น 3 ประเภท คือ

3.1 ครอบครัวที่อยู่อาศัยกับฝ่ายหญิง (Matrilocal family)

3.2 ครอบครัวที่อยู่อาศัยกับฝ่ายชาย (Patrilocal family)

3.3 ครอบครัวที่แยกอาศัยอยู่เป็นเอกเทศหรือครอบครัวอิสระ (Independent family)

4. ครอบครัวที่จัดแบ่งตามอำนาจของผู้เป็นหัวหน้าครอบครัว แบ่งได้ดังนี้

4.1 ครอบครัวที่ยกให้สามีเป็นใหญ่ (Matriarchal authority family)

4.2 ครอบครัวที่สามี และภรรยามีอำนาจเท่าเทียมกัน (Equalitarian authority)

5. ครอบครัวที่จัดแบ่งลักษณะของการสมรส เป็นการจัดแบ่งประเภทของครอบครัวตามลักษณะของการร่วมใช้ชีวิตแบบสามีภรรยา แบ่งเป็น

5.1 ครอบครัวผัวเดียวเมียเดียว (Monogamy) เป็นครอบครัวที่คู่ครองทั้งสองฝ่าย คือฝ่ายชายและฝ่ายหญิงต่างก็ยึดมั่นในการครองชีวิตคู่กับคู่ครองของตน

5.2 ครอบครัวหลายผัวหลายเมีย (Polygamy) เป็นครอบครัวขนาดใหญ่ที่ฝ่ายชายหรือหญิงอาจมีคู่ครองอยู่ร่วมกันในครัวเรือนเดียวกันฉันท์สามีภรรยา

5.3 ครอบครัวหนึ่งชายหลายหญิง (Polygyny) สามีมีภรรยาได้หลายคน ชายเป็นใหญ่ในครอบครัว บุตรที่เกิดขึ้นจากภรรยาทั้งหลายในครัวเรือนนั้นใช้นามสกุลบิดา และภรรยาอาจเป็นพี่น้อง เป็นญาติ หรือมาจากต่างครอบครัวกันก็ได้

5.4 ครอบครัวหนึ่งหญิงหลายชาย (Polyandry) ภรรยาสามีได้หลายคน สามีของหญิงอาจเป็นพี่น้องร่วมบิดามารดาเดียวกัน เป็นญาติสนิทกัน หรือมาจากต่างครอบครัวกันได้ เด็กที่เกิดมาใช้นามสกุลฝ่ายหญิง มักเกิดขึ้นในสังคมด้อยพัฒนา

5.5 ครอบครัวหลายหญิงหลายชาย (Promiscuity)

ศิริกุล อิศรานุรักษ์ (2542) ได้อธิบายว่า จากการเปลี่ยนแปลงของสังคมและเศรษฐกิจในประเทศไทย ทำให้รูปแบบครอบครัวไทยมีความหลากหลายเพิ่มขึ้น ได้แก่

1. ครอบครัวเดี่ยว ประกอบด้วย สามีภรรยาและลูกที่อาศัยอยู่ในครัวเรือนเดียวกัน
2. ครอบครัวคู่สมรสที่ยังไม่มีบุตร
3. ครอบครัวที่มีพ่อหรือแม่เพียงคนเดียว ที่ต้องเลี้ยงลูกตามลำพัง ทั้งนี้เนื่องจากคู่สมรสอีกฝ่ายหนึ่งเสียชีวิต หย่า หรือแยกทาง หรือเพราะไม่ได้แต่งงาน
4. ครอบครัวบุญธรรม ประกอบด้วย สามี ภรรยา และบุตรบุญธรรม
5. ครอบครัวที่แต่งงานใหม่
6. ครอบครัวขยาย ประกอบด้วยเครือญาติตั้งแต่ 3 ชั่วคนขึ้นไปที่มีความสัมพันธ์โดยการเกิดหรือการแต่งงาน

2.1.3 คุณลักษณะของครอบครัวไทยที่พึงประสงค์

คณะกรรมการพัฒนาครอบครัวและแก้ไขความรุนแรงต่อเด็กและสตรี (กสส., 2542) ได้กำหนดลักษณะครอบครัวไทยที่พึงประสงค์ 8 ประการ เมื่อ พ.ศ. 2537 เพื่อให้หน่วยงานต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาครอบครัว ใช้เป็นแนวทางกำหนดกิจกรรมให้บรรลุวัตถุประสงค์ ดังนี้

1. สมาชิกทุกคนในครอบครัวมีความรักใคร่ กลมเกลียว สนิทฉันท์ ช่วยเหลือเกื้อกูล เลือ้อาหาร มีการพูดจาให้เกิดความเข้าใจกัน มีการแก้ปัญหาาร่วมกันอย่างสร้างสรรค์
2. สมาชิกในครอบครัว มีการทำกิจกรรมร่วมกัน และรู้จักใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์
3. พ่อแม่ และสมาชิกในครอบครัวประกอบอาชีพสุจริต รู้จักประหยัดและออม ร่วมกันเสริมสร้างฐานะของครอบครัวให้มั่นคง
4. พ่อแม่ หัวหน้าครอบครัว ต้องทำตนเป็นแบบอย่างในการดำรงชีวิตอย่างมีคุณธรรม ไม่เลือกปฏิบัติ ไม่ทำร้ายกันและกัน อบรมเลี้ยงดูสมาชิกครอบครัวให้เป็นคนดี และมีประโยชน์ต่อสังคม ปฏิบัติตามหลักคุณธรรมของศาสนา

5. พ่อแม่ หัวหน้าครอบครัว หรือผู้ใหญ่ในครอบครัว ถ่ายทอดการเรียนรู้และ ภูมิปัญญาแก่สมาชิก และส่งเสริมให้ได้รับการศึกษา มีความสนใจใฝ่รู้ พัฒนาตนเองอย่าง ต่อเนื่อง มีความคิดริเริ่ม สร้างสรรค์ และรู้จักใช้เหตุผล

6. สมาชิกในครอบครัวมีสุขภาพดี รู้จักดูแลสุขภาพอนามัยตนเอง สถานที่อยู่ อาศัยให้สะอาดถูกสุขลักษณะ และเป็นระเบียบเรียบร้อย

7. สมาชิกในครอบครัวบำเพ็ญตนเป็นประโยชน์ต่อสังคม มีส่วนร่วมในการทำ บำรุงรักษาสิ่งแวดล้อม ศิลปะ และเป็นระเบียบเรียบร้อย

8. สมาชิกปฏิบัติตามครรลองประชาธิปไตยในครอบครัว เคารพกฎหมาย รู้จัก ใช้สิทธิและปฏิบัติตามหน้าที่พลเมืองดี มีความเชื่อมั่น และปฏิบัติตนส่งเสริมการปกครองระบบ ประชาธิปไตย อันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข

2.2 แนวคิดเกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียง

ในปี พ.ศ. 2542 สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (สศช.) (อ้างใน นฤมล นิราทร อรรถวิทย์ งามวิทยาพงศ์ และชไมพร รุ่งฤกษ์ฤทธิ์, 2550 : 33-36) ได้ัญเชิญ พระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งรวบรวมจากกระแสพระราชดำรัสในช่วงเวลาต่างๆ มาประมวล เป็นความคิดรวบยอดของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง และได้ขอพระบรมราชวินิจฉัยเพื่อนำมา ประมวลเป็นกรอบของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 9 ความว่า

“เศรษฐกิจพอเพียง เป็นปรัชญาชี้ถึงแนวทางการดำรงอยู่ และปฏิบัติ ตนของประชาชนในทุกระดับ ตั้งแต่ระดับครอบครัว ระดับชุมชน จนถึงระดับ รัฐ ทั้งในการพัฒนาและบริหารประเทศให้ดำเนินไปในทาง “สายกลาง” โดยเฉพาะ การพัฒนาเศรษฐกิจเพื่อให้ก้าวทันต่อโลกยุคโลกาภิวัตน์ ทั้งนี้ ความพอเพียงหมายถึง ความพอประมาณ ความมีเหตุผล รวมถึงมีความจำเป็น ที่จะต้องมีภูมิคุ้มกันในตัวที่ดีพอสมควรต่อการมีผลกระทบใดใด อันเกิดจากการ เปลี่ยนแปลงทั้งภายนอกและภายใน ทั้งนี้ จะต้องอาศัยความรอบรู้ ความ รอบคอบ และความระมัดระวังอย่างยิ่งในการนำวิชาการต่างๆ มาใช้ในการ วางแผน และการดำเนินการทุกขั้นตอน และขณะเดียวกันจะต้องเสริมสร้าง พื้นฐานจิตใจของคนในชาติ โดยเฉพาะเจ้าหน้าที่ของรัฐ นักทฤษฎี นักธุรกิจ ใน ทุกระดับ ให้มีสำนึกในคุณธรรม ความซื่อสัตย์สุจริต และให้มีความรอบรู้ที่ เหมาะสม ดำเนินชีวิตด้วยความอดทน ความเพียร มีสติปัญญา และความ รอบคอบ เพื่อให้สมดุลและพร้อมต่อการรองรับการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว และกว้างขวาง ทั้งด้านวัตถุ สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรมจากโลกภายนอกได้ เป็นอย่างดี”

ต่อมา สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ได้เสนอปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงครอบคลุมแนวคิดพื้นฐานที่สำคัญ 5 ข้อ ดังนี้

1. **ความพอเพียง** คือ การบริโภคและการผลิต ที่อยู่บนพื้นฐานของความพอประมาณ และเหตุผล ไม่ขัดสน แต่ไม่ฟุ้งเฟ้อ ไม่นิยมกิจกรรม หรือการลงทุนที่มีความเสี่ยงสูง

2. **ความสมดุล** คือ การพัฒนาอย่างเป็นองค์รวม มีความสมดุลระหว่างโลกาภิวัตน์ (Globalization) และอภีวัตน์ท้องถิ่น (Localization) มีความสมดุลระหว่างภาคเศรษฐกิจกับการเงิน และคนกับสังคม มีเสถียรภาพทางเศรษฐกิจ โครงสร้างการผลิตที่สมดุล มีการผลิตหลากหลายและกลมกลืน มีความยั่งยืน ใช้ทรัพยากรที่มีอยู่อย่างมีประสิทธิภาพสูงสุด

3. **ยั่งยืน** คือ พอเพียงอย่างต่อเนื่องในทุกด้าน โดยเฉพาะอย่างยิ่งด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม มีภูมิคุ้มกันที่ดี ระบบเศรษฐกิจกับสังคมมีความยืดหยุ่นที่สามารถก้าวทันและพร้อมรับต่อกระแสโลกาภิวัตน์ ตลอดจนปรับตัวให้สามารถแข่งขันได้ในตลาดโลก มีการบริหารจัดการที่ดี ซึ่งสามารถป้องกัน และพร้อมรับการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว (วิกฤต) ได้

4. **ภูมิคุ้มกันก้าวหน้าโลก** หมายถึง มีความระมัดระวังในการนำความรู้และวิชาการมาใช้ในการพัฒนาคุณภาพชีวิต มีความรอบคอบและรู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงจากสิ่งแวดล้อมภายนอก และสามารถป้องกันหรือลดผลกระทบอันเกิดจากความผันผวน หรือความผันผวนของโลกภายนอก

5. **คุณภาพคน** การที่จะพัฒนาเศรษฐกิจตามแนวทางสายกลางได้ คนต้องมีคุณภาพในด้านต่างๆ คือ ต้องมีพื้นฐานจิตใจที่มีความสำนึกในคุณธรรม ซื่อสัตย์สุจริต มีไมตรี เอื้ออาทรต่อคนรอบข้างและผู้ที่อยู่โอกาสกว่า ยึดในหลักการดำเนินชีวิตอย่างมีความอดทน มีความเพียร ใช้สติปัญญาอย่างรอบคอบก่อน ทำให้มีวินัย มีภูมิคุ้มกันในการดำรงชีวิต มีสุขภาพดี มีศักยภาพ ทักษะและความรอบรู้ที่เหมาะสมในการประกอบอาชีพ และหารายได้ได้อย่างมั่นคง และพัฒนาสติปัญญา พัฒนาตนเองให้ก้าวหน้าได้อย่างต่อเนื่อง

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ยังได้นำเสนอแนวทางปฏิบัติบางประการในระดับบุคคล ครอบครัว ชุมชน และเอกชน ดังนี้

ตารางที่ 2.1 แนวทางปฏิบัติตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในระดับต่างๆ

แนวคิดพื้นฐาน	ระดับครอบครัว/ชุมชน	ระดับธุรกิจ
ทางสายกลาง	- ดำรงตนอยู่ในความไม่ประมาท เน้นการพึ่งตนเองก่อนเป็นหลัก	- ไม่ดำเนินการลงทุนจนเกินตัว พึ่งพาเงินออมของตนเองให้มาก - มีการผลิตที่เหมาะสม โดนเลือกประเภท วิธีการ และขนาดการผลิตที่เหมาะสมกับสภาพท้องถิ่น แล้วจึงขยายการผลิตอย่างเป็นลำดับขั้นต่อไป - ใช้วัตถุดิบและบุคลากรในท้องถิ่น
ความสมดุล	- ความสมดุลระหว่างรายได้รายจ่าย ส่งเสริมให้มีการออม - ความสมดุลระหว่างการทุ่มเทให้กับกิจการงาน เมื่อเปรียบเทียบกับความอยู่ดี กินดี ความสงบสุข และความอบอุ่นของครอบครัว - ความสมดุลระหว่างวัตถุ สิ่งอำนวยความสะดวกต่างๆ ในชีวิตกับความสงบสุขและความพึงพอใจของสมาชิกในครอบครัว	- ความสมดุลในการดำเนินการ ไม่ว่าจะเป็นด้านการผลิต การบริหารจัดการ ต้องมีความสมดุลโดยมีหลักปฏิบัติ ดังนี้ - มีความสมดุลในกระบวนการผลิตทุกขั้นตอน คือ การดำเนินการผลิตไปพร้อมกับนำปัจจัยทุกด้านที่เกี่ยวข้องเข้ามาพิจารณาโดยไม่เน้นด้านใดด้านหนึ่งมากเกินไป - เลือกใช้ทรัพยากรให้เกิดประโยชน์สูงสุดอย่างมีประสิทธิภาพ โดยไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม - มีการจัดการเรื่องทุนอย่างเหมาะสม โดยสร้างความสมดุลระหว่างสัดส่วนหนี้ต่อทุน ที่คำนึงถึงความสามารถในการชำระหนี้ การหารายได้และสภาพคล่องของธุรกิจ โดยเฉพาะเรื่องเงินทุนหมุนเวียน
ความพอเพียง	- ไม่โลภ ไม่ฟุ้งเฟ้อ ไม่เบียดเบียนผู้อื่น - รู้จักประมาณ รู้จักพอ - ไม่สนับสนุนหรือยึดติดกระแสวัตถุนิยม บริโภคนิยม	- เน้นเป้าหมายในการดำเนินธุรกิจอย่างยั่งยืน โดยมุ่งแสวงหากำไรในระดับที่เหมาะสม โดยเฉพาะการคำนึงถึงความสามารถในการใช้หนี้

ตารางที่ 2.1 แนวทางปฏิบัติตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในระดับต่างๆ (ต่อ)

แนวคิดพื้นฐาน	ระดับครอบครัว/ชุมชน	ระดับธุรกิจ
ภูมิคุ้มกัน และก้าวทันโรค	- ประหยัด สร้างนิสัยการออม เพื่อให้เกิดความมั่นคงในชีวิต - เตรียมพร้อมรับความเสี่ยงต่างๆ ที่จะเกิดขึ้น พัฒนาความรู้และทักษะ ในการเลี้ยงชีพอย่างต่อเนื่อง เพื่อให้สามารถปรับตัวได้ทัน เมื่อสิ่งแวดล้อมภายนอกเปลี่ยนแปลง อย่างรวดเร็ว - เสริมสร้างความเข้มแข็งของจิตใจ ส่งเสริมการปฏิบัติดี ปฏิบัติชอบ เพื่อสร้างความเข้มแข็ง ขณะเดียวกัน มีความยืดหยุ่น	- ดำเนินธุรกิจด้วยความรอบคอบ มีการเตรียมความพร้อมและปรับตัวเพื่อพร้อมรับ การเปลี่ยนแปลง และผลกระทบที่มาจากภายนอก และสามารถก้าวทันโลก โดยยึดหลัก : - การบริหารจัดการที่ดี คำนึงถึงความโปร่งใส ตรวจสอบได้ เช่น การจัดทำบัญชีที่ได้มาตรฐาน - มีเงินทุนสำรองสำหรับการหมุนเวียนของธุรกิจ - มีการบริหารความเสี่ยง ทั้งจุดดุดิบ แหล่งเงินทุน และการตลาด มีการทำประกันภัย เพื่อลดความเสี่ยง - สร้างเครือข่ายธุรกิจ เพื่อเพิ่มอำนาจการต่อรอง แลกเปลี่ยนข้อมูล ลดค่าใช้จ่ายในกิจกรรม ที่ทำร่วมกันได้ - ใช้เทคโนโลยีที่ช่วยให้สามารถพึ่งตนเองได้ มากที่สุด - ปรับตัว สามารถพัฒนาตนเองได้อย่างต่อเนื่อง
การเสริมสร้าง จิตใจคน	- รักษาศีลธรรมตามหลักศาสนา - รับผิดชอบ มีความเพียร - มีคุณธรรม ซื่อสัตย์สุจริตต่อ ครอบครัว ชุมชน - พึงพอใจที่จะพัฒนาความรู้ใหม่ๆ ที่เป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาคุณภาพ ชีวิตอย่างต่อเนื่อง	- รับผิดชอบต่อลูกค้าและสังคม เพื่อการดำเนิน ธุรกิจอย่างยั่งยืน โดยคืนกำไรให้แก่สังคม - แสวงหากำไรในระดับที่เหมาะสม - มีการผลิตที่ได้คุณภาพ มาตรฐาน คำนึงถึง ผู้บริโภค และสภาพแวดล้อม

นอกจากนี้แล้ว สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ มีแนวทาง การขับเคลื่อนแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง ดังนี้

1. การสร้างความเข้าใจที่ถูกต้องเกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียง
2. การพัฒนาแนวคิดและองค์ความรู้เกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียง
3. การพัฒนากระบวนการเรียนรู้ การประยุกต์ใช้ในระดับครอบครัว กลุ่ม และประเทศ
4. การเชื่อมโยงเครือข่ายการพัฒนาชุมชนพอเพียงของภาคประชาสังคม

ประเวศ วะสี (2542 : 4-6) อธิบายว่า เศรษฐกิจพอเพียง หมายถึง พอเพียงในอย่างน้อย

7 ประการด้วยกัน คือ

1. พอเพียงสำหรับทุกคน ทุกครอบครัว ไม่ใช่เศรษฐกิจแบบทอดทิ้งกัน
2. จิตใจพอเพียง ทำให้รักและเอื้ออาทรคนอื่นได้ คนที่ไม่พอจะรักคนอื่นไม่เป็น และทำลายมาก
3. สิ่งแวดล้อมพอเพียง การอนุรักษ์และเพิ่มพูนสิ่งแวดล้อม ทำให้ยังชีพและทำมาหากินได้ เช่น การทำเกษตรผสมผสาน ซึ่งได้ทั้งอาหาร ได้ทั้งสิ่งแวดล้อม และได้ทั้งเงิน
4. ชุมชนเข้มแข็งพอเพียง การรวมตัวกันเป็นชุมชนที่เข้มแข็ง จะทำให้สามารถแก้ปัญหาต่างๆ ได้ เช่น ปัญหาสังคม ปัญหาความยากจน หรือปัญหาสิ่งแวดล้อม
5. ปัญญาพอเพียง มีการเรียนรู้ร่วมกันในทางปฏิบัติ และการปรับตัวได้อย่างต่อเนื่อง
6. อยู่บนพื้นฐานวัฒนธรรมพอเพียง วัฒนธรรมหมายถึงวิถีชีวิตของกลุ่มคนที่สัมพันธ์อยู่กับสิ่งแวดล้อมที่หลากหลาย ดังนั้น เศรษฐกิจจึงควรสัมพันธ์และเติบโตขึ้นจากฐานทางวัฒนธรรม จึงจะมั่นคง
7. มีความมั่นคงพอเพียง ไม่ใช่รู้จบ เต็มจนเต็มวอยแบบกะทันหัน เต็มตงงานไม่มีกินไม่มีใช้

สัญญา สัญญาวิวัฒน์ (อ้างใน นงนุช อังยุริกุล, 2546) อธิบายว่า ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง เป็นปรัชญาชี้ถึงแนวการดำรงอยู่และปฏิบัติตนของประชาชนในทุกระดับ ตั้งแต่ระดับครอบครัว ระดับชุมชน จนถึงระดับรัฐ ทั้งในการพัฒนาและบริหารประเทศให้ดำเนินไปในทางสายกลาง โดยเฉพาะการพัฒนาเศรษฐกิจเพื่อให้ก้าวทันต่อโลกที่เปลี่ยนแปลงไป ความพอเพียงจึงมุ่งเน้นถึงความพอประมาณ ความมีเหตุผล รวมถึงความจำเป็นที่จะต้องมีระบบภูมิคุ้มกันในตัวที่ดีพอสมควรต่อผลกระทบใดใดที่เกิดจากการเปลี่ยนแปลงทั้งภายนอกและภายใน โดยอาศัยความรู้ ความรอบคอบ และความระมัดระวังยิ่งในการนำวิชาการต่างๆ มาใช้ในการวางแผนและการดำเนินงานทุกขั้นตอน ในขณะเดียวกันก็ต้องมีการเสริมสร้างพื้นฐานจิตใจของคนในชาติ โดยเฉพาะเจ้าหน้าที่ของรัฐ นักทฤษฎี และนักธุรกิจในทุกระดับให้มีสำนึกในคุณธรรม ความซื่อสัตย์สุจริต และให้มีความรอบรู้ที่เหมาะสม ดำเนินชีวิตด้วยความอดทน มีความเพียร มีสติปัญญาและรอบคอบ เพื่อให้สมดุลและพร้อมต่อการรองรับการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วทั้งด้านวัตถุ สังคม สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรมจากสภาพแวดล้อมของโลกได้เป็นอย่างดี โดยที่กล่าวมาในข้างต้น คำว่า 3 ห่วง คือ มีความพอประมาณ มีเหตุผล และมีภูมิคุ้มกัน ส่วนคำว่า 2 เงื่อนไข คือ มีความรู้และมีคุณธรรม

มูลนิธิชัยพัฒนา (2550) ได้อธิบายถึงความหมายของเศรษฐกิจพอเพียง ประกอบด้วย
คุณสมบัติ ดังนี้

1. ความพอประมาณ หมายถึง ความพอดี ที่ไม่น้อยเกินไปและไม่มากเกินไป โดยไม่
เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น เช่น การผลิตและการบริโภคที่อยู่ในระดับพอประมาณ

2. ความมีเหตุผล หมายถึง การตัดสินใจเกี่ยวกับระดับความพอเพียงนั้น จะต้องเป็นไป
อย่างมีเหตุผล โดยพิจารณาจากเหตุปัจจัยที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนคำนึงถึงผลที่คาดว่าจะเกิดขึ้น
จากการกระทำนั้นๆ อย่างรอบคอบ

3. ภูมิคุ้มกัน หมายถึง การเตรียมตัวให้พร้อมรับผลกระทบ และการเปลี่ยนแปลงด้าน
ต่างๆ ที่จะเกิดขึ้น โดยคำนึงถึงความเป็นไปได้ของสถานการณ์ต่างๆ ที่คาดว่าจะเกิดขึ้นในอนาคต
โดยมีเงื่อนไขของการตัดสินใจและดำเนินกิจกรรมต่างๆ ให้อยู่ในระดับพอเพียง 2 ประการ คือ
เงื่อนไขความรู้ ประกอบด้วย ความรอบรู้เกี่ยวกับวิชาการต่างๆ ที่เกี่ยวข้องรอบด้าน ความ
รอบคอบที่จะนำความรู้เหล่านั้น มาพิจารณาให้เชื่อมโยงกัน เพื่อประกอบการวางแผนและความ
ระมัดระวังในการปฏิบัติ เงื่อนไขคุณธรรมที่จะต้องเสริมสร้าง ประกอบด้วย มีความตระหนักใน
คุณธรรม มีความซื่อสัตย์สุจริต และมีความอดทน มีความเพียร ใช้สติปัญญาในการดำเนินชีวิต

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ทรงเข้าใจถึงสภาพสังคมไทย ดังนั้น เมื่อได้พระราชทาน
แนวพระราชดำริหรือพระบรมราโชวาทในด้านต่างๆ จะทรงคำนึงถึงวิถีชีวิต สภาพสังคมของ
ประชาชนด้วย เพื่อไม่ให้เกิดความขัดแย้งทางความคิดที่อาจนำไปสู่ความขัดแย้งในทางปฏิบัติได้
ซึ่งแนวพระราชดำริพอเพียงนั้น สามารถประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตในยุคปัจจุบัน โดยมีหลัก
ปฏิบัติ ดังต่อไปนี้

1) ยึดถือความประหยัด ตัดทอนค่าใช้จ่ายในทุกด้าน ลดละความฟุ่มเฟือยใน
การใช้ชีวิต

2) ยึดถือการประกอบอาชีพด้วยความถูกต้อง ซื่อสัตย์ สุจริต

3) ละเลิกการแก่งแย่งผลประโยชน์ และแข่งขันกันในการการค้าแบบต่อสู้กัน
อย่างรุนแรง

4) ไม่หยุดนิ่งที่จะหาทางให้ชีวิตหลุดพ้นจากความทุกข์ยาก ด้วยการขวนขวาย
ใฝ่หาความรู้ให้มีรายได้เพิ่มพูนขึ้นจนถึงขั้นพอเพียงเป็นเป้าหมายสำคัญ

6) ปฏิบัติตนในแนวทางที่ดี ลดละสิ่งชั่ว ประพฤติตนตามหลักศาสนา

ยุทธนา ภาระนันท์ (2550 : 13-14) ได้อธิบายถึง โมเดล ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ประกอบด้วย 2 เงื่อนไข 3 ห่วง 4 ผลลัพธ์ 5 ระดับ ดังต่อไปนี้ (ภาพที่ 2.1)

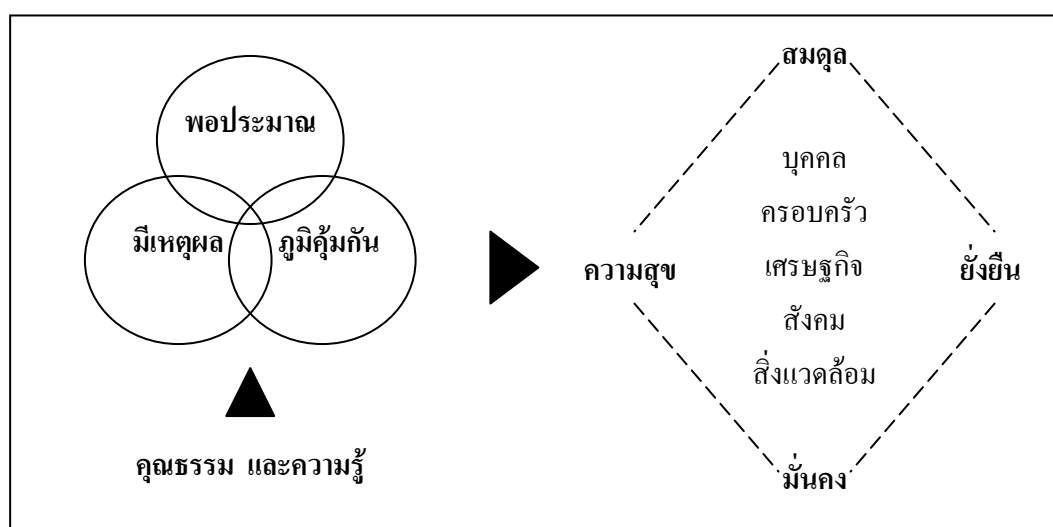
องค์ประกอบ 2 เงื่อนไข หมายถึง เงื่อนไขอันเป็นพื้นฐานในการคิดตัดสินใจทำกิจกรรมต่างๆ ให้อยู่ในระดับพอเพียง ประกอบด้วย 2 เงื่อนไข ได้แก่ 1) คุณธรรม ประกอบด้วย มีความตระหนักในคุณธรรม มีความซื่อสัตย์สุจริต และมีความอดทน มีความเพียร ใช้สติปัญญาในการดำเนินชีวิต 2) ความรู้ ประกอบด้วย ความรอบรู้เกี่ยวกับวิชาการต่างๆ ที่เกี่ยวข้องอย่างรอบด้าน ความรอบคอบที่จะนำความรู้เหล่านั้นมาพิจารณาให้เชื่อมโยงกัน เพื่อประกอบการวางแผนและความระมัดระวังในขั้นปฏิบัติ

องค์ประกอบ 3 ห่วง หมายถึง องค์ประกอบหลัก 3 ประการของความหมาย เศรษฐกิจพอเพียง ได้แก่ 1) ความพอประมาณ หมายถึง ความพอดีที่ไม่น้อยเกินไปและไม่มากเกินไป โดยไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น เช่น การผลิตและการบริโภคที่อยู่ในระดับพอประมาณ 2) ความมีเหตุผล หมายถึง การตัดสินใจเกี่ยวกับระดับของความพอเพียงนั้น จะต้องเป็นไปอย่างมีเหตุผล โดยพิจารณาจากเหตุปัจจัยที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนคำนึงถึงผลที่คาดว่าจะเกิดขึ้นจากการกระทำนั้นๆ อย่างรอบคอบ 3) การมีภูมิคุ้มกันที่ดีในตัว หมายถึง การเตรียมตัวให้พร้อมรับผลกระทบและการเปลี่ยนแปลงด้านต่างๆ ที่คาดว่าจะเกิดขึ้นในอนาคตทั้งใกล้และไกล

องค์ประกอบ 4 ผลลัพธ์ หมายถึง ผลที่เกิดขึ้นเมื่อนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงไปใช้ ประกอบด้วย 4 ประการ ได้แก่ ความสมดุล ความมั่นคง ความสุข และความยั่งยืน

องค์ประกอบ 5 ระดับ หมายถึง แวดวงที่สามารถนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงไปประยุกต์ใช้ ประกอบด้วย 5 ระดับ ได้แก่ บุคคล ครอบครัว เศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม

ภาพที่ 2.1 โมเดล ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

อำพล เสนาณรงค์ (อ้างใน เอก อนันต์, 2550 : 26-29) กล่าวว่า เศรษฐกิจพอเพียงมีหลักการที่พอสรุปได้ ดังนี้

1. พึ่งตนเอง ให้พอกิน
2. กินอยู่ตามอัตภาพ ไม่ให้เกินฐานะ มีชีวิตที่เรียบง่าย
3. อย่าฟุ้งเฟ้อ ฟุ่มเฟือย มีความพอใจในสิ่งที่ได้รับมาด้วยความชอบธรรม
4. อย่าให้รายจ่ายเกินรายได้
5. หากจะแลก หรือซื้อของของใช้มาจากภายนอก ควรเลือกของที่ผลิตได้ในท้องถิ่น รวมทั้งการท่องเที่ยวควรท่องเที่ยวในประเทศ
6. อย่ากู้หนี้ยืมสินมาใช้ในสิ่งที่ไม่มีรายได้ อย่าลงทุนให้เกินตัว
7. อย่าโลภมาก มีความพอเพียง และเพียงพอ ไม่เบียดเบียนคนอื่น
8. อย่าสุดโต่ง เดินสายกลาง
9. ยอมถอยหลัง (หนึ่งก้าว) เพื่อก้าวหน้าที่มั่นคงต่อไป (หลายก้าว)

สรุปได้ว่า ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง เป็นทางสายกลางในการดำเนินชีวิตของประชาชน คือ มีความพอประมาณ ความมีเหตุผล ความจำเป็นในการใช้จ่าย และจะต้องมีความรู้ มีระเบียบวินัยในการใช้จ่าย อันจะนำไปสู่การความสมดุล ความมั่นคง ความสุข และความยั่งยืนในชีวิตและครอบครัว ทำให้ครอบครัวที่ยึดแนวทางนี้ สามารถที่จะพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจของครอบครัวได้

2.3 แนวคิดเกี่ยวกับทฤษฎีใหม่

2.3.1 แนวคิดพื้นฐานเกี่ยวกับทฤษฎีใหม่

แนวคิดพื้นฐานของทฤษฎีใหม่ เป็นการเชื่อมโยงระดับเล็กสุดในไร่นาของเกษตรกรไปถึงระดับชุมชนและระดับสังคม การจัดการบนพื้นฐานข้อมูลเพื่อความสมดุลของทรัพยากรธรรมชาติและเป้าหมายสุดท้าย คือ ทรัพยากรต้องยั่งยืน คุ่มค่า อนุรักษ์ และพัฒนา ซึ่งได้มีการพัฒนาตามแนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียงตามขั้นตอนทฤษฎีใหม่ จำนวน 3 ขั้นตอน ดังภาพที่ 2.2 ต่อไปนี้ (สัญญา สัญญาวิวัฒน์, 2546 อ้างใน นงนุช อังยุริกุล, 2546 : 97-99)

ขั้นที่ 1 พึ่งตนเอง คือ พอเพียงในระดับครอบครัว สมดุลพอดี พออยู่ พอกิน เน้นผลิตให้เพียงพอกับความต้องการบริโภคในครัวเรือน สามารถเลี้ยงตนเองได้ มีชีวิตที่ประหยัด และการพึ่งตนเอง Self-Reliance

ขั้นที่ 2 พึ่งพากัน ร่วมมือกัน คือ พอเพียงในระดับชุมชน มีการรวมกลุ่มหรือสหกรณ์ ดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจ ร่วมมือกันในการพัฒนาการผลิต การตลาด คุณภาพชีวิต ดูแลสวัสดิการ การศึกษา สังคม และสิ่งแวดล้อม มีการทำงานร่วมกัน ร่วมคิด ร่วมปรึกษาหารือ ร่วมแก้ปัญหา ทำให้คนในชุมชนรู้จักการให้และการรับ

ขั้นที่ 3 ร่วมมือกับองค์กรอื่นภายนอกชุมชน คือ พอเพียงในระดับประเทศ มีปริมาณการผลิตมากขึ้น สามารถป้อนออกสู่ตลาดสากล เป็นการร่วมมือที่เป็นพันธมิตรกับภาคเอกชน ภาครัฐบาลอย่างเสมอภาค พร้อมทั้งจะเข้าสู่สภาพการแข่งขันในระดับประเทศและในระหว่างประเทศได้

ภาพที่ 2.2 การพัฒนาในแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ตามขั้นตอนทฤษฎีใหม่

มูลนิธิชัยพัฒนา (2550) ได้อธิบายถึงแนวคิดเกี่ยวกับทฤษฎีใหม่ว่า เป็นการบริหารและจัดแบ่งที่ดินแปลงเล็กออกเป็นสัดส่วนที่ชัดเจน เพื่อประโยชน์สูงสุดของเกษตรกร โดยใช้การคำนวณตามหลักวิชาการเกี่ยวกับปริมาณน้ำที่จะกักเก็บให้พอเพียงต่อการเกษตร และการเป็นอยู่อย่างพอเพียง เพื่อความพออยู่พอกิน ไม่อดอยาก มีปัจจัยสี่ดำรงชีวิตอย่างพอเพียงไม่ขาดแคลน และมีชีวิตที่เป็นสุขพอสมควรแก่อัตภาพ

ทฤษฎีใหม่ เป็นแนวทางหรือหลักการในการจัดการทรัพยากรระดับไร่นา คือ ที่ดินและน้ำ เพื่อการเกษตรในที่ดินขนาดเล็กให้เกิดประโยชน์สูงสุด ในการดำเนินการทฤษฎีใหม่มีขั้นตอนดำเนินงาน 3 ขั้นตอน ต่อไปนี้

ทฤษฎีใหม่ขั้นที่หนึ่ง ให้แบ่งพื้นที่ออกเป็น 4 ส่วน ตามอัตราส่วน 30:30:30:10 ซึ่งหมายถึง พื้นที่ส่วนที่หนึ่ง ประมาณ 30% ให้ขุดสระเก็บกักน้ำเพื่อใช้เก็บกักน้ำฝนในฤดูฝน และใช้เสริมการปลูกพืชในฤดูแล้ง ตลอดจนการเลี้ยงสัตว์และพืชน้ำต่างๆ พื้นที่ส่วนที่สอง ประมาณ 30% ให้ปลูกข้าวในฤดูฝน เพื่อใช้เป็นอาหารประจำวันสำหรับครอบครัวให้เพียงพอตลอดปี เพื่อตัดค่าใช้จ่ายและสามารถพึ่งตนเองได้ พื้นที่ส่วนที่สาม ประมาณ 30% ให้ปลูกไม้ผล ไม้ยืนต้น พืชผัก พืชไร่ พืชสมุนไพร ฯลฯ เพื่อใช้เป็นอาหารประจำวัน หากเหลือบริโภคก็นำไปจำหน่าย พื้นที่ส่วนที่สี่ ประมาณ 10% เป็นที่อยู่อาศัย เลี้ยงสัตว์ ถนนหนทาง และโรงเรียนอื่นๆ

ทฤษฎีใหม่ขั้นที่สอง เมื่อเกษตรกรเข้าใจในหลักการและได้ปฏิบัติในที่ดินของตนเอง ได้ผลแล้ว ก็เริ่มขั้นที่สอง คือ ให้เกษตรกรรวมพลังกันในรูปกลุ่มหรือสหกรณ์ ร่วมแรงร่วมใจกัน ดำเนินการในด้านต่างๆ เช่น 1) การผลิต (พันธุ์พืช เตรียมดิน ซดปรุขนา ฯลฯ) โดยเกษตรกรจะต้องร่วมมือในการผลิต โดยเริ่มตั้งแต่ขั้นเตรียมดิน การหาพันธุ์พืช ปุ๋ย การจัดหา น้ำ และอื่นๆ เพื่อการเพาะปลูก 2) การตลาด (ลานตากข้าว ยุ้ง เครื่องสีข้าว การจำหน่ายผลผลิต) เมื่อมีผลผลิตแล้ว จะต้องเตรียมการต่างๆ เพื่อการขายผลผลิตให้ได้ประโยชน์สูงสุด เช่น การเตรียมลานตากข้าวร่วมกัน การจัดหายุ้งรวบรวมข้าว เตรียมหาเครื่องสีข้าว ตลอดจนการรวมกันขายผลผลิตให้ได้ราคาดีและลดค่าใช้จ่ายลงด้วย 3) การเป็นอยู่ (กะปิ น้ำปลา อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ฯลฯ) ในขณะที่เดียวกัน เกษตรกรต้องมีความเป็นอยู่ที่ดีพอสมควร โดยมีปัจจัยพื้นฐานในการดำรงชีวิต เช่น อาหารการกิน กะปิ น้ำปลา เสื้อผ้าที่พอเพียง 4) สวัสดิการ (สาธารณสุข เงินกู้) แต่ละชุมชนควรมีสวัสดิภาพและบริการที่จำเป็น เช่น มีสถานอนามัยเมื่อยามป่วยไข้ หรือมีกองทุนไว้กู้ยืมเพื่อประโยชน์ในกิจกรรมต่างๆ ของชุมชน 5) การศึกษา (โรงเรียนทุนการศึกษา) ชุมชนควรมีบทบาทในการส่งเสริมการศึกษา เช่น มีกองทุนเพื่อการศึกษาเล่าเรียนให้แก่เยาวชนของชุมชนเอง 6) สังคมและศาสนา ชุมชนควรเป็นที่รวมในการพัฒนาสังคมและจิตใจ โดยมีศาสนาเป็นที่ยึดเหนี่ยว โดยกิจกรรมทั้งหมดดังกล่าวข้างต้น จะต้องได้รับความร่วมมือจากทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง ไม่ว่าจะเป็นส่วนราชการ องค์กรเอกชน ตลอดจนสมาชิกในชุมชนนั้นเป็นสำคัญ

ทฤษฎีใหม่ขั้นที่สาม เมื่อดำเนินการผ่านขั้นที่สองแล้ว เกษตรกรหรือกลุ่มเกษตรกร ก็ควรพัฒนาก้าวหน้าไปสู่ขั้นที่สามต่อไป คือ ติดต่อประสานงาน เพื่อจัดหาทุน หรือแหล่งเงิน เช่น ธนาคาร หรือบริษัท ห้างร้านเอกชน มาช่วยในการลงทุนและพัฒนาคุณภาพชีวิต ทั้งนี้ ทั้งฝ่ายเกษตรกร และฝ่ายธนาคาร หรือบริษัทเอกชนจะได้รับประโยชน์ร่วมกัน กล่าวคือ เกษตรกรขายข้าวได้ราคาสูง (ไม่ถูกกดราคา) ธนาคารหรือบริษัทเอกชนสามารถซื้อข้าวบริโภคในราคาต่ำ (ซื้อข้าวเปลือกตรงจากเกษตรกรและมาสีเอง) เกษตรกรซื้อเครื่องอุปโภคบริโภคได้ในราคาต่ำ เพราะรวมกันซื้อเป็นจำนวนมาก (เป็นร้านสหกรณ์ราคาขายส่ง) และธนาคารหรือบริษัทเอกชนจะสามารถกระจายบุคลากร เพื่อไปดำเนินการในกิจกรรมต่างๆ ให้เกิดผลดียิ่งขึ้น

2.3.2 หลักการและแนวทางสำคัญ

หลักการและแนวทางสำคัญของทฤษฎีใหม่ ประกอบด้วย 9 หลักการ ได้แก่

1) เป็นระบบการผลิตแบบเศรษฐกิจพอเพียง ที่เกษตรกรสามารถเลี้ยงตัวเองได้ในระดับที่ประหยัดก่อน ทั้งนี้ ชุมชนต้องมีความสามัคคี ร่วมมือร่วมใจในการช่วยเหลือซึ่งกันและกันทำนองเดียวกับการ “ลงแขก” แบบดั้งเดิม เพื่อลดค่าใช้จ่ายในการจ้างแรงงานด้วย

2) เนื่องจากข้าวเป็นปัจจัยหลักที่ทุกครัวเรือนจะต้องบริโภค ดังนั้น จึงประมาณว่าครอบครัวหนึ่งทำนาประมาณ 5 ไร่ จะทำให้มีข้าวพอกินตลอดปี โดยไม่ต้องซื้อหาในราคาแพง เพื่อยึดหลักพึ่งตนเองได้อย่างมีประสิทธิภาพ

3) ต้องมีน้ำเพื่อการเพาะปลูกสำรองไว้ใช้ในฤดูแล้ง หรือระยะฝนทิ้งช่วงได้อย่างพอเพียง ดังนั้น จึงจำเป็นต้องกันที่ดินส่วนหนึ่งไว้ขุดสระน้ำ โดยมีหลักว่าต้องมีน้ำเพียงพอที่จะเพาะปลูกได้ตลอดปี ทั้งนี้ ได้พระราชทานพระราชดำริเป็นแนวทางว่า ต้องมีน้ำ 1,000 ลูกบาศก์เมตรต่อการเพาะปลูก 1 ไร่โดยประมาณ ฉะนั้น เมื่อทำนา 5 ไร่ ทำพืชไร่หรือไม้ผลอีก 5 ไร่ (รวมเป็น 10 ไร่) จะต้องมีน้ำ 10,000 ลูกบาศก์เมตรต่อปี ดังนั้น หากตั้งสมมติฐานว่า มีพื้นที่ 5 ไร่ ก็จะสามารถกำหนดสูตรคร่าวๆ ว่า แต่ละแปลง ประกอบด้วย นาข้าว 5 ไร่ พืชไร่ พืชสวน 5 ไร่ สระน้ำ 3 ไร่ ขุดลึก 4 เมตร จุน้ำได้ประมาณ 19,000 ลูกบาศก์เมตร ซึ่งเป็นปริมาณน้ำที่เพียงพอที่จะสำรองไว้ใช้ยามฤดูแล้ง ที่อยู่อาศัยและอื่นๆ 2 ไร่ รวมทั้งหมด 15 ไร่

4) ถ้าเป็นพื้นที่ทำการเกษตรอาศัยน้ำฝน สระน้ำควรมีลักษณะลึก เพื่อป้องกันไม่ให้น้ำระเหยได้มากเกินไป ซึ่งจะทำให้มีน้ำใช้ตลอดทั้งปี

5) ถ้าเป็นพื้นที่ทำการเกษตรในเขตชลประทาน สระน้ำอาจมีลักษณะลึกหรือตื้น และแคบหรือกว้างก็ได้ โดยพิจารณาตามความเหมาะสม เพราะสามารถมีน้ำมาเติมอยู่เรื่อยๆ

6) การมีสระเก็บน้ำ ก็เพื่อให้เกษตรกรมีน้ำใช้อย่างสม่ำเสมอทั้งปี (ทรงเรียกว่า Regulator หมายถึง การควบคุมให้ดี มีระบบน้ำหมุนเวียนใช้เพื่อการเกษตรได้โดยตลอดเวลาอย่างต่อเนื่อง) โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในหน้าแล้งและระยะฝนทิ้งช่วง แต่มิได้หมายความว่าเกษตรกรจะสามารถปลูกข้าวนาปรังได้ เพราะหากน้ำในสระเก็บน้ำไม่พอ ในกรณีมีเขื่อนอยู่บริเวณใกล้เคียง ก็อาจจะต้องสูบน้ำมาจากเขื่อน ซึ่งจะทำให้น้ำในเขื่อนหมดได้ แต่เกษตรกรควรทำนาในหน้าฝน และเมื่อถึงฤดูแล้งหรือฝนทิ้งช่วงให้เกษตรกรใช้น้ำที่เก็บตุนนั้น ให้เกิดประโยชน์ทางการเกษตรอย่างสูงสุด โดยพิจารณาปลูกพืชให้เหมาะสมกับฤดูกาล เพื่อจะได้มีผลผลิตอื่นๆ ไว้บริโภค และสามารถนำไปขายได้ตลอดทั้งปี

7) การจัดแบ่งแปลงที่ดินเพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดนี้ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ทรงคำนวณ และคำนึงจากอัตราการถือครองที่ดินครัวเรือนละ 15 ไร่ อย่างไรก็ตาม หากมีพื้นที่ถือครองน้อยกว่านี้หรือมากกว่านี้ ก็สามารถใช้อัตราส่วน 30:30:30:10 เป็นเกณฑ์ปรับใช้ได้ กล่าวคือ ร้อยละ 30 ส่วนแรกขุดสระน้ำ (สามารถเลี้ยงปลา ปลุกพืชน้ำ เช่น ผักบุ้ง ผักกะเฉดได้ด้วย) บนสระอาจสร้างเล้าไก่ และขอบสระน้ำอาจปลูกไม้ยืนต้นที่ไม่ใช้น้ำมาก โดยรอบได้ ร้อยละ 30 ส่วนที่สองทำนา ร้อยละ 30 ส่วนที่สามปลูกพืชไร่พืชสวน (ไม้ผล ไม้ยืนต้น ไม้ใช้สอย ไม้เชื้อเพลิง ไม้สร้างบ้าน พืชไร่พืชผัก สมุนไพร) ร้อยละ 10 สุดท้ายเป็นที่อยู่อาศัยและอื่นๆ (ทางเดิน คันดิน กองฟาง ลานตาก กองปุ๋ยหมัก โรงเรือน โรงเพาะเห็ด คอกสัตว์ ไม้ดอกไม้ประดับ พืชสวนครัว) อย่างไรก็ตาม อัตราส่วนดังกล่าวเป็นสูตรหรือหลักการโดยประมาณ เท่านั้น สามารถปรับปรุงเปลี่ยนแปลงได้ตามความเหมาะสม โดยขึ้นอยู่กับสภาพที่ดิน ปริมาณน้ำฝนและสภาพแวดล้อม เช่น ในกรณีภาคใต้ที่มีฝนตกชุก หรือมีแหล่งน้ำมาเติมสระได้ต่อเนื่อง ก็อาจลดขนาดของบ่อหรือสระเก็บน้ำให้เล็กลง เพื่อเก็บพื้นที่ไว้ใช้ประโยชน์ต่อไปได้

8) การดำเนินการตามทฤษฎีใหม่ มีปัจจัยประกอบหลายประการขึ้นอยู่กับสภาพภูมิประเทศ สภาพแวดล้อมของแต่ละท้องถิ่น ดังนั้น เกษตรกรควรขอรับคำแนะนำจากเจ้าหน้าที่ด้วย และที่สำคัญ คือ ราคการลงทุนค่อนข้างสูง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การขุดสระน้ำ เกษตรกรจะต้องได้รับความช่วยเหลือจากส่วนราชการ มูลนิธิ และเอกชน

9) ระหว่างการขุดสระน้ำ จะมีดินที่ถูกขุดขึ้นมาจำนวนมาก หน้าดินซึ่งเป็นดินดีควรนำไปกองไว้ต่างหาก เพื่อนำมาใช้ประโยชน์ในการปลูกพืชต่างๆ ในภายหลัง โดยนำมาเกลี่ยคลุมดินชั้นล่างที่เป็นดินไม่ดี หรืออาจนำมาถมทำขอบสระน้ำ หรือยกร่องสำหรับปลูกไม้ผลก็ได้ประโยชน์อีกทางหนึ่ง

2.3.3 ประเภทของการผลิตตามทฤษฎีใหม่ หมายถึง ประเภทของพืชที่ควรปลูกและสัตว์ที่ควรเลี้ยง ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1) พืชที่ควรปลูก ได้แก่

- **ไม้ผลและผักยืนต้น** เช่น มะม่วง มะพร้าว มะขาม ขนุน ละมุด ส้มกล้วย น้อยหน่า มะละกอ กะทอน แคนกัน มะรุม สะเดา ขี้เหล็ก กระจับปี่ ฯลฯ
- **ผักล้มลุกและดอกไม้** เช่น มันเทศ เผือก ถั่วฝักยาว มะเขือ เห็ดนางฟ้า เห็ดฟาง เห็ดเป๋าฮื้อ มะลิ ดาวเรือง บานไม่รู้โรย กุหลาบ รัก และช่อนกลิ่น ฯลฯ
- **สมุนไพรและเครื่องเทศ** เช่น หอม พริกไทย บวก บัวบก มะเกลือ ชุมเห็ด หญ้าแฝก และพืชผักบางชนิด เช่น กะเพรา โหระพา สะระแหน่ แมงลัก ตะไคร้ ฯลฯ

- **ไม้ใช้สอยและเชื้อเพลิง** เช่น ไม้ มะพร้าว ตาล กระถินณรงค์ ทองหลาง มะขามเทศ สะแก จามจุรี กระถิน สะเดา ชีเหล็ก ประดู่ ชิงชัน และยางนา ฯลฯ

- **พืชไร่** เช่น ข้าวโพด ถั่วเหลือง ถั่วลิสง ถั่วพุ่ม ถั่วมะแฮะ มันสำปะหลัง อ้อย ละหุ่ง นุ่น ฯลฯ พืชไร่หลายชนิดอาจเก็บเกี่ยวเมื่อผลผลิตยังสดอยู่ และจำหน่ายเป็นพืช ประเภทผักได้ และมีราคาดีกว่าเก็บเมื่อแก่ ได้แก่ ข้าวโพด ถั่วเหลือง ถั่วลิสง ถั่วพุ่ม ถั่วมะแฮะ อ้อย และมันสำปะหลัง

- **พืชบำรุงดินและพืชคลุมดิน** เช่น ถั่วมะแฮะ ถั่วฮามาต้า โสนแอฟริกัน โสนพื้นเมือง ปอเทือง ถั่วพุ่ม ชีเหล็ก กระถิน รวมทั้งถั่วเขียวและถั่วพุ่ม ฯลฯ และเมื่อเก็บเกี่ยว แล้วไถกลบลงไปเพื่อบำรุงดินได้

หมายเหตุ พืชหลายชนิดใช้ทำประโยชน์ได้มากกว่าหนึ่งชนิด การเลือกปลูกพืชควรเน้น พืชยืนต้น เพราะการดูแลรักษาในระยะหลังจะลดน้อยลง มีผลผลิตทยอยออกตลอดปี ควรเลือก พืชยืนต้นต่างชนิดกัน ให้ความร่มเย็นและชุ่มชื้นกับที่อยู่อาศัยและสิ่งแวดล้อม และควรเลือก ต้นไม้ให้สอดคล้องกับสภาพพื้นที่ เช่น ไม้ควรปลูกยูคาลิปตัสบริเวณขอบสระ ควรเป็นไม้ผลแทน

2) สัตว์เลี้ยงที่ควรเลี้ยง ได้แก่

- **สัตว์น้ำ** เช่น ปลาไน ปลานิล ปลาดุก เพื่อบริโภคและเป็นอาหาร เสริมโปรตีนและยังสามารถจำหน่ายเป็นรายได้เสริมได้อีกด้วย ในบางพื้นที่สามารถเลี้ยงกบได้

- **สัตว์บก** เช่น สุกร หรือไก่ เลี้ยงบนขอบสระน้ำ มูลสุกรและไก่สามารถ นำมาเป็นอาหารปลา บางแห่งอาจเลี้ยงเป็ดได้

2.3.4 ประโยชน์ของทฤษฎีใหม่

ประโยชน์ของทฤษฎีใหม่ ประกอบด้วย

- 1) ให้ประชาชนพออยู่พอกินสมควรแก่สภาพในระดับที่ประหยัด ไม่อดอยาก และเลี้ยงตนเองได้ตามหลักปรัชญา “เศรษฐกิจพอเพียง”

- 2) ในหน้าแล้งมีน้ำน้อย ก็สามารถเอาน้ำที่เก็บไว้ในสระมาปลูกพืชผักต่างๆ ที่ใช้น้ำน้อยได้ โดยไม่ต้องเปิดเขื่อนชลประทาน

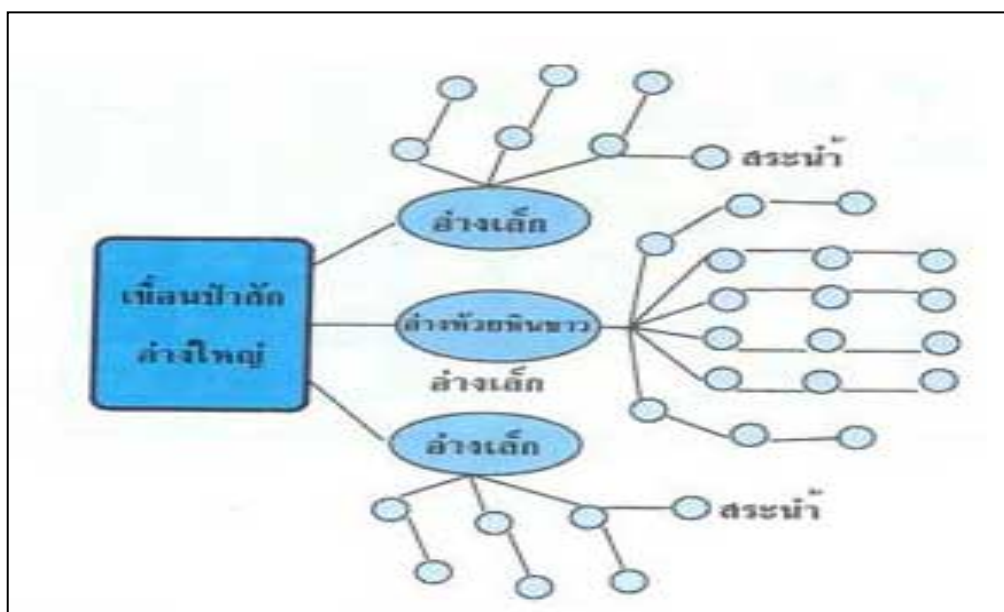
- 3) ในปีที่ฝนตกตามฤดูกาลโดยมีน้ำดีตลอดปี ทฤษฎีใหม่นี้สามารถสร้างรายได้ ให้แก่เกษตรกรได้โดยไม่ต้องเดือดร้อนในเรื่องค่าใช้จ่ายต่างๆ

- 4) ในกรณีที่เกิดอุทกภัย เกษตรกรสามารถที่จะฟื้นตัวและช่วยตัวเองได้ในระดับหนึ่ง โดยทางราชการไม่ต้องช่วยเหลือมากนัก ซึ่งเป็นการประหยัดงบประมาณด้วย

2.3.5 ทฤษฎีใหม่ที่สมบูรณ์

ทฤษฎีใหม่ ที่ดำเนินการโดยอาศัยแหล่งน้ำธรรมชาติ น้ำฝน จะอยู่ในลักษณะหมั่นเหม เพราะหากปีใดฝนน้อย น้ำอาจจะไม่เพียงพอ ฉะนั้น การที่จะทำให้ทฤษฎีใหม่สมบูรณ์ได้นั้น จำเป็นต้องมีสระเก็บกักน้ำที่มีประสิทธิภาพและเต็มความสามารถ โดยการมีแหล่งน้ำขนาดใหญ่ที่สามารถเพิ่มเติมน้ำในสระเก็บกักน้ำให้เต็มอยู่เสมอ คือ อ่างใหญ่เติมอ่างเล็ก อ่างเล็กเติมสระน้ำ

ภาพที่ 2.3 รูปแบบการดำเนินการทฤษฎีใหม่ที่สมบูรณ์
กรณีตัวอย่างโครงการพัฒนาพื้นที่บริเวณวัดมงคลชัยพัฒนา
อันเนื่องมาจากพระราชดำริ จังหวัดสระบุรี

จากภาพวงกลมเล็ก (ภาพที่ 2.3) คือ สระน้ำที่เกษตรกรขุดขึ้นตามทฤษฎีใหม่ เมื่อเกิดช่วงขาดแคลนน้ำในฤดูแล้ง เกษตรกรสามารถสูบน้ำมาใช้ประโยชน์ได้ และหากน้ำในสระน้ำไม่เพียงพอ ก็ขอรับน้ำจากอ่างห้วยหินขาว (อ่างเล็ก) ซึ่งได้ทำระบบส่งน้ำเชื่อมต่อทางท่อลงมายังสระน้ำที่ได้ขุดไว้ในแต่ละแปลง ซึ่งจะช่วยให้สามารถมีน้ำใช้ตลอดปี กรณีที่เกษตรกรใช้น้ำกันมาก อ่างห้วยหินขาว (อ่างเล็ก) ก็อาจจะไม่เพียงพอ ก็สามารถใช้น้ำจากเขื่อนป่าสักชลสิทธิ์ (อ่างใหญ่) ต่อลงมายังอ่างเก็บน้ำห้วยหินขาว (อ่างเล็ก) ก็จะช่วยให้มีปริมาณน้ำมาเติมในสระของเกษตรกรตลอดทั้งปีโดยไม่ต้องเสี่ยง ระบบการจัดการทรัพยากรน้ำตามแนวพระราชดำริพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว สามารถทำให้การใช้น้ำมีประสิทธิภาพอย่างสูงสุดจากระบบส่งท่อเปิดผ่านไปตามแปลงไร่นาต่างๆ ถึง 3-5 เท่า เพราะยามหน้าฝน นอกจากจะมีน้ำในอ่างเก็บน้ำแล้ว ยังมีน้ำในสระของราษฎรเก็บไว้พร้อมกันด้วย ทำให้มีปริมาณน้ำเพิ่มอย่างมหาศาล น้ำในอ่างที่ต่อมาสู่สระจะทำหน้าที่เป็นแหล่งน้ำสำรองคอยเติมนั่นเอง

สรุปได้ว่า ทฤษฎีใหม่เป็นการเชื่อมโยงจากระดับเล็กสุดในไร่นาของเกษตรกรไปถึงระดับชุมชนและสังคม การจัดการบนพื้นฐานข้อมูลเพื่อความสมดุลของทรัพยากรธรรมชาติ แนวคิดนี้แบ่งออกเป็น 3 ชั้น โดยชั้นที่ 1 คือ การพึ่งตนเอง หมายถึง มีความพอเพียงในระดับครอบครัว สมดุลพอดี พออยู่พอกิน สามารถเลี้ยงตนเองได้โดยเน้นการผลิตให้เพียงพอต่อการบริโภคในครอบครัว มีชีวิตที่ประหยัดอดออม ซึ่งแนวทางนี้น่าจะมีส่วนต่อการพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจของครอบครัว

2.4 แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจของครอบครัว

2.4.1 ความหมายเกี่ยวกับการพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจของครอบครัว

นักวิชาการ องค์กร และหน่วยงานต่างๆ ที่ทำงานเกี่ยวข้องกับครอบครัว ได้อธิบายถึงแนวคิดเกี่ยวกับการพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจของครอบครัว ดังรายละเอียดต่อไปนี้

การพึ่งตนเอง หมายถึง ความสามารถในการดำรงตนอยู่ได้อย่างอิสระ มั่นคง สมบูรณ์ ซึ่งการพึ่งตนเองได้นั้นมีทั้งในระดับบุคคลและชุมชน รวมทั้งต้องสามารถผันเปลี่ยนไปตามเวลาได้ เพื่อให้เกิดความเหมาะสม สอดคล้อง และสมดุล โดยการพึ่งตนเองได้ทางเศรษฐกิจ หมายถึง ความสามารถในการทำมาหากินเลี้ยงชีพ ที่มีความมั่นคง สมบูรณ์พูนสุขพอสมควร หรืออย่างมีสมดุล (มูลนิธิ 5 ธันวาคมราช)

การพึ่งตนเองได้ในทางเศรษฐกิจ หมายถึง สามารถอยู่ได้ด้วยตนเองในระดับเบื้องต้น กล่าวคือ แม้ไม่มีเงิน ก็ยังมีข้าว ปลา ผัก ผลไม้ในท้องถื่นของตนเองเพื่อยังชีพ และสามารถนำไปสู่การพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศในระดับมหภาคต่อไปได้ด้วย (สุเมธ ตันติเวชกุล, 2544)

กาญจนา แก้วเทพ (2529 : 3) ได้ให้ความหมายของการพึ่งตนเอง (Self – Reliance) ไว้ในโครงการหนังสือเล่มของสถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ดังนี้

1. เป็นความสามารถที่เป็นตัวของตัวเองในทางความคิด โดยมีทัศนคติการมองปัญหาต่างๆ การตัดสินใจด้วยตนเอง
2. ในการตัดสินใจดำเนินการโดยสถาบันของชุมชนหรือองค์กรชุมชน เพื่อประโยชน์ของชุมชน ทั้งในด้านการแก้ปัญหาและในด้านการพัฒนาความเข้มแข็งของชุมชน
3. เป็นการพึ่งตนเองที่ไม่นำไปสู่การพึ่งพา เป็นการพึ่งพาอาศัยกันอย่างรู้เท่าทัน
4. กรอบการมองจะต้องไม่มุ่งแข่งขันกัน หรือไม่มุ่งครอบงำเหนือกว่า แต่เป็นการสู่ความเป็นไทต่อกัน ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน

ประเวศ วะสี (2530) ได้ให้ความหมายของการพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจ หมายถึง เป็นระบบการผลิตแบบใช้เอง กินเอง ความสมดุลธรรมชาติกับสิ่งแวดล้อมกับพฤติกรรมที่ไม่ฟุ่มเฟือย ทำให้เศรษฐกิจได้สมดุล พอกินพอใช้ ไม่ขาดทุน ไม่เป็นหนี้ จึงมีชีวิตที่สงบสุข มีเวลา และไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม

นิตยา คชภักดี (2545) ได้อธิบายว่า การพึ่งพาตนเอง หมายถึง ความสามารถของครอบครัวที่จะอยู่รอด คงโครงสร้าง ทำหน้าที่และรักษาสัมพันธภาพที่ดี โดยสมาชิกทั้งหญิงและชายช่วยกันปรับตัวในกระแสสังคมที่เปลี่ยนแปลง ซึ่งประเมินได้จากการดูแลตนเองได้ทางด้านเศรษฐกิจ การจัดการชีวิตความเป็นอยู่สุขภาพ การเข้าถึงข้อมูลข่าวสาร และบริการทางสังคม

ดังนั้น อาจจะสรุปได้ว่า การพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจ หมายถึง ความสามารถในการทำมาหากินเลี้ยงชีพ และดำเนินชีวิตอยู่ได้อย่างสมดุล พอกินพอใช้ ไม่มีหนี้สิน มีทั้งตั้งแต่ระดับบุคคล ครอบครัว และชุมชน

2.4.2 ตัวชี้วัดด้านการพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจของครอบครัว

กรมประชาสงเคราะห์ กระทรวงแรงงานและสวัสดิการสังคม (2539) ได้สร้างคุณลักษณะของครอบครัวผาสุก ประกอบด้วย 4 หมวด 20 ตัวชี้วัด โดยหมวดที่ 3 ครัวเรือนสุขสมบูรณ์พึ่งตนเองได้มี 7 ตัวชี้วัด เช่น มีความมั่นคงในที่อยู่อาศัย รายได้ หรือผลผลิตพอกินพอใช้ในครัวเรือน สมาชิกในครัวเรือนอายุ 14-50 ปี สามารถอ่านออกเขียนได้ทุกคน

สำนักงานกิจการสตรีและสถาบันครอบครัว กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ ได้ร่วมกับสถาบันแห่งชาติเพื่อการพัฒนาเด็กและครอบครัว มหาวิทยาลัยมหิดล ดำเนินโครงการจัดทำมาตรฐานการส่งเสริมความเสมอภาคหญิงและมาตรฐานครอบครัวเข้มแข็งขึ้น สำหรับมาตรฐานครอบครัวเข้มแข็งเป็นการพัฒนาต่อยอด สังเคราะห์ขึ้นจากดัชนีชี้วัดความอยู่ดีมีสุขด้านชีวิตครอบครัว ซึ่งทางสถาบันฯ ดำเนินการร่วมกับสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ในปี พ.ศ. 2546 และผลการวิจัยครอบครัวใน 5 จังหวัด 5 ภูมิภาค ในปี พ.ศ. 2548 มาพิจารณาเปรียบเทียบกับผลการวิจัยค้นคว้าจากเอกสารวิชาการ รายงานโครงการในประเทศและนานาชาติ ตลอดจนได้รับความสนับสนุนร่วมมือเป็นอย่างดีจากผู้ทรงคุณวุฒิสาขาต่างๆ จากสถาบันวิชาการ และหน่วยงานต่างๆ ที่เกี่ยวข้องทั้งภาครัฐและเอกชน

ผลการสังเคราะห์มาตรฐานครอบครัวเข้มแข็งในบริบทเชิงสังคม เศรษฐกิจ และวัฒนธรรมไทย 5 ด้าน คือ สัมพันธภาพ การพึ่งพาตนเอง ทักษะสังคม การปรับตัวในภาวะยากลำบาก และการหลีกเลี่ยง/จัดการความเสี่ยง ประกอบด้วย มาตรฐาน 7 ข้อ มีตัวชี้วัดระดับประเทศ/จังหวัด จำนวน 23 ข้อ และตัวชี้วัดครอบครัวเข้มแข็งระดับครอบครัว 37 ข้อ โดยมาตรฐานที่ 2 ด้านการพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจ หมายถึง ครอบครัวสามารถบริหารจัดการรายรับรายจ่าย ให้เกิดความมั่นคงในความเป็นอยู่และอาชีพ

ตัวชี้วัดครอบครัวเข้มแข็งด้านการพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจระดับประเทศ

1. ร้อยละของครัวเรือนที่มีรายได้มากกว่ารายจ่ายอย่างน้อย ร้อยละ 10 ต่อครัวเรือนทั้งหมด

2. ร้อยละของครัวเรือนที่มีการทำบัญชีรายรับ-รายจ่าย

3. อัตราการลดลงของหนี้สินครัวเรือนในแต่ละปีเมื่อเทียบกับปีเป้าหมาย

4. ร้อยละของครัวเรือนที่มีที่อยู่อาศัยเป็นของตนเอง

ตัวชี้วัดครอบครัวเข้มแข็งด้านการพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจระดับครอบครัว

1. ครอบครัวมีรายได้และทรัพย์สินเพียงพอ สำหรับรายจ่ายที่จำเป็นในการดำรงชีวิตครอบครัวตามหลักเศรษฐกิจพอเพียง

2. ครอบครัวมีเงินออม สามารถนำมาใช้จ่ายในยามฉุกเฉินหรือจำเป็นได้

3. ครอบครัวปราศจากหนี้สินหรือในกรณีที่มีหนี้ก็มีความสามารถในการปลดหนี้

4. ครอบครัวมีที่อยู่อาศัยที่มั่นคง โดยไม่ต้องกังวลว่าจะมีปัญหาไร้ที่อยู่

กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ (อ้างใน สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2550 : ผ3-18-ผ3-20) ได้กำหนดตัวชี้วัดมาตรฐานความมั่นคงของมนุษย์ ประกอบด้วย 10 มิติ ได้แก่ ที่อยู่อาศัย สุขภาพอนามัย การศึกษา การมีงานทำและรายได้ ความมั่นคงส่วนบุคคล ครอบครัว การสนับสนุนทางสังคม สังคมวัฒนธรรม สิทธิและความเป็นธรรม การเมืองและธรรมาภิบาล โดยมีตัวชี้วัด 2 ระดับ คือ ตัวชี้วัดความมั่นคงของมนุษย์ระดับพื้นที่ 56 ตัวชี้วัด และตัวชี้วัดความมั่นคงของมนุษย์ระดับบุคคล 69 ตัวชี้วัด โดยพบว่าตัวชี้วัดที่เกี่ยวข้องกับการพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจของครอบครัว ประกอบด้วย 4 มิติ คือ ที่อยู่อาศัย การมีงานทำและรายได้ ครอบครัว และการสนับสนุนทางสังคม ดังรายละเอียดตารางที่ 2.2 ต่อไปนี้

ตารางที่ 2.2 ดัชนีชี้วัดมาตรฐานความมั่นคงของมนุษย์

ระดับพื้นที่	ระดับบุคคล
ที่อยู่อาศัย 2. อัตราการถือครอง	1. สถานการณ์ครอบครอง 2. ระดับของที่อยู่อาศัย 3. วัสดุที่ใช้ปลูกสร้าง
การมีงานทำและรายได้ 18. ผู้มีงานทำต่อครัวเรือน 19. รายได้ต่อครัวเรือน 20. การมีส่วนร่วมในรายได้ของคนที่ยากที่สุด 20% แรก 21. สัมประสิทธิ์จีนิ 22. อัตราครัวเรือนที่เป็นหนี้ 23. มูลค่าหนี้ต่อครัวเรือน	27. สถานภาพการทำงาน 28. รายได้จากการทำงานและทรัพย์สิน 29. ปริมาณหนี้ 30. ภาระในการส่งหนี้สิน 31. เงินออม 32. ความพึงพอใจในงาน 33. ความมั่นคงในงาน
ครอบครัว 34. อัตราครอบครัวที่พึ่งตนเองทางเศรษฐกิจได้	43. การมีส่วนร่วมรับผิดชอบทางการเงิน 44. การช่วยเหลือภารกิจครัวเรือน
การสนับสนุนทางสังคม 35. ผู้ทำประกันชีวิตต่อประชากร 36. ผู้ทำประกันสังคมต่อครัวเรือน	46. บุคคลที่สามารถให้ความช่วยเหลือได้

สำนักงานโครงการพัฒนาแห่งสหประชาชาติ (UNDP) (อ้างใน สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2550 : ผ3-21-ผ3-22) ได้จัดทำดัชนีความก้าวหน้าของคน (HAI) ประกอบด้วย 8 มิติ ซึ่งเปรียบได้กับช่วงต่างๆ ของชีวิตคน เริ่มจากสิ่งสำคัญที่สุดของทุกคนในวันแรกของชีวิต-สุขภาพ ตามด้วยขั้นตอนที่สำคัญที่สุดของเด็กทุกคน คือ การศึกษา เมื่อเรียนจบทุกคนก็จะทำงาน เพื่อให้มีรายได้เพียงพอที่จะเลี้ยงชีพ และมีบ้านอยู่อาศัย จากนั้นแฉวงชีวิตคนเราจะขยายไปสู่การมีชีวิตครอบครัวและชุมชน การติดต่อสัมพันธ์กับผู้อื่น และการมีส่วนร่วมในฐานะสมาชิกในสังคม โดยพบว่ามิติชีวิตที่เกี่ยวข้องกับการพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจของครอบครัวปรากฏอยู่ 2 ดัชนี 3 ตัวชี้วัด ต่อไปนี้ (ตารางที่ 2.3)

ตารางที่ 2.3 ดัชนีความก้าวหน้าของคน (HAI)

องค์ประกอบดัชนี	ตัวชี้วัด
4. ดัชนีรายได้ (11) ระดับรายได้ (14) หนี้ครัวเรือน	17. รายได้เฉลี่ยครัวเรือนต่อเดือน (บาท) 20. ครัวเรือนที่มีหนี้ (%)
5. ดัชนีที่อยู่อาศัยและสภาพแวดล้อม (15) ที่อยู่อาศัย	21. ครัวเรือนที่สร้างด้วยวัสดุคงทนถาวร (%)

สรุปได้ว่า ตัวชี้วัดการพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจของครอบครัว ประกอบด้วย 5 ด้าน คือ ด้านรายได้-รายจ่ายครอบครัว ภาวะหนี้สินของครอบครัว การทำบัญชีรายรับ-รายจ่ายของครอบครัว การได้รับความช่วยเหลือทางเศรษฐกิจของครอบครัว และสภาพที่อยู่อาศัย ซึ่งสอดคล้องกับตัวชี้วัดครอบครัวเข้มแข็ง ในมาตรฐานที่ 2 ด้านการพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจ คือ ครอบครัวสามารถบริหารจัดการรายรับรายจ่าย ให้เกิดความมั่นคงในความเป็นอยู่และอาชีพ และตัวชี้วัดความมั่นคงของมนุษย์ ในการศึกษาครั้งนี้ผู้วิจัยจึงใช้ตัวชี้วัดเหล่านี้ในการศึกษา

2.4.3 การพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจของครอบครัว

การศึกษาเกี่ยวกับการพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจของครอบครัวในครั้งนี้ จำแนกประเด็นเกี่ยวกับการพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจของครอบครัว ออกได้เป็น 5 ด้าน ดังต่อไปนี้

(1) รายได้และรายจ่ายของครอบครัว

สำนักงานสถิติแห่งชาติ (2545) ได้อธิบายว่า รายได้ หมายถึง รายได้ที่ได้จากการทำงาน ไม่ว่าจะเป็นตัวเงินหรือสิ่งของ เช่น เงินเดือน โบนัส เงินช่วยเหลือ เงินค่าคอมมิชชั่น อาหาร เสื้อผ้า เป็นต้น

รายได้ทั้งหมดของครัวเรือน มี 6 ด้าน ได้แก่ (สำนักงานสถิติแห่งชาติ สำนักนายกรัฐมนตรี, 2539 : 3, 2542 : 3)

- 1) ค่าแรงและเงินเดือน เงินรางวัลบริการ เงินโบนัส เป็นต้น
- 2) กำไรสุทธิจากการประกอบธุรกิจการเกษตรและธุรกิจอื่นๆ
- 3) รายได้จากทรัพย์สิน เช่น ค่าเช่าที่ดิน ลิขสิทธิ์ ดอกเบี้ยและเงินปันผล
- 4) เงินได้รับเป็นการช่วยเหลือ บำเหน็จ บำนาญ เงินทุนการศึกษา

5) รายได้ที่ไม่เป็นตัวเงิน ได้แก่ มูลค่าของสินค้าและบริการที่ได้รับเป็นส่วนหนึ่งของค่าแรง เงินเดือน มูลค่าของสินค้าหรืออาหารที่ครัวเรือนผลิตและบริโภคเอง (รวมค่าประเมินค่าเช่าบ้านที่ครัวเรือนเป็นเจ้าของและอยู่เอง) หรือได้รับมาโดยไม่ต้องซื้อ

6) รายรับที่เป็นตัวเงินอื่นๆ เช่น เงินได้รับจากการประกันภัยหรือประกันชีวิต เงินรางวัลสลากกินแบ่ง และรายรับอื่นๆ ในประเภทเดียวกัน

รวมไปถึงความหมายที่ว่ารายได้ หมายถึง เงินจากการประกอบอาชีพ ซึ่งรายได้นั้นอาจอยู่ในรูปของเงินเดือน ดอกเบี้ยเงินกู้ยืม หรือเงินฝากธนาคาร และเงินกำไรจากการค้าขาย (<http://ebook.nfe.go.th/ebook/html/025/36.htm>) โดยรายได้ของครอบครัว ซึ่งหมายถึงเงิน สิ่งของ หรือรางวัลที่เป็นผลมาจากการทำงานให้บริการหรือการลงทุน สามารถแบ่งออกเป็น 3 ประการ คือ (<http://dnfe5.nfe.go.th/ilp/41002/41002-04b.htm>)

1. รายได้แท้ หมายถึง สิ่งที่มีสมาชิกแต่ละครอบครัวได้รับ ซึ่งสามารถตีค่าเทียบเป็นเงินได้ แม้จะไม่ทำให้เงินทองของครอบครัวเพิ่มขึ้นก็ตาม แต่ช่วยลดค่าใช้จ่ายและอาจได้รับสิ่งตอบแทน

- การลดค่าใช้จ่าย เช่น ซ่อมรถยนต์เองสามารถประหยัดเงินได้ 150 บาท ปลุกผักสวนครัวรับประทานเอง สามารถประหยัดเงินได้เดือนละ 40 บาท ขึ้นรถเมล์ไปทำงาน ประหยัดเงินได้เดือนละ 1,500 บาท เพราะไม่ต้องจ่ายค่าเติมน้ำมันรถยนต์ หรือการที่พ่อแม่ช่วยกันทำงานบ้านโดยไม่ต้องจ้างคนรับใช้

- ค่าตอบแทน เช่น ช่วยชาวบ้านเกี่ยวข้าวได้ค่าตอบแทนเป็นข้าว 10 ถัง ช่วยเพื่อนบ้านทำงานบ้านเลยได้กินข้าวฟรี หรือช่วยเหลือครูผู้สอน ทำให้ได้เรียนหนังสือโดยไม่ต้องเสียค่าเล่าเรียน

2. รายได้เป็นเงินตรา หมายถึง รายได้ที่สมาชิกในครอบครัวได้มาจากการทำงาน การลงทุน และการบริการ ซึ่งอยู่ในรูปเงินตราทุกรูปแบบ เช่น ธนบัตร เช็ค ตัวเงิน ฯลฯ รวมทั้งดอกเบี้ยที่เกิดขึ้นจากการฝากหรือออมทรัพย์เงินตรากับสถาบันการเงิน รายได้เป็นเงินตราอาจเป็นรายรับรายวัน รายเดือน รายปี หรือตามโอกาสที่พึงได้รับรายได้นั้นๆ

3. รายได้ทางใจ หมายถึง รายได้ที่ทำให้สมาชิกในครอบครัวมีความสุขทางใจ เช่น การทำสิ่งของเครื่องใช้ในบ้านเอง แม้จะสวยสู้กับที่วางในตลาดไม่ได้ แต่ก็ทำให้สมาชิกในครอบครัวอึ้งใจ การทำงานเต็มเวลาของแม่บ้านแม้จะตีค่าไม่ได้ แต่ก็ทำให้แม่บ้านสบายใจ เมื่อมีบ้านสะอาดน่าอยู่และเห็นรอยยิ้มของพ่อแม่และลูกๆ เมื่อกลับบ้านในตอนเย็น

ส่วนรายจ่าย หมายถึง เงินที่เราได้ใช้จ่ายในแต่ละวัน หรือเงินที่จ่ายไป เพื่อให้ได้สิ่งของหรือบริการ เช่น ซื้อข้าวสาร ซื้อกับข้าว ซื้อของใช้ในครัว จ่ายค่าโทรศัพท์ ค่าไฟฟ้า ค่าน้ำประปา และค่าอื่นๆ เป็นต้น (<http://ebook.nfe.go.th/ebook/html/025/36.htm>) โดยวิธีระชัย ถาวรทนต้ และเดือนเพ็ญ ธีรวรรณวิวัฒน์ (2551) ได้แบ่งการใช้จ่ายของครัวเรือนออกเป็น 6 ประเภท ได้แก่ 1) การใช้จ่ายเพื่อการอุปโภคบริโภค 2) การใช้จ่ายเพื่อสร้างทุนมนุษย์ เพื่อการศึกษา 3) การใช้จ่ายในทางที่มีชอบ เช่น ค่าสุรา เบียร์ ยาสูบ หวย/การพนัน 4) การใช้จ่ายเพื่อผ่อนชำระหนี้สิน 5) การใช้จ่ายเพื่อสังคม และ 6) การใช้จ่ายเพื่อผลตอบแทนในอนาคต เช่น เงินออม ค่าประกันสังคม/ประกันชีวิต/ประกันสุขภาพ

สำนักงานสถิติแห่งชาติ สำนักนายกรัฐมนตรี (2539 : 3) ได้อธิบายว่า ค่าใช้จ่ายทั้งสิ้นของครัวเรือน มี 3 ด้าน ได้แก่

1) จำนวนเงินที่ครัวเรือนได้ใช้จ่าย เพื่อซื้อสินค้าและบริการต่างๆ เพื่อใช้ในการดำรงชีพ

2) มูลค่าของสินค้าและบริการที่ได้รับเป็นส่วนหนึ่งของค่าแรง เงินเดือน สินค้า หรืออาหารที่ครัวเรือนผลิตและบริโภคเอง (รวมค่าประเมินค่าเช่าบ้านที่ครัวเรือนเป็นเจ้าของและอยู่เอง) หรือได้มาโดยไม่ต้องซื้อ

3) รายจ่ายอื่นๆ เช่น ค่าภาษี เงินบริจาค ค่าเบี้ยประกันภัย ค่าสลากกินแบ่ง ดอกเบี้ยจ่าย และรายจ่ายที่มีใช้เพื่อการบริโภคอื่น

(2) ภาวะหนี้สินของครอบครัว

สำนักงานสถิติแห่งชาติ สำนักนายกรัฐมนตรี (2542 : 3, 15-17) ได้อธิบายว่า ภาวะหนี้สิน หมายถึง ความรับผิดชอบเกี่ยวกับการเงินที่ผู้หนึ่งติดค้างอยู่ และจะต้องใช้คืนให้แก่อีกผู้หนึ่ง โดยอาจมีการทำสัญญากันอย่างถูกต้องตามกฎหมายหรือไม่ก็ได้ อาจมีการเสียดอกเบี้ยหรือไม่ก็ได้ การมีภาวะหนี้หมายรวมถึง การซื้อสินค้าในระบบผ่อนชำระ จำนอง จำนำทรัพย์สิน หรือของมีค่าและดอกเบี้ยเงินเชัร พร้อมทั้งเงินต้น อาจจำแนกแหล่งกู้ยืมเป็น 2 แหล่ง ได้แก่

1) สถาบันการเงินในระบบ ได้แก่ ธนาคารพาณิชย์ บริษัทเงินทุน หลักทรัพย์ สหกรณ์ออมทรัพย์ และสถาบันสินเชื่อเพื่อการเคหะ เป็นต้น

2) สถาบันการเงินนอกระบบ ได้แก่ นายทุนเงินกู้ ญาติพี่น้อง บุคคลอื่นนอกครัวเรือน และแหล่งอื่นๆ เช่น ซื้อสินค้าเงินผ่อน และเล่นแชร์ เป็นต้น

นอกจากนี้แล้วคำว่า หนี้สิน ยังหมายถึง จำนวนเงินที่บุคคลหรือกิจการเป็นหนี้บุคคลภายนอก หรือสิทธิเรียกร้องที่บุคคลภายนอกมีต่อบุคคลหรือกิจการ ด้วยเหตุนี้หนี้สินจึงเป็นพันธะที่บุคคลหรือกิจการจะต้องชดใช้ ไม่ว่าจะเป็นการชดใช้ด้วยเงินสด สินค้า หรือบริการ หรือสิ่งมีค่าอื่นใดก็ตาม หนี้สินแบ่งออกตามระยะเวลาที่ต้องชำระ ดังนี้ (<http://school.net.th/library/create-web/10000/general/10000-6520.html>)

1. หนี้สินหมุนเวียน หมายถึง หนี้สินที่มีระยะเวลาการชำระคืนภายใน 1 ปี หรือภายในรอบระยะเวลาการดำเนินงานตามปกติของกิจการ ได้แก่ เงินเบิกเกินบัญชีธนาคาร เงินกู้เจ้าหนี้ ตัวเงินจ่ายค่าใช้จ่ายค้างจ่าย รายได้รับล่วงหน้า

2. หนี้สินระยะยาว หมายถึง หนี้สินที่มีระยะเวลาการชำระเงินเกินกว่า 1 ปี หรือเกินกว่ารอบระยะเวลาการดำเนินงานตามปกติของกิจการ ได้แก่ หนี้กู้ยืมระยะยาว

(3) การทำบัญชีรายรับ-รายจ่ายของครอบครัว

การดำเนินชีวิตในปัจจุบันนี้ ความสำคัญของการจัดทำบัญชีรับ-จ่ายประจำวัน หรือบัญชีรับ-จ่ายครัวเรือน ได้กลายเป็นความรู้เพิ่มเติมที่ทำให้ประชาชนทั่วไป และเกษตรกรที่ได้ทำบัญชีได้ตระหนักและมองเห็นตัวตน ด้วยการใช้ข้อมูลในสมุดบันทึกบัญชีมาเป็นเครื่องมือช่วยให้สามารถ “ตั้งหลักคิด” เพื่อเลือกทางเหมาะสมในการดำเนินชีวิต ใช้ภูมิปัญญาทางบัญชีสร้างวิถีสู่อนาคต ซึ่งมีขั้นตอนในการทำบัญชีรับ-จ่ายในครัวเรือน หรือที่เรียกว่า “ภูมิปัญญาทางบัญชีสร้างวิถีสู่อนาคต” ดังต่อไปนี้ (กรมตรวจบัญชีสหกรณ์)

- 1) **สมัครใจเข้าร่วมโครงการ :** การลงทะเบียนเพื่อขอรับการฝึกอบรม
- 2) **ต้องเข้าอบรม :** ตั้งใจเรียนรู้การทำบัญชี สมุดบัญชีรับ-จ่ายในครัวเรือน สมุดต้นทุนประกอบอาชีพ
- 3) **ต้องลงมือทำบัญชี :** ทำบัญชีทุกวันที่มีการรับ-จ่ายเงิน
- 4) **รู้รายรับ :** ได้เงินมาจากไหน เท่าไร
- 5) **รู้รายจ่าย :** ใช้จ่ายเป็นค่าอะไรบ้าง เท่าไร ลดรายจ่าย ลดค่าใช้จ่ายฟุ่มเฟือย
- 6) **รู้ต้นทุน กำไร (ขาดทุน) :** ลงทุนเท่าไร ขายได้เท่าไร มีกำไรหรือไม่
- 7) **รู้หนี้สิน :** วางแผนชำระหนี้ให้ทันตามกำหนด
- 8) **รู้จักออม :** รู้จักประหยัด ทำให้เกิดการออม

สมุดบัญชีรับ-จ่ายในครัวเรือน ใช้บันทึกรายรับหรือรายจ่ายที่เกิดขึ้น ทั้งในครัวเรือนและการประกอบอาชีพ โดยมีวิธีการลงข้อมูล และรายละเอียดในแต่ละขั้นตอนดังต่อไปนี้ (กรมตรวจบัญชีสหกรณ์)

1) ลงวัน เดือน ปี โดยเขียนวันที่ เดือน ปี พ.ศ. ที่มีรายการรับเงิน และรายการจ่ายเงิน

2) ลงรายการ โดยเขียนรายละเอียดของการรับเงินและจ่ายเงินที่เกิดขึ้น

3) ลงรายรับ โดยช่องรายรับ แบ่งเป็น รายรับประกอบอาชีพและรายรับอื่นๆ ได้แก่ (1) ประกอบอาชีพ เขียนจำนวนเงินที่ได้รับจากการประกอบอาชีพ เช่น ขายข้าวเปลือก ขายผัก ขายไก่ ขายปลา เป็นต้น (2) รายรับอื่นๆ เขียนจำนวนเงินที่ได้รับ โดยเป็นเงินที่ไม่ได้เกิดจากการประกอบอาชีพ เช่น รับเงินค่าจ้าง รับเงินรางวัล รับเงินกู้ยืม ถอนเงินฝากสหกรณ์/ธนาคาร เป็นต้น (3) รวมรายรับ เขียนจำนวนเงินที่ได้รับทั้งสิ้น โดยรวมยอดเงินจากช่องที่ (1) และ (2) ดังภาคผนวก ค

4) ลงรายจ่าย โดยช่องลงรายจ่าย แบ่งเป็น รายจ่ายประกอบอาชีพและรายจ่ายในครัวเรือน กล่าวคือ รายจ่ายประกอบอาชีพ ได้แก่ (4) ค่าใช้จ่ายประกอบอาชีพ เขียนจำนวนเงินที่จ่ายเป็น ค่าใช้จ่ายในการประกอบอาชีพต่าง เช่น ค่าปุ๋ย ค่าพันธุ์ข้าว ค่าอาหารปลา เป็นต้น (5) ซื้อมอเตอร์พ่วงท้าย เขียนจำนวนเงินที่จ่าย เพื่อซื้อหรือสร้างเครื่องใช้ที่ใช้งานได้หลายปีและมีราคาสูง รวมถึงการลงทุนในการประกอบอาชีพ เช่น ซื้อรถไถนา เครื่องสูบน้ำ ขุดบ่อเลี้ยงปลา เป็นต้น ส่วนรายจ่ายในครัวเรือน (6)-(14) เขียนจำนวนเงินที่จ่ายตามประเภทรายจ่ายในครัวเรือนที่แยกไว้ โดยรายจ่ายในครัวเรือนจะเป็นรายจ่ายที่ไม่ได้เกิดจากการประกอบอาชีพ เช่น ค่าอาหาร ค่าของใช้ ค่าน้ำมันรถ ให้เงินลูก ชำระค่าน้ำเงินกู้ และค่าอื่นๆ เป็นต้น (15) รวมรายจ่าย เขียนจำนวนเงินที่จ่ายทั้งสิ้น โดยรวมยอดเงินจากช่องที่ (4) ถึง (14) ดังภาคผนวก ค

5) รวมเงินในแต่ละเดือน ทุกวันสิ้นเดือนให้รวมจำนวนเงินที่ได้รับ และจำนวนเงินที่จ่ายไปในแต่ละเดือน เขียนยอดรวมจำนวนเงินแต่ละช่อง ไว้ในบรรทัด “รวมเดือน” และระบุชื่อเดือนไว้ด้วย (ดังภาคผนวก ค)

การทำบัญชีครัวเรือน เป็นเรื่องการบันทึกรายรับรายจ่ายประจำวันประจำเดือนว่ามีรายรับจากอะไรบ้าง จำนวนเท่าใด มีรายจ่ายอะไรบ้าง จำนวนเท่าใด ในแต่ละวัน สัปดาห์ เดือน และปี เพื่อจะได้เห็นภาพรวมว่ารับเท่าใด จ่ายเท่าใด เหลือเท่าใด หรือเกิน คือ จ่ายเกินรับเท่าใด รายการใดจ่ายน้อยจ่ายมาก จำเป็นน้อยจำเป็นมาก จำเป็นน้อยอาจลดลงจ่ายเฉพาะที่จำเป็นมาก เช่น ซื้อกับข้าว ซื้อยา ซื้อเสื้อผ้า ซ่อมแซมบ้าน การศึกษาเท่าใด ซื้อบุหรี่ยี่ห้อ ซื้อเหล้าเข้าบาร์ บำเหน็จจำนวนเท่าใด เมื่อนำมาบวกลบคุณหากันแล้วขาดดุลเกินดุลไปเท่าใด เมื่อเห็นตัวเลข เราก็อาจคิดได้ว่าสิ่งไม่จำเป็นที่จ่ายเยอะ ลดได้ไหม เลิกได้ไหม ถ้าไม่ลดไม่เลิกจะเกิดอะไรกับตัวเอง ครอบครัว หรือประเทศ ถ้าคิดได้ก็เท่ากับว่า รู้จักความเป็นคน ได้พัฒนาตนเอง ให้เป็นคนมีเหตุผล รู้จักพอประมาณ รักตนเอง ครอบครัว ชุมชนและประเทศชาติมากขึ้น จึงเห็นได้ว่า การทำบัญชีครัวเรือนเรื่องรายรับรายจ่าย คือวิถีแห่งการเรียนรู้เพื่อพัฒนาชีวิตตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงนั่นเอง (http://www.thai-school.net/view_activities.php?ID=42103)

บัญชีครัวเรือนน่าจะเป็นการจัดทำบัญชีแบบที่ง่ายที่สุด โดยแยกรายการออกเป็นรายรับและรายจ่าย รายรับ ได้แก่ เงินเดือน ค่าจ้าง ผลตอบแทนที่ได้จากการทำงานให้ เงินที่ได้จากการขายสินค้าหรือทรัพย์สิน เป็นต้น ส่วนรายจ่าย ได้แก่ ค่าใช้จ่ายเพื่อซื้อสินค้าสำหรับใช้ในการอุปโภคบริโภค ค่าน้ำประปา ค่าไฟฟ้า ค่าโทรศัพท์ ค่าซ่อมแซม ค่าอุปกรณ์เครื่องใช้ เครื่องไม้เครื่องมือ ค่าเดินทาง ค่าอาหาร และค่าเช่า เป็นต้น โดยการจัดทำบัญชีครัวเรือน มีขั้นตอนดังต่อไปนี้ (วิโรจน์ เฉลิมรตนา, 2548)

1. แยกประเภทของรายได้และค่าใช้จ่ายแต่ละประเภท อาจใช้สมุดบัญชีที่มีขายตามร้านทั่วไปหรือหาสมุดมาตีเส้น แบ่งออกเป็นแถวในแนวดิ่งและแนวนอน เพื่อจดรายการ
2. กำหนดรหัสประเภทของรายได้และค่าใช้จ่าย เพื่อใช้สรุปประเภทของค่าใช้จ่าย
3. เริ่มจากยอดเงินสดยกมา หรือเงินทุนตั้งต้นแล้วบวกด้วยรายได้ หักด้วยค่าใช้จ่าย และแสดงยอดคงเหลือไว้
4. นำรายการที่เป็นบัญชีประเภทเดียวกันรวมยอดเข้าด้วยกัน แล้วแยกไปสรุปไว้ต่างหาก โดยสรุปยอดตามแต่ต้องการ เช่น เป็นรายวัน รายสัปดาห์ รายปักษ์ หรือรายเดือน เป็นต้น

การทำบัญชีรายจ่ายประจำเดือน เป็นการกำหนดรายจ่ายแต่ละอย่างให้ชัดเจน แล้วนำรายจ่ายทั้งหมดมารวมกัน ก็จะทราบว่ารายจ่ายสุทธิที่ครอบครัวต้องจ่ายทุกเดือน แล้วนำมาลบรายได้เงินในบัญชีว่า มีเงินยังเหลือพอสำหรับการออมได้บ้าง หากทำแล้วพบว่ารายจ่ายสูงพอๆ กับรายรับหรือสูงกว่า หมายความว่าสถานะทางเศรษฐกิจในครอบครัวเกิดปัญหาชักหน้าไม่ถึงหลัง ดังนั้น หลังจากทำรายบัญชีรายจ่ายแล้วต้องมีการควบคุมรายจ่ายด้วย เช่น (กฤษฎีกา คงสมพษ, 2548)

1. ตัดรายจ่ายที่ไม่จำเป็นออกไป ด้วยการพิจารณابیชีรายจ่ายประจำเดือนอีกครั้ง แล้วสำรวจว่าอะไรจำเป็นมากที่สุด และอะไรที่ไม่มีความจำเป็นต้องจ่ายแล้วทุกคนในครอบครัวยังดำรงชีวิตประจำวันอยู่ได้

ตัวอย่างเช่น รายจ่ายที่จำเป็นสำหรับบางครอบครัว เช่น ค่าผ่อนบ้าน ผ่อนรถ ค่าขนมเด็กๆ ค่าน้ำมันรถสำหรับคุณพ่อ ค่าน้ำ ค่าไฟ ค่าโทรศัพท์ ฯลฯ ทั้งหมดที่กล่าวมานี้ล้วนแต่มีความจำเป็นในชีวิตประจำวัน ก็อาจมาพิจารณากันใหม่อีกครั้งว่าค่าขนมของเด็กๆ นั้นมากเกินไปเกินความจำเป็นหรือไม่ ทำอย่างไรถึงจะขับรถอย่างประหยัดน้ำมัน หรือมีทางที่จะประหยัดพลังงานอื่นๆ ได้อย่างไร ทั้งหมดนี้แม้ว่าจะตัดไม่ได้ แต่ก็สามารถควบคุมให้จ่ายน้อยลงได้ ส่วนค่าใช้จ่ายบางอย่างที่ตัดออกไปแล้ว จะทำให้สภาพเศรษฐกิจดีขึ้นก็ควรทำอย่างเร่งด่วน เช่น หากพบว่าบัญชีรายจ่ายประจำเดือน มีค่าเครื่องสำอางคุณแม่ที่มากเกินไปต้องถามตัวเองว่าใช้ให้น้อยลงได้หรือไม่ หรือถ้าคุณพ่อเลิกสูบบุหรี่และงดดื่มได้จะช่วยให้มีเงินเหลือเก็บเพิ่มมากขึ้นมาน้อยแค่ไหน นอกจากนี้แล้ว ยังมีรายจ่ายอื่นๆ ที่ทุกคนในบ้านควบคุมได้ เช่น ไม่ต้องดูเคเบิลทีวี แต่เปลี่ยนมาชมรายการจากฟรีทีวีแทน หรือเลิกใช้บริการซักรีดแล้วทุกคนมาช่วยกันในวันหยุด ฯลฯ และรายจ่ายอื่นๆ ที่ไม่จำเป็นสำหรับครอบครัวที่มีรายรับน้อย การเลือกจ่ายเฉพาะสิ่งที่จำเป็น คืออีกทางหนึ่งที่ช่วยให้ทุกคนในบ้านอยู่กันอย่างมีความสุข

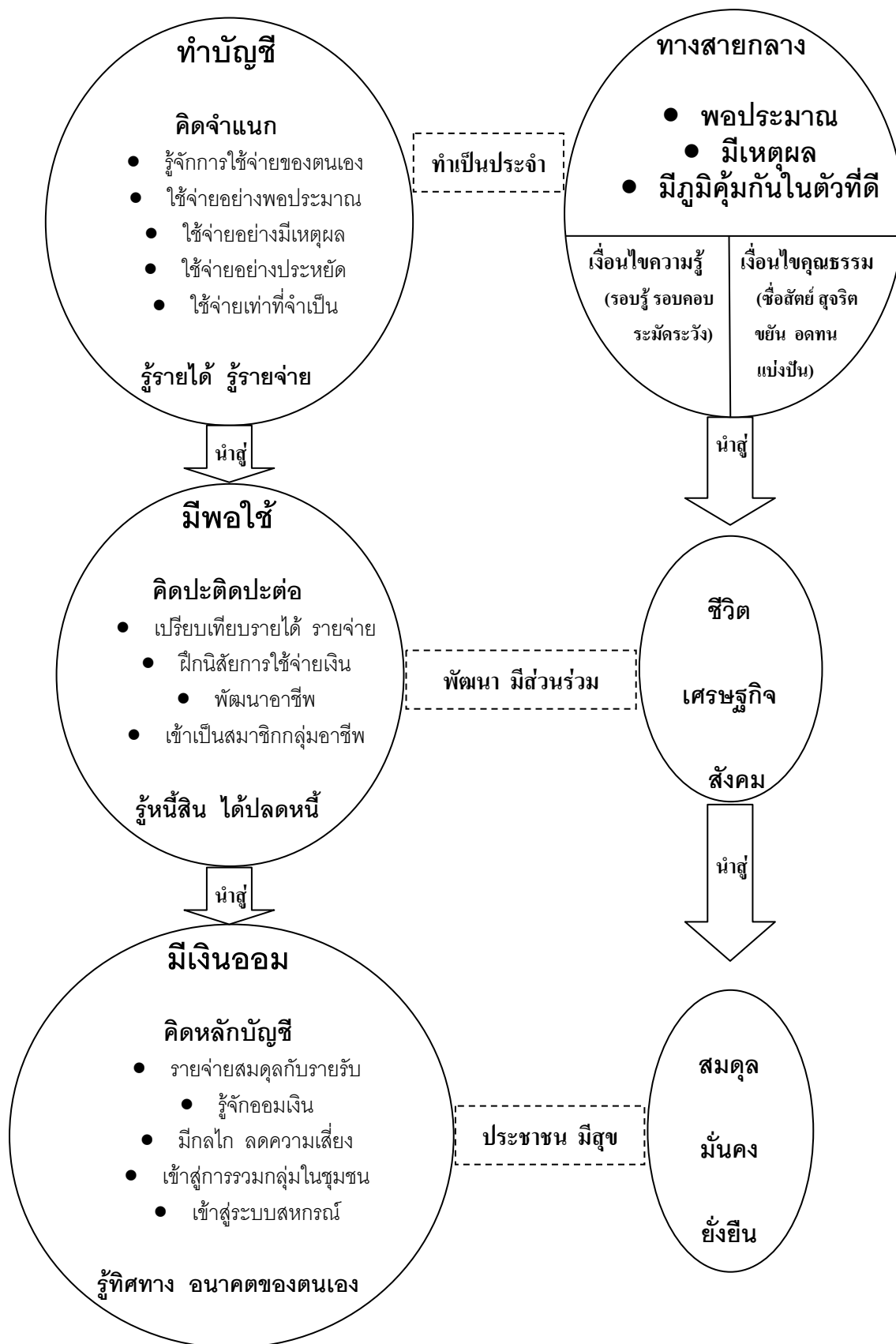
2. เปลี่ยนพฤติกรรมทางการเงินก็มีความสำคัญต่อค่าใช้จ่ายไม่น้อยเช่นกัน แม้ว่าในแต่ละเดือนครอบครัวอาจจัดปาร์ตี้ได้บ้างแต่ถ้ามีขึ้นบ่อยๆ แล้วทำให้คุณมีรายจ่ายเพิ่มขึ้น ควรปรับเปลี่ยนพฤติกรรมมากินอยู่แบบปกติก็จะช่วยได้ไม่น้อยเลยทีเดียว นอกจากนี้แล้ว พฤติกรรมการจับจ่ายของแม่บ้านก็สำคัญ เช่น หากคุ้นเคยชินกับความสะดวกสบายในการซื้อสินค้าอุปโภคบริโภคในซูเปอร์มาร์เก็ต แต่ถ้าวันหนึ่งคุณต้องประหยัดเพื่อช่วยเหลือครอบครัว การเปลี่ยนมาซื้อผักสดจากตลาดใกล้บ้าน ก็จะทำให้คุณจับจ่ายน้อยกว่าใช้หรือไม่ การออกไปรับประทานอาหารนอกบ้านในแต่ละเดือน ก็ควรลดหรือตัดออกบ้าง เพราะแต่ละมื้อของอาหารนอกบ้านนั้นต้องจ่ายไม่น้อยเลยทีเดียว แต่ควรเพิ่มกิจกรรมที่ทำให้ทุกคนในครอบครัวมีความสุข คือ การช่วยกันทำอาหารร่วมกันทั้งครอบครัว

3. เพิ่มรายได้ การหารายได้เพิ่ม เพื่อให้สอดคล้องกับรายจ่ายจริงที่เกิดขึ้นแต่ละเดือน กรณีนี้ต้องมาปรึกษากันว่าใครควรจะทำงานให้หนักขึ้นกว่าเดิม แต่การทำงานเพิ่มขึ้นนั้นคุ้มหรือไม่ หากต้องมาเบียดเบียนเวลาของครอบครัวปกติวันหยุดทุกคนมีโอกาสดูอยู่พร้อมหน้าพร้อมตา แต่ถ้าคนใดคนหนึ่งหายไป ความสุขของครอบครัวยังมีเหมือนเดิมหรือไม่ คนดำเนินชีวิตโดยใช้ชีวิตอย่างพอเพียงตามแนวพระราชดำริของในหลวง หากพวกเราทุกคนปฏิบัติตามคำสอนดังกล่าวได้ เชื่อว่าจะไม่มีครอบครัวใดต้องทนทุกข์เรื่องรายจ่ายที่เกินตัวอย่างแน่นอน ดังนั้นคุณพ่อคุณแม่จะต้องเป็นแบบอย่างที่ดี และปลูกฝังสมาชิกในบ้านให้มีความเป็นตัวของตัวเอง หลีกเลี่ยงที่จะเผชิญหน้ากับความฟุ่มเฟือย และสิ่งที่เกินความจำเป็นของชีวิต

4. การประหยัดพลังงานในบ้านนั้นก็สำคัญไม่น้อย เพราะจะช่วยให้ครอบครัวประหยัดค่าไฟฟ้า ดังนั้น ควรจะใส่ใจการใช้พลังงาน ทำกิจกรรมบางอย่างร่วมกันเพื่อประหยัด และต้องปลูกฝังให้ทุกๆ คนเรียนรู้เรื่องการประหยัดพลังงานด้วยวิธีง่ายๆ ปิดไฟดวงที่ไม่จำเป็น เปิดม่านเพื่อรับแสงสว่าง เปิดหน้าต่างเพื่อให้อากาศถ่ายเท ฯลฯ

นอกจากนี้แล้ว กรมตรวจบัญชีสหกรณ์ ยังได้สรุปแนวคิดเกี่ยวกับการทำบัญชีรับจ่ายในครัวเรือนกับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง หรือที่เรียกว่า “แนวคิด 3 คิด 4 รู้ ด้วยการทำบัญชี” ดังภาพที่ 2.4 ต่อไปนี้

ภาพที่ 2.4 แนวคิด 3 คิด 4 รู้ ด้วยการทำบัญชี (กรมตรวจบัญชีสหกรณ์)

(4) การได้รับความช่วยเหลือทางเศรษฐกิจของครอบครัว

รัฐบาลมีนโยบายที่จะยกระดับความเป็นอยู่ของประชาชนให้ดีขึ้น เพื่อสนับสนุน และให้ความช่วยเหลือหรือให้บริการแก่ประชาชนกระจายไปในทุกภาคของประเทศ โดยการจัดตั้ง ประเภทของโครงการที่มีความสำคัญและเป็นประโยชน์ต่อประชาชนด้านการครองชีพและสวัสดิการต่างๆ เช่น โครงการเกี่ยวกับงานอาชีพ จัดหางานให้ทำ งานฝึกอบรมวิชาชีพพื้นฐาน แหล่งเงินทุนเพื่อการประกอบอาชีพเกษตร/อุตสาหกรรม สถานบริการการรับเลี้ยงเด็กกลางวัน การทำบัตรสงเคราะห์ผู้มีรายได้น้อย ความสะดวกของการคมนาคมในการเดินทางไปประกอบอาชีพ การฝึกอบรม แนะนำวิธีการใหม่ในการทำการเกษตร/อุตสาหกรรม การแจกพันธุ์พืชพันธุ์สัตว์ การจัดสรรที่ดินเพื่อการเกษตร การจัดทำบัตรประจำตัวผู้สูงอายุ และจัดตั้งคลินิกผู้สูงอายุ เป็นต้น (สำนักงานสถิติแห่งชาติ สำนักงานกฤษฎามนตรี, 2542 : 24-29)

นอกจากนี้แล้ว นโยบายการให้ความช่วยเหลือทางเศรษฐกิจของครอบครัว ยังได้กล่าวถึงที่มาของรายได้ทั้งหมดของครัวเรือน ที่มีอยู่ 6 ด้าน ได้แก่ 1) ค่าแรงและเงินเดือน 2) กำไรสุทธิจากการประกอบธุรกิจการเกษตรและธุรกิจอื่นๆ 3) รายได้จากทรัพย์สิน 4) เงินที่ได้รับเป็นการช่วยเหลือ บำเหน็จ บำนาญ เงินทุนการศึกษา 5) รายได้ที่ไม่เป็นตัวเงิน และ 6) รายรับที่เป็นตัวเงินอื่นๆ โดยรายได้ในข้อ 4 คือ เงินได้รับเป็นการช่วยเหลือ บำเหน็จ บำนาญ และเงินทุนการศึกษานั้นก็เป็นส่วนหนึ่งของการให้ความช่วยเหลือทางด้านเศรษฐกิจแก่สมาชิกในครอบครัว (สำนักงานสถิติแห่งชาติ สำนักงานกฤษฎามนตรี, 2539 : 3)

(5) สภาพที่อยู่อาศัยของครอบครัว

สำนักงานสถิติแห่งชาติ สำนักงานกฤษฎามนตรี (2539 : 2) ได้ให้คำนิยามของคำว่าที่อยู่อาศัย หมายถึง พื้นที่ที่สมาชิกในครัวเรือนใช้เป็นที่อยู่อาศัย โดยไม่คำนึงถึงลักษณะการจัดแต่งหรือสิ่งอำนวยความสะดวกต่างๆ ที่อยู่อาศัยอาจจะจะเป็นห้องห้องเดียว บ้านหนึ่งหลัง บ้านสองหลังหรือมากกว่า ซึ่งใช้เป็นที่อยู่อาศัยของครัวเรือนขนาดใหญ่

ส่วนที่อยู่อาศัยของครัวเรือน หมายถึง สถานที่ที่ครัวเรือนหนึ่งๆ ใช้เป็นที่อยู่อาศัย อาจเป็นส่วนหนึ่งของบ้าน หรือบ้านหลายหลังที่อยู่ในบริเวณเดียวกัน รวมทั้งได้สะพานที่มีครัวเรือนใช้เป็นที่อยู่อาศัยเป็นประจำ (สำนักงานสถิติแห่งชาติ สำนักงานกฤษฎามนตรี, 2544 : 193)

สำนักงานสถิติแห่งชาติ สำนักนายกรัฐมนตรี (2540 : 150-151, 2544 : 194-195) ได้ให้คำนิยามของคำว่า การครอบครองที่อยู่อาศัยและที่ดิน หมายถึง การที่สมาชิกในครอบครัวอาศัยอยู่ในที่อยู่อาศัยและมีสิทธิในการเข้าครอบครองที่ดินนั้น โดยเป็นเจ้าของ เช่าซื้อ เช่า หรืออยู่โดยไม่เสียค่าเช่าเพราะเป็นส่วนหนึ่งของค่าจ้างแรงงานหรือเจ้าของให้อยู่เปล่า

การครอบครองที่อยู่อาศัย (ไม่รวมที่ดิน) หมายถึง การที่สมาชิกในครอบครัวอาศัยอยู่ในที่อยู่อาศัยนั้น โดยแบ่งลักษณะการครอบครอง ออกเป็น 4 ประเภท คือ

1) เจ้าของ หมายถึง สมาชิกในครอบครัวมีกรรมสิทธิ์ในที่อยู่อาศัย โดยถูกต้องตามกฎหมาย กรณีผู้ซื้อชำระเงินค่าที่อยู่อาศัยแก่ผู้ขายยังไม่ครบ แต่ได้โอนกรรมสิทธิ์ในที่อยู่อาศัยนั้นไปจำนองไว้กับธนาคารแล้ว ผู้ซื้อผ่อนชำระเงินแก่ธนาคารเป็นงวดๆ ให้ถือว่าผู้ซื้อเป็นเจ้าของที่อยู่อาศัย

2) เช่าซื้อ หมายถึง การซื้อที่อยู่อาศัยโดยผ่อนชำระเงินเป็นรายเดือนหรือเป็นงวดๆ ตามสัญญาที่ตกลงกัน เมื่อชำระเงินครบจึงจะได้กรรมสิทธิ์ในที่อยู่อาศัย

3) เช่า หมายถึง สมาชิกในครอบครัวนี้อาศัยอยู่โดยไม่ได้เป็นเจ้าของหรือเช่าซื้อ และต้องเสียค่าตอบแทนให้แก่เจ้าของที่อยู่อาศัยเป็นค่าเช่า

4) อยู่โดยไม่เสียค่าเช่า เพราะเป็นส่วนหนึ่งของค่าจ้างแรงงาน ได้แก่ บ้านพักข้าราชการ บ้านพักครู/ทหาร/ตำรวจ บ้านพักพนักงาน บ้านที่หน่วยงานราชการ/เอกชนเช่าเพื่อให้พนักงานอยู่อาศัย หรือที่อยู่อาศัยในสำนักงานหรืออาคารด้วย รวมทั้งการให้อยู่เปล่า หมายถึง การอยู่โดยไม่ต้องจ่ายค่าเช่าหรือค่าตอบแทนใดๆ ทั้งสิ้น

ส่วนการถือกรรมสิทธิ์ที่ดิน หมายถึง สมาชิกในครอบครัวนั้น มีสิทธิในการเข้าครอบครองที่ดิน แบ่งออกเป็น 4 ประเภท คือ

1) เจ้าของที่ดิน หมายถึง สมาชิกในครอบครัวนั้นมีกรรมสิทธิ์ในที่ดินโดยถูกต้องตามกฎหมาย

2) เช่าซื้อที่ดิน หมายถึง การซื้อที่ดินโดยผ่อนชำระเงินเป็นรายเดือนหรือเป็นงวดๆ ตามสัญญาที่ตกลงกัน เมื่อชำระเงินครบจึงจะได้กรรมสิทธิ์ในที่ดิน

3) เช่าที่ดิน หมายถึง การปลูกสร้างที่อยู่อาศัยในที่ดินของผู้อื่น โดยเสียค่าตอบแทนให้แก่เจ้าของที่ดิน

4) ไม่เสียค่าเช่าที่ดิน หมายถึง เจ้าของที่ดินอนุญาตให้ปลูกสร้างที่อยู่อาศัยโดยไม่เสียค่าเช่าที่ดิน รวมทั้งการเช่าอยู่อาศัยในที่ดินของผู้อื่น ที่ดินป่าสงวน หรือที่สาธารณะประโยชน์ เป็นต้น

2.4.4 ทฤษฎีเกี่ยวกับการพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจของครอบครัว

ทฤษฎีเกี่ยวกับการพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจของครอบครัว ที่มีความสอดคล้องและเหมาะสมกับบริบทของสังคมไทย อาจพอสรุปได้ดังต่อไปนี้

(1) ทฤษฎีการพัฒนาเพื่อพึ่งตนเองของเกษตรกรอันเนื่องมาจากพระราชดำริ (Self Reliance Theory)

แนวพระราชดำริเกี่ยวกับการพัฒนาชนบทที่สำคัญ คือ การที่ทรงมุ่งช่วยเหลือพัฒนาให้เกิดการพึ่งตนเองได้ของคนในชนบทเป็นหลัก โดยกิจกรรมและโครงการตามแนวพระราชดำริที่ดำเนินการอยู่หลายพื้นที่ทั่วประเทศในปัจจุบันนั้น ล้วนแล้วแต่มีเป้าหมายสุดท้ายอยู่ที่การพึ่งตนเองได้ของราษฎรแทบทั้งสิ้น โดยการพัฒนาทั้งด้านอาชีพ และส่งเสริมการเกษตรให้เกษตรกรสามารถดำรงชีพอยู่ได้อย่างมั่นคงเป็นปึกแผ่น ตลอดจนทรงดำเนินการแนะนำ และสาธิตให้ประชาชนดำเนินรอยตามเบื้องพระยุคลบาทเป็นไปตามหลักการพัฒนาสังคมชุมชนอย่างแท้จริง โดยทรงมีหลักการอยู่ 8 ประการว่า (<http://www.rta.mi.th/26000u/pdf/favor.pdf>.)

- 1) ทรงไม่ใช้วิธีการสั่งการให้เกษตรกรปฏิบัติ
- 2) ทรงเน้นให้พึ่งตนเองและช่วยเหลือตนเองเป็นสำคัญ
- 3) ทรงใช้หลักการมีส่วนร่วมของประชาชน
- 4) ทรงใช้หลักประชาธิปไตยในการดำเนินการ หากเจ้าหน้าที่ทักท้วงสิ่งใดทางวิชาการ จะทรงรับฟังข้อสรุปอย่างเป็นกลาง หากสิ่งใดที่เจ้าหน้าที่กราบบังคมทูลว่าปฏิบัติได้ แต่ผลลัพธ์อาจไม่คุ้มค่างบเงินที่ลงไป ก็ทรงให้เปลี่ยนแปลงโครงการได้เสมอ
- 5) ทรงยึดสภาพของท้องถิ่นเป็นหลัก ในการดำเนินงานตามโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ ทั้งด้านสภาพแวดล้อมทางภูมิศาสตร์ วัฒนธรรม และขนบธรรมเนียมประเพณีของแต่ละท้องถิ่น ในแต่ละภูมิภาคของประเทศ
- 6) การสร้างความแข็งแกร่งให้ชุมชน ด้วยการสร้างโครงสร้างพื้นฐานหลักที่จำเป็นต่อการผลิต อันเป็นรากฐานนำไปสู่การพึ่งตนเองได้ในระยะยาว ซึ่งเป็นการพัฒนาในลักษณะการเตรียมชุมชนให้พร้อมต่อการติดต่อสัมพันธ์กับโลกภายนอก ทรงเรียกว่าการระเบิดจากข้างใน และทรงชี้แนะว่าควรทำอย่างค่อยเป็นค่อยไป
- 7) ทรงสนับสนุนให้มีการส่งเสริมความรู้ด้านต่างๆ ด้วยทรงตระหนักว่าชาวชนบทควรจะมีความรู้ในเรื่องของการทำมาหากิน การทำการเกษตรโดยใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสม โดยทรงเน้นถึงความจำเป็นที่จะต้องมีความรู้ที่แท้จริง ตัวอย่างแห่งความสำเร็จ ที่ชาวบ้านสามารถรับและนำไปปฏิบัติได้ผลจริง

8) ทรงปฏิรูประบบราชการให้เกิดเอกภาพทางการบริหาร (Single Management or Unity Administration) อันเป็นลักษณะพิเศษของศูนย์ศึกษาการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริ คือ ศูนย์ศึกษาการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริ มีเอกภาพทางการบริหารโดยได้ทำหน้าที่บริหารทั้งสองทางในเวลาเดียวกัน คือ บริหารงานองค์กรของระบบราชการและบริการประชาชนพร้อมกันไปด้วย คือ

ก. ทำหน้าที่รวบรวมประชาชนที่เดือดร้อนให้รวมตัวกันแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น และส่วนราชการก็จะเข้าร่วมแก้ไขปัญหา ตามหลักทางวิชาการ

ข. ทำหน้าที่รวบรวมความต้องการพื้นฐานอันแท้จริงของประชาชน และนำกลับมาหาวิธีการพัฒนาเพื่อ ให้บรรลุถึง เป้าหมายและวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ใน ลักษณะแผนงานและโครงการ

ค. ทำหน้าที่เป็นสื่อกลางระหว่างรัฐและประชาชน เป็นการลดช่องว่างแห่งความไม่เข้าใจซึ่งกันและกันให้ลดน้อยลง

ง. ทำหน้าที่เป็นแหล่งเสริมสร้างการเรียนรู้ของประชาชนและราชการ คือ ประชาชนสามารถเข้ามาศึกษาเรียนรู้เพื่อ พัฒนาอาชีพและรายได้ให้มั่นคง ในทำนองเดียวกันเจ้าหน้าที่ของรัฐสามารถเรียนรู้การแก้ไขปัญหาของแต่ละท้องถิ่น นำไปเป็นแบบฉบับการพัฒนาแก่พื้นที่อื่นๆ ต่อไป

(2) ทฤษฎีการพึ่งพาตนเองแบบพัฒนาของชุมชนชนบท (Double-tiered TERMS Model of Rural Community Self-Reliance) เป็นแนวคิดที่พัฒนาจากการวิจัยที่สภาวิจัยแห่งชาติ มอบให้สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทยเป็นผู้จัดทำ โดยมีนักวิชาการจากหน่วยงานราชการและมหาวิทยาลัยมากกว่า 50 ท่าน มีหน่วยงานเอกชนเป็นจำนวนมาก และมีผู้นำของ 5 หมู่บ้าน ได้แก่ ศิริวง-นครศรีธรรมราช โพธิ์ศรีเจริญ-สุพรรณบุรี ตะโก-นครราชสีมา หนองแสง-มหาสารคาม และทุ่งยาว-ลำพูน ร่วมกันดำเนินงานโดยใช้เวลาไม่น้อยกว่า 7 ปี (สัญญา สัญญาวิวัฒน์, 2546)

การพึ่งพาตนเองของชุมชนชนบท หมายถึง การที่ชุมชนชนบทมีความสมดุลในสิ่งจำเป็นต่างๆ โดยเฉพาะมีความสมดุลในปัจจุบันทั้ง 5 ด้าน คือ เทคโนโลยี เศรษฐกิจ ทรัพยากรธรรมชาติ จิตใจ และสังคมวัฒนธรรม จึงได้พัฒนาเป็น TERMS MODEL เป็นภาพรวมของการวิเคราะห์ชุมชน โดยองค์ประกอบตามแบบจำลอง TERMS ประกอบด้วย

T : Technology Self Reliance คือ การพึ่งพาตนเองทางเทคโนโลยี โดยศึกษาการจัดการที่ใช้ความรู้ที่ถูกต้อง/รอบรู้และเฝ้าหาความรู้เพิ่มเติม เพื่อให้ได้ผลผลิตเพิ่ม

E : Economic Self Reliance คือ การพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจ โดยศึกษาการจัดการที่ทำให้เกิดความเพียงพอของรายได้

R : Resources Self Reliance คือ การพึ่งตนเองทางทรัพยากรธรรมชาติ โดยศึกษาการจัดการทรัพยากรอย่างมีความสมดุล

M : Mind Self Reliance คือ การพึ่งตนเองทางจิตสำนึก โดยศึกษาการจัดการด้านจิตใจให้พัฒนามีจิตสำนึกดี ทำตนให้เป็นพี่ของตนเองได้

S : Social Self Reliance คือ การพึ่งตนเองทางสังคม โดยศึกษาการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน มีการเชื่อมโยงกันเป็นเครือข่าย

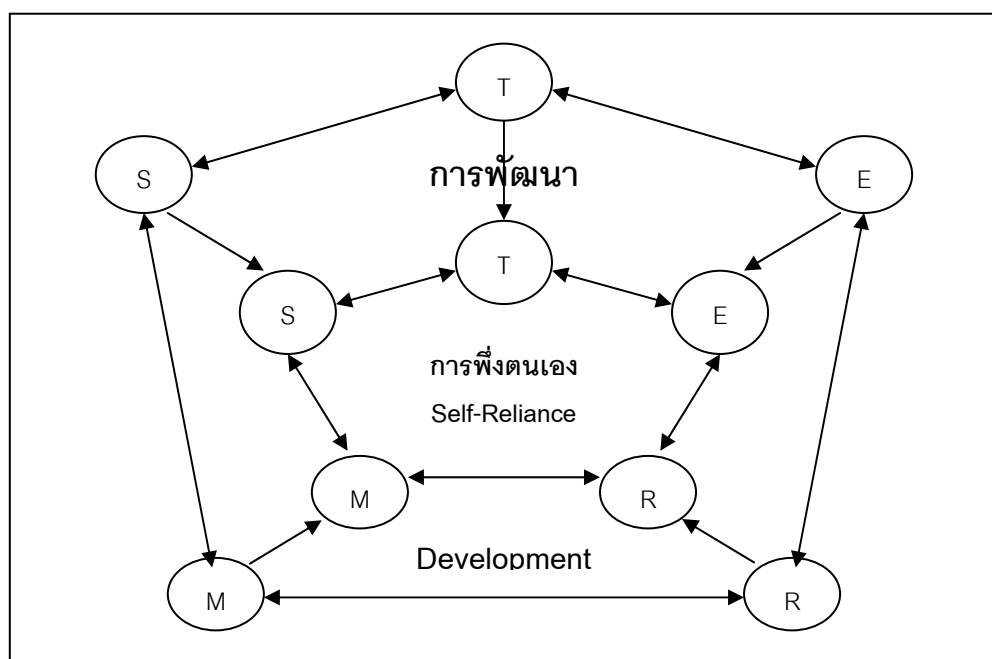
ทั้งนี้ ความหมายรวมของแบบจำลอง TERMS ได้อธิบายถึง

(1) ชุมชนชนบทจะพึ่งตนเองได้ต้องอาศัยตัวแปรเหตุ ทั้ง 5 องค์ประกอบดังกล่าว การพึ่งตนเองของชุมชนจึงจะเป็นการพึ่งตนเองอย่างสมบูรณ์ (ดังภาพที่ 2.5)

(2) ตัวแปรเหตุแต่ละตัว เพียงทำให้ชุมชนชนบทสามารถพึ่งตนเองได้บางส่วน คือ เฉพาะตัวแปรเหตุตัวนั้นๆ เท่านั้น และหากไม่ครบทั้ง 5 องค์ประกอบจะถือว่าชุมชนยังไม่สามารถพึ่งตนเองได้อย่างแท้จริง

(3) ในแต่ละตัวแปรเหตุ การพึ่งตนเองได้สามารถอธิบายได้ ดังเช่น “ยิ่งชุมชนชนบทใด สามารถพึ่งตนเองทางเทคโนโลยีได้มากเพียงใด ชุมชนชนบทนั้นก็ยิ่งสามารถพึ่งตนเองได้มากเพียงนั้น” เป็นต้น และตัวแปรเหตุตัวอื่นๆ ก็อธิบายได้ในลักษณะนี้เช่นกัน

ภาพที่ 2.5 TERMS MODEL เพื่อการพึ่งตนเอง (ที่มา : สัญญา สัญญาวิวัฒน์, 2546)

2.5 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจของครอบครัว

ผู้วิจัยได้ทบทวนหนังสือตำรา บทความ และงานวิจัยต่างๆ เกี่ยวกับการพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจของครอบครัว ซึ่งสามารถจำแนกออกเป็น 6 ประเด็นหลัก ดังรายละเอียดต่อไปนี้

2.5.1 การพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจ

ลำอาน สืบสาน และคณะ (2543 อ้างใน อภิชาติ พันธเสน และคณะ, 2549) ได้ศึกษาเรื่องความพอเพียงทางสังคมชนบทไทย : กรณีภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยใช้กรอบแนวคิดที่สะท้อนให้เห็นถึงองค์ประกอบต่างๆ ที่เชื่อว่าจะก่อให้เกิดความพอเพียงทางสังคมชนบทไทย อาทิ ความพอเพียงทางด้านเศรษฐกิจ ด้านเงินทุนและเทคโนโลยี ด้านที่ดิน ด้านทรัพยากรและสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ และปฏิสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในครอบครัว เพื่อนบ้าน และชุมชน ผลการศึกษาพบว่า ครอบครัวที่ศึกษาส่วนใหญ่มีลักษณะเป็นครอบครัวขยาย มีค่านิยมที่ยังคงรักษาวัฒนธรรมความเอื้ออาทร และให้ความเคารพนับถือผู้ใหญ่และกตัญญูต่อผู้มีพระคุณ โดยสิ่งสำคัญในการดำรงชีวิตของครอบครัวอย่างมีความสุขและอยู่รอด ตามความเห็นของครัวเรือนที่ศึกษา คือ การมีเงินใช้จ่ายพอสมควร มีทุนพอทำมาหากิน และมีรายได้เพียงพอกับค่าใช้จ่าย

สำนักงานกิจการสตรีและสถาบันครอบครัว กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ (2550) ได้ดำเนินโครงการบริหารจัดการข้อมูลสารสนเทศด้านสตรีและครอบครัว เพื่อศึกษาสถานการณ์ปัญหาและความเข้มแข็งของครอบครัวในประเทศไทย จากกลุ่มตัวอย่างทั้งหมดมากกว่า 25,500 ครอบครัว ซึ่งประกอบด้วย 7 ประเด็นหลัก ได้แก่ สัมพันธภาพในครอบครัว การพึ่งพาตนเองด้านเศรษฐกิจ ด้านข้อมูลข่าวสาร ด้านทุนสนับสนุนทางสังคม และด้านสุขภาพ การปรับตัวในภาวะยากลำบาก และการหลีกเลี่ยงภาวะเสี่ยง โดยประเด็นเกี่ยวกับการพึ่งพาตนเองด้านเศรษฐกิจในภาพรวมของประเทศพบว่า ปัญหาในด้านเศรษฐกิจที่ประเมินโดยสมาชิกในครอบครัวมีประมาณร้อยละ 16.2 เมื่อพิจารณารายจังหวัดพบว่า จังหวัดระยองเป็นจังหวัดที่มีปัญหาสูงที่สุด (ร้อยละ 56.39) รองลงมาคือจังหวัดเพชรบุรี (ร้อยละ 30.04) และกรุงเทพมหานคร (ร้อยละ 27.19) ตามลำดับ แต่เมื่อพิจารณาตามกลุ่มพื้นที่ที่ศึกษาพบว่า ในกลุ่มพื้นที่สามจังหวัดชายแดนภาคใต้มีการรับรู้ปัญหาด้านนี้ค่อนข้างสูงกว่าในกลุ่มอื่น ในภาพรวมด้านความเข้มแข็งของครอบครัวในระดับประเทศพบว่า ครอบครัวมีระดับการพึ่งพาตนเองด้านเศรษฐกิจในระดับปานกลาง ร้อยละ 53.04 เมื่อพิจารณารายภาคพบว่า ภาคใต้มีระดับสูงสุด (ร้อยละ 71.10) ภาคกลาง (ร้อยละ 57.20) ภาคตะวันตก (ร้อยละ 54.28) ภาคตะวันออก (ร้อยละ 48.04) ภาคเหนือ (ร้อยละ 47.29) และภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (ร้อยละ 46.74) ตามลำดับ

นิวัต ศลศิลป์ชัย (2551) ได้ศึกษาเรื่องทักษะของชาวชุมชนต่อโครงการพัฒนาหมู่บ้านตามแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของอำเภอสามชุก จังหวัดสุพรรณบุรี โดยเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยแบบสอบถามกับชาวชุมชนที่เข้ามามีส่วนร่วมในโครงการ ผลการศึกษาพบว่า ผู้ให้ข้อมูลมีทักษะต่อโครงการใน 6 ด้าน คือ ด้านการลดรายจ่าย เห็นว่าเป็นเรื่องสำคัญเพราะเมื่อมีการลดรายจ่ายเกิดขึ้น ก็ทำให้ครอบครัวมีเงินเก็บเหลือไว้ใช้ในสิ่งที่จำเป็น ด้านการเพิ่มรายได้มีการส่งเสริมให้สมาชิกในครัวเรือนทำอาชีพเสริม เพื่อเพิ่มรายได้ให้แก่ครัวเรือนอีกทางหนึ่ง ด้านการประหยัด มีการออมทรัพย์ทำให้สมาชิกในครัวเรือนรู้จักประหยัด ใช้จ่ายมากขึ้น ด้านการเรียนรู้มีการสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นและมีการเรียนรู้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง เพื่อนำสิ่งที่ได้เรียนรู้มาพัฒนา การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและใช้ทรัพยากรธรรมชาติ สามารถนำวัตถุดิบที่มีอยู่ในท้องถิ่นมาใช้ได้อย่างยั่งยืน และสามารถดำรงชีวิตตามแนวทางปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

เช่นเดียวกับงานวิจัยของชลิตา ลขิตาวงศ์ (2551) ที่ศึกษาเรื่อง พฤติกรรมและปัจจัยที่มีผลต่อการดำเนินชีวิตตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของสมาชิกกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต โดยการสัมภาษณ์กับสมาชิกกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต จำนวน 150 คน วัตถุประสงค์ของการศึกษาเรื่องพฤติกรรมของสมาชิกกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตต่อการดำเนินชีวิตตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงพบว่า พฤติกรรมของกลุ่มตัวอย่างต่อการดำเนินชีวิตตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง มีอยู่จำนวน 6 ด้าน ได้แก่ การลดรายจ่าย การเพิ่มรายได้ การประหยัด การเรียนรู้ การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และการเอื้ออาทร รัก สามัคคี

2.5.2 รายได้และรายจ่ายของครอบครัว

จิราณัติ สุวรรณธรรมา สิทธิ วีรธรรม และอนงค์ อนันตริยเวช (2552) ได้ศึกษาภาวะหนี้สินและปัจจัยที่มีผลต่อหนี้สินของครอบครัว โดยใช้แบบสอบถามเก็บข้อมูลกลุ่มตัวอย่างจำนวน 277 ครอบครัว ตำบลพุทไธยา อำเภอบางปะหัน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ผลการศึกษาเกี่ยวกับรายได้ของครอบครัวพบว่า ค่าเฉลี่ยของรายได้ต่อเดือนของครอบครัว เท่ากับ 23,409.75 บาท รายได้ต่อเดือนของครอบครัวสูงสุด 80,000 บาท ต่ำสุด 6,000 บาท ค่าเฉลี่ยของรายได้เสริมต่อเดือนของครอบครัว (เฉพาะครอบครัวที่มีรายได้เสริม 220 ครอบครัว คิดเป็น 79.42% ของครอบครัวกลุ่มตัวอย่าง) เท่ากับ 3,932.49 บาท ค่าเฉลี่ยรายได้รวมต่อเดือนของครอบครัว เท่ากับ 27,161.73 บาท รายได้รวมต่อเดือนของครอบครัวสูงสุด 86,000 บาท ต่ำสุด 7,000 บาท ส่วนรายจ่ายของครอบครัวพบว่า ค่าเฉลี่ยของรายจ่ายต่อเดือนของครอบครัวเท่ากับ 21,124.55 บาท รายจ่ายต่อเดือนของครอบครัวสูงสุด 50,000 บาท ต่ำสุด 5,000 บาท

สมบัติ พันธวิศิษฐ์ (2545) ได้ศึกษาเรื่อง เศรษฐกิจพอเพียงกับการอยู่รอดของชุมชนชนบทไทย กรณีศึกษาชุมชนภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาสถานภาพทางเศรษฐกิจของครัวเรือนและชุมชนหมู่บ้านในสังคมชนบทไทย เก็บข้อมูลโดยการสัมภาษณ์กับผู้นำชุมชนและหัวหน้าครัวเรือนในภูมิภาคที่มีประชากรยากจนมากที่สุด คือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยแบ่งเป็นอีสานเหนือ-หนองคาย อีสานกลาง-ขอนแก่น และอีสานใต้-ศรีสะเกษ เรื่องเงื่อนไขและระดับความพอเพียงทั้งในระดับครัวเรือนและระดับชุมชน ผลการศึกษาพบว่า การออมของครัวเรือนอยู่ในระดับที่ต่ำมาก โดยมีครัวเรือนเพียงร้อยละ 19.36 ของครัวเรือนทั้งหมดที่มีการออม และส่วนใหญ่เป็นการออมในระดับต่ำ คือ ไม่เกิน 10,000 บาทต่อครัวเรือน

สำนักงานสถิติแห่งชาติ กระทรวงเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร (2547) ได้ศึกษาศักยภาพและสถานการณ์ความเป็นอยู่ของคนไทยในระดับจังหวัด จำนวน 75 จังหวัด (ไม่รวมกรุงเทพมหานคร) ผลการศึกษาเรื่องรายได้เฉลี่ยต่อครัวเรือนของคนไทยพบว่า คนไทยมีรายได้เฉลี่ยต่อครัวเรือน ประมาณ 11,248 บาทต่อเดือน ประชากรจังหวัดนนทบุรีมีรายได้เฉลี่ยมากที่สุด คือ 29,119 บาทต่อครัวเรือนต่อเดือน ในขณะที่ประชากรในจังหวัดยโสธรมีรายได้เฉลี่ยน้อยที่สุดเพียง 6,045 บาทต่อครัวเรือนต่อเดือน

นฤมล นิราทร อรศรีงามวิทยาพงศ์ และชไมพร รุ่งฤกษ์ฤทธิ์ (2550) ได้ศึกษาเรื่องเศรษฐกิจนอกภาคทางการในเขตเมืองเพื่อการขับเคลื่อนแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง เป็นการศึกษาทั้งเชิงปริมาณและคุณภาพ โดยการสัมภาษณ์ผู้ประกอบการในเศรษฐกิจนอกภาคทางการจำนวน 515 คนในพื้นที่เขตดินแดง กรุงเทพมหานคร ที่ประกอบอาชีพใน 7 กิจกรรม เพื่อให้ได้ข้อมูลทางด้านเศรษฐกิจ ผลการศึกษาในส่วนของรายได้รายจ่ายพบว่า กลุ่มตัวอย่างที่มีครอบครัว ร้อยละ 52.63 มีรายได้ไม่เกิน 14,000 บาทต่อเดือน ส่วนรายจ่ายของครอบครัวนั้นพบว่า มากกว่าครึ่ง คือ ร้อยละ 71.66 มีรายจ่ายในช่วงไม่เกิน 10,000 บาท อย่างไรก็ตาม ข้อมูลที่ได้อาจไม่สะท้อนสภาพที่แท้จริง เนื่องจากผู้ให้ข้อมูลเกรงว่าจะได้รับผลกระทบจากการให้ข้อมูล เช่น ผลกระทบด้านภาษี และผู้ประกอบการบางส่วนมีรายได้ไม่แน่นอน

ศูนย์พยากรณ์เศรษฐกิจและธุรกิจ มหาวิทยาลัยหอการค้าไทย (2550) ได้สำรวจทัศนคติของประชาชนต่อเศรษฐกิจพอเพียง : กรณีศึกษาตัวอย่างประชาชน 18 จังหวัด เก็บรวบรวมข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่าง 3,073 คน จาก 18 จังหวัดทั่วประเทศ พบว่า ส่วนใหญ่มีรายได้อยู่ระหว่าง 5,001-10,000 บาทต่อเดือน (26.8%) รองลงมา มีรายได้ 10,001-20,000 บาท (24.1%) ส่วนใหญ่มีรายจ่ายเฉลี่ย 67.0% ของรายได้ ด้านพฤติกรรมการใช้จ่ายเมื่อเทียบกับปีที่ผ่านมา ส่วนใหญ่มีการใช้จ่ายน้อยลง (40.4%) ด้วยเหตุผลที่ว่าสินค้ามีราคาแพงขึ้น (27.7%) ไม่มั่นใจในภาวะเศรษฐกิจ (20.4%) และดำเนินตามหลักเศรษฐกิจพอเพียง (19.9%) ตามลำดับ เมื่อเปรียบเทียบการใช้จ่ายกับรายได้พบว่า ส่วนใหญ่ (60.9%) ใช้จ่ายในแต่ละเดือนน้อยกว่ารายได้

สำนักงานกิจการสตรีและสถาบันครอบครัว กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ (2550) ได้ดำเนินโครงการบริหารจัดการข้อมูลสารสนเทศด้านสตรีและครอบครัว ผลการศึกษาด้านเศรษฐกิจของครอบครัวในภาพรวมพบว่า รายได้เฉลี่ยของครอบครัวต่อเดือน คือ ประมาณ 5,659 บาท ส่วนใหญ่มีรายได้พอเพียงแต่ไม่มีเหลือเก็บ (ร้อยละ 40.1) และมีรายได้พอเพียงเหลือเก็บ ร้อยละ 33 เมื่อจำแนกเป็นรายภาคพบว่า ภาคที่มีรายได้เฉลี่ยของครอบครัวต่อเดือนมากที่สุด คือ กรุงเทพมหานคร ประมาณ 5,738.23 บาท ซึ่งใกล้เคียงกับภาคตะวันตก ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มีรายได้เฉลี่ยของครอบครัวต่อเดือนน้อยที่สุด ประมาณ 2,334.50 บาท และเป็นภาคที่มีรายได้พอเพียงเหลือเก็บน้อยที่สุดเช่นกัน คือ เพียงร้อยละ 13.42 ภาคที่มีรายได้พอเพียงเหลือเก็บมากที่สุดใน 4 ลำดับแรก คือ ภาคตะวันตก ภาคกลาง ภาคตะวันออก และ กรุงเทพมหานครตามลำดับ ส่วนภาคที่มีรายได้พอเพียงไม่เหลือเก็บพบในสัดส่วนใกล้เคียงกัน คือ ภาคตะวันออกและกรุงเทพมหานคร (ร้อยละ 42.51 และร้อยละ 41.60 ตามลำดับ)

จิราพร ชมพิกุล และคณะ (2552) ได้ศึกษาสัมพันธภาพในครอบครัวคนไทย โดยสอบถามหัวหน้าครอบครัวหรือผู้แทนในครอบครัวที่ทราบข้อมูลเกี่ยวกับสมาชิกในครอบครัวมากที่สุด ในจังหวัดขอนแก่น พิจิตร ปราจีนบุรี กระบี่ และกรุงเทพมหานคร รวมจำนวนทั้งสิ้น 2,030 ราย ผลการศึกษาในเรื่องรายได้ของครอบครัวพบว่า ครอบครัวที่มีรายได้เฉลี่ยต่อเดือนต่ำกว่า 5,000 บาท พบสูงสุดภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (48.8%) รองลงมาเป็นภาคเหนือ (42.9%) แต่พบได้น้อยที่สุดในภาคกลาง (13.5%) ครอบครัวที่มีรายได้เฉลี่ยต่อเดือน 20,001 ขึ้นไป พบสูงสุดในภาคกลาง (32.3%) รองลงมาในภาคใต้ (17.9%) และพบน้อยที่สุดในภาคเหนือ (6.5%) โดยภาพรวม ค่ามัธยฐานของรายได้ครัวเรือนเฉลี่ยต่อเดือนเป็น 10,000 บาท และค่าเฉลี่ยของรายได้ครัวเรือนเฉลี่ยต่อเดือน ประมาณ 14,599 บาท ถ้าพิจารณาเปรียบเทียบรายภาคจะพบว่า มัธยฐานรายได้ครัวเรือนมีค่าสูงสุดที่ภาคกลาง ต่ำสุดที่ภาคเหนือและภาคตะวันออกเฉียงเหนือ นอกจากนี้แล้ว ยังพบว่าครอบครัวที่มีรายได้พอใช้จ่าย พบสูงสุดในภาคตะวันออก (56.9%) และพบต่ำสุดในภาคกลาง (42.6%)

สุภาณี ตั้งตระกูลทรัพย์ (2551) ได้ศึกษาวิถีชีวิตชุมชนอัมพวาที่สอดคล้องกับแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง จังหวัดสมุทรสงคราม โดยศึกษาวิถีชีวิตด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อมของชุมชนอัมพวา ผลการสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่าง 291 คน เกี่ยวกับวิถีชีวิตด้านเศรษฐกิจพบว่า ส่วนใหญ่ไม่ได้ทำการเกษตร อาชีพหลัก คือ รับราชการ รองลงมาคือ ค้าขาย เกษตรกรรม และรับจ้างตามลำดับ มีรายได้ในภาคการเกษตรเฉลี่ย 5,268.23 บาทต่อครัวเรือนต่อเดือน รายได้นอกภาคการเกษตรเฉลี่ย 10,881.84 บาทต่อครัวเรือนต่อเดือน รายจ่ายในภาคการเกษตรเฉลี่ย 3,970.87 บาทต่อครัวเรือนต่อเดือน รายจ่ายนอกภาคการเกษตรเฉลี่ย 9,153.36 บาทต่อครัวเรือนต่อเดือน และเงินออมสะสมเฉลี่ย 27,573.36 บาทต่อครัวเรือนต่อเดือน

จากการศึกษาผลงานวิจัยที่ผ่านมา พบว่า รายได้และรายจ่ายของครอบครัวเป็นตัวชี้วัดที่ทำให้เห็นสถานะภาพทางเศรษฐกิจของครอบครัวอย่างชัดเจน ว่ามีรายได้เพียงพอกับรายจ่ายหรือไม่ ซึ่งจะส่งผลโดยตรงต่อพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจของครอบครัว

2.5.3 ภาวะหนี้สินของครอบครัว

จิราณัติ สุวรรณธรรมมา สิทธิ ธีรธรรม และอนงค์ อนันตริยเวช (2552) ได้ศึกษาภาวะหนี้สินและปัจจัยที่มีผลต่อหนี้สินของครอบครัว ในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ผลการศึกษาภาวะหนี้สินของครอบครัวกลุ่มตัวอย่าง พบว่า ครอบครัวที่มีหนี้สิน มีจำนวน 223 ครอบครัว (80.5%) ไม่มีหนี้สิน มีจำนวน 54 ครอบครัว (19.5%) แหล่งที่เป็นหนี้สินมากที่สุด คือ บริษัททางการเงิน (26.7%) รองลงมาคือ ธ.ก.ส. และกองทุนหมู่บ้านตามลำดับ (15.2% และ 13.0%) สาเหตุแห่งการเป็นหนี้สินพบว่า มีการกู้ยืมเพื่อนำมาปลูกบ้านซื้อบ้าน (27.4%) รองลงมาคือ กู้เพื่อนำมาซื้อรถจักรยานยนต์ ส่งให้ลูกเรียน ใช้จ่ายในชีวิตประจำวัน และซื้อรถยนต์ในสัดส่วนใกล้เคียงกัน (17.9% 16.6% 15.7% และ 14.3%) โดยมีการซื้อทรัพย์สินแบบผ่อนชำระเป็นรถจักรยานยนต์มากที่สุด (18.9%) รองลงมาคือ คอมพิวเตอร์ (12.2%) เครื่องซักผ้า (9.0%) และโทรศัพท์มือถือ (7.2%) ตามลำดับ ครอบครัวที่เป็นกลุ่มตัวอย่าง มีหนี้สินมากที่สุดในช่วงจำนวน 4,500-20,000 บาท (36.6%) และน้อยที่สุด มีหนี้สินในช่วงจำนวน 300,001-400,000 บาท (.4%) ค่าเฉลี่ยจำนวนหนี้สินเท่ากับ 76,708.5 บาท จำนวนหนี้สินต่ำสุด 4,500 บาท สูงสุด 450,000 บาท โดยการดำเนินชีวิตของครอบครัวตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงพบว่า อยู่ในระดับมากทุกรายการ เมื่อพิจารณาในรายข้อพบว่า กิจกรรมที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด 5 อันดับ ได้แก่ 1) การใช้จ่ายอย่างประหยัด ลดการใช้จ่ายที่ไม่จำเป็นออก 2) เมื่อเจอปัญหาอุปสรรคในชีวิต จะใช้สติปัญญาคิดอย่างรอบคอบในการแก้ไขปัญหา 3) รู้จักความพอประมาณ พอเหมาะกับสภาพของตนเอง เช่น ไม่ฟุ้งเฟ้อ การกินอยู่ในระดับที่พอประมาณ 4) ที่อยู่อาศัยของครอบครัวเหมาะสมกับสถานภาพของครอบครัว ไม่ฟุ้งเฟ้อจนเกินกำลังของครอบครัว 5) สมาชิกในครอบครัวได้ประกอบอาชีพสุจริต ขยัน อดทน และปฏิบัติงานด้วยความซื่อสัตย์สุจริต

นฤมล นิราทร อรศรี งามวิทยาพงศ์ และชไมพร รุ่งฤกษ์ฤทธิ์ (2550) ได้ศึกษาเรื่องเศรษฐกิจนอกภาคทางการในเขตเมืองเพื่อการขับเคลื่อนแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง ผลการศึกษาในด้านหนี้สินพบว่า แหล่งเงินกู้ส่วนใหญ่ของผู้ประกอบอาชีพ คือ กองทุนหมู่บ้าน รองลงมาคือแหล่งเงินกู้ในระบบ ญาติพี่น้อง ธนาคารออมสิน นอกจากนี้ยังมีบริษัทให้สินเชื่อ เช่น อีออน และบัตรเครดิต โดยระดับหนี้สินจากการกู้จากกองทุนหมู่บ้าน อยู่ในช่วง 15,001-20,000 บาทมากที่สุด (ร้อยละ 30) กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่ (ร้อยละ 43.24) มีระดับหนี้จากการกู้ในระบบ

ต่ำกว่า 10,000 บาท ร้อยละ 42.31 มีแหล่งหนี้สินที่มาจากญาติพี่น้อง ระดับต่ำกว่า 10,000 บาท และร้อยละ 44.44 มีหนี้สินที่มาจากธนาคารออมสิน ซึ่งมีระดับมากกว่า 20,000 บาท ในส่วนของหนี้สินจากบริษัทให้สินเชื่อพบว่า เป็นลูกหนี้ของบริษัทอโชนในสัดส่วนที่สูงที่สุด และกว่าร้อยละ 50 เป็นหนี้มากกว่า 40,000 บาท โดยการกู้ส่วนใหญ่ก็นำเงินมาลงทุน

พรหมมินทร์ บัวชื่นบาล (2550) ได้ศึกษาสภาพปัญหาหนี้สินของครัวเรือน และแนวทางการแก้ไขปัญหาหนี้สินของครัวเรือนที่เหมาะสมของชุมชนแม่อั๊กพัฒนา ตำบลหนองแห้ง อำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่ ผลการศึกษาเรื่องของการเป็นหนี้พบว่า มีสาเหตุเพราะนำเงินมาลงทุน การผลิต เป็นค่าใช้จ่ายการอุปโภคบริโภค การศึกษาของบุตรธิดา ใช้บริการเงินผ่อนพาหนะ เครื่องใช้ไฟฟ้า โทรศัพท์มือถือ ความจำเป็นเรื่องด้านที่อยู่อาศัย อิทธิพลของโฆษณาชวนเชื่อ เช่น สินค้าขายตรง เดินตามกระแสสังคม-โลกาภิวัตน์ (ซื้อของด้วยบัตรเครดิต) ประสบอุบัติเหตุถูกเงิน และนโยบายของรัฐส่งเสริมให้ระบบทุนนิยมขยายตัว เช่น กองทุนหมู่บ้าน วิสาหกิจขนาดย่อม (SME) หรือหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ (OTOP) หลังจากนั้น ได้ระดมสมองเพื่อแก้ไขปัญหาที่กำหนดจากเข็มมุ่ง “ลดรายจ่าย เพิ่มรายได้ ขยายโอกาส” ทดลองแก้ไขปัญหาหนี้สินครัวเรือน ได้แก่ การทดลองใช้สารสกัดสมุนไพร ทดลองปลูกผักแบบเกษตรอินทรีย์ ทดลองเลี้ยงหมูหลุม ทดลองปลูกข้าวครั้งที่ 2 ด้วยวิธีเกษตรอินทรีย์ รณรงค์ดักจับแมลงวันทองในสวนมะม่วง และทดลองประหยัดออมเงินอย่างน้อยวันละบาท โดยผลการถอดบทเรียน เพื่อค้นหารูปแบบที่เหมาะสมพบว่า การแก้ไขปัญหาหนี้สินครัวเรือนคือ การเลี้ยงหมูอินทรีย์เป็นเครื่องมือ

ศุภณัฏฐาภรณ์ เศรษฐกิจและธุรกิจ มหาวิทยาลัยหอการค้าไทย (2550) ได้สำรวจทัศนคติของประชาชนต่อเศรษฐกิจพอเพียง : กรณีศึกษาตัวอย่างประชาชน 18 จังหวัด ผลการศึกษาเกี่ยวกับภาวะหนี้สินพบว่า กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่ (62.9%) มีหนี้สิน ขณะที่ 37.1% ไม่มีหนี้สิน ผู้ที่มีหนี้สินโดยเฉลี่ยครัวเรือนละ 404,470 บาท คิดเป็นสัดส่วน 14.1 เท่าของรายได้ กลุ่มตัวอย่าง 35.0% เป็นหนี้เพื่อการใช้จ่ายอุปโภคบริโภค ขณะที่ 26.4% เป็นหนี้ซื้อยานพาหนะ 24.4 ส่วนเรื่องการออมพบว่า ส่วนใหญ่มีการออม (71.6%) และไม่มีการออมเงิน (24.4%) และนิยมเก็บออมในรูปเงินฝากธนาคาร (69.3%) รองลงมาเป็นการทำประกันชีวิต (25.9%) เก็บเงินไว้กับบ้าน (14.9%)

จิราพร ชมพิกุล และคณะ (2552) ได้ศึกษาสัมพันธภาพในครอบครัวคนไทย ผลการศึกษาเกี่ยวกับภาวะหนี้สินของครอบครัวพบว่า โดยภาพรวมครอบครัวที่ไม่มีหนี้สินพบเพียงประมาณ 1 ใน 3 เท่านั้น ภาคใต้ไม่มีหนี้สินมากที่สุด (36.2%) ส่วนครอบครัวในภาคกลางและภาคตะวันออกเฉลี่ยเห็นอกเห็นใจหนี้สินสูงสุดในสัดส่วนใกล้เคียงกัน คือ 71.7% และ 71.6% ตามลำดับ ส่วนครอบครัวที่พบมีหนี้ต่ำสุด คือ ภาคใต้ (63.8%) นอกจากนี้แล้ว ยังพบว่าครอบครัวที่มีเงินออมพบสูงสุดในภาคตะวันออก (53%) และพบต่ำสุดในภาคเหนือ (46%)

ตรีชาญ รามัญอุดม (2551) ได้ศึกษาเรื่อง วิธีชีวิตสมาชิกหมู่บ้านรอบศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยทรายอันเนื่องมาจากพระราชดำริที่สอดคล้องกับแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง จังหวัดเพชรบุรี โดยเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยวิธีการสัมภาษณ์กับเกษตรกร จำนวน 166 ราย ประเด็นเรื่อง วิธีชีวิตทางด้านเศรษฐกิจพบว่า ส่วนใหญ่เป็นหนี้กับธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ (ธกส.) โดยสาเหตุของการเป็นหนี้เนื่องจากต้องการนำไปใช้ลงทุนประกอบอาชีพ

สุพานี ตั้งตระกูลทรัพย์ (2551) ได้ศึกษาวิธีชีวิตชุมชนอัมพวาที่สอดคล้องกับแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง จังหวัดสมุทรสงคราม ผลการสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่าง 291 คน เกี่ยวกับวิธีชีวิตด้านเศรษฐกิจพบว่า ส่วนใหญ่ไม่ได้ทำการเกษตร อาชีพหลัก คือ รับราชการ รองลงมาคือค้าขาย เกษตรกรรม และรับจ้างตามลำดับ มีหนี้สินสะสมในระบบเฉลี่ย 2,634.11 บาทต่อครัวเรือนต่อเดือน และมีหนี้สินสะสมนอกระบบเฉลี่ย 1,011.20 บาทต่อครัวเรือนต่อเดือน

สำนักงานสถิติแห่งชาติ กระทรวงเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร (2547) ได้ศึกษาศักยภาพและสถานการณ์ความเป็นอยู่ของคนไทยในระดับจังหวัด จำนวน 75 จังหวัด (ไม่รวมกรุงเทพมหานคร) ผลการศึกษาเรื่องนี้สินต่อครัวเรือนของคนไทยพบว่า คนไทยที่มีหนี้สินคิดเป็นหนี้สินเฉลี่ย 124,505 บาทต่อครัวเรือนที่มีหนี้สิน ครัวเรือนในจังหวัดปทุมธานีมีหนี้สินมากที่สุด ครัวเรือนละ 367,507 บาท (เฉพาะครัวเรือนที่มีหนี้สิน) ในขณะที่ครัวเรือนที่มีหนี้สินในจังหวัดอุทัยธานีมีหนี้สินเฉลี่ยน้อยที่สุดครัวเรือนละ 49,904 บาท

สำนักงานกิจการสตรีและสถาบันครอบครัว กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ (2550) ได้ดำเนินโครงการบริหารจัดการข้อมูลสารสนเทศด้านสตรีและครอบครัว ผลการศึกษาเรื่องการเป็นหนี้สินของครอบครัวพบว่า ครอบครัวที่เป็นหนี้ มีจำนวน 4,094 ครอบครัว (ร้อยละ 18.9) ครอบครัวในภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีภาวะหนี้สินมากที่สุด คือ ร้อยละ 40.17 รองลงมาคือ ภาคเหนือ (ร้อยละ 28.56) ส่วนกรุงเทพมหานครมีภาวะหนี้สินน้อยที่สุดคือ ร้อยละ 16.93 ซึ่งใกล้เคียงกับภาคตะวันตก (ร้อยละ 18.03)

สรุปผลจากการศึกษางานวิจัยที่ผ่านมา พบว่า ภาวะหนี้สินเป็นดัชนีที่บ่งบอกถึงการพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจของครอบครัวว่า มีความเป็นไปได้มากน้อยเพียงใด และถ้าสามารถปลดหนี้ได้ระยะเวลาอันสั้น ก็จะทำให้สามารถพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจได้ คือ ลดรายจ่ายเพิ่มรายได้ ขยายโอกาส

2.5.4 การทำบัญชีรายรับ-รายจ่ายของครอบครัว

จิราภรณ์ สุวรรณธรรมา สิทธิ ธีรธรรม และอนงค์ อนันตริยเวช (2552) ได้ศึกษาภาวะหนี้สินและปัจจัยที่มีผลต่อหนี้สินของครอบครัวในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ผลการศึกษาเรื่องการวางแผนการใช้จ่ายของครอบครัว พบว่า การวางแผนการใช้จ่ายของครอบครัวโดยรวมอยู่ในระดับปานกลาง และเมื่อพิจารณาในรายข้อพบว่า การปฏิบัติกิจกรรมการวางแผนกิจกรรมที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด 5 อันดับ โดยอันดับแรกหัวหน้าครอบครัวได้ปลูกฝังให้สมาชิกในครอบครัวรู้จักการออมเพื่อเป็นพื้นฐานในการใช้จ่ายในชีวิตประจำวัน อันดับที่ 2 มีการเปรียบเทียบราคาสินค้าหลายๆร้านก่อนตัดสินใจซื้อสินค้านั้น อันดับที่ 3 มีการกำหนดเป้าหมายของการใช้จ่ายแต่ละเดือน อันดับที่ 4 มีการจัดสรรค่าสาธารณูปโภค ค่าไฟฟ้า ค่าน้ำประปาในแต่ละเดือน และอันดับที่ 5 มีการคำนวณเงินรายได้ล่วงหน้าก่อนวางแผนการใช้จ่าย ส่วนกิจกรรมที่ปฏิบัติน้อยและเป็นอันดับสุดท้าย คือ มีการจัดสรรค่านันทนาการ เช่น การกีฬา การบันเทิงในแต่ละเดือน ค่าเฉลี่ย .80

ชุมพลภัทร คงธนจารุอนันต์ (2551) ศึกษาการดำเนินชีวิตและคุณภาพชีวิตตามแนวทางปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของเกษตรกรในหมู่บ้านหนองมะจับ ตำบลแม่แฝก อำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่ โดยผลการศึกษาลักษณะการดำเนินชีวิตและคุณภาพชีวิตตามแนวทางปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของเกษตรกร จำนวน 153 ราย พบว่า ร้อยละ 93.5 มีการทำบัญชีครัวเรือน ร้อยละ 99.3 มีรายได้พอต่อรายจ่าย ร้อยละ 99.3 มีการปลูกฝังเรื่องการประหยัดให้แก่สมาชิกในครอบครัว และร้อยละ 99.3 มีการวางแผนในการใช้จ่ายเงินประจำเดือนของครอบครัว

รุจี จารุภาชนี กัลยา ทักษิณาเจณกิจ และสิริภักดิ์ สมใจเพ็ง (2551) ศึกษาผลของการนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงลงสู่การปฏิบัติจริงในชีวิตประจำวัน ในเรื่องของการวางแผนการเงินส่วนบุคคล เก็บรวบรวมข้อมูลโดยใช้แบบบันทึก แบบสอบถาม แบบสัมภาษณ์ และทดสอบกับนักศึกษาหลักสูตรประกาศนียบัตรวิชาชีพชั้นสูง (สอาทรณสุขชุมชน) พบว่า นักศึกษาได้กำหนดเป้าหมาย จัดทำแผนการเงินของตนเองภายในระยะเวลาที่กำหนด ประมาณการรายรับรายจ่ายต่อมา มีการลงบันทึกค่าใช้จ่ายประจำวันในสมุดบัญชีรับจ่าย ระยะแรกมีปัญหาเรื่องการลงรายจ่ายไม่รายละเอียด ไม่สม่ำเสมอ ทำให้ไม่ทราบว่าจะจ่ายอะไรไปบ้างในแต่ละวัน และสร้างข้อมูลรายการเพื่อให้ดูดี แต่เมื่อมีการประเมินความก้าวหน้าของการใช้จ่ายจากครั้งที่ 1-6 พบว่า นักศึกษาใช้เหตุผลในการใช้จ่ายมากขึ้น โดยจำนวนเพียง 5 คน (ร้อยละ 4.90) ให้เหตุผลว่าเป็นความชอบส่วนตัว มีจำนวน 75 คน (ร้อยละ 73.52) ที่ใช้ของที่มีอยู่อย่างประหยัดและไม่ใช้ของเกินฐานะของตนเอง และสุดท้ายได้สรุปค่าใช้จ่ายในแต่ละรายการไปลงบันทึกในแผนการเงิน ทำให้ทราบว่านักศึกษา จำนวน 8 คน (ร้อยละ 7.84) มีรายจ่ายมากกว่ารายรับหรือไม่มีเงินเหลือเก็บ จำนวน 11 คน (ร้อยละ 10.78) มีรายจ่ายสมดุลกับรายรับ แต่ไม่มีเงินเหลือเก็บ และอีกจำนวน 83 คน (ร้อยละ 81.37) ที่มีเงินเหลือเก็บครบตามจำนวนที่กำหนดไว้ในเป้าหมาย

เมื่อได้ดำเนินการทุกขั้นตอนแล้วพบว่า นักศึกษาทุกคนเห็นด้วยกับประโยชน์ของการจัดทำแผนการเงินและการลงบันทึกบัญชีรับจ่ายในครัวเรือน ด้วยเหตุผลที่ทำให้เกิดความพอเพียง การมีเหตุผลในการใช้จ่าย การมีภูมิคุ้มกันที่รู้จักวิธีการออมเงิน และการมีความรู้ในการจัดการเรื่องเงินที่ใช้ในชีวิตประจำวันของตนเอง รวมทั้งมีคุณธรรมในการดำรงชีวิต เกิดความเคยชินและขยัน ซื่อสัตย์ต่อตนเอง

สรุปผลจากการศึกษางานวิจัยที่ผ่านมา พบว่า การวางแผนการใช้จ่ายเงินของครอบครัวจะมีผลทำให้ทราบถึงสถานการณ์การเงินของครอบครัวว่า จะมีหนี้สินเท่าไร หรือมีเงินเหลือออมเท่าไร จะต้องตัดรายการค่าใช้จ่ายอะไรบ้างถึงทำให้ครอบครัวสามารถพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจได้ อาจกล่าวได้ว่า การทำบัญชีรายรับรายจ่ายของครอบครัว เป็นตัวชี้วัดที่ส่งผลต่อการพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจของครอบครัวได้

2.5.5 การได้รับความช่วยเหลือทางเศรษฐกิจของครอบครัว

สำนักงานสถิติแห่งชาติ สำนักงานয়รัฐมนตรี (2542) ได้สำรวจความคิดเห็นและความต้องการของครัวเรือนกับการได้รับความช่วยเหลือและบริการของรัฐบาลด้านการครองชีพและสวัสดิการต่างๆ ในพื้นที่กรุงเทพมหานคร ภาคกลาง ภาคเหนือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และภาคใต้ ผลการสำรวจพบว่า มากกว่าครึ่งหนึ่งเห็นว่าความช่วยเหลือหรือการบริการที่ครัวเรือนได้รับยังไม่เพียงพอ คือ งานอาชีพ ตำแหน่งงานว่าง จัดหางานให้ทำ การแจกพันธุ์พืชพันธุ์สัตว์ การจัดสรรที่ดินเพื่อการเกษตร ฝึกอบรมวิชาชีพขั้นพื้นฐาน จัดหาตลาดสินค้าเกษตรอุตสาหกรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งงานเกี่ยวกับอาชีพ ตำแหน่งงานว่างและจัดหางานให้ทำและแจกพันธุ์พืชพันธุ์สัตว์ ยังได้รับไม่เพียงพอในอัตราร้อยละค่อนข้างสูง คือ ประมาณร้อยละ 69 ส่วนประเภทความช่วยเหลือหรือการบริการที่ครัวเรือนได้รับและมีความเห็นว่าเพียงพอ คือ สถานบริการรับเลี้ยงเด็กกลางวัน มีอัตราร้อยละสูงสุด คือ ร้อยละ 80.4 รองลงมาคือ การจัดทำบัตรประจำตัวผู้สูงอายุ จัดตั้งคลินิกผู้สูงอายุ มีร้อยละ 75.1 ประเภทความช่วยเหลือเกี่ยวกับการครองชีพและสวัสดิการที่ต้องการจากรัฐบาลมากที่สุด คือ จัดหางานให้ทำ (ร้อยละ 21.3) รองลงมาคือ จัดสรรเงินกู้เพื่อการลงทุน จัดศูนย์ฝึกอบรมอาชีพ และจัดสรรที่ดินเพื่อการเกษตร โดยครัวเรือนในเขตเทศบาลต้องการให้รัฐบาลจัดหางานให้ทำมากที่สุด (ร้อยละ 22.5) รองลงมาคือ จัดสรรเงินกู้เพื่อการลงทุนและจัดศูนย์ฝึกอบรมอาชีพ ส่วนครัวเรือนนอกเขตเทศบาลต้องการจัดหางานให้ทำ และจัดสรรเงินกู้เพื่อการลงทุนในสัดส่วนเท่ากัน (ร้อยละ 21) รองลงมาคือ จัดศูนย์ฝึกอบรมอาชีพและจัดสรรที่ดินเพื่อการเกษตร (ร้อยละ 10 และ 9.2 ตามลำดับ) ครัวเรือนภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และกรุงเทพมหานคร ต้องการให้รัฐบาลจัดหางานให้ทำมากที่สุด ส่วนภาคใต้ ภาคเหนือ และภาคกลาง (ไม่รวมกรุงเทพมหานคร) ต้องการให้รัฐบาลจัดสรรเงินกู้เพื่อการลงทุนมากที่สุด

นฤมล นิราทร อรศรี งามวิทยาพงศ์ และชไมพร รุ่งฤกษ์ฤทธิ์ (2550) ได้ศึกษาเรื่องเศรษฐกิจนอกภาคทางการในเขตเมืองเพื่อการขับเคลื่อนแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง ผลการศึกษาเกี่ยวกับบุคคลที่ให้ความช่วยเหลือเมื่อประสบปัญหาการประกอบอาชีพพบว่า ผู้ประกอบอาชีพร้อยละ 50.79 ระบุว่าเมื่อประสบปัญหาในการประกอบอาชีพ ผู้ที่คอยให้ความช่วยเหลือ โดยส่วนใหญ่เป็นเครือญาติหรือบุคคลในครอบครัว รองลงมาเป็นเพื่อนหรือคนรู้จักมากกว่าที่จะรับความช่วยเหลือจากหน่วยงานของรัฐ ซึ่งพบว่ามีมาตรการของรัฐที่เข้าถึงในสัดส่วนที่สูงที่สุด คือ กองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมือง (ร้อยละ 50) การจดทะเบียนคนจน (ร้อยละ 24) โครงการบ้านเอื้ออาทร (ร้อยละ 17.33) และโครงการ 30 บาทรักษาทุกโรค (ร้อยละ 4) ตามลำดับ นอกจากนี้ ยังพบว่า เมื่อมีปัญหาจะมีการปรึกษาหารือกับญาติหรือเพื่อนมากกว่าที่จะแสวงหาความช่วยเหลือจากรัฐ แต่มากกว่าร้อยละ 50 ยังได้รับข่าวสารข้อมูลเกี่ยวกับโครงการที่สำคัญ เช่น กองทุนหมู่บ้าน และโครงการ 30 บาทรักษาทุกโรคด้วย

จิราพร ชมพิกุล และคณะ (2552) ได้ศึกษาสัมพันธภาพในครอบครัวคนไทย ผลการศึกษาเกี่ยวกับการได้รับความช่วยเหลือทางเศรษฐกิจของครอบครัวจากสมาชิกในครอบครัวพบว่า หัวหน้าครอบครัวได้ให้การช่วยเหลือด้านการเงินแก่สมาชิกในครอบครัวมากที่สุด (48.8%) รองลงมาคือ บุตรหลานและสามีภรรยาในสัดส่วนใกล้เคียงกัน คือ 23.7% และ 23.4% ตามลำดับ การช่วยเหลือด้านสิ่งของแก่สมาชิกในครอบครัวส่วนใหญ่เป็นหนี้ที่ของสามีภรรยา และหัวหน้าครอบครัวในสัดส่วนใกล้เคียงกัน คือ 36.4% และ 35.8% ตามลำดับ ส่วนเรื่องความช่วยเหลือด้านการเงินและด้านสิ่งของ จากบุคคลที่ไม่ใช่สมาชิกครอบครัวพบว่า ครอบครัวส่วนใหญ่ ไม่ได้รับความช่วยเหลือในด้านการเงินและด้านสิ่งของ (55.8% และ 78.6% ตามลำดับ) การได้รับความช่วยเหลือในเรื่องการเงินจากกองทุนหมู่บ้าน ญาติห่างๆ และเทศบาลหรือองค์การบริหารส่วนตำบลพบเพียง 13.3% 9.1% และ 7.7% ตามลำดับ ส่วนเรื่องความช่วยเหลือด้านสิ่งของ จะได้รับความช่วยเหลือจากญาติห่างๆ และเทศบาลหรือองค์การบริหารส่วนตำบล (9.5% และ 7.4% ตามลำดับ)

สรุปผลจากการศึกษางานวิจัยที่ผ่านมา พบว่า การได้รับความช่วยเหลือทางเศรษฐกิจของครอบครัว แบ่งออกได้ 2 อย่าง คือ จากบุคคลภายในครอบครัว และจากบุคคลภายนอกครอบครัว ซึ่งมีผลต่อการพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจครอบครัวในเรื่องความช่วยเหลือด้านการเงินด้านข้อมูลข่าวสารและการส่งเสริมอาชีพ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ความช่วยเหลือเมื่อประสบภัยพิบัติต่างๆ

2.5.6 สภาพที่อยู่อาศัยของครอบครัว

สำนักงานสถิติแห่งชาติ กระทรวงเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร (2547) ได้ศึกษาศักยภาพครัวเรือนไทย จำนวน 75 จังหวัด (ไม่รวมกรุงเทพมหานคร) ผลการศึกษาเรื่องการครอบครองที่อยู่อาศัยและที่ดิน พบว่า ครัวเรือนไทยส่วนใหญ่ ร้อยละ 82.6 เป็นเจ้าของที่อยู่อาศัยและที่ดิน มีเพียงร้อยละ 8.3 ที่เช่าอาศัย และร้อยละ 5.9 อยู่โดยไม่เสียค่าเช่า ซึ่งอาจเป็นสวัสดิการการทำงานหรือมีผู้จ่ายค่าเช่าให้หรืออยู่ฟรี ครัวเรือนในจังหวัดยโสธรเป็นเจ้าของที่อยู่อาศัยและที่ดินมากที่สุด ร้อยละ 97.6 ส่วนครัวเรือนในจังหวัดนนทบุรีเป็นเจ้าของที่อยู่อาศัยและที่ดินน้อยที่สุด ร้อยละ 40.9 ครัวเรือนในจังหวัดสมุทรปราการมีการเช่าที่อยู่อาศัยมากที่สุด ร้อยละ 46.4 และครัวเรือนในจังหวัดภูเก็ต มีการอยู่อาศัยโดยไม่เสียค่าเช่ามากที่สุด ร้อยละ 21.1

สำนักงานกิจการสตรีและสถาบันครอบครัว กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ (2550) ได้ดำเนินโครงการบริหารจัดการข้อมูลสารสนเทศด้านสตรีและครอบครัว เพื่อศึกษาสถานการณ์ปัญหาและความเข้มแข็งของครอบครัวในประเทศไทย ผลการศึกษาเรื่องการเป็นเจ้าของบ้านและที่ดินพบว่า ในภาพรวมร้อยละ 71.8 เป็นเจ้าของบ้านและที่ดิน ผู้ที่มีบ้านและที่ดินเป็นของตนเอง ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือและภาคเหนือมีสัดส่วนใกล้เคียงกัน คือ ร้อยละ 83.91 และร้อยละ 82.32 ตามลำดับ ในพื้นที่กรุงเทพมหานคร มีสัดส่วนค่อนข้างต่ำกว่ากลุ่มตัวอย่างทั้งหมด เพียงร้อยละ 42.49 และเป็นบ้านเช่ามากถึง ร้อยละ 20.42 ส่วนภาคกลางพบว่า ร้อยละ 70 ของกลุ่มตัวอย่างทั้งหมด มีบ้านและที่ดินเป็นของตนเอง

นฤมล นิราทร อรศรีงามวิทยาพงศ์ และชไมพร รุ่งฤกษ์ฤทธิ์ (2550) ได้ศึกษาเรื่องเศรษฐกิจนอกภาคทางการในเขตเมืองเพื่อการขับเคลื่อนแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง ผลการศึกษาด้านที่อยู่อาศัยพบว่า ผู้ประกอบอาชีพร้อยละ 43.98 อาศัยในห้องเช่า ร้อยละ 27.42 มีบ้านของตนเอง ร้อยละ 8.68 อาศัยในบ้านที่เช่าซื้อ ที่เหลือคือ ร้อยละ 19.92 อาศัยผู้อื่นอยู่ โดยในกรณีอยู่ห้องเช่าพบว่า กลุ่มตัวอย่าง ร้อยละ 70.79 มีค่าใช้จ่ายค่าเช่าไม่เกินเดือนละ 2,000 บาท ร้อยละ 17.82 มีค่าใช้จ่ายในช่วง 2,001-3,000 บาท ในกรณีของการเช่าซื้อพบว่า กว่าร้อยละ 50 ของผู้อาศัยในบ้านเช่าซื้อ มีค่าใช้จ่ายสำหรับการนี้ไม่เกินเดือนละ 3,000 บาท

จิราพร ชมพิกุล และคณะ (2552) ได้ศึกษาสัมพันธภาพในครอบครัวคนไทย ผลการศึกษาเกี่ยวกับสถานะการครอบครองที่อยู่อาศัยของครอบครัวพบว่า ภาคตะวันออกเฉียงเหนือและภาคเหนือเป็นเจ้าของที่อยู่อาศัยและที่ดินสูงสุด ในสัดส่วนใกล้เคียงกัน คือ 84.2% และ 83.1% ตามลำดับ ส่วนที่พบต่ำสุด คือ ภาคกลาง (51.5%)

สรุปได้ว่า การศึกษาเรื่องการสำรวจการพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจของครอบครัวในครั้งนี้ ผู้ศึกษาได้ใช้ตัวชี้วัด 5 ด้านในการศึกษาประกอบกับแนวทางปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง การพึ่งพาตนเอง และทฤษฎีใหม่ มาประกอบการวิเคราะห์ เพื่อให้ทราบถึงแนวทางและตัวชี้วัดที่สะท้อนให้เห็นความสามารถในการพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจของครอบครัวได้ชัดเจนยิ่งขึ้น ทั้งในการศึกษาเชิงคุณภาพและเชิงปริมาณ

บทที่ 3

วิธีดำเนินการวิจัย

การสำรวจการพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจของครอบครัว มีรูปแบบการวิจัยแบบผสมผสาน ระหว่างการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) และการวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Research) ดังรายละเอียด ต่อไปนี้

3.1 การศึกษาเชิงคุณภาพ

การศึกษาเชิงคุณภาพ เป็นการเก็บรวบรวมข้อมูลโดยวิธีการศึกษาวิจัยเอกสาร และการสนทนากลุ่มกับกลุ่มเป้าหมายที่กำหนดไว้ เพื่อทราบความเข้าใจในหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง นิยามหรือคำจำกัดความ สถานการณ์ และปัจจัยที่มีผลต่อการพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจของครอบครัว รวมทั้งข้อเสนอแนะแนวทางสำหรับการพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจของครอบครัว โดยมีวิธีดำเนินการศึกษาเชิงคุณภาพ 2 ส่วน ดังต่อไปนี้

3.1.1 การทบทวนเอกสาร

การทบทวนเอกสาร ที่วิจัยได้รวบรวมแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับ การพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจของครอบครัว ดังรายละเอียดตามขั้นตอนต่างๆ ต่อไปนี้

- (1) ประชุมหารือร่วมกับทีมงาน เพื่อวางแผนการดำเนินงานรวบรวมเอกสาร
- (2) ศึกษาค้นคว้าและรวบรวมข้อมูลที่เกี่ยวข้องจากหนังสือ ตำรา บทความ และเอกสารงานวิจัยต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง จากแหล่งข้อมูลต่างๆ เช่น ห้องสมุด และฐานข้อมูลงานวิจัย เป็นต้น
- (3) วิเคราะห์ข้อมูลและสังเคราะห์ข้อมูลตามกรอบแนวคิดที่ใช้ในการวิจัย เพื่อใช้ประกอบการวางแผนดำเนินโครงการ และการพัฒนาเครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล คือ แบบสำรวจ (ภาคผนวก ก แบบสำรวจการพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจของครอบครัว)
- (4) ตรวจสอบ ปรับปรุง และแก้ไขความถูกต้องของข้อมูล โดยให้ผู้เชี่ยวชาญ พิจารณา ตรวจสอบ ปรับปรุง และแก้ไขความถูกต้องของข้อมูลที่ได้จากการศึกษาวิจัยเอกสาร
- (5) เขียนรายงานศึกษาวิจัยเอกสารตามที่ได้กำหนดไว้ ประกอบด้วย แนวคิดเกี่ยวกับครอบครัว แนวคิดเกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียง แนวคิดเกี่ยวกับทฤษฎีใหม่ แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจของครอบครัว งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจของครอบครัว

3.1.2 การสนทนากลุ่ม (Focus Group)

การสนทนากลุ่ม (Focus Group) ใช้รูปแบบการจัดเวทีสนทนากลุ่ม โดยมีรายละเอียดของขั้นตอนต่างๆ ดังต่อไปนี้

(1) การสุ่มตัวอย่างเลือกพื้นที่เป้าหมาย เพื่อให้สอดคล้องกับการศึกษาเชิงปริมาณของงานวิจัยนี้ จึงได้เลือกพื้นที่ศึกษา จำนวน 4 ภาค 6 จังหวัด ภาคกลางเลือกจังหวัดสุพรรณบุรี ชลบุรี และกรุงเทพมหานคร ภาคเหนือเลือกจังหวัดเชียงใหม่ ภาคใต้เลือกจังหวัดสงขลา และภาคตะวันออกเฉียงเหนือเลือกจังหวัดอุบลราชธานี (ตารางที่ 3.1)

(2) การติดต่อประสานงานในพื้นที่เป้าหมาย โดยขอความอนุเคราะห์ผู้แทนของหน่วยงานในพื้นที่เป้าหมาย ทำหน้าที่เป็นผู้ประสานงานพื้นที่ ได้แก่ ศูนย์บริการสาธารณสุข ศูนย์คุ้มครองสวัสดิภาพชุมชนเมือง สำนักงานสาธารณสุขจังหวัด โรงพยาบาลจังหวัด เทศบาล องค์การบริหารส่วนตำบล สำนักงานควบคุมโรค ศูนย์สุขภาพชุมชน สถานีอนามัย และศูนย์ประสานงานองค์กรชุมชน

(3) ติดต่อประสานงานกับผู้ประสานงานพื้นที่ เพื่อปรึกษาหารือถึงแนวทางและรายละเอียดของการดำเนินโครงการ ประกอบด้วย การคัดเลือกพื้นที่เป้าหมาย วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลในพื้นที่ศึกษา และการคัดเลือกผู้เข้าร่วมเวทีสนทนากลุ่ม จำนวน 12-15 คนต่อเวที โดยเน้นบุคคลที่เป็นหัวหน้าครอบครัวหรือผู้แทนในครอบครัวที่ทราบข้อมูลเกี่ยวกับสมาชิกในครอบครัว และสถานการณ์ทางเศรษฐกิจภายในครอบครัวเป็นอย่างดี รวมทั้งให้ความร่วมมือในการให้ข้อมูลเป็นอย่างดี และมีความหลากหลายทั้งในเรื่องของเพศ อายุ การศึกษา และอาชีพ

(4) กำหนดวันเวลา สถานที่ในการเก็บรวบรวมข้อมูล โดยการจัดเวทีสนทนากลุ่ม ดังต่อไปนี้

(5) วางและกำหนดกรอบแนวคำถามสนทนากลุ่มสำหรับหัวหน้าครอบครัว (ภาคผนวก ข แนวคำถามสนทนากลุ่มหัวหน้าครอบครัว)

(6) ลงพื้นที่เก็บรวบรวมข้อมูลเชิงคุณภาพ ด้วยวิธีการจัดเวทีสนทนากลุ่ม โดยชี้แจงรายละเอียดของโครงการ วัตถุประสงค์ของการดำเนินโครงการ วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล และประเด็นต่างๆ ที่เป็นแนวคำถามสนทนากลุ่มสำหรับหัวหน้าครอบครัว เพื่อให้ได้มาซึ่งข้อมูลการพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจของครอบครัวคนไทย รวมทั้งนำมาพัฒนาแบบสอบถาม เพื่อใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลเชิงปริมาณในลำดับต่อไป

(7) ดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลในพื้นที่เป้าหมาย ด้วยการจดบันทึกเป็นแผนที่ทางความคิด (Mind Mapping) บันทึกเสียงระหว่างการจัดเวทีสนทนากลุ่ม และบันทึกภาพนิ่งด้วยกล้องถ่ายรูปดิจิทัล เพื่อป้องกันมิให้เกิดการขาดตกบกพร่องของข้อมูล โดยจะใช้ระยะเวลาดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยวิธีดังกล่าว ประมาณ 2-3 ชั่วโมงต่อเวที

(8) ตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลที่ได้จากเวทีสนทนากลุ่ม โดยหลังจากที่ได้เก็บรวบรวมข้อมูลเสร็จเรียบร้อยแล้ว ทีมวิจัยจะสรุปข้อมูลที่ได้จากเวทีสนทนากลุ่ม เพื่อให้ผู้เข้าร่วมเวทีสนทนากลุ่ม ได้เข้ามามีส่วนร่วมในการเพิ่มเติม ตรวจสอบ และแก้ไขความถูกต้องของข้อมูลให้สมบูรณ์ที่สุด ก่อนที่จะนำไปจัดการและวิเคราะห์ข้อมูลในลำดับต่อไป

(9) จัดการข้อมูล ด้วยวิธีการถอดเทปข้อมูลที่ได้จากการสนทนากลุ่ม โดยนำข้อมูลที่ได้มาขยายความกับข้อมูลที่ได้จัดบันทึกในแผนที่ทางความคิด (Mind Mapping)

(10) วิเคราะห์ข้อมูลและสังเคราะห์ข้อมูล ใช้วิธีการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงเนื้อหา ตรวจสอบความถูกต้องและครอบคลุมของข้อมูลที่ต้องการ และสังเคราะห์ข้อมูลตามประเด็นที่กำหนดไว้ รวมทั้งนำมาพัฒนาแบบสอบถาม เพื่อใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลเชิงปริมาณในลำดับต่อไป ตลอดจนสรุปผลการวิเคราะห์ข้อมูลและเสนอแนะแนวทางสำหรับการพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจของครอบครัวต่อไป

ตารางที่ 3.1 พื้นที่ศึกษาและจำนวนครอบครัวที่ศึกษาในภาพรวม (การศึกษาเชิงคุณภาพ)

พื้นที่ศึกษา		จำนวนหัวหน้าครอบครัวหรือผู้แทน (ครอบครัว)		วันเวลาในการเก็บรวบรวมข้อมูล
ภาค	จังหวัด	ในเขต	นอกเขต	
กลาง	กรุงเทพมหานคร	15	12	วันที่ 11 สิงหาคม 2552 วันที่ 14 สิงหาคม 2552
กลาง	ชลบุรี	20	15	วันที่ 5-6 สิงหาคม 2552
กลาง	สุพรรณบุรี	17	16	วันที่ 25-26 สิงหาคม 2552
เหนือ	เชียงใหม่	15	17	วันที่ 27-28 สิงหาคม 2552
ใต้	สงขลา	18	8	วันที่ 18-19 สิงหาคม 2552
ตะวันออก เฉียงเหนือ	อุบลราชธานี	14	15	วันที่ 17-18 กันยายน 2552
รวมทั้งสิ้น (182)		99	83	

3.2 การศึกษาเชิงปริมาณ

การศึกษาเชิงปริมาณ ใช้รูปแบบการวิจัยเชิงสำรวจ ในการสำรวจข้อมูลการพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจของครอบครัวคนไทยทั่วประเทศ โดยการใช้แบบสำรวจฯ ในการเก็บรวบรวมข้อมูล ซึ่งประกอบด้วย 3 ส่วน คือ

ส่วนที่ 1 ข้อมูลสมาชิกในครอบครัว

ส่วนที่ 2 ข้อมูลการพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจของครอบครัว ประกอบด้วย 5 ประเด็น ดังต่อไปนี้

2.1 รายได้และรายจ่ายของครอบครัว

2.2 ภาวะหนี้สินของครอบครัว

2.3 การทำบัญชีรายรับ-รายจ่ายของครอบครัว

2.4 การได้รับความช่วยเหลือทางเศรษฐกิจของครอบครัว

2.5 สภาพที่อยู่อาศัยของครอบครัว

ส่วนที่ 3 ข้อมูลความสามารถในการพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจของครอบครัว

3.2.1 ประชากรและตัวอย่าง

ประชากรเป้าหมาย คือ หัวหน้าครอบครัวหรือตัวแทนครอบครัวของคนไทย ในพื้นที่ทุกภาคของประเทศไทย จำนวน 4 ภาค 6 จังหวัด ได้แก่ กรุงเทพมหานคร ชลบุรี สุพรรณบุรี เชียงใหม่ สงขลา และอุบลราชธานี โดยวิธีสุ่มตัวอย่าง รวมจำนวนไม่น้อยกว่า 2,817 ครอบครัว โดยครอบคลุมทั้งในเขตเทศบาล และนอกเขตเทศบาล

การคำนวณขนาดตัวอย่าง (Sample size calculation)

ใช้การสุ่มตัวอย่างแบบ Stratified Sampling โดยใช้วิธีการ Proportional Allocation ในการคำนวณขนาดตัวอย่าง เพื่อให้ขนาดตัวอย่างในแต่ละภาค เป็นสัดส่วนกับจำนวนครอบครัวทั้งหมดในภาคนั้นๆ

$$n = \frac{N \sum_{h=1}^L N_h S_h^2}{N^2 E^2 + \sum_{h=1}^L N_h S_h^2}$$

N: ขนาดประชากร/จำนวนครอบครัวทั้งหมด

N_h : ขนาดประชากรในแต่ละภาค/จำนวนครอบครัวทั้งหมดในแต่ละภาค

n: ขนาดตัวอย่าง

n_h : ขนาดตัวอย่างในแต่ละภาค

S_h^2 : ความแปรปรวนของดัชนีพึ่งพาตนเองในแต่ละภาค

$$n = \frac{16323072[(5729488*57.2)+(5264260*88.8)+(3183381*76.4)+(2145943*135.4)]}{(16323072)^2(0.07)^2 + [(5729488*57.2)+(5264260*88.8)+(3183381*76.4)+(2145943*135.4)]}$$

$$n = 2,817$$

ในการศึกษานี้ ต้องใช้ขนาดตัวอย่าง อย่างน้อย 2,817 ครอบครัว

ในแต่ละภาคต้องใช้ขนาดตัวอย่างเป็นสัดส่วนกับจำนวนครอบครัวทั้งหมดของแต่ละภาค ดังนี้

$$n_h = \left(\frac{N_h}{\sum_{h=1}^L N_h} \right) \cdot n$$

ตารางที่ 3.2 ขนาดประชากรและขนาดตัวอย่างในแต่ละภาค

พื้นที่ศึกษา (ภาค)	จำนวน ครอบครัว ในแต่ละภาค (N_h)	ความแปรปรวน ของดัชนีพึ่งพาตนเอง ในแต่ละภาค (S_h^2)	ขนาดตัวอย่าง ในแต่ละภาค (n_h)
กลาง - กรุงเทพมหานคร - สุพรรณบุรี - ชลบุรี	5,729,488	57.2	989 795 92 102
ตะวันออกเฉียงเหนือ อุบลราชธานี	5,264,260	88.8	909
เหนือ เชียงใหม่	3,183,381	76.4	549
ใต้ สงขลา	2,145,943	135.4	370
รวม	16,323,072		2,817

แหล่งข้อมูล: รายงานสถานการณ์ทางสังคม ปีที่ 1 ฉบับที่ 2 มกราคม-มีนาคม 2547
กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์

3.2.2 พื้นที่ศึกษาและการสุ่มตัวอย่าง

พื้นที่ศึกษาและการสุ่มตัวอย่าง ผู้วิจัยใช้วิธีการสุ่มตัวอย่างแบบ Stratified Sampling โดยใช้วิธีการ Proportional Allocation เพื่อให้ครอบคลุมทั่วทุกภาคของประเทศ โดยผลการสุ่มตัวอย่างในแต่ละภาคของประเทศไทย จำนวน 4 ภาค 6 จังหวัด คือ

- ภาคกลาง สุ่มเลือกได้จังหวัดสุพรรณบุรี ชลบุรี และกรุงเทพมหานคร โดยสุ่มเลือกตัวแทนภาคกลาง คือ จังหวัดสุพรรณบุรี สุ่มเลือกตัวแทนภาคกลางฝั่งทะเลตะวันออก คือ จังหวัดชลบุรี และกรุงเทพมหานคร สุ่มเลือกแบบเจาะจง เพราะเป็นเมืองหลวงของประเทศ และมีความหลากหลายทางด้านประชากร อาชีพ และความเป็นอยู่

- ภาคเหนือ สุ่มเลือกได้จังหวัดเชียงใหม่
- ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ สุ่มเลือกได้จังหวัดอุบลราชธานี
- ภาคใต้ สุ่มเลือกได้จังหวัดสงขลา

ในแต่ละจังหวัดสุ่มเลือกอำเภอ สุ่มเลือกตำบล สุ่มเลือกหมู่บ้าน และสุ่มเลือกครัวเรือนตัวอย่าง การสุ่มเลือกครัวเรือนตัวอย่างใช้วิธีการสุ่มตัวอย่างแบบมีระบบ (Systematic Sampling) โดยสัมภาษณ์หัวหน้าครอบครัวหรือผู้แทนในครอบครัวที่ทราบข้อมูลเกี่ยวกับสมาชิกในครอบครัวและสถานการณ์ทางเศรษฐกิจภายในครอบครัวเป็นอย่างดี

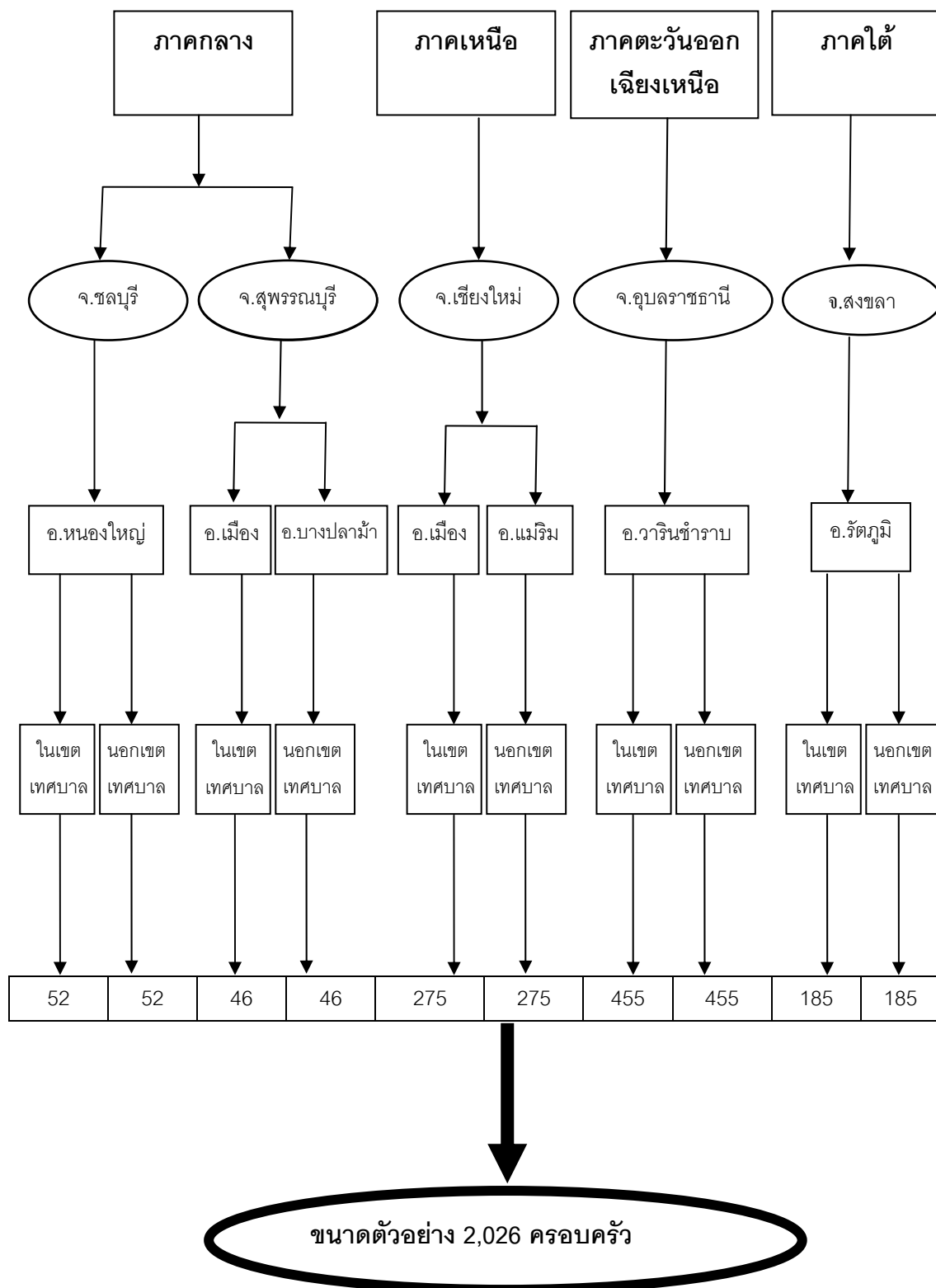
1) ภาค สุ่มเลือกจังหวัดจากแต่ละภาคของประเทศไทย ได้พื้นที่ศึกษา 5 จังหวัดแรก ประกอบด้วย จังหวัดชลบุรี สุพรรณบุรี เชียงใหม่ สงขลา และอุบลราชธานี โดยสุ่มเลือกพื้นที่ศึกษา ดังนี้

ขั้นตอนแรก แต่ละจังหวัดแบ่งออกเป็น 2 พื้นที่ คือ พื้นที่ในเขตเทศบาล (เทศบาลนคร เทศบาลเมือง หรือเทศบาลตำบล) และนอกเขตเทศบาล (องค์การบริหารส่วนตำบล)

ขั้นตอนที่สอง เมื่อได้พื้นที่ทั้งในเขตและนอกเขตเทศบาลแล้วให้สุ่มเลือกเทศบาลและตำบล ๆ ละ 1 แห่ง

ขั้นตอนที่สาม แต่ละเทศบาลและตำบล สุ่มเลือกชุมชนและหมู่บ้าน ให้เพียงพอ กับขนาดตัวอย่างตามที่กำหนดไว้ (ตารางที่ 3.3) โดยแบ่งเป็นพื้นที่ในเขตเทศบาลและพื้นที่นอกเขตเทศบาลในสัดส่วนเท่าๆ กัน เพื่อให้ได้จำนวนขนาดตัวอย่างตามที่กำหนดไว้

ภาพที่ 3.1 แผนผังพื้นที่ศึกษาและขนาดตัวอย่าง 4 ภาค 5 จังหวัด

2) กรุงเทพมหานคร เป็นเขตปกครองพิเศษของประเทศไทย โดยมีได้มีสถานะเป็นจังหวัด ซึ่งคำว่า กรุงเทพมหานคร นั้น ยังใช้เป็นคำเรียกสำนักงานปกครองส่วนท้องถิ่นของกรุงเทพมหานครอีกด้วย ในการเก็บข้อมูลทั้งเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพมีแผนการสุ่มแบบชั้นภูมิ โดยดำเนินการสุ่มเลือกพื้นที่ศึกษา 2 ใน 50 เขตของกรุงเทพมหานคร ตามขั้นตอนต่างๆ ดังนี้

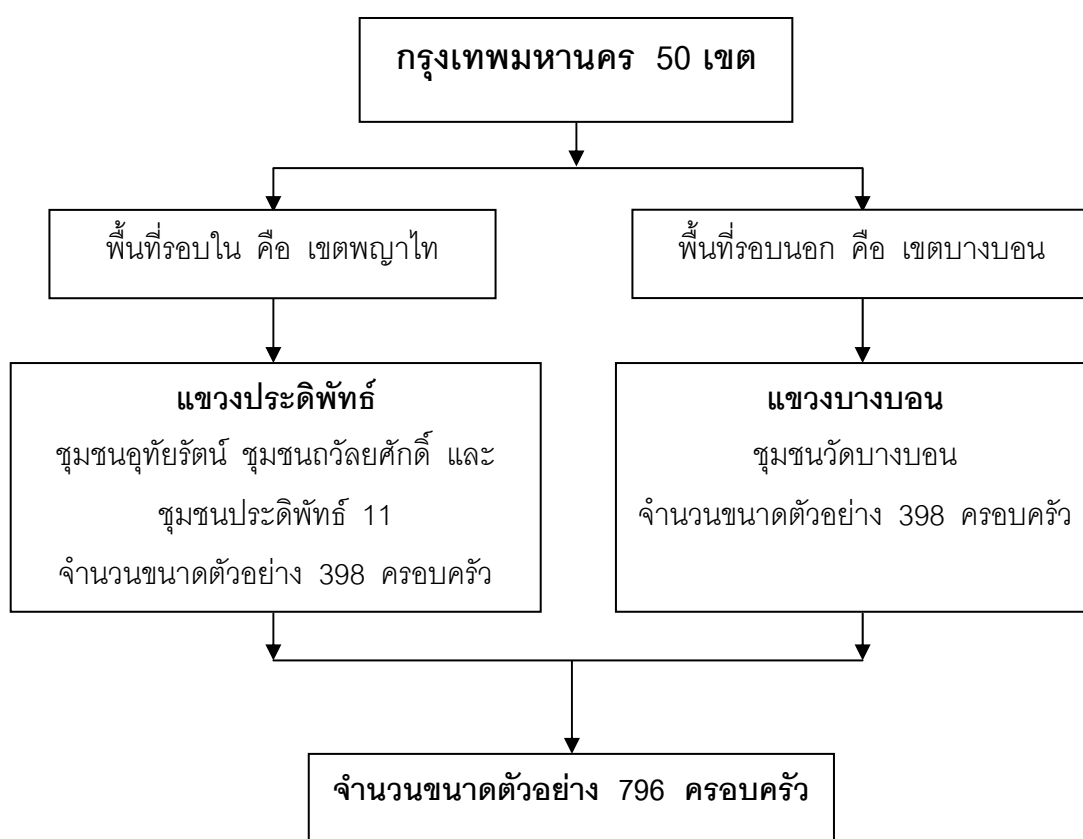
ขั้นตอนแรก แบ่งพื้นที่ศึกษาออกเป็นพื้นที่รอบในและรอบนอก ซึ่งมีลักษณะทางกายภาพของพื้นที่ และวิถีการดำเนินชีวิตของคน คล้ายคลึงกับพื้นที่ในเขตและนอกเขตเทศบาล

ขั้นตอนที่สอง สุ่มเลือกพื้นที่ศึกษา โดยมีเกณฑ์การสุ่มเลือกพื้นที่แบ่งตามเขตพื้นที่การทำงานของศูนย์คุ้มครองสวัสดิภาพชุมชนเมือง กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ โดยพื้นที่รอบในสุ่มได้พื้นที่เขตพญาไท ส่วนพื้นที่รอบนอกสุ่มได้พื้นที่เขตบางบอน

ขั้นตอนที่สาม เมื่อได้พื้นที่รอบใน และพื้นที่รอบนอกแล้ว ให้สุ่มเลือกแขวงๆ ละ 1 แห่ง

ขั้นตอนที่สี่ แต่ละแขวง สุ่มเลือกชุมชน ให้เพียงพอกับขนาดตัวอย่างตามที่กำหนดไว้

ภาพที่ 3.2 แผนผังพื้นที่ศึกษาและขนาดตัวอย่าง กรุงเทพมหานคร

การสุ่มเลือกครอบครัวในแต่ละพื้นที่ศึกษา ทีมวิจัยจะวางแผนร่วมกับอาสาสมัครในพื้นที่ เนื่องจากเป็นบุคคลที่เป็นที่รู้จักและมีความคุ้นเคยกับครอบครัวในพื้นที่ โดยมีหลักเกณฑ์สำคัญในการพิจารณาเลือกผู้ให้ข้อมูลหลัก คือ เน้นบุคคลที่เป็นหัวหน้าครอบครัวหรือผู้แทนในครอบครัวที่ทราบข้อมูลเกี่ยวกับสมาชิกในครอบครัว และสถานการณ์ทางเศรษฐกิจภายในครอบครัวเป็นอย่างดี รวมทั้งให้ความร่วมมือในการตอบแบบสอบถาม เพื่อจะได้ข้อมูลที่ถูกต้องและน่าเชื่อถือมากที่สุด

ตารางที่ 3.3 พื้นที่ศึกษาและจำนวนครอบครัวที่ศึกษาในภาพรวม (การศึกษาเชิงปริมาณ)

พื้นที่ศึกษา		พื้นที่ศึกษาและจำนวนครอบครัวที่ศึกษา (ครอบครัว)	
ภาค	จังหวัด	พื้นที่ในเขตเทศบาล	พื้นที่นอกเขตเทศบาล
กลาง	กรุงเทพมหานคร	398	398
	ชลบุรี	52	52
	สุพรรณบุรี	46	46
เหนือ	เชียงใหม่	275	275
ใต้	สงขลา	185	185
ตะวันออก เฉียงเหนือ	อุบลราชธานี	455	455
รวมทั้งสิ้น		1,411	1,411

3.2.3 เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลเชิงปริมาณ

เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลการพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจของครอบครัวคนไทย คือ แบบสำรวจการพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจของครอบครัว ซึ่งมีขั้นตอนในการพัฒนา ดังต่อไปนี้

(1) การทบทวนวรรณกรรมหรือเอกสารที่เกี่ยวข้อง ผู้วิจัยได้ค้นคว้าหนังสือ ตำรา และเอกสารต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง เพื่อใช้สำหรับสร้างเครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล หรือแบบสำรวจการพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจของครอบครัว และเป็นแนวทางสำหรับการดำเนินโครงการซึ่งประกอบด้วยประเด็นที่สำคัญต่างๆ ได้แก่ แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับครอบครัว แนวคิดเกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียง แนวคิดเกี่ยวกับทฤษฎีใหม่ แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจในครอบครัว

(2) การติดต่อประสานงานและประชุมปรึกษาหารือ ระหว่างสถาบันพัฒนาสุขภาพอาเซียน มหาวิทยาลัยมหิดล และสำนักงานกิจการสตรีและสถาบันครอบครัว กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ โดยช่องทางการสื่อสารทางโทรศัพท์ และทางอีเมล (E-Mail) เพื่อขอรายละเอียดข้อมูลเบื้องต้นเกี่ยวกับเรื่องการพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจของครอบครัว และร่วมวางแผนการดำเนินโครงการเป็นระยะๆ ตลอดโครงการ

(3) การสร้างเครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล ในการสำรวจข้อมูลการพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจของครอบครัวคนไทยทั่วประเทศ ได้ใช้แบบสำรวจข้อมูลการพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจของครอบครัวในการเก็บรวบรวมข้อมูล ประกอบด้วย ข้อมูลสำคัญ 3 ส่วน ได้แก่

- ส่วนที่ 1 ข้อมูลสมาชิกในครอบครัว คำถามเกี่ยวกับข้อมูลของสมาชิกครอบครัวในเรื่องเพศ อายุ การศึกษา อาชีพ การเงินในครอบครัว สถานภาพสมรส ความสัมพันธ์กับหัวหน้าครอบครัว จำนวนสมาชิกในครอบครัว ในวัยต่างๆ จำนวนของผู้ที่มีรายได้และไม่มีรายได้ วุฒิการศึกษาของหัวหน้าครอบครัว วุฒิการศึกษาสูงสุดของสมาชิกในครอบครัว และรูปแบบของครอบครัว

- ส่วนที่ 2 ข้อมูลการพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจของครอบครัว ประกอบด้วย 5 ประเด็น ดังต่อไปนี้ ประเด็นที่ 1 รายได้และรายจ่ายของครอบครัว มีจำนวน 14 ข้อคำถาม ประเด็นที่ 2 ภาระหนี้สินของครอบครัว มีจำนวน 3 ข้อคำถาม ประเด็นที่ 3 การทำบัญชีรายรับ-รายจ่ายของครอบครัว มีจำนวน 6 ข้อคำถาม ประเด็นที่ 4 การได้รับความช่วยเหลือทางเศรษฐกิจของครอบครัว มีจำนวน 10 ข้อคำถาม ประเด็นที่ 5 สภาพที่อยู่อาศัยของครอบครัว มีจำนวน 7 ข้อคำถาม

- ส่วนที่ 3 ข้อมูลสรุปความสามารถในการพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจของครอบครัว มีจำนวน 5 ข้อคำถาม

ผู้วิจัยได้นำผลที่ได้จากการศึกษาเชิงคุณภาพมาปรับปรุง แก้ไขแบบสอบถามให้ครอบคลุมประเด็นและเหมาะสมขึ้น

การให้คะแนน

การคำนวณคะแนนของการพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจของครอบครัว พิจารณาจาก 4 ด้าน ได้แก่ สภาพที่อยู่อาศัยของครอบครัว รายได้และรายจ่ายของครอบครัว ภาวะหนี้สินของครอบครัว การได้รับความช่วยเหลือทางเศรษฐกิจของครอบครัว (ยกเว้นการทำบัญชีรายรับรายจ่ายของครอบครัว เนื่องจากมีครอบครัวที่ทำบัญชีรายรับรายจ่ายของครอบครัวในปัจจุบันมีจำนวนน้อย ประมาณ 7.9% ของจำนวนครอบครัวที่ศึกษา) โดยให้น้ำหนักความสำคัญของแต่ละด้านเท่ากัน เนื่องจากแต่ละด้านมีคะแนนรวมต่างกัน จึงแปลงคะแนนรวมให้เต็ม 10 เท่ากันในแต่ละด้าน เมื่อนำคะแนนมารวมกันแล้วได้คะแนนเต็ม 40 คะแนน ทำให้ฐานของคะแนนเท่ากันทุกด้าน (ตารางที่ 3.4)

ตารางที่ 3.4 การให้คะแนนการพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจของครอบครัว

ตัวแปร	คะแนน
1) สภาพที่อยู่อาศัยของครอบครัว ได้แก่	
1. การครอบครองที่อยู่อาศัย ให้คะแนนดังนี้	
• เจ้าของที่อยู่อาศัย	4
• เช่าซื้อ/ผ่อน	3
• อาศัยโดยไม่เสียค่าเช่า	2
• เช่าอยู่	1
2. การถือกรรมสิทธิ์ที่ดิน ให้คะแนนดังนี้	
• เจ้าของที่อยู่อาศัย	4
• เช่าซื้อ/ผ่อน	3
• อาศัยโดยไม่เสียค่าเช่า	2
• เช่าอยู่	1
3. การมีที่ดินทำกินทำให้เกิดรายได้ ให้คะแนนดังนี้	
• มี	2
• ไม่มี	1
2) ด้านรายได้และรายจ่ายของครอบครัว ให้คะแนนดังนี้	
• รายได้น้อยกว่ารายจ่าย	1
• รายได้รายจ่ายพอๆ กัน	2
• รายได้มากกว่ารายจ่าย	3

ตารางที่ 3.4 การให้คะแนนการพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจของครอบครัว (ต่อ)

ตัวแปร	คะแนน
3) ด้านภาวะหนี้สินของครอบครัว ได้แก่ 1. การมีหนี้สิน ให้คะแนนดังนี้ • มีหนี้สิน 1 • ไม่มีหนี้สิน 2 2. ระดับการมีหนี้สิน ให้คะแนนดังนี้ • มีน้อย 3 • มีปานกลาง 2 • มีมาก 1 3. ความสามารถในการปลดหนี้ของครอบครัว ให้คะแนนดังนี้ • ไม่สามารถปลดหนี้ได้หรือไม่แน่ใจ 1 • ปลดหนี้สินได้มากกว่า 10 ปีขึ้นไป 2 • ภายใน 6-10 3 • ภายใน 2-5 ปี 4 • ภายใน 1 ปี 5	
4) ด้านการได้รับความช่วยเหลือทางเศรษฐกิจของครอบครัว มี 5 ด้าน ได้แก่ 1. ด้านการเงิน ให้คะแนนดังนี้ • คนในครอบครัว (หัวหน้าครอบครัว สามีหรือภรรยาของหัวหน้าครอบครัว) 4 • ญาติสนิท (บุตร บิดามารดา) 3 • ญาติ (ลุงป้าน้าอา ปู่ย่าตายาย เหลน) 2 • เพื่อนและเพื่อนร่วมงาน 1 2. ด้านข้าวของเครื่องใช้ต่างๆ ให้คะแนนดังนี้ • คนในครอบครัว (หัวหน้าครอบครัว สามีหรือภรรยาของหัวหน้าครอบครัว) 4 • ญาติสนิท (บุตร บิดามารดา) 3 • ญาติ (ลุงป้าน้าอา ปู่ย่าตายาย เหลน) 2 • เพื่อนและเพื่อนร่วมงาน 1 3. ด้านข้อมูลข่าวสารด้านการทำมาหากิน/ลงทุน ให้คะแนนดังนี้ • คนในครอบครัว (หัวหน้าครอบครัว สามีหรือภรรยาของหัวหน้าครอบครัว) 4 • ญาติสนิท (บุตร บิดามารดา) 3 • ญาติ (ลุงป้าน้าอา ปู่ย่าตายาย เหลน) 2 • เพื่อนและเพื่อนร่วมงาน 1 4. ด้านกำลังใจ ให้คะแนนดังนี้ • คนในครอบครัว (หัวหน้าครอบครัว สามีหรือภรรยาของหัวหน้าครอบครัว) 4 • ญาติสนิท (บุตร บิดามารดา) 3 • ญาติ (ลุงป้าน้าอา ปู่ย่าตายาย เหลน) 2 • เพื่อนและเพื่อนร่วมงาน 1 5. ด้านการดูแลสุขภาพอนามัย ให้คะแนนดังนี้ • คนในครอบครัว (หัวหน้าครอบครัว สามีหรือภรรยาของหัวหน้าครอบครัว) 4 • ญาติสนิท (บุตร บิดามารดา) 3 • ญาติ (ลุงป้าน้าอา ปู่ย่าตายาย เหลน) 2 • เพื่อนและเพื่อนร่วมงาน 1	

นำคะแนนมารวมกัน ทั้ง 4 ด้าน และแบ่งกลุ่มแบ่งออกเป็น 3 ระดับ คือ

- พึงพาตนเองได้น้อย คะแนนต่ำกว่า P_{25}
- พึงพาตนเองได้ปานกลาง คะแนนอยู่ระหว่าง P_{25} - P_{75}
- พึงพาตนเองได้มาก คะแนนสูงกว่า P_{75}

(4) การหาความเที่ยงตรง (Validity) เชิงโครงสร้างและเนื้อหาของเครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล โดยนำแบบสอบถามที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลเสนอต่อผู้ทรงคุณวุฒิ ด้านครอบครัว จำนวน 4 ท่าน คือ ศาสตราจารย์เกียรติคุณจรจ สุวรรณทัต ศาสตราจารย์ แพทย์หญิงศิริกุล อิศรานุรักษ์ รองศาสตราจารย์จิตตินันท์ เดชะคุปต์ และแพทย์หญิงสุพัตรา ศรีวณิชชากร ได้พิจารณา ตรวจสอบ แก้ไขความตรงตามเนื้อหาของตัวแปร ครอบคลุมชัดเจนของคำถามที่ใช้ ความถูกต้องและเหมาะสมของภาษาที่ใช้ หลังจากนั้นจึงนำข้อเสนอแนะของผู้ทรงคุณวุฒิมาพิจารณาเป็นรายข้อ เพื่อจัดทำแบบสอบถามในลำดับต่อไป

(5) การทดสอบคุณภาพเครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล เพื่อเป็นการหาค่าความเที่ยงตรงของแบบสอบถามที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล โดยผู้วิจัยได้นำแบบสอบถามไปทดสอบกับตัวอย่างในพื้นที่ชุมชนไทยवास ตำบลไทยवास อำเภอนครชัยศรี จังหวัดนครปฐม ซึ่งอยู่ในเขตพื้นที่รับผิดชอบองค์การบริหารส่วนตำบลไทยवास จำนวนทั้งสิ้น 35 ชุด เพื่อประเมินถึงความเข้าใจในแบบสอบถาม และนำมาแก้ไขแบบสอบถามให้ดีขึ้น

(6) การปรับปรุงแก้ไขแบบสอบถาม หลังจากการทดสอบแบบสอบถามแล้ว จึงได้นำแบบสอบถามมาปรับปรุงแก้ไขเบื้องต้น แล้วส่งให้ผู้ทรงคุณวุฒิพิจารณา ตรวจสอบ และแก้ไขแบบสอบถามอีกครั้ง ก่อนที่จะนำมาปรับปรุงแก้ไขเป็นแบบสอบถามฉบับสมบูรณ์ เพื่อใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลในพื้นที่ศึกษาในลำดับต่อไป

(7) การปรับปรุงแก้ไขแบบสอบถาม หลังจากการเก็บรวบรวมข้อมูลเชิงคุณภาพแล้ว ผู้วิจัยได้นำผลการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพของทั้ง 4 ภาค 6 จังหวัด มาใช้ปรับปรุงแก้ไขแบบสอบถามเชิงปริมาณเพิ่มเติมอีกด้วย

3.2.4 การเก็บรวบรวมข้อมูล

ขั้นตอนของการเก็บรวบรวมข้อมูล ประกอบด้วย 4 ขั้นตอนหลัก คือ

(1) การติดต่อประสานงานเพื่อเตรียมเก็บรวบรวมข้อมูล ได้ขอความอนุเคราะห์จากเครือข่ายการทำงานด้านครอบครัว ของสถาบันพัฒนาสุขภาพอาเซียน มหาวิทยาลัยมหิดล ในพื้นที่ 4 ภาค 6 จังหวัด เพื่อขอรายละเอียดเกี่ยวกับรายชื่อ ที่อยู่ และเบอร์โทรศัพท์ติดต่อของผู้ประสานงานในพื้นที่เป้าหมายในการดำเนินโครงการลำดับต่อไป โดยทีมวิจัยจะติดต่อประสานงานไปยังผู้ประสานงานในพื้นที่ในภายหลัง เพื่อปรึกษาหารือถึงแนวทางและรายละเอียดต่างๆ เช่น การคัดเลือกพื้นที่เป้าหมาย การคัดเลือกพนักงานสัมภาษณ์ของพื้นที่ การจัดหาผู้นำทางในการเข้าพื้นที่เก็บข้อมูล และวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล เป็นต้น

(2) จัดการคัดเลือกพนักงานสัมภาษณ์ในพื้นที่ จำนวน 10-20 รายต่อจังหวัด เพื่อทำหน้าที่เป็นผู้ช่วยนักวิจัยสำหรับการเก็บรวบรวมข้อมูล โดยเน้นผู้ที่มีทักษะและประสบการณ์ด้านการวิจัย การเก็บรวบรวมข้อมูลเชิงปริมาณโดยใช้แบบสอบถาม ทักษะการแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้า และมีมนุษยสัมพันธ์ที่ดีและเข้ากับผู้อื่นได้ง่าย

(3) การอบรมและประชุมชี้แจงแบบสอบถามต่อพนักงานสัมภาษณ์ เพื่อทำความเข้าใจ ชี้แจงรายละเอียดเกี่ยวกับแบบสอบถามและวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลให้กับพนักงานสัมภาษณ์

(4) การดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลในพื้นที่เป้าหมาย ทีมวิจัยจะทำการเก็บรวบรวมข้อมูลในพื้นที่เป้าหมายตามกำหนดการเก็บรวบรวมข้อมูลในพื้นที่เป้าหมายที่กำหนดไว้ โดยใช้วิธีการสัมภาษณ์กับผู้ตอบแบบสอบถามโดยตรง ตามแบบสำรวจการพึงพาตนเองทางเศรษฐกิจของครอบครัวที่ได้สร้างไว้ หลังจากเก็บรวบรวมข้อมูลเสร็จเรียบร้อยแล้ว พนักงานสัมภาษณ์จะทำการตรวจสอบความถูกต้อง ครบถ้วน และสมบูรณ์ของข้อมูลส่วนต่างๆ ในแบบสอบถาม เพื่อปรับปรุงแก้ไขให้เสร็จเรียบร้อยในพื้นที่ทันที ก่อนที่จะดำเนินการในขั้นตอนต่อไป (ตารางที่ 3.5)

ตารางที่ 3.5 กำหนดการเก็บรวบรวมข้อมูลในพื้นที่เป้าหมาย

พื้นที่เป้าหมาย	วันเดือนปี
จังหวัดสงขลา	ระหว่างวันที่ 14 ถึง 18 พฤศจิกายน 2552
จังหวัดสุพรรณบุรี	ระหว่างวันที่ 19 ถึง 20 พฤศจิกายน 2552
จังหวัดชลบุรี	ระหว่างวันที่ 21 ถึง 22 พฤศจิกายน 2552
จังหวัดอุบลราชธานี	ระหว่างวันที่ 23 ถึง 28 พฤศจิกายน 2552
จังหวัดเชียงใหม่	ระหว่างวันที่ 1 ถึง 6 ธันวาคม 2552
กรุงเทพมหานคร	ระหว่างวันที่ 30 พฤศจิกายนถึงวันที่ 15 ธันวาคม 2552

3.2.5 การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูล มีขั้นตอนต่างๆ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

- (1) การเตรียมข้อมูลในแบบสอบถาม เมื่อได้แบบสอบถามของแต่ละจังหวัดมาแล้ว ทีมวิจัยจะทำการตรวจสอบความถูกต้อง ครบถ้วน และสมบูรณ์ของข้อมูลในแบบสอบถามก่อนที่จะนำไปจัดการข้อมูลในลำดับต่อไป
- (2) การจัดการข้อมูล ทีมวิจัยจะนำแบบสอบถามมาลงรหัสข้อมูล และป้อนข้อมูลในเครื่องคอมพิวเตอร์ด้วยโปรแกรมที่เหมาะสม เพื่อเตรียมความพร้อมสำหรับการวิเคราะห์ข้อมูลในลำดับต่อไป
- (3) การวิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้สถิติพรรณนา (Descriptive Statistics) เช่น ร้อยละ (Percentage) ค่าเฉลี่ย (Mean) และค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน (Standard Deviation) เพื่อนำเสนอข้อมูลทั่วไปของตัวอย่าง พร้อมทั้งนำเสนอในรูปของตาราง
- (4) การวิเคราะห์ข้อมูลโดยสถิติอนุมาน (Inferential Statistics) โดยใช้ Chi-square test เพื่อทดสอบเปรียบเทียบสัดส่วนของระดับการพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจของครอบครัวในแต่ละภาค รูปแบบของครอบครัว และเขตการปกครอง
- (5) การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงเนื้อหา จากคำถามปลายเปิดของแบบสำรวจการพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจของครอบครัว เพื่อนำมาเป็นข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการดำเนินงานเรื่องการพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจของครอบครัวต่อไป

3.2.6 การเขียน (ร่าง) รายงานการวิจัยการพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจของครอบครัว ตามประเด็นที่กำหนดไว้

ทีมวิจัยนำข้อมูลที่ได้จากการศึกษาเชิงคุณภาพและเชิงปริมาณ มาเขียน (ร่าง) รายงานวิจัยการพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจของครอบครัวตามประเด็นที่กำหนดไว้ โดยนำ (ร่าง) รายงานวิจัยดังกล่าวข้างต้น เสนอให้กับที่ปรึกษาโครงการ ซึ่งเป็นผู้ทรงคุณวุฒิที่มีความรู้ความเชี่ยวชาญด้านครอบครัวช่วยพิจารณา ตรวจสอบ และแก้ไขความถูกต้อง และความสมบูรณ์ของเนื้อหาสาระ และรายละเอียดของข้อมูลรายงานวิจัยการพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจของครอบครัว ก่อนนำเสนอผู้ให้ทุนในลำดับต่อไป

3.2.7 การจัดเวทีประชุมนำเสนอผลการวิจัย เพื่อวิพากษ์ผลการวิจัย

ดำเนินการจัดเวทีประชุมนำเสนอผลการวิจัย วันพฤหัสบดีที่ 28 มกราคม 2553 ณ ห้องประชุม ชั้น 3 สำนักงานกิจการสตรีและสถาบันครอบครัว กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ โดยเชิญผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน 3 ท่าน และกรรมการ จำนวน 5 ท่าน เข้าร่วมประชุมวิพากษ์ผลการวิจัย และให้ข้อเสนอแนะที่เป็นประโยชน์ต่อการปรับปรุงแก้ไข รายงานวิจัย

3.2.8 การแก้ไขรายงานวิจัยตามผลการวิพากษ์ข้อมูลโครงการ

จัดประชุมทีมวิจัย วันศุกร์ที่ 29 มกราคม 2553 เพื่อสรุปข้อมูล ข้อคิดเห็น และข้อเสนอแนะของกรรมการผู้ทรงคุณวุฒิ และกรรมการ เพื่อนำข้อมูลที่ได้มาปรับปรุงแก้ไข (ร่าง) รายงานวิจัย ให้มีเนื้อหาสาระและรายละเอียดของข้อมูลที่ครบถ้วน ถูกต้อง สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

3.2.9 การจัดทำรายงานวิจัยการพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจของครอบครัว ฉบับสมบูรณ์เสนอแก่ผู้ให้ทุน

จัดพิมพ์เป็นรายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ และส่งมอบงานต่างๆ แก่ผู้ให้ทุน ประกอบด้วย รายงานผลการวิจัย บทสรุปผู้บริหาร ซีดีรอม และไฟล์ฐานข้อมูลการสำรวจในรูปแบบของโปรแกรม SPSS หรือ Microsoft excel เป็นต้น ตามวันเวลาและจำนวนที่ระบุไว้ในสัญญา

บทที่ 4

ผลการศึกษา

4.1 ผลการศึกษาเชิงคุณภาพ

ข้อมูลจากการศึกษาเชิงคุณภาพในส่วนนี้ ได้จากการจัดเวทีสนทนากลุ่ม (Focus Group) กับกลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลัก คือ หัวหน้าครอบครัวหรือผู้แทนของครอบครัวที่ทราบข้อมูลทางด้านเศรษฐกิจของสมาชิกในครอบครัวเป็นอย่างดี โดยเน้นการวิเคราะห์ข้อมูลในภาพรวม และจำแนกตามรายภาคของประเทศไทย จำนวน 4 ภาค 6 จังหวัด ได้แก่

- กรุงเทพมหานคร
- ภาคกลาง คือ จังหวัดชลบุรีและจังหวัดสุพรรณบุรี
- ภาคเหนือ คือ จังหวัดเชียงใหม่
- ภาคใต้ คือ จังหวัดสงขลา
- ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ คือ จังหวัดอุบลราชธานี

ผลการวิเคราะห์ข้อมูลจากการจัดเวทีสนทนากลุ่ม สามารถนำเสนอออกเป็น 6 ประเด็น ดังรายละเอียดต่อไปนี้

- 4.1.1 ข้อมูลทั่วไปของผู้เข้าร่วมเวทีสนทนากลุ่ม
- 4.1.2 ความเข้าใจในหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง
- 4.1.3 นิยามหรือคำจำกัดความของการพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจของครอบครัว
- 4.1.4 สถานการณ์การพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจของครอบครัว
- 4.1.5 ปัจจัยที่มีผลต่อการพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจของครอบครัว
- 4.1.6 ข้อเสนอแนะแนวทางสำหรับการพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจของครอบครัว

4.1.1 ข้อมูลทั่วไปของผู้เข้าร่วมเวทีสนทนากลุ่ม

จำนวน

ผู้เข้าร่วมเวทีสนทนากลุ่มในภาพรวมพบว่า มีจำนวนทั้งสิ้น 182 คน เมื่อจำแนกตามรายภาคพบว่า ผู้เข้าร่วมเวทีสนทนากลุ่มในภาคกลาง มีจำนวน 68 คน แบ่งออกเป็นจังหวัดชลบุรี 35 คน และสุพรรณบุรี 33 คน รองลงมาคือ ภาคเหนือ มีผู้เข้าร่วมเวทีสนทนากลุ่ม จำนวน 32 คน โดยในกรุงเทพมหานครและภาคใต้ ในสัดส่วนใกล้เคียงกัน คือ 27 และ 26 คนตามลำดับ

เพศ

เพศของผู้เข้าร่วมเวทีสนทนากลุ่มในภาพรวมพบว่า ส่วนใหญ่ประมาณ 3 ใน 4 หรือจำนวน 143 คน (ร้อยละ 78.57) เป็นเพศหญิง ส่วนที่เหลือเป็นเพศชาย จำนวน 39 คน (ร้อยละ 21.43)

เมื่อจำแนกตามรายภาคพบว่า เกือบทุกภาคมีสัดส่วนระหว่างเพศหญิงและเพศชายที่เข้าร่วมเวทีสนทนากลุ่ม ประมาณ 3 ต่อ 1 คนในสัดส่วนใกล้เคียงกัน คือ ภาคกลาง 51 ต่อ 17 คน ภาคเหนือ 24 ต่อ 8 คน และภาคใต้ 20 ต่อ 6 คน ส่วนภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มีสัดส่วนประมาณ 5 ต่อ 1 (24 ต่อ 5 คน) และกรุงเทพมหานคร มีสัดส่วนประมาณ 8 ต่อ 1 (24 ต่อ 3 คน)

อายุ

อายุของผู้เข้าร่วมเวทีสนทนากลุ่มในภาพรวมพบว่า ค่อนข้างมีความกระจายกระจายในแต่ละช่วงอายุ กล่าวคือ พบมากที่สุดในช่วงอายุระหว่าง 45-49 ปี จำนวน 30 คน หรือประมาณ 1 ใน 6 (ร้อยละ 16.48) รองลงมาในช่วงอายุระหว่าง 55-59 ปี 50-54 ปี และ 60-64 ปี คือจำนวน 26 คน 23 คน และ 21 คน (ร้อยละ 14.29 ร้อยละ 12.64 และร้อยละ 11.54 ตามลำดับ) ผู้เข้าร่วมเวทีสนทนากลุ่มที่มีอายุต่ำกว่า 29 ปีพบจำนวน 8 คน (ร้อยละ 4.39) ส่วนผู้ที่มีอายุ 75 ปีขึ้นไปพบเพียงจำนวน 3 คน หรือร้อยละ 1.65 เท่านั้น

เมื่อจำแนกตามรายภาคพบว่า อายุของผู้เข้าร่วมเวทีสนทนากลุ่ม ในช่วงอายุระหว่าง 45-49 ปี และ 55-59 ปี พบในภาคกลางจำนวนเท่ากัน คือ จำนวน 12 คน (จังหวัดชลบุรีและสุพรรณบุรี จังหวัดละ 6 คนเท่ากัน) รองลงมาคือ ช่วงอายุระหว่าง 50-54 ปี จำนวน 10 คน ภาคเหนือพบในช่วงอายุระหว่าง 45-49 ปี 55-59 ปี และ 50-54 ปีในสัดส่วนใกล้เคียงกัน คือจำนวน 5 คน 6 คน และ 7 คนตามลำดับ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือพบในช่วงอายุระหว่าง 35-39 ปี 45-49 ปี และ 40-44 ปีในสัดส่วนใกล้เคียงกัน คือ 6 คน และ 7 คนตามลำดับ ส่วนกรุงเทพมหานครพบในช่วงอายุระหว่าง 65-69 ปี 55-59 ปี 60-64 ปี และ 70-74 ปีในสัดส่วนใกล้เคียงกัน คือ 4 คน และ 5 คนตามลำดับ

ผู้เข้าร่วมเวทีสนทนากลุ่มที่มีอายุต่ำกว่า 30 ปี พบในภาคกลางและภาคเหนือจำนวนเท่ากัน คือ จำนวน 3 คน ส่วนผู้ที่มีอายุ 75 ปีขึ้นไป พบในภาคตะวันออกเฉียงเหนือและภาคเหนือในสัดส่วนใกล้เคียงกัน คือ จำนวน 2 และ 1 คนตามลำดับ

ตารางที่ 4.1 ข้อมูลทั่วไปของผู้เข้าร่วมเวทีสนทนากลุ่ม

หัวข้อ	กรุงเทพมหานคร (27)	ภาค กลาง (68)	ภาคเหนือ (32)	ภาคใต้ (26)	ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (29)	รวม (n=182)	
						จำนวน (182)	ร้อยละ (100.00)
เพศ							
- ชาย	3	17	8	6	5	39	21.43
- หญิง	24	51	24	20	24	143	78.57
อายุ							
- ต่ำกว่า 30 ปี	0	3	3	1	1	8	4.39
- 30-34 ปี	0	8	0	2	0	10	5.50
- 35-39 ปี	1	4	2	3	6	16	8.79
- 40-44 ปี	0	4	3	2	7	16	8.79
- 45-49 ปี	7	12	5	0	6	30	16.48
- 50-54 ปี	0	10	7	3	3	23	12.64
- 55-59 ปี	5	12	6	1	2	26	14.29
- 60-64 ปี	5	5	2	7	2	21	11.54
- 65-69 ปี	4	7	1	5	0	17	9.34
- 70-74 ปี	5	3	2	2	0	12	6.59
- 75 ปีขึ้นไป	0	0	1	0	2	3	1.65

การศึกษา

การศึกษาของผู้เข้าร่วมเวทีสนทนากลุ่มในภาพรวมพบว่า มากกว่าครึ่งหนึ่ง หรือจำนวน 100 คน (ร้อยละ 54.95) จบการศึกษาระดับประถมศึกษา รองลงมาจบการศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนต้น และระดับ ปวช./ปวส./อนุปริญญา (ร้อยละ 15.93 และร้อยละ 11.54 ตามลำดับ) ผู้ที่จบการศึกษาระดับปริญญาตรี พบจำนวน 15 คน (ร้อยละ 8.24) ส่วนผู้ที่ไม่ได้เรียนหนังสือพบเพียงจำนวน 6 คน (ร้อยละ 3.29) เท่านั้น

เมื่อจำแนกตามรายภาคพบว่า ทุกภาคส่วนใหญ่จบการศึกษาระดับประถมศึกษาในสัดส่วนใกล้เคียงลดหลั่นกันลงไป คือ ภาคกลาง ภาคเหนือ กรุงเทพมหานครและภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (จำนวน 35 คน 25 คน 22 คน และ 16 คนตามลำดับ) ยกเว้นในภาคใต้ที่พบว่า ส่วนใหญ่จบการศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนต้นมากที่สุด (จำนวน 11 คน) ผู้ที่จบการศึกษาระดับปริญญาตรีพบในสัดส่วนที่น้อยมากของในแต่ละภาค ซึ่งอยู่ในจำนวนระหว่าง 1-5 คน ส่วนผู้ที่ไม่ได้เรียนหนังสือพบมากที่สุดในภาคกลาง (จังหวัดชลบุรี) จำนวน 5 คน

อาชีพ

อาชีพของผู้เข้าร่วมเวทีสนทนากลุ่มในภาพรวมพบว่า ร้อยละ 29.12 ไม่ได้ประกอบอาชีพว่างงาน หรือพ่อบ้านแม่บ้าน ซึ่งมีจำนวนใกล้เคียงกับอาชีพเกษตรกรที่พบว่า มีจำนวน 50 คน (ร้อยละ 27.47) รองลงมาคือ อาชีพรับจ้างรายวัน/รับจ้างรายสัปดาห์/รับจ้างทั่วไป และอาชีพค้าขาย/ธุรกิจส่วนตัว จำนวน 40 คน และ 28 คน (ร้อยละ 21.98 และร้อยละ 15.38 ตามลำดับ) ผู้ที่ประกอบอาชีพเป็นพนักงานบริษัท/โรงงาน พบเพียงจำนวน 1 คน (ร้อยละ 0.55) เท่านั้น และไม่พบผู้ที่ประกอบอาชีพในภาคเอกชนหรือรัฐวิสาหกิจเลย

เมื่อจำแนกตามรายภาคพบว่า ผู้ที่ประกอบอาชีพเกษตรกรพบมากที่สุดในภาคกลาง คือ จำนวน 34 คน เป็นจังหวัดชลบุรี จำนวน 23 คน และสุพรรณบุรี จำนวน 11 คนตามลำดับ รองลงมาคือ ผู้ที่ไม่ได้ประกอบอาชีพว่างงาน หรือพ่อบ้านแม่บ้าน พบในกรุงเทพมหานครมากที่สุด จำนวน 16 คน ผู้ที่ประกอบอาชีพรับจ้างรายวัน/รับจ้างรายสัปดาห์/รับจ้างทั่วไป พบในภาคกลางและภาคเหนือในสัดส่วนใกล้เคียงกัน คือ จำนวน 15 คน และ 13 คนตามลำดับ ส่วนผู้ที่ประกอบอาชีพค้าขาย/ธุรกิจส่วนตัว พบในทุกภาคในสัดส่วนใกล้เคียงลดหลั่นกันลงไป คือ จำนวนระหว่าง 3-9 คน

ระยะเวลาที่อยู่ในชุมชนแห่งนี้ (ปี)

ระยะเวลาที่อยู่ในชุมชนของผู้เข้าร่วมเวทีสนทนากลุ่มในภาพรวมพบว่า จำนวน 45 คน (ร้อยละ 24.73) อยู่ในชุมชนระหว่าง 30-39 ปี รองลงมา คือ ระหว่าง 40-49 ปี (ร้อยละ 22.53) ส่วนผู้เข้าร่วมเวทีสนทนากลุ่มที่อยู่ในชุมชนต่ำกว่า 10 ปี พบเพียงจำนวน 7 คน (ร้อยละ 3.85) ซึ่งมีจำนวนใกล้เคียงกับอยู่ในชุมชน 70 ปีขึ้นไป ที่พบเพียงจำนวน 6 คน (ร้อยละ 3.29) เท่านั้น

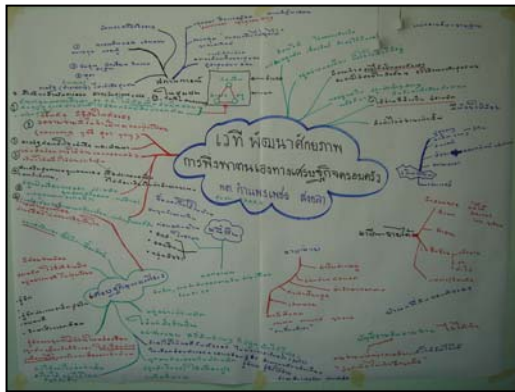
เมื่อจำแนกตามรายภาคพบว่า ผู้เข้าร่วมเวทีสนทนากลุ่มในภาคกลางและภาคเหนือค่อนข้างมีความกระจัดกระจายในทุกช่วงระยะเวลาที่อยู่ในชุมชน ยกเว้นกรุงเทพมหานคร ภาคใต้ และภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยผู้ที่อยู่ในชุมชนระหว่าง 40-49 ปี พบมากที่สุดในภาคกลาง จำนวน 19 คน (จังหวัดชลบุรี จำนวน 14 คน และสุพรรณบุรี จำนวน 5 คนตามลำดับ) รองลงมาคือ จำนวน 15 คน และ 13 คนตามลำดับ ซึ่งพบในภาคกลางเช่นกัน ส่วนผู้ที่อยู่ในชุมชนต่ำกว่า 10 ปีพบในภาคกลาง จำนวน 4 คน รองลงมาคือ ภาคใต้ จำนวน 2 คน และภาคเหนือ จำนวน 1 คนตามลำดับ ผู้ที่อยู่ในชุมชน 70 ปีขึ้นไป พบในภาคกลาง ภาคเหนือ และกรุงเทพมหานคร ภาคละ 2 คนเท่านั้น

ตารางที่ 4.1 ข้อมูลทั่วไปของผู้เข้าร่วมเวทีสนทนากลุ่ม (ต่อ)

หัวข้อ	กรุงเทพมหานคร (27)	ภาค กลาง (68)	ภาคเหนือ (32)	ภาคใต้ (26)	ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (29)	รวม (n=182)	
						จำนวน (182)	ร้อยละ (100.00)
การศึกษา							
- ไม่ได้เรียน	0	5	0	0	1	6	3.29
- ประถมศึกษา	22	35	25	2	16	100	54.95
- มัธยมต้น	0	10	1	11	7	29	15.93
- มัธยมปลาย	2	6	1	0	2	11	6.04
- ปวช./ปวส./ อนุปริญญา	2	8	3	8	0	21	11.54
- บริญญาตรี	1	4	2	5	3	15	8.24
อาชีพ							
- วางงาน/แม่บ้าน	16	12	10	6	9	53	29.12
- ทำงานราชการ	0	2	1	5	2	10	5.50
- รัฐวิสาหกิจ	0	0	0	0	0	0	0.00
- ค้าขาย/ ธุรกิจส่วนตัว	4	5	7	9	3	28	15.38
- เกษตรกร	0	34	0	4	12	50	27.47
- พนง.บริษัท/ พนง. โรงงาน	0	0	1	0	0	1	0.55
- รับจ้างรายวัน/ สัปดาห์/ทั่วไป	7	15	13	2	3	40	21.98
ระยะเวลาที่อยู่ ในชุมชน (ปี)							
- ต่ำกว่า 10 ปี	0	4	1	2	0	7	3.85
- 10-19 ปี	5	5	3	6	1	20	10.99
- 20-29 ปี	4	6	6	2	7	25	13.74
- 30-39 ปี	8	15	4	9	9	45	24.73
- 40-49 ปี	5	19	4	4	9	41	22.53
- 50-59 ปี	3	13	9	1	2	28	15.38
- 60-69 ปี	0	4	3	2	1	10	5.50
- 70 ปีขึ้นไป	2	2	2	0	0	6	3.29

4.1.2 ความเข้าใจในหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

การอธิบายเพื่อสร้างความเข้าใจในหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงนั้น ผู้เข้าร่วมสนทนากลุ่มส่วนใหญ่ มีความเข้าใจในหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในระดับปานกลาง ซึ่งอาจจะนำเสนอตามองค์ประกอบ 3 ห่วง 2 เงื่อนไข ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1. ความพอประมาณ หมายถึง ความพอดี ไม่น้อยเกินไป ไม่มากเกินไป และใช้ชีวิตอยู่บนพื้นฐานของความพอประมาณ โดยผู้เข้าร่วมเวทีสนทนากลุ่มในกรุงเทพมหานคร ภาคกลาง ภาคเหนือ และภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ได้สะท้อนแนวคิดเกี่ยวกับความเข้าใจในหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงว่า เป็นวิธีดำเนินชีวิตอยู่บนความพอมีพอกิน พออยู่พอกิน พอประมาณ รู้จักใช้จ่ายอย่างพอดีและพอเพียง ตลอดจนสามารถดำรงชีวิตให้พออยู่ได้บนฐานของความพอเพียง เช่นเดียวกับแนวคิดของผู้เข้าร่วมเวทีสนทนากลุ่มในภาคใต้ ที่ได้สะท้อนให้คนในชุมชนรู้จักความพอดีของตัวเอง ไม่ว่าจะทำอะไร ประกอบอาชีพอะไร หรือทำธุรกิจอะไร

“พอมีพออยู่พอกินพอใช้ อยู่อย่างพอมีพอกินในครอบครัว”

“พอเพียงในเบื้องต้น ใช้จ่ายให้พอเพียง ไม่สุรุ่ยสุร่าย ประหยัด ตัดภาระรายจ่ายที่ไม่จำเป็นออกไป”

“ทำแบบพออยู่พอกิน มีน้อยก็ใช้จ่ายแต่น้อย ใช้จ่ายเท่าที่จำเป็น แต่ไม่ใช่ตระหนี่ ซึ่เหนียว”

นอกจากนี้แล้ว ผู้เข้าร่วมเวทีสนทนากลุ่มในภาคกลาง ยังได้แสดงความคิดเห็นว่า หากไม่จำเป็นก็อย่าไปกู้หนี้ยืมสินมาใช้ ซึ่งแสดงให้เห็นถึงวิถีคิดแบบพอประมาณ ในรูปแบบของการตระหนี่ และรู้ฐานะทางเศรษฐกิจของตนเองและครอบครัวเป็นอย่างดี จึงไม่คิดสร้างหนี้สินเพิ่ม

สรุปได้ว่า ผู้เข้าร่วมเวทีสนทนากลุ่มของทุกภาคส่วนใหญ่มีความเข้าใจในหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในระดับปานกลาง แต่ได้สะท้อนให้เห็นว่าคนในชุมชนมีการดำเนินชีวิตบนฐานของความพอประมาณ โดยใช้หลักของการรู้จักดำเนินชีวิตอยู่ในกรอบควมพอเพียง รู้จักการใช้จ่ายอย่างพอดี พอมีพออยู่พอกินพอใช้เป็นที่ตั้ง

2. ความมีเหตุผล หมายถึง การตัดสินใจอย่างมีเหตุผล โดยพิจารณาจากเหตุปัจจัยที่เกี่ยวข้อง และคำนึงถึงผลที่คาดว่าจะเกิดขึ้นจากการกระทำนั้นๆ อย่างรอบคอบ โดยผู้เข้าร่วมเวทีสนทนากลุ่มของทุกภาค ไม่ว่าจะเป็นกรุงเทพมหานคร ภาคกลาง ภาคเหนือ ภาคใต้ และภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ได้สะท้อนแนวคิดแบบมีเหตุผลว่า ความสามารถในการพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจ ต้องมีความสมดุลระหว่างรายได้และรายจ่ายของครอบครัว มีการวางแผนการใช้จ่ายในครอบครัว ไม่ใช้จ่ายแบบสุรุ่ยสุร่ายหรือฟุ่มเฟือย รวมทั้งมีการประหยัดและอดออมเผื่อไว้สำหรับอนาคต เช่น ครอบครัวต้องรู้จักกินรู้จักใช้รู้จักประหยัด หากมีรายได้มากก็ใช้จ่ายแต่น้อยจะได้มีเหลือเก็บ หรือมีรายได้เท่าไรก็ใช้เท่านั้น เป็นต้น

นอกจากนี้แล้ว ผู้เข้าร่วมเวทีสนทนากลุ่มในภาคกลาง ภาคเหนือ และภาคใต้ ยังได้กล่าวถึงแนวคิดแบบมีเหตุผลในเรื่องของการประหยัด โดยการลดรายจ่าย ลดต้นทุน และเพิ่มรายได้ด้วยการขยันหมั่นเพียรทำมาหากิน รวมไปถึงการไม่สร้างหนี้สินเพิ่มเติมอีกด้วย

“ต้องลดค่าใช้จ่ายที่ไม่จำเป็นออก ลดรายจ่ายให้น้อยลง เพราะชาวบ้านที่นี้ส่วนใหญ่ไม่มีที่ดินทำกิน ที่ปลูกผัก”

“ทำแบบขยันหมั่นเพียร รู้จักหา รู้จักใช้จ่าย เพื่อเป็นการพัฒนาอย่างยั่งยืน”

“มีน้อยใช้น้อย มีมากใช้น้อย ประหยัดกินประหยัดใช้จ่ายอย่างพอเพียง เหลือเก็บออม”

“ต้องรู้จักกิน รู้จักใช้ รู้จักแบ่งปัน มีเหลือก็ขาย ใช้อย่างที่มีอยู่ในชุมชน และไม่ซื้อของแพงของนอก”

“ได้มา 100 บาท ก็ใช้แค่ 70 บาท ประหยัดเอาไว้ จะได้มีเงินเหลือเก็บ”

โดยเฉพาะอย่างยิ่ง แนวคิดของครอบครัวและคนในกรุงเทพมหานคร และภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ที่ต้องการที่จะเน้นเรื่องการดำรงชีวิตอยู่อย่างประหยัด มัธยัสถ์ และใช้จ่ายแต่ในส่วนที่จำเป็น เพื่อจะได้มีเก็บไว้ใช้ในอนาคต

“มีมาก ใช้น้อย ค่อยบรรจง เก็บสะสมออมไว้”

“กินใช้ อยู่อย่างประหยัด ลดสิ่งที่ไม่จำเป็น ใช้น้อย มีมากก็เก็บไว้วันหน้า”

สรุปได้ว่า ผู้เข้าร่วมเวทีสนทนากลุ่มของทุกภาค มีการดำเนินชีวิตอยู่บนฐานของความมีเหตุผล คือ มีความสมดุลระหว่างรายรับและรายจ่ายในครอบครัว และมีการวางแผนการใช้จ่ายอย่างมีเหตุมีผล โดยการใช้จ่ายในสิ่งที่จำเป็น หรือมีน้อยใช้น้อย

3. การมีภูมิคุ้มกันที่ดี หมายถึง การเตรียมตัวให้พร้อมรับผลกระทบและการเปลี่ยนแปลงด้านต่างๆ ที่คาดว่าจะเกิดขึ้นในอนาคตทั้งใกล้และไกล หรืออาจกล่าวได้ว่า ต้องมีแผนรองรับความเสี่ยงต่างๆ ที่อาจจะเกิดขึ้นได้ในอนาคต ผู้เข้าร่วมเวทีสนทนากลุ่มของทุกภาค ไม่ว่าจะเป็นกรุงเทพมหานคร ภาคกลาง ภาคเหนือ ภาคใต้ และภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ได้สะท้อนแนวคิดเรื่องการมีภูมิคุ้มกันที่ดีในตัวเองว่า อาจจำแนกเป็น 2 แนวคิด ได้แก่

(1) การสร้างนิสัยเรื่องการประหยัดอดออม เพื่อสร้างหลักประกันความมั่นคงในชีวิตยามแก่ชราและยามเจ็บป่วย เป็นแนวคิดแรกของผู้เข้าร่วมเวทีสนทนากลุ่มในกรุงเทพมหานคร ภาคกลาง ภาคเหนือ และภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ซึ่งได้อธิบายว่า การมีภูมิคุ้มกันที่ดีนั้นหมายถึง การประหยัด สร้างนิสัยเรื่องการเก็บเงินสะสม การอดออม มีเงินเหลือเก็บไว้ใช้ในอนาคต ทั้งยามปกติ ยามแก่ชรา และยามเจ็บป่วย เพื่อจะได้สร้างหลักประกันความมั่นคงในชีวิต เนื่องจากปัจจุบันยังอยู่ในวัยหนุ่มสาวและมีร่างกายสมบูรณ์แข็งแรง สิ่งที่จะต้องปฏิบัติ ก็คือ การรู้จักประหยัด อดออม

นอกจากนี้แล้ว ผู้เข้าร่วมเวทีสนทนากลุ่มในภาคเหนือ และภาคใต้ ได้แสดงความคิดเห็นว่า สมาชิกในครอบครัวทุกคน ควรเข้ามามีส่วนร่วมในการที่จะช่วยกันประหยัดรายจ่าย หรือค่าใช้จ่ายประเภทต่างๆ ด้วย

“พอกินพอใช้ ใช้แต่พอดีๆ เหลือเก็บไว้วันไหนค่อยใช้แต่น้อย มีมากเก็บไว้วันหน้า”

“มีน้อย ไม่พอก็ประหยัด มีรายได้ แบ่งไว้กินไว้ใช้ยามฉุกเฉิน มีมากใช้ให้น้อยค่อยบรรจง”

“มีเงินเก็บ เงินออมไว้เตรียมรับกับค่าใช้จ่ายที่ต้องจ่ายในอนาคต”

(2) การใช้ประโยชน์จากที่ดินหรือทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชนให้คุ้มค่าและเกิดประโยชน์สูงสุด เป็นแนวคิดที่สองของผู้เข้าร่วมเวทีสนทนากลุ่มในภาคกลาง ภาคเหนือ ภาคใต้ และภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยกล่าวถึง แนวคิดเรื่องการมีภูมิคุ้มกันที่ดีในตัวเอง เป็นการสนับสนุนให้สมาชิกในครอบครัวและคนในชุมชน ได้เล็งเห็นถึงความสำคัญของการใช้ประโยชน์จากที่ดินทำกินของตนเอง หรือใช้ประโยชน์จากทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชนให้คุ้มค่าและเกิด

ประโยชน์สูงสุด โดยร่วมกันทำแปลงปลูกพืชผักสวนครัว หรือเลี้ยงสัตว์สำหรับไว้รับประทานเอง ในครอบครัว โดยไม่ต้องซื้อ หากมีจำนวนมากก็แจกจ่ายให้เพื่อนบ้าน และนำไปจำหน่ายเพื่อสร้างรายได้เสริมให้แก่ครอบครัว ดังนั้น แนวคิดสำคัญเหล่านี้ จึงเป็นจุดเริ่มต้นของการสร้างนิสัยการประหยัดเล็กๆ น้อยๆ ในชีวิตประจำวัน เพื่อใช้วางแผนการใช้จ่ายสำหรับอนาคตในลำดับต่อไป

“หาปลาหาผัก เลี้ยงไก่เลี้ยงปลากินเอง ปลูกผักสวนครัวรั้วกินได้ พวกตะไคร้ ข่า ถั่วฝักยาว แตงกวา กระถิน ฝรั่ง กินไม่หมดก็เอาไปขาย เหลือขายได้เงินก็ไปซื้อเนื้อไก่มากิน”

“ปลูกพืชอะไรๆ ไว้กิน ถ้าเหลือก็แบ่งขาย ปลูกเองทำเอง ไม่ต้องซื้อ จะได้มีเงินไว้ใช้จ่ายในครอบครัว ลดค่าใช้จ่ายในชีวิต ปลูกข่า ตะไคร้ หอม จะได้ไม่ต้องซื้อ กินผักตำลึง”

“รู้จักแบ่งที่ดินทำกิน ใช้ประโยชน์ให้คุ้มค่าที่สุด แบ่งที่ไว้ปลูกผัก เลี้ยงสัตว์ สามารถหมุนเวียนกินใช้ได้ เหลือก็ขาย”

“ใช้ประโยชน์จากสิ่งที่มีอยู่ในธรรมชาติให้มากที่สุด ทำแต่พอกิน เหลือก็กินก็ขาย ขายได้ก็เก็บเงินเอาไว้”

“ทำเกษตรพอเพียง ปลูกกินเอง ไม่ต้องซื้อ ปลูกพืชผักกินเองในครัวเรือน เลี้ยงเป็ดเลี้ยงปลา กินเอง เหลือไว้แจกให้ขาย ทำเฉพาะพืชผักสวนครัว พริก มะเขือ ข่า ตะไคร้ กระเพรา และแบ่งให้เพื่อนบ้าน”

ส่วนผู้เข้าร่วมเวทีสนทนากลุ่มในกรุงเทพมหานคร และภาคเหนือ ได้กล่าวว่าชุมชนอาจจะมีข้อจำกัดเรื่องของที่ดินทำกิน จึงควรประยุกต์ใช้วิธีการปลูกพืชผักสวนครัวใส่กระถางไว้รับประทานเอง

“ปลูกผักใส่กระถางไว้กินเอง เช่น พริกกระเพรา โหระพา”

“ต้องลดค่าใช้จ่ายที่ไม่จำเป็นให้น้อยลง เพราะส่วนใหญ่ชาวบ้านไม่มีที่ดินทำกิน แต่อาจจะปลูกผักสวนครัวเล็กๆ น้อยๆ ไว้กินเอง”

นอกจากนี้แล้ว ผู้เข้าร่วมเวทีสนทนากลุ่มในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ยังได้กล่าวถึง แนวคิดที่เกี่ยวข้องกับการมีภูมิคุ้มกันที่ดีในตัว โดยการนำของที่ใช้แล้วกลับมาใช้ใหม่ให้เกิดประโยชน์สูงสุด ดังคำกล่าวที่ว่า

“ใช้แต่ของที่จำเป็น ไม่ใช้ของแพง เอาเสื้อผ้า หรือของเก่าๆ มาใช้ให้เกิดประโยชน์”

สรุปได้ว่า ผู้เข้าร่วมเวทีสนทนากลุ่มของทุกภาคมีแนวคิดเกี่ยวกับการมีภูมิคุ้มกันที่ดีในตัว คือ แนวคิดในเรื่องการสร้างนิสัยเรื่องการประหยัดอดออมเพื่อสร้างหลักประกันความมั่นคงในชีวิตยามแก่ชราและยามเจ็บป่วย และแนวคิดในเรื่องการใช้ประโยชน์จากที่ดินหรือทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชนให้คุ้มค่าและเกิดประโยชน์สูงสุด โดยปลูกพืชผักสวนครัวหรือเลี้ยงสัตว์ไว้รับประทานเอง เพื่อที่จะได้ไม่ต้องเสียค่าใช้จ่ายเรื่องค่าอาหารการกินเพิ่มเติม

4. ความรู้ หมายถึง ความรอบรู้เกี่ยวกับหลักวิชาการต่างๆ ที่มีความเกี่ยวข้องกันอย่างรอบด้าน หรือความรอบคอบที่จะนำความรู้เหล่านั้นมาพิจารณาให้เกิดความเชื่อมโยงกันเพื่อประกอบการคิดวางแผน และระมัดระวังในขั้นลงมือปฏิบัติ โดยผู้เข้าร่วมเวทีสนทนากลุ่มทุกภาค ได้กล่าวถึง ความเข้าใจในหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงที่มีความเกี่ยวข้องกับเงื่อนไขความรู้ ออกเป็น 3 ประการ ได้แก่

(1) *ความรู้ด้านการบริหารจัดการทางการเงิน* โดยผู้เข้าร่วมเวทีสนทนากลุ่มของทุกภาค อธิบายว่า ความรู้ด้านการบริหารจัดการทางการเงิน เป็นความรู้ที่เกี่ยวข้องการควบคุมการใช้จ่ายในครัวเรือน การวางแผนการใช้จ่ายเงินให้เพียงพอแก่การดำรงชีวิต เช่น การรู้จักกินรู้จักใช้รู้จักประหยัด ลดรายจ่ายเพิ่มรายได้ รวมไปถึงความรู้ในเรื่องของการคำนวณค่าใช้จ่ายระหว่างรายรับและรายจ่าย เพื่อที่จะได้มีเงินเหลือเก็บออมไว้ใช้จ่ายในอนาคต ทำให้เป็นแรงบันดาลใจให้หันกลับมาใช้ชีวิตอย่างมีเหตุผลสำหรับการใช้จ่ายเงินและออมเงิน

“ได้มา 100 บาท ใช้ 70 บาท ก็มีเงินเหลือเก็บ”

“รู้จักพอเพียง แบ่งสัดส่วนของการใช้จ่าย มีน้อยใช้น้อย”

“ใช้จ่ายอย่างประหยัด อดออม เก็บออมไว้ มี 10 บาท กิน 20 บาทไม่ได้”

(2) *ความรู้จากแบบอย่างที่ดีของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว “ในหลวง”* เนื่องจากผู้เข้าร่วมเวทีสนทนากลุ่มของทุกภาค ได้รับรู้ข้อมูลข่าวสารจากสื่อมวลชนประเภทต่างๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง สื่อโทรทัศน์ที่มีอิทธิพลทำให้ระลึกถึงหลักคำสอนที่ในหลวง ทรงพระราชทานแก่พสกนิกรให้ใช้ชีวิตอยู่บนฐานของความพอดี หรือใช้ชีวิตอยู่อย่างพออยู่พอกินแบบเศรษฐกิจพอเพียง “พอประมาณ มีเหตุผล มีภูมิคุ้มกัน” ตลอดจนหลักการทำเกษตรทฤษฎีใหม่ โดยใช้ที่ดินว่างๆ บริเวณบ้านให้เกิดประโยชน์สูงสุด โดยการปลูกพืชผักสวนครัว เลี้ยงสัตว์เลี้ยงไก่เลี้ยงปลาไว้กินเอง เหลือกินก็แบ่งปันแก่เพื่อนบ้าน และขายเพื่อสร้างรายได้ให้ครอบครัว ซึ่งเป็นต้นแบบของการใช้ชีวิตอยู่อย่างพอเพียง ดังคำกล่าวที่ว่า

“เศรษฐกิจพอเพียงของในหลวงเหมือนกับหลักในพุทธศาสนาข้อหนึ่ง ก็คือ หนึ่งรู้จักหาทรัพย์ รู้จักทำมาหากิน สองรู้จักใช้จ่าย ได้มาแล้วก็แบ่งเป็นสัดส่วน อันไหนจ่าย อันไหนเก็บ อันไหนทำอะไร สามประกอบอาชีพที่สุจริต แล้วก็สืบทอด”

“รู้จักแบ่งที่ดินทำกิน ใช้ประโยชน์ให้คุ้มค่าที่สุด แบ่งที่ไว้ปลูกผัก เลี้ยงสัตว์ สามารถที่จะหมุนเวียนกันใช้ได้ เหลือก็ขาย”

(3) *ความรู้จากประสบการณ์ชีวิต* โดยผู้เข้าร่วมเวทีสนทนากลุ่มของทุกภาคได้มีการนำประสบการณ์ตรงของการใช้ชีวิตของตนเองและครอบครัวมาใช้ในการดำเนินชีวิต กล่าวคือ มีการนำประสบการณ์ที่เกี่ยวข้องกับการที่เคยประสบปัญหาทางด้านเศรษฐกิจการเงิน ค่าใช้จ่ายไม่เพียงพอ สร้างหนี้สิน ใช้ของแพงใช้ของที่ไม่จำเป็น หรือใช้จ่ายอย่างสุรุ่ยสุร่าย เป็นต้น ซึ่งถือได้ว่าเป็นการนำบทเรียน หรือประสบการณ์ที่มีคุณค่าเหล่านั้นมาพิจารณา ปรับปรุง และแก้ไข เพื่อให้สามารถใช้ชีวิตอย่างรอบคอบมากขึ้น

สรุปได้ว่า ความรู้ ไม่ว่าจะเป็นความรู้ด้านการบริหารจัดการทางการเงิน ความรู้จากแบบอย่างที่ดีของในหลวง และความรู้จากประสบการณ์ชีวิต จึงเป็นปัจจัยสำคัญในอันที่จะทำให้ครอบครัวและคนในชุมชนทุกภาคได้รู้จักการคิด วางแผนและตัดสินใจลงมือปฏิบัติเพื่อที่จะสามารถพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจได้ ตลอดจนนำไปสู่การดำเนินชีวิตแบบเศรษฐกิจพอเพียงได้

5. คุณธรรม หมายถึง ความตระหนักในคุณธรรม มีความซื่อสัตย์สุจริต อดทน มีความเพียร และใช้สติปัญญาในการดำเนินชีวิต โดยผู้เข้าร่วมเวทีสนทนากลุ่มของทุกภาค ไม่ว่าจะเป็นกรุงเทพมหานคร ภาคกลาง ภาคเหนือ ภาคใต้ และภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ได้กล่าวถึง ความเข้าใจในหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงที่มีความเกี่ยวข้องกับเงื่อนไขคุณธรรมซึ่งประกอบด้วย คุณธรรม 4 ประการ ได้แก่

(1) *การไม่เอาเปรียบและเบียดเบียนบุคคลอื่น* คือ สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ด้วยตนเอง ดำเนินชีวิตอยู่บนฐานแห่งความพอเพียง หรือพึ่งพาตนเองให้มากที่สุด โดยไม่เอาเปรียบหรือเบียดเบียนคนอื่น รวมทั้งพอใจในสิ่งที่ตนเองมีอยู่ หรือใช้ชีวิตอย่างสมถะ กล่าวโดยผู้เข้าร่วมเวทีสนทนากลุ่มของทุกภาค

“ใช้ชีวิต กินอยู่ด้วยความสมดุล เป็นกลาง ไม่มากเกินไป”

“สามารถพึ่งพาตนเองได้ โดยไม่เบียดเบียนคนอื่น และเกื้อกูลแก่เพื่อนบ้าน”

(2) *การแบ่งปันหรือความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่* กล่าวคือ รู้จักการแบ่งปัน ไม่โลภ มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ตลอดจนแสดงความเกื้อหนุนกันและกัน เช่น การปลูกพืชผักสวนครัว แล้วแบ่งปันหรือแจกจ่ายให้แก่เพื่อนบ้าน ซึ่งกล่าวโดยผู้เข้าร่วมเวทีสนทนากลุ่มของทุกภาค ยกเว้นภาคเหนือ

“ปลูกพืชกินในครัวเรือน เลี้ยงเปิดเลี้ยงปลาไว้กินเอง เหลือไว้แจกไว้ขาย พืชสวนครัว พริก มะเขือ ข่า ตะไคร้ กะเพรา และแบ่งให้เพื่อนบ้าน”

ประเด็นที่น่าสนใจ ก็คือ ผู้เข้าร่วมเวทีสนทนากลุ่มในภาคกลาง ได้กล่าวถึงเรื่องการแบ่งปันที่ไม่ใช่เรื่องของข้าวของเครื่องใช้เท่านั้น แต่รวมไปถึงการแบ่งปันที่ไม่สามารถประเมินค่าได้ ก็คือ การแบ่งปันความรู้ให้แก่บุคคลอื่น

“แบ่งปัน ไม่ใช่เฉพาะสิ่งของเท่านั้น แต่ต้องมีการให้ความรู้ด้วย จะได้อยู่อย่างยั่งยืน และใช้ชีวิตอย่างมีความสุข”

(3) *ความซื่อสัตย์สุจริต* โดยดำเนินชีวิตบนพื้นฐานของความซื่อสัตย์ สุจริต มีความซื่อสัตย์ในการประกอบอาชีพ และประกอบอาชีพที่สุจริต ซึ่งกล่าวโดยผู้เข้าร่วมเวทีสนทนากลุ่มในภาคกลาง และภาคใต้

“หนึ่งรู้จักหาทรัพย์ รู้จักทำมาหากิน สองรู้จักใช้จ่าย ได้มาแล้วก็แบ่งเป็นสัดส่วน อันไหนจ่าย อันไหนเก็บ อันไหนทำอะไร สามประกอบอาชีพที่สุจริต แล้วก็สืบคนดี”

(4) *ความมีจิตสาธารณะ* กล่าวคือ หากมีความจำเป็นต้องทำอะไร ก็นึกถึงผลกระทบที่อาจจะเกิดต่อชุมชนและสังคม เช่น การรู้จักรักษาสิงแวดล้อม เพื่อให้เกิดการพัฒนาอย่างยั่งยืน ซึ่งกล่าวโดยผู้เข้าร่วมเวทีสนทนากลุ่มในภาคใต้

สรุปได้ว่า ครอบครัวและคนในชุมชนของทุกภาค มีการใช้ชีวิตที่สอดคล้องกับเงื่อนไขคุณธรรม 4 ประการ คือ ไม่เอารัดเอาเปรียบหรือเบียดเบียนผู้อื่น รู้จักแบ่งปัน เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ และมีความซื่อสัตย์สุจริต ส่วนในเรื่องของความมีจิตสาธารณะ อาจพบได้ค่อนข้างยากในสังคมปัจจุบัน

การศึกษาความเข้าใจในหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในภาพรวม อาจกล่าวได้ว่า ครอบครัวและคนในชุมชนทุกภาค มีความเข้าใจในหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง องค์ประกอบ 3 ห่วง 2 เงื่อนไข ซึ่งประกอบด้วย ความพอประมาณ ความมีเหตุผล การมีภูมิคุ้มกันที่ดี ความรู้ และคุณธรรม รวมทั้งได้มีการนำไปประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตประจำวัน ไม่ว่าจะเป็นเรื่องการดำเนินชีวิตอยู่บนฐานของความพอเพียง พออยู่พอกิน มีเหตุผลในการใช้จ่ายเงิน รู้จักประหยัดอดออม เพื่อสร้างหลักประกันความมั่นคงในชีวิต มีความรู้ที่ได้จากแบบอย่างที่ดีและประสบการณ์ชีวิต ควบคู่ไปกับความมีคุณธรรมจริยธรรมในการดำเนินชีวิตอยู่ในสังคมปัจจุบัน เช่น การไม่เอารัดเอาเปรียบผู้อื่น รู้จักเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ และซื่อสัตย์สุจริต ยกเว้นในเรื่องของความมีจิตสาธารณะที่ค่อนข้างพบได้ยากในสังคมปัจจุบัน

กล่องสรุปที่ 4.1 ความเข้าใจในหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

1. ความพอประมาณ มีความพอมีพอกิน พออยู่พอกิน พอประมาณ รู้จักใช้จ่ายอย่างพอดีและพอเพียง ตระหนัก และรู้ฐานะทางเศรษฐกิจของตนเองและครอบครัวเป็นอย่างดี
2. ความมีเหตุผล มีความสมดุลระหว่างรายรับรายจ่ายในครอบครัว และมีการวางแผนการใช้จ่ายเงินอย่างมีเหตุมีผล
3. การมีภูมิคุ้มกันที่ดี 2 แนวคิด (1) การสร้างนิสัยเรื่องการประหยัดอดออม (2) การใช้ประโยชน์จากที่ดินหรือทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชนให้คุ้มค่าและเกิดประโยชน์สูงสุด
4. ความรู้ 3 ด้าน (1) ความรู้ด้านการบริหารจัดการทางการเงิน (2) ความรู้จากแบบอย่างที่ดีของในหลวง (3) ความรู้จากประสบการณ์ชีวิต
5. คุณธรรม 4 ประการ (1) การไม่เอารัดเอาเปรียบและเบียดเบียนบุคคลอื่น (2) การแบ่งปันหรือความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ (3) ความซื่อสัตย์สุจริต (4) ความมีจิตสาธารณะ

4.1.3 การให้ความหมายของการพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจของครอบครัว

การให้ความหมายของการพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจของครอบครัว โดยผู้เข้าร่วมเวทีสนทนากลุ่มของทุกภาค มีความคิดเห็นที่แตกต่างกัน ซึ่งจำแนกออกเป็น 7 เรื่อง ดังต่อไปนี้

1. การประกอบอาชีพ การทำมาหากิน และการมีงานทำ คือ การทำมาหากิน การมีงานทำ และการประกอบอาชีพ ไม่ว่าจะเป็นการประกอบอาชีพหลัก การประกอบอาชีพเสริม หรือการประกอบอาชีพหมุนเวียน ซึ่งเป็นการเพิ่มรายได้ และช่วยแบ่งเบาภาระให้กับครอบครัว ซึ่งนิยามโดยผู้เข้าร่วมเวทีสนทนากลุ่มของทุกภาค ไม่ว่าจะเป็นกรุงเทพมหานคร ภาคกลาง ภาคเหนือ ภาคใต้ และภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ดังคำกล่าวที่ว่า

“หารายได้เสริม หารายได้เข้าครอบครัวตัวเอง ปลูกข้าวโพด เลี้ยงวัวเลี้ยงควายไว้ขาย”

“ทำมาหากิน ทำงานหาเงิน มีก็เก็บออมไว้ ออมใส่กระปุกออมสินไว้ 20 บาท”

“ถ้ายังมีแรงอยู่ ต้องพึ่งตัวเองให้มากที่สุด หนักเอาเบาสู้ มีอะไรทำหมด ถ้าเต็มที่ จึงขอให้ญาติช่วย”

2. การมีรายได้เป็นของตัวเอง และมีรายได้เพียงพอแก่การดำรงชีวิต หมายถึง การมีรายได้เพียงพอที่จะสามารถเลี้ยงตนเองและครอบครัวได้ รวมทั้งมีเงินไว้สำหรับเป็นค่าใช้จ่ายต่างๆ หรือนำไปลงทุนทำมาหากิน ซึ่งนิยามโดยผู้เข้าร่วมเวทีสนทนากลุ่มในภาคกลาง ภาคเหนือ และภาคใต้

“มีเงิน มีรายได้พอดำรงชีวิตอยู่ได้ ใช้จ่ายให้เหมาะสม และมีเวลาช่วยเหลือสังคมให้อยู่ได้ด้วย “กินอิ่ม นอนหลับ” จัดการชีวิตตนเองได้อย่างลงตัว ประมาณตน”

3. การมีเหตุผลในการตัดสินใจ และการวางแผนค่าใช้จ่ายในครัวเรือน คือ การใช้จ่ายอย่างประหยัด ใช้จ่ายเท่าที่จำเป็น หรือใช้จ่ายอย่างเหมาะสมในวงเงินที่จำกัด รวมไปถึงการรู้จักพอประมาณ หรือมีน้อยใช้น้อย นิยามโดยผู้เข้าร่วมเวทีสนทนากลุ่มในกรุงเทพมหานคร ภาคกลาง และภาคใต้

ส่วนผู้เข้าร่วมเวทีสนทนากลุ่มในภาคเหนือ และภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ได้ให้คำนิยามว่า หมายถึง การใช้จ่ายในสิ่งที่จำเป็นและการตัดรายจ่ายที่ไม่จำเป็นออกไป เช่น การดื่มสุรา และการเล่นพนันต่างๆ เป็นต้น

“มีงานทำ และมีรายได้เป็นของตัวเอง แล้วก็ต้องจับจ่ายใช้สอยในปัจจุบันนี้ ก็จะทำให้ครอบครัวสุขสบาย”

“ดูรายได้มาพิจารณากับรายจ่าย ใช้จ่ายอย่าเกินตัวกับรายได้ที่มี รู้จักประมาณ ไม่ใช่จ่ายในสิ่งที่ไม่จำเป็น พยายามใช้น้อยที่สุด มีน้อยใช้น้อย อดออมไว้จะได้ใช้ในยามแก่เฒ่า”

“วางแผนการออม และวางแผนเก็บเงินเพื่อไว้ใช้จ่ายในอนาคต”

4. การมีเงินออม เงินเหลือเก็บ และเงินสะสม หมายถึง การออมเงินสำหรับไว้เป็นค่าใช้จ่ายในอนาคต ทั้งในกรณีเกษียณ กรณีจำเป็น หรือกรณีเจ็บป่วย เป็นต้น ซึ่งนิยามโดยผู้เข้าร่วมเวทีสนทนากลุ่มของทุกภาค ไม่ว่าจะเป็นกรุงเทพมหานคร ภาคกลาง ภาคเหนือ ภาคใต้ และภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

“ไม่ใช่งด แต่พยายามลดค่าใช้จ่าย ประหยัด อดออมไว้ มีหนึ่งร้อยใช้ห้าสิบ ลดค่าขนม ค่าโทรศัพท์ จะได้มีเงินออม คือ ออมไว้ใช้จ่ายในครอบครัว”

“ได้มาสองร้อย อย่างน้อยก็เก็บไว้ห้าสิบ หรือสามสิบ ไว้ใช้ยามเจ็บป่วย”

“ประหยัด ใช้น้อยแต่ จะได้มีเหลือเก็บ คือ มีร้อยบาท ใช้แค่เก้าสิบ ก็มีเก็บสิบบาท”

5. การดำเนินชีวิตอยู่บนฐานของความพอเพียงหรือพออยู่พอกิน หมายถึง การดำเนินชีวิตอยู่อย่างพอเพียง โดยการปลูกพืชผักสวนครัว ทำนา เลี้ยงสัตว์ เลี้ยงปลา เลี้ยงไก่ไว้กินเอง หากมีเหลือก็จะแบ่งปันให้กับเพื่อนบ้าน หรือนำไปขาย เพื่อเป็นการสร้างรายได้เสริมให้กับครอบครัว ซึ่งนิยามโดยผู้เข้าร่วมเวทีสนทนากลุ่มในภาคกลาง ภาคเหนือ ภาคใต้ และภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

“ทำสวน ทำนา ปลูกผักเอง ไข่กิน แบ่งปันกัน พออยู่ได้ มีเหลือ มีเงินสะสม”

“ปลูกผักสวนครัว ทำปุ๋ยอินทรีย์ใช้เอง จะได้ช่วยลดต้นทุนการผลิต ช่วยแบ่งเบาภาระค่าใช้จ่ายในบ้าน ครอบครัวอยู่ได้อย่างพอมีพอกิน”

“ปลูกพืชผักสวนครัว ปลูกพริกไว้กินเองในครอบครัว ช่วยแบ่งเบาภาระเล็กๆ น้อยๆ ในครอบครัว ให้พออยู่ได้ ช่วยเหลือตัวเอง ไม่ต้องพึ่งคนอื่น ก็สุขสบายใจ”

“ปลูกผักกินเอง เลี้ยงปลา ปลูกผลไม้ไว้กินเอง เหลือก็ขาย ประหยัดด้วย แล้วก็แบ่งปันพืชผักสวนครัวให้เพื่อนบ้านด้วย”

“ปลุกผักสวนครัวไว้กินเอง เลี้ยงไก่เลี้ยงปลา ปลุกกล้วย มะละกอ ฝรั่ง ปลุกผักหลังบ้านไว้กิน ไว้ขาย”

6. การพึ่งตนเองให้มากที่สุด หมายถึง การที่จะพึ่งพาตนเอง การรู้จักดูแลตัวเอง หรือความพยายามที่จะไม่พึ่งพาคนอื่น โดยการขอรับความช่วยเหลือหรือกู้หนี้ยืมสินจากใคร เป็นต้น ซึ่งเป็นค่านิยมของผู้เข้าร่วมเวทีสนทนากลุ่มของกรุงเทพมหานคร และภาคกลาง นอกจากนี้แล้วยังอาจหมายถึง ความสามารถในการที่จะเป็นที่พึ่งพิง หรือให้คำปรึกษาแนะนำแก่บุคคลอื่น และมีเวลาช่วยเหลือสังคมได้ ซึ่งนิยามโดยผู้เข้าร่วมเวทีสนทนากลุ่มในภาคเหนือ และภาคใต้

“ทำอย่างไรก็ได้ให้ครอบครัวอยู่ได้ ต้องช่วยตัวเองก่อน ดูแลสุขภาพให้ดี จะได้ไม่ต้องเสียค่ารักษาพยาบาลเพิ่มขึ้น”

“มีรายได้พอดำรงชีวิตอยู่ได้ กินอิ่มนอนหลับ จัดการชีวิตได้อย่างลงตัว ประมาณตน มีเวลาก็ช่วยเหลือสังคมให้อยู่ได้ด้วย”

“รู้จักพอเพียง พึ่งตนเอง ไม่จำเป็นต้องอย่ากู้เขา ได้น้อยใช้น้อย ออมบ้าง พึ่งตัวเอง ไม่ต้องกู้เขา เดียวไม่มีใช้เขา”

“พึ่งตัวเองให้มากที่สุด อย่าคอยแต่พึ่งพานโยบาย อย่ารอรัฐบาลหรือคนอื่นมาช่วย”

7. การใช้ทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ในชุมชนให้เกิดประโยชน์สูงสุด หมายถึง การนำวัสดุอุปกรณ์ที่เหลือใช้ หรือทรัพยากรธรรมชาติต่างๆ ที่มีอยู่ในชุมชน เช่น ผักตบชวาหรือพืชผักนานาชนิด ผลิตเป็นสิ่งของที่จำเป็นในชีวิตประจำวันต่างๆ ใช้เอง เช่น น้ำยาล้างจาน ยาสีฟัน ยาสระผม สบู่เหลว ปุ๋ยอินทรีย์ เครื่องมือการเกษตร จำพวกจอบ เสียม รวมทั้งการนำสิ่งของ หรือเศษวัสดุที่เหลือใช้มาประดิษฐ์ หรือดัดแปลงทำประโยชน์ต่อได้ เช่น การแยกขยะ และนำมารีไซเคิลใหม่ เป็นต้น ซึ่งนิยามโดยผู้เข้าร่วมเวทีสนทนากลุ่มในภาคกลาง และภาคใต้

“ใช้ของที่มีอยู่ในชุมชน เก็บของที่มีอยู่ในชุมชนมากินเอง เช่น ปลา กบ พืชผัก เก็บมาทำสมุนไพร หรือมาใช้ประโยชน์อื่นๆ พวกผักตบชวา และทรัพยากรธรรมชาติต่างๆ”

กล่องสรุปที่ 4.2

การให้ความหมายของการพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจของครอบครัว

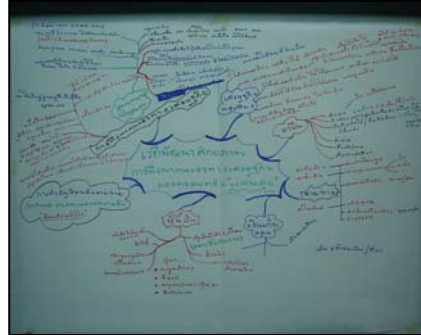
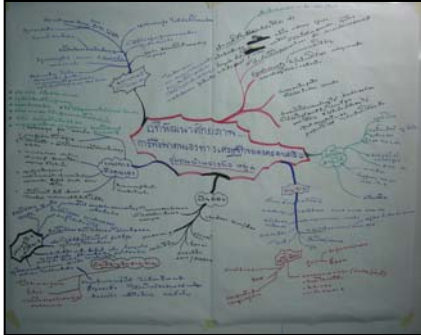

1. การประกอบอาชีพ การทำมาหากิน และการมีงานทำ
2. การมีรายได้เป็นของตนเอง และมีรายได้เพียงพอแก่การดำรงชีวิต
3. การมีเหตุผลในการตัดสินใจ และการวางแผนค่าใช้จ่ายในครัวเรือน
4. การมีเงินออม เงินเหลือเก็บ และเงินสะสม
5. การดำเนินชีวิตอยู่บนฐานของความพอเพียงหรือพออยู่พอกิน
6. การพึ่งตนเองให้มากที่สุด
7. การใช้ทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ในชุมชนให้เกิดประโยชน์สูงสุด

4.1.4 สถานการณ์การพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจของครอบครัว

สถานการณ์การพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจของครอบครัว สามารถนำเสนอได้เป็น 5 เรื่องที่สำคัญ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1. รายได้และรายจ่ายของครอบครัว

รายได้และรายจ่ายของครอบครัว มี 3 เรื่องสำคัญ คือ รายได้ของครอบครัว รายจ่ายของครอบครัว และเงินออม ดังรายละเอียดต่อไปนี้

(1) รายได้ของครอบครัว รายได้ของครอบครัวและคนในชุมชนของภาคกลาง ภาคใต้ และภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ส่วนใหญ่ได้จากการประกอบอาชีพประเภทต่างๆ โดยเรียงลำดับจากมากที่สุดไปหาน้อยที่สุด ดังรายละเอียดต่อไปนี้

- อันดับหนึ่ง คือ รายได้จากการประกอบอาชีพทำสวน ทำนา ทำไร่ เช่น ผลไม้ สับปะรด อ้อย มันสำปะหลัง ยางพารา ปาล์ม เม็ดมะม่วงหิมพานต์ ยูคาลิปตัส และเลี้ยงสัตว์เลี้ยงปลาเลี้ยงไก่ ซึ่งส่วนใหญ่พบในพื้นที่ภาคกลาง ส่วนในภาคใต้ส่วนใหญ่ก็จะประกอบอาชีพทำสวนลองกอง เงาะ และทุเรียน
- อันดับสอง คือ รายได้จากการประกอบอาชีพรับจ้าง เช่น รับจ้างโรงงาน รับจ้างทั่วไป รับจ้างเย็บผ้า และรับจ้างรายวันประเภทต่างๆ เช่น รับจ้างทำนา รับจ้างตัดปาล์ม รับจ้างกรีดยาง และรับจ้างแกะเม็ดมะม่วงหิมพานต์
- อันดับสาม คือ รายได้จากการประกอบอาชีพค้าขาย เช่น ขายผัก ขายผลไม้ ขายของชำ และขายอาหาร จำพวกข้าวมันไก่ เป็นต้น หรืออาชีพธุรกิจส่วนตัว เช่น เจ้าของโรงสี เป็นต้น
- อันดับสี่ คือ รายได้จากการประกอบอาชีพอื่นๆ เช่น ราชการ/วิสาหกิจ

ครอบครัวและคนในชุมชนของภาคเหนือ ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพรับจ้างเป็นอันดับแรก เช่น รับจ้างโรงงาน รับจ้างก่อสร้าง รับจ้างทั่วไปประเภทต่างๆ รองลงมาคือ อาชีพค้าขาย จำพวกขายของชำ ขายผักผลไม้ ลูกจ้างบริษัท และทำงานราชการเป็นอันดับสุดท้าย

ส่วนครอบครัวและคนในชุมชนของกรุงเทพมหานครและภาคกลางส่วนใหญ่ประกอบอาชีพที่มีความหลากหลาย ได้แก่ รับจ้างประเภทต่างๆ เช่น รับจ้างทั่วไป รับจ้างเย็บผ้า อาชีพค้าขาย/ธุรกิจส่วนตัว ทำงานราชการ ทำสวนดอกกล้วยหรือดอกมะลิ เป็นต้น รวมไปถึงผู้ที่เป็นแม่บ้าน ว่างาน และอยู่บ้านเฉยๆ โดยสามีหรือลูกหลานส่งเงินมาให้ใช้ และมีอาชีพเสริมจำพวกค้าขาย และนวดแผนโบราณ เป็นต้น

แหล่งที่มาของรายได้ที่น่าสนใจ ก็คือ รายได้จากการดำเนินธุรกิจเก็บค่าเช่าบ้าน และค่าเช่าที่ดิน เช่น เก็บค่าเช่าบ้านของกรุงเทพมหานครและภาคกลาง เก็บค่าเช่าที่ดินของภาคกลาง รวมไปถึงเก็บค่าเช่าที่ดินเพื่อทำนาของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

นอกจากนี้แล้วยังพบว่า ครอบครัวและคนในชุมชนของภาคกลาง ภาคใต้ และภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ยังมีรายได้เสริมจากการประกอบอาชีพเสริมที่นอกเหนือจากการประกอบอาชีพทางการเกษตรอีกด้วย ได้แก่ อาชีพรับจ้างรายวันประเภทต่างๆ เช่น รับจ้างทั่วไป รับจ้างโรงงาน รับจ้างซักผ้า รับจ้างตัดปาล์ม รับจ้างกรีดยาง และรับจ้างแกะเม็ดมะม่วงหิมพานต์ รวมทั้งอาชีพค้าขายผักผลไม้ด้วย นอกจากนี้แล้วยังพบว่า ครอบครัวและคนในชุมชนของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ได้มีการประกอบอาชีพทำสวนนอกฤดูเก็บเกี่ยวด้วย เช่น ปลูกข้าวโพดฟักทอง มะเขือเทศ แตงกวา และปลูกดอกดาวเรือง เป็นต้น

(2) รายจ่ายของครอบครัว ครอบครัวและคนในชุมชนของทุกภาค ส่วนใหญ่มีรายจ่ายหลักอันดับแรกเป็นค่าอุปโภคบริโภคประเภทต่างๆ ได้แก่ ค่าอาหารการกิน ค่ากับข้าว ค่าน้ำค่าไฟฟ้าค่าโทรศัพท์ และค่าใช้จ่ายในชีวิตประจำวันอื่นๆ จำพวกปัจจัยสี่

นอกจากนี้แล้วยังพบว่า ยังมีรายจ่ายสำคัญที่เกี่ยวข้องกับสมาชิกในครอบครัวในอันดับรองลงมา ก็คือ ค่าเทอมหรือค่าเล่าเรียนลูกหลาน ค่ารักษาพยาบาล และค่าลงทุนประกอบอาชีพหรือค่าลงทุนทางการเกษตร สำหรับผู้ที่ประกอบอาชีพทางการเกษตร เช่น ซื้อปุ๋ย ซื้อยากำจัดศัตรูพืช และซื้อเมล็ดพันธุ์พืช เป็นต้น ส่วนครอบครัวหรือคนในชุมชนของภาคเหนือยังต้องมีรายจ่ายเพิ่มเติมในเรื่องของการซื้อน้ำดื่มแบบถัง เพื่อใช้ในการอุปโภคบริโภคอีกด้วย

“ต้องเสียเงินซื้อน้ำดื่มกินกัน เป็นน้ำดื่มแบบถัง 35 บาทต่อถัง ถังหนึ่งก็มี 24 ขวด”

รายจ่ายของครอบครัวและคนในชุมชนที่น่าสนใจอีกประการหนึ่ง ก็คือ รายจ่ายในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับค่าเช่าบ้านและค่าเช่าที่ดิน เช่น ค่าเช่าที่ดินเพื่อทำการเกษตรของคนในภาคกลาง ซึ่งจะต้องจ่ายเป็นรายปี จำนวน 500 บาทต่อปี หรือค่าผ่อนบ้านและค่าเช่าที่ดินของคนที่ย้ายอยู่ในกรุงเทพมหานคร ตารางวาระ 20-30 บาทต่อเดือน หรือค่าเช่าที่ดินวัดของภาคเหนือ โดยเสียค่าเช่าตารางวาระ 2-3 บาทต่อปี เป็นต้น

“จ่ายค่าเช่าที่ดินทำกิน 500 บาทต่อปี คิดจากจำนวนผลผลิต “ค่าหัวหาบ”

ครอบครัวและคนในชุมชนมีรายจ่ายที่เกี่ยวข้องกับเรื่องภาษีสังคมต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นการช่วยงานบวช งานแต่งงาน งานศพ งานขึ้นบ้านใหม่ และงานบุญต่างๆ เป็นต้น ซึ่งพบในชุมชนเกือบทุกภาค ยกเว้นกรุงเทพมหานคร โดยคนในชุมชนภาคใต้เรียกว่า “ค่าเลี้ยงน้ำชา” รวมไปถึงรายจ่ายในเรื่องค่าทำบุญทำทาน และทำนุบำรุงศาสนาของคนในชุมชนของภาคกลางอีกด้วย

นอกจากนี้แล้วยังพบว่า ครอบครัวและคนในชุมชนของทุกภาค ส่วนใหญ่ยังคงเสียค่าใช้จ่ายแบบฟุ่มเฟือย หรือค่าอบายมุขต่างๆ อีกเช่นกัน ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของการพนัน ค่าเลี้ยงโชค ซื้อมอเตอร์ไซด์ ค่าเล่นหวยเล่นไพ่ ค่าสุรา ค่าบุหรื และค่าเที่ยวเตร่ เป็นต้น

(3) เงินออม ครอบครัวและคนในชุมชนของทุกภาค มีรูปแบบการออมอย่างหลากหลาย เช่น การฝากธนาคาร ฝากเป็นเงินประกันชีวิต เล่นแชร์ ซื้อมอเตอร์ไซด์ หรือเก็บเงินสดไว้ที่บ้าน เป็นต้น

ครอบครัวและคนในชุมชนของภาคกลาง และภาคเหนือส่วนใหญ่ ใช้วิธีการออมเงินโดยการซื้อพันธบัตร ซื้อสลากออมสิน หรือซื้อสลาก ธกส. หรือครอบครัวและคนในชุมชนของภาคใต้ มีวิธีการออมเงินจากเงินสวัสดิการในชุมชนตั้งแต่เกิดแก่เจ็บตาย หรือเรียกว่า “หลักทรัพย์ของชีวิต” เช่น เงินฌาปนกิจสงเคราะห์ เงินสัจจะออมทรัพย์วันละบาท และเงินออมทรัพย์ ธกส. รวมไปถึงเงินที่ได้จากการเล่นแชร์อีกด้วย

ที่น่าสนใจก็คือ วิธีการออมเงินส่วนใหญ่ของคนในชุมชนของภาคกลาง ภาคเหนือ ภาคใต้ และภาคตะวันออกเฉียงเหนือ นั้น มีรูปแบบการออมด้วยวิธีการรวมกลุ่มของคนในชุมชนในรูปแบบหรือลักษณะที่แตกต่างกัน ได้แก่ กลุ่มฌาปนกิจสงเคราะห์ กองทุนหมู่บ้าน (กองทุนเงินล้าน) และกลุ่มสัจจะออมทรัพย์ เป็นต้น

“ที่นี่มีกองทุนวันละบาท กองทุนหมู่บ้าน 500 บาทต่อเดือน กองทุนเงินล้าน กองทุนผู้สูงอายุ พวกค่าฌาปนกิจสงเคราะห์ ศพละ 20 บาท”

“การออมเงิน มีรูปแบบการจ่าย กลุ่มสัจจะออมทรัพย์ 500 บาทต่อเดือน”

“โครงการออมวันละบาท โดยมีสวัสดิการให้ยามเจ็บป่วย คลอดบุตร และกลุ่มสัจจะ 20 บาทต่อเดือน”

2. ภาวะหนี้สินของครอบครัว

ครอบครัวและคนในชุมชนของทุกภาค มีภาวะหนี้สินของครอบครัว

ภาวะหนี้สินครอบครัวและคนในชุมชนของกรุงเทพมหานครพบว่า ส่วนใหญ่มาจากหนี้สินนอกระบบ คือ เงินกู้นอกระบบ ที่ไม่มีกฎระเบียบ หรือข้อบังคับที่ถูกต้องตามหลักกฎหมาย โดยอาจหยิบยืมมาจากญาติพี่น้อง ร้านค้า และนายทุนหรือแขก ซึ่งอาจจะมีการคิดอัตราดอกเบี้ย ร้อยละ 10-20 หรือมากกว่าร้อยละ 20 แต่กู้ได้ไม่เกิน 5,000 บาท เป็นต้น

ส่วนภาวะหนี้สินของครอบครัวและคนในชุมชนของภาคกลาง ภาคเหนือ ภาคใต้ และภาคตะวันออกเฉียงเหนือ นั้น สามารถจำแนกแหล่งที่มาของหนี้สินออกเป็น 2 แหล่ง ได้แก่

(1) **หนี้สินในระบบ** ประกอบด้วย กองทุนเงินล้าน กองทุนหมู่บ้าน บริษัทการเงิน (ไฟแนนซ์) และจำนองที่ดินกับธนาคารต่างๆ เช่น ธนาคารออมสิน ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร (ธกส.) เป็นต้น โดยกู้หนี้สินจากกองทุนต่างประเทศ และกองทุนหมู่บ้าน จำนวน 10,000-20,000 บาทของชุมชนภาคกลาง หรือหนี้สินของธนาคารออมสิน และกลุ่มสัจจะออมทรัพย์ของชุมชนภาคใต้ รวมไปถึงกู้หนี้สินจากกลุ่มเกษตรกรหมู่บ้านของชุมชนภาคเหนือ โดยกู้ได้ในวงเงิน 1,000-2,000 บาท

(2) **หนี้สินนอกระบบ** โดยหนี้สินส่วนนี้ส่วนใหญ่มาจาก “นายทุนเงินกู้หรือแขก” เช่น ชุมชนภาคกลาง มีนายทุนออกเงินกู้ มักติดาคือต้องเอาโฉนดที่ดินมาจำนอง หรือเอาทองมาจำนำ โดยคิดอัตราดอกเบี้ย ร้อยละ 2 ส่วนในชุมชนชุมชนภาคเหนือและภาคใต้ เป็นพวกแม่ค้าหรือผู้ที่ประกอบอาชีพรับจ้าง ที่จะต้องส่งดอกเบี้ย ร้อยละ 20 อาจจะเป็นรายวันหรือรายเดือนก็ได้ ตลอดจนชุมชนภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มีการหยิบยืมเงินมาจากญาติพี่น้อง เพื่อนฝูง ร้านค้า และจะมีเจ้าหนี้มาเรียกเก็บดอกเบี้ย (ร้อยละ 20) เป็นรายวันเช่นกัน

“ผู้ที่พื้นฐานจะให้กู้ในวงเงิน ประมาณ 10,000-20,000 บาท โดยมีดอกเบี้ยร้อยละ 10 และส่งเป็นรายวัน ซึ่งคนที่อยู่ที่นี่ส่วนใหญ่จะกู้เงินนอกระบบ เพราะกู้ได้ง่าย”

“เก็บดอกเบี้ยรายวัน ร้อยละ 20 พวกหมวกกันน็อค”

“นอกระบบ ร้อยละ 10 ร้อยละ 20 เก็บดอกเบี้ยรายวัน”

เหตุผลของการเกิดภาวะหนี้สินของครอบครัวพบว่า ครอบครัวและคนในชุมชนของภาคกลาง ภาคเหนือ ภาคใต้ และภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ส่วนใหญ่จะกู้หนี้ยืมสินมาเพื่อใช้ในการลงทุนประกอบอาชีพ ทำมาหากิน ลงทุนค้าขาย และลงทุนทำการเกษตร เหตุผลในอันดับรองลงมา ก็คือ ยืมมาใช้จ่ายเป็นค่าเล่าเรียนค่าเทอมลูก และจ่ายค่าเงินผ่อนต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นผ่อนบ้าน ผ่อนรถ และผ่อนเครื่องใช้ไฟฟ้าประเภทต่างๆ จำพวกโทรทัศน์ และตู้เย็น รวมไปถึงหนี้สินที่เกิดจากกรณีฉุกเฉิน และอุบัติเหตุ

นอกจากนี้แล้วยังพบว่า ครอบครัวและคนในชุมชนกรุงเทพมหานคร มีเหตุผลของการเกิดภาวะหนี้สินของครอบครัวที่แตกต่างไปจากคนในชุมชนภาคอื่นๆ กล่าวคือ ส่วนใหญ่จะกู้ยืมมาเป็นค่าเทอมค่าเล่าเรียนลูก และค่าเช่าบ้าน

3. การทำบัญชีรายรับรายจ่ายของครอบครัว

การทำบัญชีรายรับรายจ่ายครัวเรือนนั้นพบจำนวนน้อยมากเพียง 1-2 ครัวเรือนในกรุงเทพมหานครและภาคตะวันออกเฉียงเหนือ กล่าวคือ ครอบครัวและคนในชุมชนของกรุงเทพมหานคร มีจำนวนเพียง 1 ครัวเรือนที่ทำแบบจริงจัง โดยคิดและวิเคราะห์รายรับรายจ่ายเป็นรายวันหรือรายสัปดาห์ ส่วนครอบครัวและคนในชุมชนของภาคตะวันออกเฉียงเหนือพบจำนวนเพียง 1-2 ครัวเรือน โดยจะมีการจดรายได้รายจ่ายไว้แล้วนำมาคำนวณ เพื่อตัดรายจ่ายที่ไม่จำเป็นออกในเดือนถัดไป

“ทำแบบจริงจัง 1-2 คนเท่านั้น โดยจะจดว่ารายได้เท่าไร รายจ่ายเท่าไร แล้วนำมาหักลบ คิดคำนวณ พอเดือนต่อมาก็ตัดรายจ่ายที่ไม่จำเป็นออก เช่น ไปเที่ยวห้าง”

ผู้เข้าร่วมเวทีสนทนากลุ่ม ได้กล่าวว่า ครอบครัวและคนในชุมชนของทุกภาคไม่ได้ทำหรือเลิกทำบัญชีรายรับรายจ่ายในครัวเรือนมานานแล้ว นับจากที่รัฐบาลมีนโยบายดังกล่าว โดยให้เหตุผลที่ใกล้เคียงกัน คือ รายได้รายจ่ายไม่สมดุลกัน รายจ่ายมากกว่ารายรับ หรือมีรายได้ไม่แน่นอนเหมือนทำงานราชการ ไม่มีเวลาทำ เสียเวลา ยุ่งยาก ซ้ำเกียจ และลืมทำ

“เลิกทำแล้ว เพราะรายจ่ายมากกว่ารายรับเยอะ ทำแล้วแป้วใจ”

“ไม่ได้ทำ เพราะรายได้ไม่แน่นอน รายจ่ายมากกว่ารายรับ ทำแล้วเสียกำลังใจ ท้อแท้ ถ้าจะทำบัญชีรายรับรายจ่าย ต้องมีรายได้คงที่และแน่นอน ถึงจะทำได้”

“รายจ่ายมากกว่ารายรับ กลัวตกใจ ใจหายวาบ ท้อแท้”

“รับไม่ได้ ปวดหัว ไม่ทำอีกแล้ว”

4. การได้รับความช่วยเหลือทางเศรษฐกิจของครอบครัว

ครอบครัวและคนในชุมชนของทุกภาคส่วนใหญ่ได้รับความช่วยเหลือหรือสามารถขอความช่วยเหลือทางเศรษฐกิจ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง แหล่งความช่วยเหลือทางการเงิน ซึ่งมาจากแหล่งช่วยเหลือที่สำคัญ จำนวน 2 แหล่ง ได้แก่

(1) แหล่งความช่วยเหลือทางการเงินในระบบ หมายถึง แหล่งความช่วยเหลือทางการเงินที่มีกฎระเบียบ หรือข้อบังคับในการกู้ยืมเงินที่ถูกต้องตามหลักกฎหมาย และหลักศีลธรรมที่ดีในชุมชน อาจประกอบด้วย กองทุนเงินล้าน กองทุนหมู่บ้าน กองทุนต่างประเทศ กลุ่มสัจจะออมทรัพย์ กลุ่มเกษตรหมู่บ้าน บริษัททางการเงิน (ไฟแนนซ์) และธนาคารต่างๆ เช่น ธนาคารออมสิน ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร (ธกส.) เป็นต้น

(2) แหล่งความช่วยเหลือทางการเงินนอกระบบ หมายถึง แหล่งความช่วยเหลือทางการเงินที่ไม่มีกฎระเบียบ หรือข้อบังคับในการกู้ยืมเงินที่ถูกต้องตามหลักกฎหมาย โดยส่วนใหญ่มาจากแหล่งต่างๆ ประกอบด้วย นายทุนเงินกู้ แยก ญาติพี่น้อง เพื่อนฝูง และร้านค้า เป็นต้น โดยมีการคิดอัตราดอกเบี้ย ตั้งแต่ร้อยละ 2 ถึงร้อยละ 20 อาจจ่ายเป็นรายวัน หรือรายเดือน หรือตามที่ตกลงกันไว้ระหว่างเจ้าหนี้และลูกหนี้ก็ได้

5. สภาพที่อยู่อาศัยของครอบครัว

ผู้เข้าร่วมเวทีสนทนากลุ่ม กล่าวว่า ครอบครัวและคนในชุมชนกรุงเทพมหานคร และภาคเหนือ ประสบปัญหาครอบครัวไม่มีกรรมสิทธิ์ที่อยู่อาศัยและกรรมสิทธิ์ที่ดิน รวมทั้งยังต้องมีการเช่าใช้จ่ายในเรื่องค่าเช่าบ้านหรือค่าเช่าที่ดินด้วย เช่น ครอบครัวและคนในชุมชนของกรุงเทพมหานครส่วนใหญ่ ยังคงต้องเสียค่าผ่อนบ้าน รวมทั้งบางครอบครัวแม้จะมีที่อยู่อาศัยแล้ว แต่ก็ยังไม่มีกรรมสิทธิ์ในที่ดินที่ปลูกสร้างบ้านดังกล่าว ซึ่งจะต้องเสียค่าเช่าที่ดิน ตารางวาละ 20-30 บาทต่อเดือน หรือครอบครัวและคนในชุมชนของภาคเหนือ แม้จะมีบ้านเป็นของตนเอง แต่ก็ยังต้องเสียค่าเช่าที่ดินวัด ตารางวาละ 2-3 บาทต่อปีเช่นกัน

4.1.5 สถานการณ์ที่มีผลต่อการพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจของครอบครัว

สถานการณ์ที่มีผลต่อการพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจของครอบครัวในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้แบ่งออกเป็น 2 สถานการณ์ ได้แก่ 1) สถานการณ์ที่มีผลเชิงบวก หมายถึง สถานการณ์ที่ถือว่าเป็นโอกาสหรือแรงเสริม ที่ส่งผลทำให้ครอบครัวสามารถพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจได้มากขึ้น และ 2) สถานการณ์ที่มีผลเชิงลบ หมายถึง สถานการณ์ที่ถือว่าเป็นปัญหาอุปสรรคและข้อจำกัด ที่ส่งผลทำให้ครอบครัวสามารถพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจได้น้อยลง หรืออาจจะส่งผลทำให้ไม่สามารถพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจได้ ซึ่งสามารถนำเสนอได้ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1. สถานการณ์ที่มีผลเชิงบวกต่อการพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจของครอบครัว แบ่งออกเป็น 4 ด้าน ประกอบด้วย

(1) **ต้นทุนในชุมชน** พบในชุมชนภาคกลาง ภาคเหนือ และภาคใต้ โดยได้อธิบายคำว่า ต้นทุนในชุมชน หรือที่เรียกว่า “มีภูมิคุ้มกันที่ดีในชุมชน” หมายถึง การที่คนในชุมชนใช้ชีวิตอยู่อย่างสงบสุขบนพื้นฐานของความพอเพียง ตัวอย่างเช่น การปลูกพืชผักสวนครัวรับประทานเองในชุมชนภาคกลาง หรือการที่คนในชุมชนส่วนใหญ่อาศัยอยู่ร่วมกันฉันท์เครือญาติสามารถไปมาหาสู่กัน ให้การดูแลช่วยเหลือกัน พึ่งพาอาศัยกันและกันได้ในชุมชนภาคเหนือ ตลอดจนการที่คนในชุมชนดำเนินชีวิตอยู่อย่างเรียบง่าย มีวัฒนธรรมที่แสดงถึงความเป็นญาติพี่น้อง และมีทรัพยากรธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์ในชุมชนภาคใต้ เช่น มีพืชผักขึ้นอยู่ริมรั้ว มีที่ดินที่อุดมสมบูรณ์ และมีฝนตกถูกต้องตามฤดูกาล เป็นต้น

(2) **การรวมกลุ่มดำเนินกิจกรรมต่างๆ ร่วมกันในชุมชน** พบในภาคกลาง ภาคเหนือ ภาคใต้ และภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยได้กล่าวถึงการรวมกลุ่มของคนในชุมชนในการประสานความร่วมมือ และได้เข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆ ของชุมชน ไม่ว่าจะเป็นการร่วมประชุม วางแผน ตัดสินใจ และทำกิจกรรมร่วมกัน ในลักษณะหรือรูปแบบกลุ่มกิจกรรมต่างๆ ซึ่งอาจจำแนกเป็น 5 ลักษณะ ประกอบด้วย

- กิจกรรมด้านการส่งเสริมอาชีพ โดยการจัดตั้งเป็นกลุ่มส่งเสริมอาชีพ กลุ่มวิสาหกิจชุมชน (SML) หรือกลุ่มแม่บ้าน เพื่อผลิตสินค้าในรูปแบบหรือลักษณะต่างๆ เช่น อาหาร น้ำข้าวกลั่นงอก ขนม น้ำยาซักผ้า น้ำยาล้างจาน ปุ๋ยชีวภาพ สินค้าทางการเกษตร เสื้อผ้า และงานจักสาน เป็นต้น ซึ่งพบในภาคกลาง ภาคใต้ และภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

- กิจกรรมด้านอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม โดยจัดตั้งกลุ่มรักษาสีสิ่งแวดล้อม หรือกลุ่มธนาคารขยะ เป็นต้น รวมไปถึงการจัดกิจกรรมทางด้านสิ่งแวดล้อมในลักษณะต่างๆ เช่น การจัดฝึกอบรมแกนนำ เพื่อทำแผนชุมชนเกี่ยวกับเรื่อง การกำจัดขยะ การกำจัดมลพิษ มลพิษทางอากาศ การบำบัดน้ำเสีย และการทำปุ๋ยหมักชีวภาพ เป็นต้น ซึ่งพบในภาคกลาง และภาคใต้

- กิจกรรมด้านประเพณีวัฒนธรรม กล่าวคือ การรวมกลุ่มดำเนินกิจกรรมในลักษณะต่างๆ ในชุมชน เช่น ร่วมงานบุญ และงานประเพณี วัฒนธรรมในโอกาสต่างๆ ซึ่งพบในชุมชนภาคเหนือ และภาคใต้

- กิจกรรมด้านการออกกำลังกาย ซึ่งพบในภาคกลาง

- กิจกรรมด้านอื่นๆ กล่าวคือ เป็นการดำเนินกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการจัดตั้งหรือรวมกลุ่มคนบางกลุ่มที่เป็นหลักโดยเฉพาะ เช่น กลุ่มผู้สูงอายุ กลุ่ม อสม. และกลุ่มฌาปนกิจสงเคราะห์ เป็นต้น ซึ่งพบในภาคเหนือ ภาคใต้ และภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

(3) การมีส่วนร่วม ความร่วมมือและความเข้มแข็งของชุมชน พบในกรุงเทพมหานคร ภาคเหนือ และภาคใต้ ซึ่งได้อธิบายว่า ความสามารถในการพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจของครอบครัว เป็นผลสืบมาจากการเข้ามามีส่วนร่วม ความร่วมมือ และความเข้มแข็งของชุมชน ประกอบด้วย อบต. ผู้นำชุมชน ผู้ใหญ่บ้าน พระ อสม. และคนในชุมชน เป็นต้น

(4) ความร่วมมือระหว่างภาคีเครือข่ายการทำงานต่างๆ พบในทุกภาค โดยการพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจของครอบครัวนั้น ไม่ใช่เป็นหน้าที่เฉพาะสมาชิกในครอบครัวเท่านั้น แต่จะต้องอาศัยความร่วมมือระหว่างภาคีเครือข่ายการทำงานต่างๆ เช่นกัน ไม่ว่าจะเป็น อบท. อบจ. กระทรวง โรงพยาบาล สสจ. ทหาร องค์การทางศาสนา ผู้นำชุมชน และ อสม. เป็นต้น

2. สถานการณ์ที่มีผลเชิงลบต่อการพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจของครอบครัว แบ่งออกเป็น 6 ด้าน ประกอบด้วย

(1) ปัญหาด้านเศรษฐกิจ พบในกรุงเทพมหานคร ภาคกลาง ภาคเหนือ และภาคใต้ ยกเว้นภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยอาจจำแนกประเด็นปัญหา ออกเป็น 3 เรื่องสำคัญได้แก่

- ปัญหาความผันผวนทางเศรษฐกิจ พบในภาคกลาง ภาคเหนือ และภาคใต้ กล่าวคือ เมื่อเกิดความผันผวนทางด้านเศรษฐกิจ ย่อมส่งผลทำให้ข้าวของราคาแพง น้ำมันขึ้นราคา และราคาผลผลิตตกต่ำ ซึ่งส่งผลทำให้รายได้น้อยลง แต่รายจ่ายเพิ่มมากขึ้น ตัวอย่างเช่น ราคายางพาราตกต่ำในภาคใต้ หรือราคาข้าวตกต่ำในภาคกลาง เป็นต้น
- ปัญหาเรื่องการเจริญเติบโตของธุรกิจบรรษัทข้ามชาติ ห้างสรรพสินค้า และร้านสะดวกซื้อ ซึ่งส่วนใหญ่พบในภาคใต้
- ปัญหาด้านทุนทางการผลิตสูงหรือค่าลงทุนทางการเกษตรสูง เช่น ค่าปุ๋ย ค่ายากำจัดศัตรูพืช ค่ายาฆ่าแมลง ค่าเมล็ดพันธุ์พืช และค่าน้ำมัน เป็นต้น ซึ่งพบในกรุงเทพมหานคร และภาคกลาง

(2) ปัญหาด้านสังคม พบในกรุงเทพมหานคร ภาคกลาง ภาคเหนือ ภาคใต้ และภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยอาจจำแนกประเด็นปัญหา ออกเป็น 3 เรื่องสำคัญ ได้แก่

- ปัญหาการรวมกลุ่มทำกิจกรรมของคนในชุมชน ซึ่งพบในกรุงเทพมหานคร ภาคกลาง ภาคเหนือ และภาคตะวันออกเฉียงเหนือ กล่าวคือ คนในชุมชนบางกลุ่มเข้ามามีส่วนร่วมในการทำกิจกรรมของชุมชนน้อย หรือบางกลุ่มไม่สามารถรวมกลุ่มทำกิจกรรมต่างๆ ได้ เนื่องจากส่วนใหญ่มีเวลาว่างไม่ตรงกัน ติดภารกิจหรือประกอบอาชีพส่วนตัว ตลอดจนบ้านเรือนอยู่กระจัดกระจาย เป็นต้น นอกจากนี้แล้วยังพบว่า ธรรมชาติของคนในชุมชนภาคใต้ จะรวมกลุ่มทำกิจกรรมกันได้เพียงระยะเวลาสั้นๆ เท่านั้น
- ปัญหาเกี่ยวกับเด็กและเยาวชน ซึ่งพบในกรุงเทพมหานคร ภาคกลาง และภาคใต้ ส่วนใหญ่เกี่ยวกับปัญหาเด็กวัยรุ่นมัธยมและเด็กนักเรียนติดเกมแล้วไม่ไปโรงเรียน ซึ่งส่งผลต่อการค่าใช้จ่ายของครอบครัว ที่ต้องเสียไปกับค่าใช้จ่ายที่ไม่จำเป็นเหล่านั้น รวมไปถึงปัญหาเด็กในภาคกลางติดโทรศัพท์มือถือและโทรทัศน์อีกด้วย

- ปัญหาเกี่ยวกับอบายมุขต่างๆ พบในกรุงเทพมหานคร ภาคกลาง และภาคใต้ เช่น การพนันบอล หวยใต้ดิน หวยจับยี่กี ยาเสพติด ยาบ้า รวมไปถึงปัญหาเกี่ยวกับมวยตู้ บ่อนวัว และบ่อนไก่ในภาคใต้อีกด้วย

(3) **ปัญหาด้านประชากร** พบในกรุงเทพมหานคร ภาคกลาง และภาคเหนือ คือ เกิดปัญหาการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางด้านประชากร โดยมีการอพยพแรงงานของคนนอกพื้นที่และแรงงานต่างด้าว ซึ่งส่งผลกระทบให้เกิดปัญหาสังคมต่างๆ เช่น การลักเล็กขโมยน้อย ฉกชิงวิ่งราว และปัญหาอาชญากรรม เป็นต้น ซึ่งอาจจำแนกออกเป็น 2 เรื่อง ได้แก่

- ปัญหาคนนอกพื้นที่อพยพแรงงานเข้ามาอยู่ในชุมชนมากขึ้น กล่าวคือ คนนอกพื้นที่ส่วนใหญ่ ประมาณ 2 ใน 3 ได้อพยพแรงงานเข้ามาอาศัยอยู่ในกรุงเทพมหานครมากขึ้น หรือคนนอกพื้นที่ ประมาณ 20% ได้อพยพแรงงานเข้ามาอาศัยอยู่ในภาคกลางมากขึ้น
- ปัญหาการย้ายถิ่นหรืออพยพแรงงานของคนต่างด้าวเข้ามาอยู่ในภาคเหนือเป็นจำนวนมาก ประมาณ 20%-70%

(4) **ปัญหาด้านการเมืองและนโยบายภาครัฐ** พบในภาคกลาง และภาคใต้ โดยอาจจำแนกประเด็นปัญหา ออกเป็น 3 เรื่อง ได้แก่

- ปัญหาผลกระทบจากนโยบายภาครัฐ กล่าวคือ นโยบายการพัฒนา ระบบโครงสร้างพื้นฐาน ตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 10 (พ.ศ. 2550-2554) เช่น นโยบายการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน หรือถนน เศรษฐกิจ อาจส่งผลกระทบต่อการประกอบอาชีพ การทำมาหากิน และวิถีการ ดำเนินชีวิตของคนในชุมชน เป็นต้น ซึ่งพบในภาคใต้
- ปัญหาข้าราชการไม่เข้าถึงประชาชน พบในภาคกลาง และภาคใต้ ซึ่งส่งผลกระทบทำให้ไม่สามารถให้การดูแลช่วยเหลือ และแก้ไขปัญหาต่างๆ ให้กับประชาชนได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งข้าราชการครู และตำรวจ
- รัฐบาลขาดเสถียรภาพ พบในภาคใต้ กล่าวคือ ภาครัฐไม่เข้าถึง และไม่จริงจังกับการกำหนดนโยบายสำหรับการดูแล ช่วยเหลือ และแก้ไข ปัญหาต่างๆ ให้กับชุมชน

(5) **ปัญหาด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม** พบในภาคกลาง ภาคเหนือ และภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยอาจจำแนกออกเป็น 4 เรื่องย่อย ได้แก่

- ปัญหาขาดแคลนพื้นที่ของคนในชุมชน พบในภาคเหนือ ได้แก่ สถานที่ในชุมชนค่อนข้างคับแคบ ไม่มีที่ดินทำกิน และไม่มีสถานที่ทำกิจกรรมในชุมชน
- ปัญหาพิบัติภัยทางธรรมชาติ พบในภาคกลาง โดยปัญหาพิบัติภัยทางธรรมชาติที่สำคัญ เช่น ปัญหาน้ำท่วมซ้ำซาก และปัญหาภาวะโลกร้อน ซึ่งส่งผลทำให้ผลผลิตทางการเกษตรเสียหาย
- ปัญหาแมลงศัตรูพืช พบในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เช่น ปัญหาหอยเชอรี่ทำลายต้นข้าวในนา ซึ่งส่วนใหญ่ขยายพันธุ์ได้ง่าย เจริญเติบโตได้ไว และไม่สามารถหาทางกำจัดให้หมดได้
- ปัญหาขยะมูลฝอย น้ำเน่าเสีย มลพิษทางอากาศ หรือกลิ่นเหม็นจากพื้นที่ใกล้เคียง พบในภาคเหนือ

“ปัญหาเรื่องการจัดการขยะมูลฝอย ในชุมชนไม่มีถังขยะแม้แต่ใบเดียว การเก็บขยะมูลฝอย คนในชุมชนต้องซื้อถุงดำมาใส่ขยะในบ้านเอง โดยจะต้องซื้อถุงที่มีตราของเทศบาลเท่านั้น เทศบาลจึงจะเก็บขยะให้ เทศบาลจะขายให้ในราคาใบละ 7 บาท หากไม่ใช่ถุงลักษณะนี้ เทศบาลก็จะไม่เก็บขยะให้”

(6) **ปัญหาด้านสุขภาพ** พบในกรุงเทพมหานครและภาคตะวันออกเฉียงเหนือ อาจกล่าวได้ว่า ปัญหาทางด้านสุขภาพร่างกาย ตัวอย่างเช่น ปวดขาปวดเข่า ปวดกระดูก ปวดเส้น โรคเบาหวาน และโรคความดันโลหิตสูง เป็นปัญหาที่ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของสมาชิกในครอบครัว กล่าวคือ หากผู้ที่เป็นหัวหน้าครอบครัว สามีภรรยา หรือสมาชิกในครอบครัวคนใดคนหนึ่งไม่สามารถประกอบอาชีพหรือทำมาหากินเลี้ยงสมาชิกในครอบครัวได้ ก็มีส่วนสำคัญทำให้ครอบครัวพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจได้น้อยลง หรือในท้ายที่สุด ก็อาจไม่สามารถพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจได้เช่นกัน

กล่องสรุปที่ 4.3 สถานการณ์ที่มีผลต่อการพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจ
ของครอบครัว

สถานการณ์ที่มีผลเชิงบวกต่อการพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจของครอบครัว ประกอบด้วย 4 ด้าน ได้แก่ 1. ต้นทุนในชุมชน 2. การรวมกลุ่มดำเนินกิจกรรมต่างๆ ร่วมกันในชุมชน ได้แก่ ด้านการส่งเสริมอาชีพ ด้านอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ด้านประเพณีวัฒนธรรม ด้านการออกกำลังกาย และด้านอื่นๆ 3. การมีส่วนร่วม ความร่วมมือ และความเข้มแข็งของชุมชน 4. ความร่วมมือระหว่างภาคีเครือข่ายการทำงานต่างๆ
สถานการณ์ที่มีผลเชิงลบต่อการพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจของครอบครัว ประกอบด้วย 6 ปัญหา ได้แก่ 1. ปัญหาด้านเศรษฐกิจ ได้แก่ ความผันผวนทางเศรษฐกิจ การเจริญเติบโตของธุรกิจ บรรษัทข้ามชาติ ห้างสรรพสินค้า ร้านสะดวกซื้อ และต้นทุนทางการผลิตสูงหรือค่าลงทุนทางการเกษตรสูง 2. ปัญหาด้านสังคม ได้แก่ การรวมกลุ่มทำกิจกรรมของคนในชุมชน เด็กและเยาวชน มั่วสุม เด็กนักเรียนติดเกม และอบายมุขต่างๆ เช่น พนันบอล หวยใต้ดิน ยาเสพติด 3. ปัญหาด้านประชากร ได้แก่ คนนอกพื้นที่อพยพแรงงานเข้ามาอยู่ในชุมชนมากขึ้น และการย้ายถิ่นหรืออพยพแรงงานของคนต่างด้าว 4. ปัญหาด้านการเมืองและนโยบายภาครัฐ ได้แก่ ผลกระทบจากนโยบายภาครัฐ ข้าราชการไม่เข้าถึงประชาชน และรัฐบาลขาดเสถียรภาพ และไม่จริงจังกับการแก้ไข ปัญหาต่างๆ ให้กับชุมชน 5. ปัญหาด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ได้แก่ ขาดแคลนพื้นที่ของคนในชุมชน พิบัติภัยทางธรรมชาติ แมลงศัตรูพืช และขยะมูลฝอย น้ำเน่าเสีย มลพิษทางอากาศ 6. ปัญหาด้านสุขภาพ เช่น ปวดขาปวดเข่า ปวดกระดูก ปวดเส้น โรคเบาหวาน และโรคความดันโลหิตสูง

4.1.6 ข้อเสนอแนะแนวทางสำหรับการพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจของครอบครัว

ข้อเสนอแนะแนวทางสำหรับการพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจของครอบครัว อาจแบ่งออกเป็น 6 ด้าน ประกอบด้วย

1. ข้อเสนอแนะด้านเศรษฐกิจ เสนอโดยทุกภาค แบ่งออกเป็น 5 เรื่อง ได้แก่

(1) สร้างวินัยการใช้จ่ายให้กับตนเองและครอบครัว คือ ควรมีการบริหารจัดการด้านการเงินที่ดี มีการวางแผนการใช้จ่ายเงินให้คุ้มค่าที่สุด หรือมีการจัดทำบัญชีรายรับรายจ่ายในครัวเรือน เช่น การแบ่งสัดส่วนค่าใช้จ่ายภายในบ้านไว้อย่างชัดเจน เสนอโดยภาคกลาง ภาคเหนือ ภาคใต้ และภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

“แบ่งค่าใช้จ่ายเป็น 3 ส่วน ส่วนที่ 1 เป็นเงินอนาคต เก็บไว้ไม่แตะต้อง ส่วนที่ 2 เป็นเงินปัจจุบัน ใช้เป็นค่าผ่อนรถ ค่าเช่าบ้าน และค่าเล่าเรียนลูก ก็ใช้จ่ายเท่าที่จำเป็น และส่วนที่ 3 เป็นเงินสะสม คือ เงินที่ได้จากการทำอาชีพเสริม ขายพืชผัก ตะไคร้ ของริมรั้ว ก็เก็บเงินไว้เป็นการออมทรัพย์”

“แบ่งสัดส่วนการใช้จ่ายให้ชัดเจน ออกเป็น 3 ส่วน คือ ส่วนที่ 1 เป็นค่าใช้จ่ายในชีวิตประจำวัน ส่วนที่ 2 เก็บออมไว้ในอนาคต และส่วนที่ 3 เก็บออมไว้ยามเจ็บป่วย”

“แบ่งสัดส่วนการใช้จ่าย ออกเป็น 3 ส่วน คือ ใช้จ่ายในชีวิตประจำวัน ให้ค่าเล่าเรียนลูก และจ่ายกรรมธรรม์ประกันชีวิต”

“ฝากกรรยาไว้ครึ่งหนึ่ง เก็บไว้ใช้จ่ายเองครึ่งหนึ่ง ตัวเองจะได้ไม่ใช้หมด”

(2) ควรให้การส่งเสริมและสนับสนุนเรื่องการสร้างอาชีพเสริม โดยส่งเสริมรายได้ให้กับสมาชิกในครอบครัว แม่บ้าน สตรี เด็กเยาวชน คนในชุมชน และคนว่างงาน โดยให้ภาครัฐสนับสนุนความรู้ทางด้านวิชาการ ฝึกอบรมให้ความรู้ เงินทุน เครื่องมือวัสดุอุปกรณ์ การพัฒนาผลิตภัณฑ์สินค้าให้ได้มาตรฐาน และหาช่องทางการจัดจำหน่ายสินค้าหรือหาตลาดรองรับ เสนอโดยภาคกลาง ภาคเหนือ และภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เช่น การจัดตั้งเป็นผลิตภัณฑ์วิสาหกิจชุมชน หรือสินค้าหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ (OTOP) การรวมกลุ่มแม่บ้านหรือกลุ่มอาชีพ จำพวกอาหาร ขนม งานฝีมือ งานจักสาน เย็บผ้า กระเป๋า ของชำร่วย ดอกไม้ประดิษฐ์ และดอกไม้จันทร์ เป็นต้น

นอกจากนี้แล้ว ผู้เข้าร่วมเวทีมีบทบาทกลุ่มในภาคเหนือได้เสนอแนะว่า คนในชุมชนจะต้องเสียสละเวลาว่างในช่วงหัวค่ำหรือกลางคืนมาช่วยกันทำ และจะต้องคำนึงถึงประโยชน์ของส่วนรวม ความร่วมมือ และความเข้มแข็งของชุมชนเป็นหลัก มากกว่าผลกำไรที่จะเกิดขึ้นในอนาคต นอกจากนี้แล้ว ในชุมชนภาคกลางยังเสนอให้รวมกลุ่มจัดทำปุ๋ยอินทรีย์ เพื่อช่วยลดต้นทุนการผลิตทางการเกษตรได้อีกทางหนึ่งอีกด้วย

(3) ควรให้การสนับสนุนในเรื่องการรวมกลุ่มของคนในชุมชน โดยภาครัฐและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (อปท.) ควรทำหน้าที่ให้การส่งเสริม สนับสนุนหรือกระตุ้นให้เกิดการรวมกลุ่มหรือการจัดตั้งกลุ่มต่างๆ ในการทำประโยชน์ให้แก่ชุมชน เช่น กองทุนกลุ่มออมทรัพย์ กองทุนกลุ่มประกอบอาชีพ และกองทุนค่าเล่าเรียนเด็กในกรุงเทพมหานคร หรือการจัดตั้งสวัสดิการกลุ่มออมทรัพย์ เช่น กลุ่มสัจจะออมทรัพย์วันละบาทในภาคใต้ ตลอดจนการสนับสนุนเงินชดเชย กรณีผลผลิตทางการเกษตรเสียหายในภาคกลางหรือสนับสนุนเงินสมทบ เพื่อฟื้นฟูเศรษฐกิจในภาคเหนือ เป็นต้น

(4) การพัฒนากลไกบริหารจัดการทางด้านเศรษฐกิจ โดยภาครัฐควรมีการกำหนดนโยบายทางด้านเศรษฐกิจและแผนการตลาดให้ชัดเจน เช่น การหาช่องทางการจำหน่ายหรือหาตลาดรองรับผลผลิต มีการกำกับดูแลมาตรฐานราคาผลผลิต เพิ่มราคาผลผลิต และรักษามาตรฐานหรือประกันราคาผลผลิตทางการเกษตร ให้ได้มาตรฐานครอบคลุมและทั่วถึงทั้งประเทศ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การประกันราคาข้าวและประกันราคามันสำปะหลัง เสนอโดยภาคกลาง ภาคเหนือ และภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

(5) การส่งเสริมและพัฒนาอาชีพทางการเกษตรให้เข้มแข็ง เนื่องจากเป็นฐานหลักการประกอบอาชีพ หรือทำมาหากินของคนส่วนใหญ่ของประเทศ เสนอโดยภาคกลาง

(6) พยายามช่วยตัวเองให้มากที่สุด ขยันทำงาน และขยันศึกษาหาความรู้เพิ่มเติม เพื่อนำมาใช้ในการประกอบอาชีพ เสนอโดยภาคกลาง

2. ข้อเสนอแนะด้านสังคม เสนอโดยกรุงเทพมหานคร ภาคกลาง และภาคใต้ โดยอาจจำแนกข้อเสนอแนะ ออกเป็น 4 เรื่อง ได้แก่

(1) การมีผู้นำชุมชนที่ดี เข้มแข็ง สร้างความเชื่อมั่นและเป็นที่ยอมรับให้กับคนในชุมชน รวมทั้งมีความรู้ความสามารถในการให้คำแนะนำในเรื่องต่างๆ ให้แก่คนในชุมชนได้ เช่น ประธานชุมชน ผู้ใหญ่บ้าน และ อสม. เป็นต้น ซึ่งเสนอแนะโดยกรุงเทพมหานคร และภาคกลาง

(2) จัดกิจกรรมต่างๆ ให้คนในชุมชน หรือสมาชิกในครอบครัวได้เข้ามามีส่วนร่วม เช่น การรวมกลุ่มหรือจัดตั้งกลุ่มอาชีพเสริม กลุ่มอาหาร ผลิตภัณฑ์มะม่วงหิมพานต์ ไข่อ้วก น้ำพริก กลุ่มสิ่งประดิษฐ์ งานฝีมือ ผลิตภัณฑ์ไม้จันทน์ เย็บเสื้อผ้า พวงมาลัย เผาถ่าน และนวดแผนโบราณ เป็นต้น เสนอโดยกรุงเทพมหานคร ภาคกลาง และภาคใต้ รวมไปถึงการจัดกิจกรรมสำหรับเด็ก และกิจกรรมสายใยรักความอบอุ่นพ่อแม่ลูก (ครอบครัวสัมพันธ์) ในกรุงเทพมหานคร

(3) สนับสนุนการจัดตั้งกลุ่มในชุมชน โดย อบต. สนับสนุนอุดหนุนการจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มวิสาหกิจชุมชน โดยเน้นให้มีระบบบริหารจัดการที่ดีในเรื่อง 4M เสนอโดยภาคใต้

(4) ลดรายจ่ายต่างๆ ประเภทสุรา การพนัน และสิ่งที่ไม่จำเป็น เสนอแนะโดยภาคกลาง

3. ข้อเสนอแนะด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เสนอแนะโดยกรุงเทพมหานคร กล่าวคือ ควรสนับสนุนให้มีพื้นที่สาธารณะสำหรับคนในชุมชนได้ใช้ประโยชน์ร่วมกัน เช่น แปลงปลูกพืชผักสวนครัว โดยให้คนในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการปลูก ดูแล และเก็บไปกินไปใช้ เป็นต้น

4. ข้อเสนอแนะด้านการศึกษาและเรียนรู้ เสนอโดยกรุงเทพมหานคร ภาคกลาง ภาคเหนือ และภาคใต้ โดยอาจจำแนกข้อเสนอแนะ ออกเป็น 6 เรื่อง ได้แก่

(1) การรณรงค์ สื่อสารประชาสัมพันธ์ในด้านข้อมูลข่าวสาร ควรมีการรณรงค์ประชาสัมพันธ์ให้สื่อมวลชนแขนงต่างๆ นำเสนอข้อมูลข่าวสารที่เป็นกลาง สร้างสรรค์ และไม่ส่งผลกระทบต่อครอบครัว ซึ่งเสนอโดยภาคกลาง

(2) การสื่อสารสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับการพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจของครอบครัว โดยต้องมีการสื่อสาร เพื่อสร้างความเข้าใจในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจของครอบครัว ซึ่งอาจแบ่งออกเป็น 2 ระดับ คือ ระดับบุคคล ต้องให้คนรู้จักเรียนรู้ และรู้จักตัวเองมากที่สุด ส่วนระดับชุมชน ต้องให้คนในชุมชนเรียนรู้ร่วมกัน และต้องรู้เท่าทันกับนโยบายของภาครัฐ ที่อาจจะส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของคนในชุมชน เสนอโดยภาคใต้

(3) การส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพการศึกษาของประเทศ เพื่อเป็นการช่วยสร้างเด็กและเยาวชนให้มีคุณภาพ โดยเริ่มต้นจากการอบรมสั่งสอนผู้ปกครองหรือพ่อแม่ การพัฒนาคุณภาพครูผู้สอน เน้นการเรียนรู้ในห้องเรียนมากกว่าเรียนพิเศษ ควบคู่ไปกับการศึกษานอกห้องเรียน หรือการเรียนรู้ตลอดชีวิต ตลอดจนการพัฒนาหลักสูตรการเรียนการสอนในสถานศึกษา ที่เน้นความรู้ทางวิชาการควบคู่กับคุณธรรมจริยธรรมด้วย เสนอโดยภาคกลาง

(4) *ควรส่งเสริม สนับสนุน และฟื้นฟูในเรื่องภูมิปัญญา ศิลปวัฒนธรรมที่มีอยู่ในชุมชน* เพื่อช่วยให้คนในชุมชนสามารถพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจได้ เช่น การถ่ายทอดภูมิปัญญาผู้สูงอายุสู่เด็กเยาวชน เสนอโดยภาคเหนือ

(5) *การปลูกฝังสมาชิกในครอบครัวและคนในชุมชน* โดยให้เห็นความสำคัญของการทำงาน ความซื่อสัตย์ ขยัน ประหยัด ลดในสิ่งที่ไม่จำเป็น และรู้จักยอมรับกับความจริงที่อาจจะเกิดขึ้นได้ในชีวิต ตลอดจนการปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมและค่านิยมที่ดีให้แก่บุตรหลาน ตั้งแต่อายุในวัยเด็ก เช่น เรื่องการประหยัดอดออม ซึ่งเสนอโดยภาคกลาง และภาคใต้

(6) *การพัฒนาทักษะ องค์ความรู้ และศักยภาพให้กับกลุ่มแกนนำ เด็กเยาวชน และคนในชุมชน* โดยให้การสนับสนุนในเรื่องของการฝึกอบรมทางวิชาการ ให้ความรู้ เพื่อที่จะสามารถนำไปประกอบอาชีพหรือทำมาหากินได้ เสนอโดยกรุงเทพมหานคร ภาคกลาง ภาคเหนือ และภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เช่น การสอนทำปุ๋ยชีวภาพ เพื่อช่วยลดต้นทุนการผลิตทางการเกษตร หรือการฝึกอาชีพภาคเกษตรกรรมน้อยสำหรับช่วยเหลือด้านการท่องเที่ยวตลาดน้ำในกรุงเทพมหานคร เป็นต้น

5. **ข้อเสนอแนะด้านการเมืองและนโยบายภาครัฐ** เสนอโดย กรุงเทพมหานคร ภาคเหนือ และภาคใต้ โดยอาจจำแนกข้อเสนอแนะ ออกเป็น 3 เรื่อง ได้แก่

(1) *ควรมีการรณรงค์ให้นักการเมืองหรือผู้นำประเทศ ทำงานด้วยความซื่อสัตย์ สุจริต และมีความตั้งใจในการพัฒนาประเทศ* เสนอโดยภาคกลาง

(2) *การเข้าถึงประชาชนและชุมชน* กล่าวคือ ภาครัฐ ควรเข้าถึงชุมชนและคนในชุมชนให้มากขึ้น โดยใช้หลักการพัฒนาที่ว่า **“เข้าใจ เข้าถึง และพัฒนา”** รวมไปถึงควรมีทีมงานเข้ามาทำหน้าที่ติดตามประเมินผล ปัญหาอุปสรรค ข้อจำกัด และความสำเร็จของโครงการต่างๆ ในชุมชน เช่น กรณีของการมอบเงินสนับสนุนต่างๆ เป็นต้น เสนอโดย กรุงเทพมหานคร ภาคเหนือ และภาคใต้

(3) *การประสานความร่วมมือระหว่างภาคีเครือข่ายการทำงาน* โดยภาครัฐ ควรทำหน้าที่เป็นแกนกลางในการส่งเสริม สนับสนุน และประสานความร่วมมือในการทำงานระหว่างชุมชน กับภาคีเครือข่ายองค์กรหรือหน่วยงานต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง เช่น ครู ตำรวจ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (อปท.) และอำเภอ เป็นต้น เพื่อให้การดูแลช่วยเหลือ ในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาคุณภาพชีวิตของคน การศึกษา การประกอบอาชีพที่สุจริต ความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินให้กับคนในชุมชน เสนอโดยภาคใต้

6. **ข้อเสนอแนะด้านสุขภาพ** เสนอโดยภาคใต้ โดยเน้นการส่งเสริมสุขภาพ และดูแลตนเอง เช่น การออกกำลังกาย เพื่อให้คนในชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้สูงอายุ มีสุขภาพร่างกายแข็งแรง สามารถประกอบอาชีพ และไม่ต้องเสียค่ารักษาพยาบาล

กล่องสรุปที่ 4.4 ข้อเสนอแนะแนวทางสำหรับการพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจของครอบครัว

ข้อเสนอแนะแนวทางสำหรับการพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจของครอบครัว

1. **ข้อเสนอแนะด้านเศรษฐกิจ** ได้แก่ สร้างวินัยการใช้จ่ายให้กับตนเองและครอบครัว ส่งเสริมและสนับสนุนเรื่องการสร้างอาชีพเสริม การรวมกลุ่มของคนในชุมชน การพัฒนา กลไกบริหารจัดการทางด้านเศรษฐกิจ การพัฒนาอาชีพทางด้านการเกษตรให้เข้มแข็ง และ พยายามช่วยตัวเองให้มากที่สุด
2. **ข้อเสนอแนะด้านสังคม** ได้แก่ การมีผู้นำชุมชนที่ดี สร้างความเชื่อมั่นและเป็นที่ยอมรับให้กับคนในชุมชน การจัดกิจกรรมให้คนในชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วม สนับสนุนการจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มวิสาหกิจชุมชน และลดอบายมุขต่างๆ
3. **ข้อเสนอแนะด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม** คือ สนับสนุนให้มีพื้นที่ สาธารณะสำหรับคนในชุมชนได้ใช้ประโยชน์ร่วมกัน
4. **ข้อเสนอแนะด้านการศึกษาและเรียนรู้** ได้แก่ หน่วยงานให้สื่อมวลชนแขนงต่างๆ นำเสนอข้อมูลข่าวสารที่สร้างสรรค์ และไม่ส่งผลกระทบต่อครอบครัว การสื่อสาร เพื่อสร้างความเข้าใจเรื่องการพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจของครอบครัว ทั้งในระดับบุคคล และชุมชน การส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพการศึกษาของประเทศ ส่งเสริมและฟื้นฟูในเรื่อง ภูมิปัญญา ศิลปวัฒนธรรมที่มีอยู่ในชุมชน ปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมและค่านิยมที่ดีให้แก่ สมาชิกในครอบครัวและคนในชุมชน และการพัฒนาทักษะ ศักยภาพให้กับกลุ่มแกนนำ เด็กเยาวชน และคนในชุมชน
5. **ข้อเสนอแนะด้านการเมืองและนโยบายภาครัฐ** ได้แก่ หน่วยงานให้ทุนการเมืองหรือ ผู้นำประเทศทำงานด้วยความซื่อสัตย์สุจริตและตั้งใจในการพัฒนาประเทศ การเข้าถึงคนใน ชุมชนให้มากขึ้น โดยใช้หลักการพัฒนา “เข้าใจ เข้าถึง และพัฒนา” และประสานความ ร่วมมือระหว่างภาคีเครือข่ายการทำงานต่างๆ
6. **ข้อเสนอแนะด้านสุขภาพ** เน้นการส่งเสริมสุขภาพ ดูแลตนเอง ออกกำลังกาย เพื่อให้ คนในชุมชนและผู้สูงอายุ มีสุขภาพร่างกายแข็งแรง สามารถประกอบอาชีพ

4.2 ผลการศึกษาเชิงปริมาณ

ผลจากการศึกษาเชิงปริมาณในส่วนนี้ ได้จากการเก็บข้อมูลโดยแบบสำรวจกับกลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลัก คือ หัวหน้าครอบครัวหรือผู้แทนของครอบครัวที่ทราบข้อมูลทางด้านเศรษฐกิจของสมาชิกในครอบครัวเป็นอย่างดีในพื้นที่ศึกษา 4 ภาค 6 จังหวัด ประกอบด้วย กรุงเทพมหานคร ภาคกลาง (จังหวัดชลบุรีและสุพรรณบุรี) ภาคเหนือ (จังหวัดเชียงใหม่) ภาคใต้ (จังหวัดสงขลา) และภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (จังหวัดอุบลราชธานี) โดยครอบครัวที่ศึกษา รวมจำนวนทั้งสิ้น 2,879 ครอบครัว ซึ่งมีความใกล้เคียงกับที่ได้วางแผนไว้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล (ตารางที่ 4.2)

ตารางที่ 4.2 ครอบครัวที่ศึกษาในแต่ละภาคจำแนกตามในเขตเทศบาลและนอกเขตเทศบาล

ภาค	จังหวัด	ในเขตเทศบาล		นอกเขตเทศบาล		รวม	
		จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ
กรุงเทพมหานคร	กรุงเทพมหานคร	399	27.5	401	28.1	800	27.8
กลาง	ชลบุรี สุพรรณบุรี	120	8.2	107	7.5	227	7.9
เหนือ	เชียงใหม่	277	19.1	273	19.1	550	19.1
ใต้	สงขลา	193	13.3	187	13.1	380	13.2
ตะวันออกเฉียงเหนือ	อุบลราชธานี	461	31.8	461	32.3	922	32.0
รวม		1,450	100	1,429	100	2,879	100

ผลการศึกษาเชิงปริมาณ เน้นการวิเคราะห์ข้อมูลในภาพรวม และจำแนกตามรายภาคของประเทศไทย ซึ่งสามารถนำเสนอออกเป็น 3 ส่วน ได้แก่

4.2.1 ข้อมูลทั่วไปของหัวหน้าครอบครัว

- 1) ข้อมูลทั่วไปของหัวหน้าครอบครัว
- 2) รูปแบบครอบครัว
- 3) ขนาดของครอบครัว
- 4) ระดับการศึกษาของหัวหน้าครอบครัว

4.2.2 การพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจ

- 1) สภาพที่อยู่อาศัยของครอบครัว
- 2) รายได้และรายจ่ายของครอบครัว
- 3) ภาระหนี้สินของครอบครัว
- 4) การทำบัญชีรายรับ-รายจ่ายของครอบครัว
- 5) การได้รับความช่วยเหลือทางเศรษฐกิจ

4.2.3 ความสามารถในการพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจของครอบครัว

4.2.1 ข้อมูลทั่วไปของหัวหน้าครอบครัว

1) ข้อมูลทั่วไปของหัวหน้าครอบครัว

หัวหน้าครอบครัวส่วนใหญ่ (ร้อยละ 72.4) เป็นเพศชาย มากกว่าครึ่งหนึ่ง (ร้อยละ 52.9) มีอายุอยู่ในช่วงอายุระหว่าง 36-55 ปี รองลงมาคือช่วงอายุระหว่าง 56-75 ปี และอายุน้อยของหัวหน้าครอบครัวอยู่ที่ประมาณ 51 ปี อายุสูงสุด 100 ปี และอายุต่ำสุด 17 ปี

ระดับการศึกษาของหัวหน้าครอบครัว ประมาณครึ่งหนึ่ง (ร้อยละ 50.3) จบการศึกษาระดับประถมศึกษา รองลงมาจบการศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนต้น ระดับปริญญาตรี และระดับมัธยมศึกษาตอนปลายในสัดส่วนพอๆ กัน ร้อยละ 30.1 ประกอบอาชีพรับจ้าง ส่วนใหญ่มีรายได้ประจำ (ร้อยละ 77.0) และนำรายได้ที่ได้รับมาจุนเจือครอบครัวอย่างสม่ำเสมอ (ร้อยละ 82.2)

หัวหน้าครอบครัวส่วนใหญ่ (ร้อยละ 73.9) มีสถานภาพคู่หรือสมรสแล้ว ส่วนวุฒิการศึกษาสูงสุดของสมาชิกในครอบครัวพบว่า ร้อยละ 30.6 จบการศึกษาระดับปริญญาตรี รองลงมาจบการศึกษาระดับ ปวช. มัธยมศึกษาตอนต้น ประถมศึกษา และมัธยมศึกษาตอนปลายในสัดส่วนพอๆ กัน (ตารางที่ 4.3)

ตารางที่ 4.3 ข้อมูลทั่วไปของหัวหน้าครอบครัว

ข้อมูลทั่วไป	จำนวน	ร้อยละ
เพศ (n=2,879)		
● ชาย	2,085	72.4
● หญิง	794	27.6
อายุ (n=2,877)		
● น้อยกว่า 36 ปี	361	12.5
● 36-55 ปี	1,523	52.9
● 56-75 ปี	819	28.5
● มากกว่า 75 ปี	174	6.0
Mean= 51.12 , S.D.=13.9 , Min= 17 , Max= 100)		
การศึกษา (n=2,879)		
● ไม่ได้เรียน	59	2.0
● ประถมศึกษา	1449	50.3
● มัธยมศึกษาตอนต้น	395	13.7
● มัธยมศึกษาตอนปลาย	298	10.4
● ปวช./ปวส./ปวท./ อนุปริญญา	265	9.2
● ปริญญาตรี	360	12.5
● ปริญญาโท	53	1.8
อาชีพ (n=2,872)		
● ว่างงาน/แม่บ้าน	291	10.1
● ทำงานราชการ/ข้าราชการบำนาญ	505	17.6
● รัฐวิสาหกิจ/เอกชน	39	1.4
● ค้าขาย/ธุรกิจส่วนตัว	565	19.7
● เกษตรกร	408	14.2
● พนักงานบริษัท	200	7.0
● รับจ้างรายวัน/ รายสัปดาห์ทั่วไป	864	30.1

ตารางที่ 4.3 ข้อมูลทั่วไปของหัวหน้าครอบครัว (ต่อ)

ข้อมูลทั่วไป	จำนวน	ร้อยละ
มีรายได้ (n=2,873)		
● ประจำ	2,211	77.0
● ไม่ประจำ	662	23.0
การจุนเจือ (n=2,874)		
● ไม่จุนเจือ	180	6.3
● สม่่าเสมอ	2,362	82.2
● ไม่สม่่าเสมอ	332	11.6
สถานภาพ (n=2,878)		
● โสด	197	6.8
● สมรส/คู่	2128	73.9
● หม้าย	428	14.8
● หย่า/แยก	128	4.4
วุฒิการศึกษาสูงสุดของสมาชิกในครอบครัว (n=2,879)		
● ไม่ได้เรียน	8	.3
● ประถมศึกษา	484	16.8
● มัธยมศึกษาตอนต้น	470	16.3
● มัธยมศึกษาตอนปลาย	414	14.4
● ปวช./ปวส./ปวท./อนุปริญญา	515	17.9
●ปริญญาตรี	881	30.6
●ปริญญาโท	105	3.6

2) รูปแบบครอบครัว

รูปแบบครอบครัว พบว่า ร้อยละ 52.0 มีลักษณะเป็นครอบครัวเดี่ยว ซึ่งประกอบด้วย พ่อแม่ลูกอยู่ด้วยกัน หรือมีเพียงสามีภรรยาอยู่ด้วยกัน รองลงมา ร้อยละ 28.1 มีลักษณะเป็นครอบครัวขยาย ซึ่งประกอบด้วย พ่อแม่ลูก อยู่กับปู่ย่าตายายหรือญาติ ส่วนครอบครัวที่มีพ่อหรือแม่คนเดียวที่ทำหน้าที่เลี้ยงลูกแต่เพียงลำพัง อาจจะเนื่องมาจากคู่สมรสฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดเสียชีวิต หย่า หรือแยกทาง มีสัดส่วนใกล้เคียงกันกับครอบครัวที่อยู่คนเดียว (ร้อยละ 10.3 และร้อยละ 7.1 ตามลำดับ) (ตารางที่ 4.4)

ตารางที่ 4.4 รูปแบบครอบครัวในภาพรวม

รูปแบบครอบครัว (n=2,879)	จำนวน	ร้อยละ
ครอบครัวเดี่ยว	1,497	52.0
ครอบครัวขยาย	808	28.1
ครอบครัวที่มีพ่อหรือแม่คนเดียว	297	10.3
ครอบครัวที่เป็นญาติพี่น้องกัน	74	2.6
ครอบครัวอยู่คนเดียว	203	7.1
รวม	2,879	100.0

ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือพบว่า มีครอบครัวขยายมากที่สุด (ร้อยละ 35.7) รองลงมา คือ ภาคกลาง (ร้อยละ 32.1) ส่วนในภาคใต้และกรุงเทพมหานคร มีลักษณะเป็นครอบครัวเดี่ยว สูงมาก (ร้อยละ 59.2 และร้อยละ 58.3 ตามลำดับ)

ตารางที่ 4.5 รูปแบบครอบครัวในแต่ละภาค

ภาค	ครอบครัว เดี่ยว	ครอบครัว ขยาย	ครอบครัว ที่มีพ่อหรือ แม่คนเดียว	ครอบครัว ที่เป็นญาติ พี่น้องกัน	ครอบครัว อยู่คนเดียว
กทม.	58.3	25.3	6.4	2.5	7.6
กลาง	43.6	32.1	8.8	3.1	12.3
เหนือ	54.4	19.5	15.5	2.7	8.0
ใต้	59.2	25.5	10.3	1.6	3.4
ตะวันออกเฉียงเหนือ	44.3	35.7	11.1	2.8	6.2
รวม	52.0	28.1	10.3	2.6	7.1

3) ขนาดของครอบครัว

ผลจากการสำรวจ 2,879 ครอบครัว มีจำนวนสมาชิกในครอบครัวทั้งหมด 10,258 คน โดยขนาดของครอบครัวพบว่า โดยเฉลี่ยเท่ากับ 3.6 คน เมื่อพิจารณารายละเอียดตามภาคพบว่า ภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีขนาดของครอบครัวใหญ่ที่สุด ค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.8 คน รองลงมาเป็นภาคใต้ ค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.7 คน และภาคกลาง ค่าเฉลี่ยเท่ากับ 3.6 คน ดังแสดงในตารางที่ 4.6

จำนวนสมาชิกที่นำรายได้มาจุนเจือครอบครัวเฉลี่ยเท่ากับ 2.23 หรือประมาณ 3 คน

ตารางที่ 4.6 ค่าเฉลี่ยขนาดครอบครัว และค่าเฉลี่ยของสมาชิกที่มีอายุ 14 ปี หรือน้อยกว่า ค่าเฉลี่ยสมาชิกวัยแรงงาน (15-59 ปี) และค่าเฉลี่ยสมาชิกผู้สูงอายุ (60 ปีขึ้นไป)

ภาค	ขนาดครอบครัว	สมาชิกที่ อายุ ≤ 14 ปี	สมาชิกวัย แรงงาน (15-59 ปี)	สมาชิกผู้สูงอายุ (อายุ 60 ปี ขึ้นไป)
กทม.	3.4	1.3	2.6	1.3
กลาง	3.6	.7	2.6	.5
เหนือ	3.2	.4	2.3	.5
ใต้	3.7	.8	2.4	.6
ตะวันออกเฉียงเหนือ	3.8	.7	2.6	.5
รวม	3.6	.7	2.5	.6

Med = 3, Min = 1, Max = 12

4) ระดับการศึกษาของหัวหน้าครอบครัว

ระดับการศึกษาของหัวหน้าครอบครัวพบว่า ทุกภาคส่วนใหญ่จบการศึกษาระดับประถมศึกษา (ระดับประถมศึกษาปีที่ 4) พบมากที่สุดร้อยละ 54.2 ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ รองลงมา คือ ภาคเหนือ ภาคใต้ กรุงเทพมหานคร และภาคกลาง ซึ่งเป็นภาคที่หัวหน้าครอบครัวไม่ได้เรียนหนังสือมากที่สุด (ร้อยละ 7.3) และหัวหน้าครอบครัวที่จบการศึกษาระดับปริญญาตรีพบมากที่สุด (ร้อยละ 54.2) ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ส่วนหัวหน้าครอบครัวที่จากการศึกษาระดับปริญญาโทมากที่สุดพบในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (ร้อยละ 3.0) รองลงมาคือ ภาคกลางและภาคใต้ในสัดส่วนพอๆ กัน คือ 2.6 และร้อยละ 2.1 ตามลำดับ (ตารางที่ 4.7)

ตารางที่ 4.7 ระดับการศึกษาของหัวหน้าครอบครัว

ภาค	ระดับการศึกษา						
	ไม่ได้เรียน	ประถมศึกษา	มัธยมศึกษาตอนต้น	มัธยมศึกษาตอนปลาย	อนุปริญญา	ปริญญาตรี	ปริญญาโท
กทม.	1.3	47.5	17.5	10.3	12.7	10.0	.8
กลาง	7.3	44.2	9.3	13.8	8.0	14.9	2.6
เหนือ	3.5	51.5	15.8	8.7	7.6	12.0	.9
ใต้	1.3	48.2	12.1	9.2	13.2	13.9	2.1
ตะวันออกเฉียงเหนือ	.7	54.2	11.1	11.6	5.5	13.9	3.0
รวม	2.0	50.2	13.8	10.5	9.1	12.6	1.8

จากตารางที่ 4.8 วุฒิกการศึกษาสูงสุดของสมาชิกในครอบครัว จากครอบครัวที่ศึกษาจำนวนทั้งสิ้น 2,879 คน ไม่พบว่ามีผู้ที่ไม่ได้เรียนหนังสือในกรุงเทพมหานครและภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ทุกภาคจบการศึกษาระดับปริญญาตรี โดยพบจำนวนมากที่สุด ประมาณร้อยละ 41.5 ในภาคกลาง ส่วนผู้ที่จบการศึกษาระดับปริญญาโทพบในสัดส่วนพอๆ กันในแต่ละภาคลดหลั่นกันลงไป

ตารางที่ 4.8 สมาชิกในครอบครัว จำแนกตามการศึกษา
(วุฒิการศึกษาสูงสุดของสมาชิกในครอบครัว)

ภาค	ระดับการศึกษา						
	ไม่ได้เรียน	ประถมศึกษา	มัธยมศึกษาตอนต้น	มัธยมศึกษาตอนปลาย	อนุปริญญา	ปริญญาตรี	ปริญญาโท
กทม.	.0	20.8	17.6	12.4	23.4	23.6	2.3
กลาง	.4	11.9	12.4	14.2	14.9	41.5	4.8
เหนือ	1.1	14.7	14.2	10.4	18.9	36.2	4.4
ใต้	.3	18.7	13.4	11.6	22.6	29.7	3.7
ตะวันออกเฉียงเหนือ	.0	15.2	18.7	19.7	11.3	30.9	4.1
รวม	.3	16.8	16.3	14.4	17.9	30.6	3.8

4.2.2 การพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจ

1) สภาพที่อยู่อาศัยของครอบครัว

สภาพที่อยู่อาศัยของครอบครัวพบว่า ประมาณ 3 ใน 4 (ร้อยละ 75.9) มีที่อยู่อาศัยประเภทบ้านโดด (บ้านเดี่ยว) รองลงมาพบในสัดส่วนจำนวนพอๆ กัน คือ ประเภทห้องแถว เรือนแถว ทาวน์เฮาส์ และตึกแถว (ร้อยละ 10.6 ร้อยละ 6.4 และร้อยละ 6.0 ตามลำดับ) วัสดุที่ใช้ในการก่อสร้างที่อยู่อาศัยส่วนใหญ่พบว่า ก่อสร้างด้วยปูน (ร้อยละ 57.9) ส่วนที่ก่อสร้างด้วยวัสดุไม่ถาวรหรือวัสดุใช้แล้ว พบเพียงร้อยละ 0.1 เท่านั้น และเกือบทั้งหมด หรือร้อยละ 92.0 คิดว่าที่อยู่อาศัยมีความมั่นคงแข็งแรง และร้อยละ 95.2 เป็นเจ้าของที่ดินทำกินและทำให้เกิดรายได้ (ตารางที่ 4.9)

ตารางที่ 4.9 สภาพที่อยู่อาศัยของครอบครัว

สภาพที่อยู่อาศัยของครอบครัว	จำนวน	ร้อยละ
ประเภทของที่อยู่อาศัย (n=2,877)		
• บ้านโดด (บ้านเดี่ยว)	2,185	75.9
• ทาวน์เฮาส์	183	6.4
• ตึกแถว	172	6.0
• ห้องแถว เรือนแถว	306	10.6
• ห้องชุด (อพาร์ทเมนต์ แฟลต คอนโดมิเนียม)	29	1.0
• อื่นๆ	2	.1
วัสดุที่ใช้ในการก่อสร้างที่อยู่อาศัย (n=2,874)		
• ปูน	1,663	57.9
• ไม้	449	15.6
• ครึ่งตึกครึ่งไม้	758	26.4
• วัสดุไม่ถาวรหรือวัสดุใช้แล้ว	4	.1
ที่อยู่อาศัยมีความมั่นคง แข็งแรง ปลอดภัย (n=2,820)		
• ไม่มีความมั่นคง แข็งแรง	226	8.0
• มีความมั่นคง แข็งแรง	2,594	92.0
ที่ดินทำกิน/ทำให้เกิดรายได้ (n=1,016)		
• เป็นเจ้าของที่ดิน	967	95.2
• เช่าซื้อที่ดิน/ผอน	5	.5
• เช่าที่ดิน	39	3.8
• อื่นๆ	5	.5

การครอบครองที่อยู่อาศัยของครอบครัว พบว่า สมาชิกในครอบครัวส่วนใหญ่ของทุกภาคเป็นเจ้าของที่อยู่อาศัย ยกเว้นกรุงเทพมหานคร พบสูงสุดในภาคเหนือ (ร้อยละ 93.1) รองลงมาคือภาคใต้ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และภาคกลาง (ร้อยละ 88.4 ร้อยละ 86.2 และร้อยละ 73.4 ตามลำดับ)

การครอบครองที่อยู่อาศัยของครอบครัวในลักษณะที่เป็นบ้านเช่า พบมากที่สุดเกือบครึ่งหนึ่งในกรุงเทพมหานคร ส่วนที่น้อยที่สุดพบในภาคเหนือและภาคใต้ในสัดส่วนพอๆ กัน คือ ร้อยละ 2.6 และร้อยละ 2.9 ตามลำดับ ดังตารางที่ 4.10

ตารางที่ 4.10 การครอบครองที่อยู่อาศัยของครอบครัวในแต่ละภาค

ภาค	การครอบครองที่อยู่อาศัย			
	เช่า	อาศัยโดยไม่เสียค่าเช่า	เช่าซื้อ/ผ่อน	เป็นเจ้าของที่อยู่อาศัย
กทม.	42.1	4.1	9.3	44.5
กลาง	9.0	13.0	4.4	73.4
เหนือ	2.6	2.9	1.5	93.1
ใต้	2.9	6.6	2.1	88.4
ตะวันออกเฉียงเหนือ	3.1	4.0	6.6	86.2
รวม	14.3	4.9	5.6	75.2

การถือกรรมสิทธิ์ที่ดินของบ้านพบว่า ส่วนใหญ่เป็นเจ้าของที่ดินเกือบทุกภาค ยกเว้นกรุงเทพมหานครที่พบน้อยที่สุดเพียงร้อยละ 25.5 เท่านั้น โดยการถือกรรมสิทธิ์ที่ดินมากที่สุดพบในภาคใต้ (ร้อยละ 87.3) รองลงมาคือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือและภาคเหนือ (ร้อยละ 85.2 และร้อยละ 83.2 ตามลำดับ) ส่วนการถือกรรมสิทธิ์ในบ้านเช่าจะพบมากใน กรุงเทพมหานคร ประมาณครึ่งหนึ่ง รองลงมาคือ ภาคกลางและภาคเหนือ (ร้อยละ 15.7 และร้อยละ 10.9 ตามลำดับ) ดังตารางที่ 4.11

ตารางที่ 4.11 การถือกรรมสิทธิ์ที่ดินของบ้านในแต่ละภาค

ภาค	การถือกรรมสิทธิ์ที่ดินของบ้าน (ร้อยละ)			
	เช่า	อาศัยโดยไม่เสียค่าเช่า	เช่าซื้อ/ผ่อน	เป็นเจ้าของที่ดิน
กทม.	50.4	14.4	9.7	25.5
กลาง	15.7	17.6	3.5	63.2
เหนือ	10.9	4.7	1.1	83.2
ใต้	3.2	7.9	1.6	87.3
ตะวันออกเฉียงเหนือ	2.3	5.5	6.9	85.2
รวม	18.4	9.1	5.6	6.9

ครอบครัวมีที่ดินทำกินและทำให้เกิดรายได้พบว่า ภาคใต้มีที่ดินที่ทำให้เกิดรายได้มากที่สุด (ร้อยละ 68.9) โดยใช้ทำสวนยางพาราและสวนผลไม้เป็นหลัก รองลงมาคือ ภาคกลางและภาคตะวันออกเฉียงเหนือ น้อยที่สุดพบในภาคเหนือและกรุงเทพมหานคร (ร้อยละ 18.0 และร้อยละ 21.3 ตามลำดับ) ดังตารางที่ 4.12

ตารางที่ 4.12 ร้อยละของครอบครัวมีที่ดินทำกินและทำให้เกิดรายได้ในแต่ละภาค

ภาค	ไม่มี		มี	
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ
กทม.	625	78.7	169	21.3
กลาง	54	47.9	59	52.2
เหนือ	450	82.0	99	18.0
ใต้	118	31.1	262	68.9
ตะวันออกเฉียงเหนือ	544	59.0	379	41.0
รวม	1,845	64.3	1026	35.7

2) รายได้และรายจ่ายของครอบครัว

ตารางที่ 4.13 แสดงอาชีพของสมาชิกในครอบครัวที่นำรายได้มาจุนเจือครอบครัวในเกือบทุกภาค (ยกเว้นภาคเหนือ) อันดับแรก คือ อาชีพรับจ้างทั่วไปหรือรับจ้างรายวัน โดยพบในสัดส่วนระหว่างร้อยละ 32-45 ภาคเหนือพบในสัดส่วนที่สูงที่สุด (ร้อยละ 44.7) รองลงมาเป็นภาคตะวันออกเฉียงเหนือและกรุงเทพมหานคร (ร้อยละ 32.5 และร้อยละ 31.0 ตามลำดับ)

อาชีพค้าขายหรือธุรกิจส่วนตัวพบมากที่สุด (ร้อยละ 34.6) ในกรุงเทพมหานคร ส่วนอาชีพพนักงานบริษัทพบมากถึง ร้อยละ 21.6 ในกรุงเทพมหานครเช่นกัน

อาชีพทำงานราชการพบร้อยละ 26.1 ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ รองลงมาคือ ภาคกลาง (ร้อยละ 25.1) ส่วนภาคใต้และภาคเหนือในสัดส่วนพอๆ กัน

ส่วนอาชีพเกษตรกรรมพบมากในภาคใต้ (ร้อยละ 27.6) ซึ่งตรงกันข้ามภาคเหนือและกรุงเทพมหานคร ที่พบเพียง ร้อยละ 1.3-2.4 เท่านั้น

ตารางที่ 4.13 อาชีพของสมาชิกในครอบครัวที่นำรายได้มาจุนเจือครอบครัว (n=2,876)

ภาค	อาชีพของสมาชิกในครอบครัว ที่นำรายได้มาจุนเจือครอบครัว อันดับแรก						
	ทำงานราชการ	รัฐวิสาหกิจ/เอกชน	ค้าขาย/ธุรกิจส่วนตัว	เกษตรกร	พนักงานบริษัท	รับจ้างทั่วไป/รับจ้างรายวัน	เบี่ยงชีวิตรับจ้างอยู่
กทม.	12.5	2.0	30.3	2.4	21.6	31.0	.1
กลาง	25.1	1.4	16.6	16.6	5.1	13.0	.0
เหนือ	20.3	2.0	19.3	1.3	8.6	44.7	3.3
ใต้	23.9	2.4	21.1	27.6	4.5	20.5	.0
ตะวันออกเฉียงเหนือ	26.1	2.3	19.8	15.9	2.0	32.5	.2
รวม	20.9	2.1	22.5	12.0	9.3	32.0	.7

จากตารางที่ 4.14 รายได้ที่น่ามาเลี้ยงครอบครัวพบว่า สมาชิกในครอบครัวที่น่ารายได้มาเลี้ยงสมาชิกในครอบครัวมากที่สุด คือ หัวหน้าครอบครัว พบในทุกภาค คือ ระหว่างร้อยละ 60-81 โดยเฉพาะอย่างยิ่ง กรุงเทพมหานครพบมากที่สุดถึงร้อยละ 81.2 รองลงมาพบในภาคตะวันออกเฉียงเหนือและภาคกลางในสัดส่วนพอๆ กัน (ร้อยละ 68.7 และร้อยละ 66.8 ตามลำดับ)

สามีหรือภรรยา ที่นำรายได้มาเลี้ยงสมาชิกในครอบครัวพบในภาคใต้ ประมาณร้อยละ 31.6 รองลงมาเป็นภาคเหนือและภาคกลาง (ร้อยละ 20.3 และร้อยละ 18.2 ตามลำดับ) ส่วนบุตรที่ทำหน้าที่นำรายได้มาเลี้ยงสมาชิกในครอบครัวพบมากที่สุดในภาคเหนือ (ร้อยละ 18.6) รองลงมาคือภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (ร้อยละ 16.2)

นอกจากนี้แล้ว บุคคลอื่นที่นำมารายได้มาเลี้ยงสมาชิกในครอบครัว คือ บิดามารดา หลาน และพี่น้อง พบในสัดส่วนพอๆ กัน คือ ประมาณร้อยละ 1-2 เท่านั้น

ตารางที่ 4.14 สมาชิกในครอบครัวที่น่ารายได้มาเลี้ยงครอบครัว

ภาค	สมาชิกในครอบครัวที่น่ารายได้มาเลี้ยงครอบครัว						
	หัวหน้าครอบครัว	สามีหรือภรรยา	บิดามารดา	บุตร	หลาน	พี่น้อง	ลุง/ป้า/อา
กทม.	81.2	10.8	.3	6.8	.4	.4	.0
กลาง	66.8	18.2	1.8	11.1	.0	2.2	.0
เหนือ	59.2	20.3	.4	18.6	.4	1.1	.0
ใต้	56.3	31.6	2.1	9.2	.0	.5	.3
ตะวันออกเฉียงเหนือ	68.7	13.3	.1	16.2	1.1	.4	.1
รวม	68.6	16.7	.6	12.7	.5	.7	.1

รายได้เฉลี่ยต่อเดือนของครอบครัวโดยภาพรวม พบว่า ค่ามัธยฐานของรายได้ครอบครัวต่อเดือนเป็น 13,000 บาท และค่าเฉลี่ยของรายได้ครอบครัวต่อเดือน 18,059 บาท เมื่อพิจารณาเปรียบเทียบรายภาค พบว่า ค่ามัธยฐานของรายได้ครอบครัวสูงสุดพบที่ กรุงเทพมหานคร ส่วนต่ำสุดพบที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (ตารางที่ 4.15)

ตารางที่ 4.15 ค่ามัธยฐาน (Median) ของรายได้ครอบครัวเฉลี่ยต่อเดือนในแต่ละภาค

ภาค	รายได้		
	Median	Min	Max
กทม.	16,000	500	200,000
กลาง	14,250	800	150,000
เหนือ	11,500	500	1,000,000
ใต้	10,000	800	120,000
ตะวันออกเฉียงเหนือ	9,000	500	600,000

Mean = 18,059 S.D = 27,551 Median = 13,000 Min = 500 Max = 1,000,000

จากตารางที่ 4.16 พบว่า ครอบครัวที่มีรายได้เฉลี่ยต่อเดือนต่ำกว่า 5,000 บาท พบในภาคตะวันออกเฉียงเหนือมากที่สุด (ร้อยละ 30) รองลงมาคือ ภาคเหนือ ภาคใต้ และภาคกลางตามลำดับ น้อยที่สุดพบในกรุงเทพมหานคร (ร้อยละ 5.3) ครอบครัวที่มีรายได้ต่อเดือนในช่วง 10,001-20,000 บาท พบมากที่สุด (ร้อยละ 44.5) ในภาคกลาง ส่วนผู้ที่มีรายได้ต่อเดือน 20,001 บาทขึ้นไป พบในภาคใต้ กรุงเทพมหานคร และภาคกลาง ในสัดส่วนใกล้เคียงลดหลั่นกันลงไป (ร้อยละ 27.2 ร้อยละ 26.7 และร้อยละ 25.9 ตามลำดับ)

ตารางที่ 4.16 ร้อยละของครอบครัวจำแนกตามรายได้เฉลี่ยต่อเดือนของครอบครัวในแต่ละภาค (n=2,871)

ภาค	รายได้ต่อเดือน			
	น้อยกว่า 5,000	5,001-10000	10,001-20,000	20,001 ขึ้นไป
กทม.	5.3	23.5	44.5	26.7
กลาง	13.9	26.5	33.8	25.9
เหนือ	23.6	24.5	32.7	19.2
ใต้	16.8	32.6	23.4	27.2
ตะวันออกเฉียงเหนือ	30.0	27.9	18.4	23.7
รวม	18.8	26.5	30.4	24.3

จากตารางที่ 4.17 เรียงรายได้เสริมของครอบครัวพบว่า ครอบครัวของทุกภาคส่วนใหญ่ (ตั้งแต่ร้อยละ 64-86) ไม่ได้ประกอบอาชีพเสริม ส่วนครอบครัวที่มีรายได้เสริมพบว่า ภาคใต้มีครอบครัวที่มีรายได้เสริมมากที่สุด คือ ประมาณ 1 ใน 3 หรือร้อยละ 35.7 รองลงมา คือ ภาคกลาง พบร้อยละ 31.2 ส่วนกรุงเทพมหานครและภาคเหนืออื่น มีครอบครัวที่มีรายได้เสริมในสัดส่วนพอๆ กัน คือ ประมาณร้อยละ 13.7 และร้อยละ 12.1 ตามลำดับ

ตารางที่ 4.17 รายได้เสริมของครอบครัว (n= 2,868)

ภาค	ไม่มี		มี	
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ
กทม.	689	86.3	109	13.7
กลาง	78	68.9	34	31.2
เหนือ	479	87.9	66	12.1
ใต้	243	64.3	135	35.7
ตะวันออกเฉียงเหนือ	748	81.1	174	18.9
รวม	2,314	80.7	554	19.3

รายจ่ายของครอบครัวในภาพรวมพบว่า สมาชิกในครอบครัวที่ศึกษา มีรายจ่ายประจำในแต่ละเดือนที่ต้องชำระซึ่งส่วนใหญ่ที่ต้องจ่ายมากที่สุด ได้แก่ ค่าอาหารการกินและค่าสาธารณูปโภค ร้อยละ 95.8 เช่นกัน รองลงมาคือ ค่าทำบุญ/ ค่าภาษีสังคมประเภทต่างๆ ไม่ว่าจะ เป็นงานบวช งานแต่งงาน งานขึ้นบ้านใหม่ และงานทอดกฐินทอดผ้าป่า ร้อยละ 94.0 ค่ารักษาพยาบาล ร้อยละ 71.1 ค่าบាយมุขต่างๆ จำพวกการพนัน เล่นหวย ร้อยละ 56.9 ค่าศึกษาเล่าเรียน ร้อยละ 56.7 และค่าใช้จ่ายในการลงทุนเพื่อทำมาหากิน ร้อยละ 44.6

ตารางที่ 4.18 ร้อยละของครอบครัวจำแนกตามรายจ่ายของครอบครัว

รายจ่าย	ไม่มี		มี	
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ
ค่าผ่อนบ้าน	2,601	90.7	266	9.3
ค่าเช่าบ้าน	2,409	83.8	464	16.2
ค่าอาหารการกิน	20	.7	2,753	95.8
ค่าสาธารณูปโภค	122	4.2	2,753	95.8
ค่าผ่อนวัสดุอุปกรณ์ภายในบ้าน	2,103	73.1	775	26.9
ค่าผ่อนยานพาหนะ	1,919	66.7	958	33.3
ค่าศึกษาเล่าเรียน	1,247	43.3	1,630	56.7
ค่ารักษาพยาบาล	830	28.9	2,045	71.1
ค่าใช้จ่ายในการทำมาหากิน/ลงทุน	1,586	55.4	1,279	44.6
ค่าทำบุญ/ภาษีสังคม	173	6.0	2,705	94.0
ค่าอบายมุข	1,239	43.1	1,636	56.9
ค่าคุ้มครอง ค่าอิทธิพล	2,687	94.6	154	5.4
ค่าเช่าที่ดิน	2,821	98.1	56	1.9
ค่าท่องเที่ยว/ดูหนังฟังเพลง	2,866	99.6	11	.4
ค่าข้าวของใช้ส่วนตัว	2,870	99.8	7	.2
ค่าน้ำมันรถ/ค่าเดินทาง	2,840	98.7	37	1.3
ค่าประกันชีวิต	2,875	99.9	2	.1
ค่าผ่อนหนี้/ชำระหนี้	2,869	99.7	8	.3

จากตารางที่ 4.19 พบว่า ครอบครัวส่วนใหญ่มีการออมเงิน ซึ่งพบมากที่สุดในภาคใต้ ร้อยละ 95.3 รองลงมาเป็นภาคภาคเหนือ และภาคกลาง คือ ร้อยละ 91.1 และร้อยละ 89.4 ตามลำดับ น้อยที่สุดพบในกรุงเทพมหานคร (ร้อยละ 57.9) ระดับของเงินออมพบว่า ส่วนใหญ่ของทุกภาค มีเงินออมระดับปานกลาง ประมาณร้อยละ 56-60

ตารางที่ 4.19 ร้อยละของครอบครัวจำแนกตามการมีเงินออมในแต่ละภาค

ภาค	การมีเงินออม		ปริมาณเงินออม		
	ไม่มี	มี	มีน้อย	มีปานกลาง	มีมาก
กทม.	42.1	57.9	42.6	55.9	1.5
กลาง	10.7	89.4	41.2	56.9	1.9
เหนือ	8.9	91.1	39.9	59.3	.8
ใต้	4.7	95.3	39.9	60.1	.0
ตะวันออกเฉียงเหนือ	21.9	78.1	41.8	55.6	2.5
รวม	21.9	78.1	41.2	57.3	1.5

ความพอเพียงของรายได้ พบว่า ร้อยละ 55-65 ของครอบครัว มีรายได้และรายจ่ายพอๆ กันในเกือบทุกภาค ยกเว้นภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่พบเพียงร้อยละ 43.8 ทุกภาคมีรายได้น้อยกว่ารายจ่าย อยู่ระหว่างร้อยละ 21- 38 พบมากในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (ร้อยละ 38.3) และรายได้มากกว่ารายจ่าย พบอยู่ระหว่างร้อยละ 11-22 พบมากในภาคใต้ ร้อยละ 22.4 รองลงมาในภาคกลาง (ตารางที่ 4.20)

ตารางที่ 4.20 ร้อยละของครอบครัวจำแนกตามความพอเพียงของรายได้ในแต่ละภาค (n=2,866)

ภาค	รายได้		
	รายได้น้อยกว่ารายจ่าย	พอใช้	รายได้มากกว่ารายจ่าย
กทม.	23.9	59.0	17.1
กลาง	25.0	54.5	20.6
เหนือ	23.8	65.3	11.0
ใต้	21.1	56.5	22.4
ตะวันออกเฉียงเหนือ	38.3	43.8	17.9
รวม	28.2	54.6	17.2

รูปแบบการออมเงินมีหลากหลายรูปแบบ ได้แก่ การฝากธนาคาร ซื้อสลากออมสิน กองทุนหมู่บ้าน กลุ่มออมทรัพย์ของชุมชน กลุ่มฌาปนกิจสงเคราะห์ กลุ่มผู้สูงอายุ ธรรม์ประกันชีวิต สหกรณ์หลายรูปแบบ กลุ่มสัจจะวันละบาท ชพค. กบข. เก็บเงินไว้เอง ซื้อทองคำ เล่นแชร์ และเงินประกันสังคม แต่ครอบคลุมของทุกภาคส่วนใหญ่ นิยมการออมเงินด้วยวิธีการฝากธนาคาร อยู่ระหว่างร้อยละ 55-93 โดยพบมากที่สุดในกรุงเทพมหานคร ร้อยละ 92.6

รูปแบบการออมเงินที่นิยมรองลงมา คือ กลุ่มออมทรัพย์ของชุมชนในภาคใต้ ร้อยละ 78.7 กลุ่มฌาปนกิจสงเคราะห์ในภาคเหนือ ร้อยละ 61.3 และกองทุนหมู่บ้านในภาคใต้ ร้อยละ 41.7 เช่นกัน

ภาคใต้มีรูปแบบการออมเงินที่หลากหลายมากที่สุด คือ ทุกรูปแบบ ภาคกลาง ภาคเหนือ และภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ไม่พบรูปแบบการออมเงินโดยเข้ากลุ่ม ชพค. และซื้อทองคำ นอกจากนี้แล้ว กรุงเทพมหานครยังไม่พบรูปแบบการออมเงินในกลุ่มผู้สูงอายุ (ตารางที่ 4.21)

ตารางที่ 4.21 รูปแบบการออมเงินที่แต่ละครอบครัวเลือกออมเงินในแต่ละภาค

ภาค	รูปแบบของการออมเงิน														
	ฝากธนาคาร	สลากออมสิน	กองทุนหมู่บ้าน	ออมทรัพย์ของชุมชน	ฌาปนกิจสงเคราะห์	กลุ่มผู้สูงอายุ	กรรมธรรม์ประกันชีวิต	สหกรณ์หลายรูปแบบ	สัจจะวันละบาท	ชพค.	กบข.	เก็บเงินไว้เอง	ซื้อทองคำ	เล่นแชร์	เงินประกันสังคม
กทม.	92.6	8.8	.7	2.4	2.0	.0	3.5	3.5	.0	.2	.2	2.6	1.1	.4	.2
กลาง	73.9	21.1	29.5	32.1	37.8	6.7	6.5	2.5	1.1	.0	.9	.0	.0	.0	.0
เหนือ	54.9	10.2	33.3	25.9	61.3	12.6	1.8	2.0	.0	.0	.2	.0	.0	.2	.2
ใต้	55.0	17.1	41.7	78.7	32.3	17.7	3.6	2.2	7.2	.3	1.7	.8	.8	.8	.6
ตะวันออกเฉียงเหนือ	69.6	10.4	32.4	30.4	33.9	11.0	9.0	2.5	.0	.0	.3	.7	.0	.0	.0

เลือกตอบได้มากกว่า 1 ข้อ

จากตารางที่ 4.22 อำนาจในการตัดสินใจภายในครอบครัว ได้แก่ การใช้จ่าย การลงทุนประกอบอาชีพ และการกู้ยืมเงิน พบว่า หัวหน้าครอบครัวจะเป็นบุคคลที่มีอำนาจในการตัดสินใจมากที่สุด ทั้ง 3 เรื่อง คือ ระหว่างร้อยละ 67-69 โดยแบ่งออกเป็นอำนาจในการตัดสินใจเรื่องการลงทุนประกอบอาชีพ ร้อยละ 67.2 การกู้ยืมเงิน ร้อยละ 67.7 และการใช้จ่าย ร้อยละ 69.6

ผู้ที่มีอำนาจในการตัดสินใจภายในครอบครัว ในอันดับรองลงมา คือ สามีหรือภรรยาของหัวหน้าครอบครัว (ระหว่างร้อยละ 21-23)

**ตารางที่ 4.22 สมาชิกในครอบครัวที่มีอำนาจในการตัดสินใจมากที่สุด
ในเรื่องการใช้จ่าย การลงทุนประกอบอาชีพ และการกู้ยืมเงิน**

สมาชิกในครอบครัว	สมาชิกในครอบครัว ที่มีอำนาจในการตัดสินใจมากที่สุด		
	การใช้จ่าย	การลงทุน ประกอบอาชีพ	การกู้ยืมเงิน
หัวหน้าครอบครัว	69.6	67.2	67.7
สามีหรือภรรยาของหัวหน้าครอบครัว	21.1	23.1	22.8
บิดา/มารดา	.5	.6	.6
บุตร	8.0	8.2	8.0
หลาน	.3	.3	.3
พี่น้อง	.5	.5	.4
รวม	100.0	100.0	100.0

ผู้ให้การสนับสนุนภายในครอบครัว ในเรื่องการใช้จ่าย การลงทุนประกอบอาชีพ และการกู้ยืมเงิน พบว่า ผู้ให้การสนับสนุนทั้ง 3 เรื่อง ส่วนใหญ่ ก็คือ หัวหน้าครอบครัวเช่นกัน ระหว่างร้อยละ 61-62 รองลงมาเป็นสามีหรือภรรยาของหัวหน้าครอบครัว คือ ระหว่างร้อยละ 26-27 ส่วนพี่น้อง บิดามารดา บุตร และหลาน ยังสามารถเข้ามามีส่วนร่วมในการสนับสนุนในเรื่องต่างๆ เช่นกัน แต่พบในสัดส่วนที่น้อย (ตารางที่ 4.23)

ตารางที่ 4.23 ผู้สนับสนุนในการใช้จ่าย การลงทุนประกอบอาชีพ และการกู้ยืมเงิน

ภาค	ผู้สนับสนุนเป็นอันดับแรก		
	การใช้จ่าย	การลงทุนประกอบอาชีพ	การกู้ยืมเงิน
หัวหน้าครอบครัว	61.5	61.0	61.2
สามีหรือภรรยาของหัวหน้าครอบครัว	26.4	27.3	26.5
บิดา/มารดา	.9	.8	1.1
บุตร	9.6	9.4	9.6
หลาน	.5	.4	.5
พี่น้อง	1.0	1.1	1.0
รวม	100.0	100.0	100.0

3) ภาวะหนี้สินของครอบครัว

ภาวะหนี้สินของครอบครัว พบมากที่สุดในกรุงเทพมหานคร คือ ร้อยละ 53.9 ในกลุ่มนี้ระบุว่า ปริมาณหนี้สินมีระดับปานกลาง ร้อยละ 66.1 และระดับมาก ร้อยละ 16.2 ภาคเหนือ มีภาวะหนี้สินในอันดับรองลงมา (ร้อยละ 49.8) ส่วนภาคที่เหลือนี้อาศัยส่วนการมีภาวะหนี้สินในจำนวนที่ใกล้เคียงกัน (ระหว่างร้อยละ 32-38)

ปริมาณของการเป็นหนี้สินพบว่า ทุกภาคส่วนใหญ่มีหนี้สินระดับปานกลาง (ตั้งแต่ร้อยละ 55-68) โดยภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีหนี้สินในระดับมาก ถึงร้อยละ 26.2

ส่วนภาคที่ครอบครัวไม่มีหนี้สินมากที่สุด พบในภาคใต้ (ร้อยละ 68.2) รองลงมา เป็นภาคตะวันออกเฉียงเหนือและภาคกลาง (ร้อยละ 63.8 และร้อยละ 62.0 ตามลำดับ) ดังแสดงในตารางที่ 4.24

ตารางที่ 4.24 ภาวะหนี้สินของครอบครัวในแต่ละภาค

ภาค	การมีหนี้สิน		ปริมาณของหนี้สิน		
	ไม่มี	มี	มีน้อย	มีปานกลาง	มีมาก
กทม.	46.1	53.9	17.6	66.1	16.2
กลาง	62.0	38.0	19.4	61.4	19.3
เหนือ	50.2	49.8	9.9	68.0	22.1
ใต้	68.2	31.8	17.1	61.1	21.8
ตะวันออกเฉียงเหนือ	63.8	36.2	19.2	54.6	26.2
รวม	56.7	43.3	17.0	61.1	22.0

จากตารางที่ 4.25 ความสามารถในการปลดหนี้สินพบว่า ครอบครัวตัวอย่างใน กรุงเทพมหานครไม่สามารถปลดหนี้สินได้ ประมาณร้อยละ 12.3 รองลงมาคือ ภาคใต้และภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (ร้อยละ 8.1 และร้อยละ 7.1 ตามลำดับ)

ครอบครัวส่วนใหญ่สามารถปลดหนี้สินได้ทุกภาค โดยส่วนใหญ่ใช้เวลาในการปลดหนี้ ประมาณ 2-5 ปี โดยภาคเหนือพบในสัดส่วนสูงที่สุด (ร้อยละ 50) รองลงมาคือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคใต้ และกรุงเทพมหานคร

นอกจากนี้แล้ว กรุงเทพมหานคร ภาคเหนือ และภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ใช้เวลาในการปลดหนี้มากกว่า 10 ปีขึ้นไปในสัดส่วนใกล้เคียงกัน คือ ระหว่างร้อยละ 10-13 ยกเว้นภาคใต้ที่มีถึงร้อยละ 19 (ตารางที่ 4.25)

ตารางที่ 4.25 ร้อยละของครอบครัวสามารถปลดหนี้สินได้ในแต่ละภาค

ภาค	การปลดหนี้สิน (ร้อยละ)				
	ไม่สามารถปลดหนี้ได้	มากกว่า 10 ปีขึ้นไป	6-10 ปี	2-5 ปี	1 ปี
กทม.	12.3	10.7	14.0	42.2	20.8
กลาง	3.4	12.9	19.7	34.2	29.9
เหนือ	1.8	9.9	21.9	50.0	16.4
ใต้	8.1	19.0	22.9	42.2	7.8
ตะวันออกเฉียงเหนือ	7.1	10.2	15.0	43.5	24.1
รวม	7.3	11.9	17.6	43.3	20.0

3) การทำบัญชีรายรับ-รายจ่ายของครอบครัว

ตารางที่ 4.26 ครอบครัวส่วนใหญ่ ไม่เคยมีการทำบัญชีรายรับรายจ่ายของครอบครัว (ระหว่างร้อยละ 68-88) พบมากที่สุดในกรุงเทพมหานคร (ร้อยละ 88.3) รองลงมาคือ ภาคเหนือ และภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (ร้อยละ 82.7 และร้อยละ 80.7 ตามลำดับ)

การเคยทำบัญชีรายรับรายจ่ายของครอบครัว พบมากในภาคกลาง ประมาณ 1 ใน 3 รองลงมาคือ ภาคใต้และภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (ร้อยละ 23.9 และร้อยละ 19.3 ตามลำดับ) ในปัจจุบัน ครอบครัวที่ยังทำบัญชีรายรับรายจ่ายของครอบครัวอยู่ มีเพียงร้อยละ 7.9

ตารางที่ 4.26 ร้อยละของครอบครัวจำแนกตามการจัดทำบัญชี
ประมาณการรายรับ-รายจ่ายในแต่ละภาค

ภาค	ไม่เคย		เคย	
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ
กทม.	706	88.3	94	11.8
กลาง	78	68.4	35	31.6
เหนือ	455	82.7	95	17.3
ใต้	289	76.1	91	23.9
ตะวันออกเฉียงเหนือ	744	80.7	178	19.3
รวม	2,350	81.6	529	18.4

การจัดทำบัญชีประมาณการรายรับ-รายจ่ายของครอบครัวพบว่า ร้อยละ 91.2 มีการจัดทำตารางบัญชี ร้อยละ 95.4 มีการทำสรุยอดบัญชี และร้อยละ 74.1 สมาชิกในครอบครัวได้เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดทำบัญชีด้วย (ตารางที่ 4.27)

ตารางที่ 4.27 ร้อยละของการจัดทำตารางบัญชีประมาณการรายรับ-รายจ่าย
ของครอบครัว

ภาค	ไม่มี		มี	
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ
การทำตารางบัญชี (n=284)	25	8.8	259	91.2
การทำสรุยอดบัญชี (n=262)	12	4.6	250	95.4
สมาชิกในครอบครัวมีส่วนร่วมในการจัดทำบัญชี (n=251)	65	25.9	186	74.1
รวม	102	13.1	695	86.9

ครอบครัวส่วนใหญ่ มีการสรุปยอดบัญชีรายรับรายจ่ายทุกสิ้นเดือน โดยมีสัดส่วนระหว่างร้อยละ 43-72 พบมากที่สุดใภาคกลาง (ร้อยละ 71.8) ส่วนสรุปยอดบัญชีรายรับรายจ่ายทุกวัน ร้อยละ 46.8 พบมากในกรุงเทพมหานคร ทุกสัปดาห์พบมากในภาคใต้ (ร้อยละ 10) ทุก 15 วันพบมากในภาคเหนือ (ร้อยละ 16.3) ส่วนสรุปยอดบัญชีรายรับรายจ่ายในกรณีอื่นๆ เช่น แล้วยแต่โอกาส ทำบ้างไม่ทำบ้าง ทำเป็นบางเดือน หรือทำปีละครั้ง พบประมาณร้อยละ 1-7 (ตารางที่ 4.28)

ตารางที่ 4.28 ร้อยละของการสรุปยอดบัญชีประมาณการรายรับ-รายจ่ายของครอบครัว

ภาค	ทุกวัน	ทุกสัปดาห์	ทุก 15 วัน	ทุกสิ้นเดือน	อื่นๆ
กทม.	46.8	6.4	0	42.6	4.3
กลาง	21.9	0	0	71.8	6.6
เหนือ	14.3	8.2	16.3	61.2	0
ใต้	20.0	10.0	0	67.5	2.5
ตะวันออกเฉียงเหนือ	20.9	8.1	3.5	66.3	1.2
รวม	24.4	7.2	4.4	61.6	2.4

การทำบัญชีรายรับรายจ่ายภายในครัวเรือน สามารถวางแผนช่วยลดค่าใช้จ่ายภายในครอบครัว พบว่า ครอบครัวส่วนใหญ่ในทุกภาคคิดว่า การทำบัญชีรายรับรายจ่ายของครอบครัว สามารถวางแผนช่วยลดค่าใช้จ่ายภายในครอบครัวได้ (ร้อยละ 90-100)

ตารางที่ 4.29 การทำบัญชีรายรับรายจ่ายภายในครัวเรือน
สามารถวางแผนช่วยลดค่าใช้จ่ายภายในครอบครัวในแต่ละภาค (n=251)

ภาค	ไม่ได้		ได้	
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ
กทม.	0	.0	47	100
กลาง	3	10.0	13	90.0
เหนือ	3	6.0	47	94.0
ใต้	2	5.0	38	95.0
ตะวันออกเฉียงเหนือ	1	1.2	85	98.8
รวม	9	3.6	242	96.4

4) การได้รับความช่วยเหลือทางเศรษฐกิจของครอบครัว

การได้รับความช่วยเหลือทางเศรษฐกิจของครอบครัวจากบุคคลในครอบครัว ในช่วง 1 ปีที่ผ่านมา (ปี 2552) นำเสนอออกเป็น 5 ด้าน คือ ความช่วยเหลือทางการเงิน ด้านข้าวของเครื่องใช้ต่างๆ ด้านข้อมูลข่าวสารด้านการทำมาหากินหรือการลงทุน ด้านกำลังใจ และด้านการดูแลสุขภาพอนามัย ดังรายละเอียดต่อไปนี้

(1) ความช่วยเหลือทางการเงิน พบว่า ความช่วยเหลือหลักอันดับแรกมาจากหัวหน้าครอบครัว (ระหว่างร้อยละ 59-82) โดยพบมากที่สุดในกรุงเทพมหานคร (ร้อยละ 82.2) สามีหรือภรรยาของหัวหน้าครอบครัวที่ให้ความช่วยเหลือทางการเงินพบในสัดส่วนที่ลดลงมา (ระหว่างร้อยละ 11-33) โดยพบมากที่สุดในภาคใต้ (ร้อยละ 32.9) รองลงมาคือ ภาคเหนือและภาคกลาง (ร้อยละ 22.1 และร้อยละ 19.3 ตามลำดับ)

ส่วนบุตรที่มีบทบาทในการให้ความช่วยเหลือทางการเงินของครอบครัว พบในภาคตะวันออกเฉียงเหนือมากกว่าภาคอื่นๆ (ร้อยละ 14) รองลงมาคือ ภาคเหนือ (ร้อยละ 12.6) ส่วนภาคใต้ กรุงเทพมหานคร และภาคกลาง พบในสัดส่วนใกล้เคียงกัน (ตารางที่ 4.30)

ตารางที่ 4.30 การได้รับความช่วยเหลือจากบุคคลในครอบครัวด้านการเงินในแต่ละภาค (ภายใน 1 ปีที่ผ่านมา) (n=2,879)

ภาค	ด้านการเงินเป็นอันดับแรก						
	หัวหน้าครอบครัว	สามีหรือภรรยา	บิดา/มารดา	บุตร	หลาน	พี่น้อง	ลูกพี่ลูกน้อง
กทม.	82.2	10.9	.3	6.1	.1	.4	.0
กลาง	72.0	19.3	1.8	5.6	.0	.9	.4
เหนือ	64.0	22.1	.5	12.6	.0	.7	.0
ใต้	58.9	32.9	.5	7.1	.3	.3	0
ตะวันออกเฉียงเหนือ	67.8	16.5	.4	14.0	.9	.4	.0
รวม	70.3	18.4	.5	10.0	.3	.5	.0

(2) ความช่วยเหลือทางด้านข้าวของเครื่องใช้ต่างๆ ในครอบครัว พบว่า ส่วนใหญ่ได้รับจากหัวหน้าครอบครัวเป็นหลัก โดยพบมากที่สุดในกรุงเทพมหานคร (ร้อยละ 71.7) รองลงมาเป็นภาคเหนือและภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (ร้อยละ 60.0 และร้อยละ 58.9 ตามลำดับ) ส่วนสามีหรือภรรยาของหัวหน้าครอบครัวที่ให้ความช่วยเหลือทางด้านข้าวของเครื่องใช้ต่างๆ พบมากที่สุดในภาคใต้ (ร้อยละ 41.8) รองลงมาคือภาคกลาง (ร้อยละ 34.4)

บุตรที่ให้ความช่วยเหลือทางด้านข้าวของเครื่องใช้ต่างๆ ในครอบครัว พบมากที่สุดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือมากกว่าภาคอื่นๆ (ร้อยละ 14.4) และลดหลั่นกันลงไปเป็นภาคเหนือ ภาคกลาง ภาคใต้ และกรุงเทพมหานคร นอกจากนี้แล้ว ความช่วยเหลือทางด้านข้าวของเครื่องใช้ต่างๆ จากบุคคลอื่นๆ ในครอบครัวนอกเหนือจากที่กล่าวมาข้างต้น เช่น บิดา มารดา พี่น้อง และหลาน พบในสัดส่วนที่น้อยมาก (ตารางที่ 4.31)

ตารางที่ 4.31 การได้รับความช่วยเหลือจากบุคคลในครอบครัว
ด้านข้าวของเครื่องใช้ในแต่ละภาค (ภายใน 1 ปีที่ผ่านมา)

ภาค	ด้านข้าวของ เครื่องใช้ เป็นอันดับแรก						
	หัวหน้าครอบครัว	สามีหรือภรรยา	บิดา/มารดา	บุตร	หลาน	พี่น้อง	ลุง ป้า น้า อา
กทม.	71.7	21.4	.3	6.2	.1	.4	.0
กลาง	55.0	34.4	1.3	8.2	.0	.9	.0
เหนือ	60.0	27.1	.5	11.7	.0	.7	.0
ใต้	49.2	41.8	.8	7.4	.3	.5	.0
ตะวันออกเฉียงเหนือ	58.9	24.8	.3	14.4	.9	.5	.1
รวม	61.1	27.3	.5	10.2	.3	.6	.0

(3) ความช่วยเหลือทางด้านข้อมูลข่าวสารด้านการทำมาหากิน/ด้านการลงทุนในครอบครัว พบว่า ส่วนใหญ่เป็นหน้าที่ของหัวหน้าครอบครัว ซึ่งพบมากในกรุงเทพมหานคร ร้อยละ 73.4 รองลงมาพบในภาคกลาง ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และภาคเหนือ (ร้อยละ 66.6 ร้อยละ 62.3 และร้อยละ 61.5 ตามลำดับ) รองลงมาเป็นสามีหรือภรรยาของหัวหน้าครอบครัว ที่ให้ความช่วยเหลือทางด้านข้อมูลข่าวสารด้านการทำมาหากิน/ด้านการลงทุนในครอบครัว ซึ่งพบมากในภาคใต้ ร้อยละ 29.4 ส่วนภาคที่เหลือพบในสัดส่วนใกล้เคียงกัน คือ ระหว่างร้อยละ 19-22

บุตรยังคงมีบทบาทในการให้ความช่วยเหลือทางด้านข้อมูลข่าวสารด้านการทำมาหากิน/ด้านการลงทุนในครอบครัวในลำดับที่ 3 โดยพบมากที่สุดที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ คือ ร้อยละ 16.9 รองลงมาคือ ภาคเหนือและภาคใต้ (ร้อยละ 13.3 และร้อยละ 11.6 ตามลำดับ) ส่วนความช่วยเหลือที่ได้จากบุคคลอื่นๆ ในครอบครัวนอกเหนือจากที่กล่าวมาข้างต้น พบในสัดส่วนที่น้อยมากเช่นกัน (ตารางที่ 4.32)

ตารางที่ 4.32 การได้รับความช่วยเหลือจากบุคคลในครอบครัว
ด้านข้อมูลข่าวสารด้านการทำมาหากิน/ด้านการลงทุนในแต่ละภาค
(ภายใน 1 ปีที่ผ่านมา)

ภาค	ข้อมูลข่าวสารด้านการทำมาหากิน/ด้านการลงทุน เป็นอันดับแรก						
	หัวหน้าครอบครัว	สามีหรือภรรยา	บิดา/มารดา	บุตร	หลาน	พี่น้อง	ลุง ป้า น้า อา
กทม.	73.4	19.4	.3	6.4	.1	.4	.0
กลาง	66.6	20.4	1.8	9.1	.4	1.3	.4
เหนือ	61.5	22.1	.7	13.3	.2	2.2	.0
ใต้	56.9	29.4	1.1	11.6	.3	.8	.0
ตะวันออกเฉียงเหนือ	62.3	18.7	.3	16.9	1.0	.7	.1
รวม	64.9	21.1	.6	12.0	.5	.9	.1

(4) ความช่วยเหลือทางด้านกำลังใจ พบว่า หัวหน้าครอบครัวในทุกภาคเป็นผู้มีบทบาทในการให้กำลังใจสมาชิกในครอบครัวมากที่สุด โดยพบมากในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (ร้อยละ 62.3) รองลงมาคือ ภาคกลาง ภาคเหนือ และกรุงเทพมหานคร (ร้อยละ 59.5 ร้อยละ 56.5 และร้อยละ 56.1 ตามลำดับ)

กำลังใจที่ได้จากสามีภรรยาของหัวหน้าครอบครัว พบในลำดับรองลงมา ระหว่างร้อยละ 20-36 โดยพบมากที่สุดในกรุงเทพมหานคร (ร้อยละ 36.0) รองลงมาคือ ภาคใต้ ภาคกลาง และภาคเหนือ คือ ร้อยละ 31.1 ร้อยละ 26.8 และร้อยละ 26.0 ตามลำดับ

บุตรยังคงมีบทบาทในการให้กำลังใจแก่สมาชิกในครอบครัว โดยพบมากที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และภาคเหนือในสัดส่วนใกล้เคียงกัน (ร้อยละ 14.4 และร้อยละ 14.3 ตามลำดับ) นอกจากนี้แล้ว ยังพบกำลังใจที่ได้รับมาจากบิดามารดา หลาน และพี่น้อง ในสัดส่วนระหว่างร้อยละ 1-2 อีกด้วย (ตารางที่ 4.32)

ตารางที่ 4.33 การได้รับความช่วยเหลือจากบุคคลในครอบครัว
ด้านกำลังใจในแต่ละภาค (ภายใน 1 ปีที่ผ่านมา)

ภาค	ด้านกำลังใจ เป็นอันดับแรก						
	หัวหน้าครอบครัว	สามีหรือภรรยา	บิดา/มารดา	บุตร	หลาน	พี่น้อง	สูง ป้า น้า อา
กทม.	56.1	36.0	.9	6.0	.3	.8	.0
กลาง	59.5	26.8	2.2	9.8	.4	1.4	0
เหนือ	56.5	26.0	1.5	14.3	.5	1.1	.0
ใต้	52.4	31.1	1.8	13.4	.8	.5	.0
ตะวันออกเฉียงเหนือ	62.3	20.1	1.0	14.4	1.5	.7	.1
รวม	58.0	27.6	1.3	11.6	.8	.8	.0

(5) ความช่วยเหลือทางด้านการดูแลสุขภาพอนามัย พบว่า ทุกภาคส่วนใหญ่ได้รับความช่วยเหลือจากหัวหน้าครอบครัวมากที่สุด โดยทุกภาคพบในสัดส่วนที่ใกล้เคียงกัน (ระหว่างร้อยละ 56-60) รองลงมาคือ ความช่วยเหลือจากสามีหรือภรรยาของหัวหน้าครอบครัว ซึ่งพบมากในกรุงเทพมหานคร (ร้อยละ 36.9) รองลงมาคือ ภาคใต้และภาคกลาง (ร้อยละ 32.5 และร้อยละ 29.9 ตามลำดับ)

ความช่วยเหลือทางด้านการดูแลสุขภาพอนามัยในลำดับที่ 3 ส่วนใหญ่ได้รับจากบุตร โดยพบมากในภาคตะวันออกเฉียงเหนือและภาคเหนือในสัดส่วนใกล้เคียงกัน คือ ร้อยละ 14.9 และร้อยละ 14.6 ตามลำดับ นอกจากนี้แล้วยังพบความช่วยเหลือที่ได้รับจากบิดามารดา พี่น้อง และหลานเพิ่มเติมในสัดส่วนน้อยมากอีกด้วย (ตารางที่ 4.34)

ตารางที่ 4.34 การได้รับความช่วยเหลือจากบุคคลในครอบครัว
ด้านการดูแลสุขภาพอนามัยในแต่ละภาค (ภายใน 1 ปีที่ผ่านมา)

ภาค	การดูแลสุขภาพอนามัย เป็นอันดับแรก					
	หัวหน้าครอบครัว	สามีหรือภรรยา	บิดา/มารดา	บุตร	หลาน	พี่น้อง
กทม.	55.9	36.9	.5	5.5	.3	.8
กลาง	58.6	29.9	2.2	7.4	.0	1.4
เหนือ	56.9	26.5	.7	14.6	.4	.9
ใต้	57.8	32.5	.8	8.4	.3	.3
ตะวันออกเฉียงเหนือ	59.8	23.5	.4	14.9	.9	.5
รวม	57.9	29.5	.7	10.8	.5	.7

การได้รับความช่วยเหลือจากบุคคลที่มีใช้สมาชิกในครอบครัว ในช่วง 1 ปีที่ผ่านมา (ปี 2552) จะนำเสนอออกเป็น 5 ด้าน คือ ความช่วยเหลือทางการเงิน ด้านข้าวของเครื่องใช้ต่างๆ ด้านข้อมูลข่าวสารด้านการทำมาหากินหรือการลงทุน ด้านกำลังใจ และด้านการดูแลสุขภาพอนามัย ดังรายละเอียดต่อไปนี้

(1) ความช่วยเหลือทางการเงินจากบุคคลที่มีใช้สมาชิกในครอบครัว พบว่าไม่ได้รับความช่วยเหลือจากแหล่งใดเลย พบมากในกรุงเทพมหานคร (ร้อยละ 23.0) รองลงมาคือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือและภาคเหนือ (ร้อยละ 17.6 และร้อยละ 17.3 ตามลำดับ) ซึ่งตรงกันข้ามกับในภาคใต้

ความช่วยเหลือจากญาติที่ไม่ได้อยู่ด้วยกัน เกือบทุกภาคได้รับร้อยละ 51-58 ยกเว้นภาคกลางที่ได้รับน้อยที่สุด คือ ร้อยละ 36.5 เท่านั้น ส่วนการได้รับความช่วยเหลือจากเพื่อนพบมากในกรุงเทพมหานคร (ร้อยละ 33) ใกล้เคียงกับภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (ร้อยละ 30.4) จากกองทุนหมู่บ้านพบมากในภาคใต้ (ร้อยละ 28.4) รองลงมาคือ ภาคเหนือและภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (ร้อยละ 24.4 และร้อยละ 20.8 ตามลำดับ) ทุกภาคได้รับความช่วยเหลือทางการเงินจากธนาคาร/บัตรเครดิตสัดส่วนใกล้เคียงกัน ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ พบร้อยละ 26.6 รองลงมาคือ ภาคเหนือและภาคกลาง (ร้อยละ 22.2 และร้อยละ 22.0 ตามลำดับ) ส่วนความช่วยเหลือทางการเงินกู้ยืมในระบบ พบมากที่สุดในกรุงเทพมหานคร (ร้อยละ 12.1) รองลงมาคือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือและภาคกลาง (ร้อยละ 7.6 และร้อยละ 6.9 ตามลำดับ)

ตารางที่ 4.35 การได้รับความช่วยเหลือจากบุคคลที่มีใช้สมาชิกในครอบครัวด้านการเงินในแต่ละภาค (ภายใน 1 ปีที่ผ่านมา)

ภาค	ด้านการเงิน (n=2,877)												
	ไม่มีแหล่งใด	ญาติที่ไม่ได้อยู่ด้วยกัน	เพื่อน	กองทุนหมู่บ้าน	ธนาคาร/บัตรเครดิต	เทศบาล/อบต.	สหกรณ์	เงินกู้ยืมในระบบ	ประกันชีวิต	ประกันสังคม	กลุ่มออมทรัพย์	กองทุนหรือสวัสดิการ	หน่วยงานราชการ
กทม.	23.0	57.6	33.0	2.4	16.3	.0	4.4	12.1	.1	.0	.0	.4	.8
กลาง	13.5	36.5	13.9	15.7	22.0	8.7	12.1	6.9	.9	.0	.0	.0	.0
เหนือ	17.3	51.5	16.2	24.4	22.2	15.7	6.7	4.7	.0	.0	.5	.0	.4
ใต้	.5	50.8	19.5	28.4	17.9	16.8	17.6	4.7	.5	.5	5.8	.5	.0
ตะวันออกเฉียงเหนือ	17.6	54.0	30.4	20.8	26.6	3.1	11.3	7.6	5.3	.0	.2	.1	.2

เลือกตอบได้มากกว่า 1 ข้อ

(2) ความช่วยเหลือทางด้านสิ่งของและเครื่องใช้ต่างๆ จากบุคคลที่มีใช้สมาชิกในครอบครัว พบว่า ไม่ได้ได้รับความช่วยเหลือจากแหล่งใดเลย พบมากที่สุดในกรุงเทพมหานคร ร้อยละ 53.3 รองลงมาคือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือและภาคเหนือ (ร้อยละ 31.3 และร้อยละ 30 ตามลำดับ)

ความช่วยเหลือทางด้านสิ่งของในลำดับแรก คือ จากญาติที่ไม่ได้อยู่ด้วยกัน ซึ่งพบมากในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ร้อยละ 54.0 รองลงมาคือ ภาคใต้และภาคเหนือ (ร้อยละ 47.4 และร้อยละ 41.5 ตามลำดับ) ความช่วยเหลือจากเทศบาลหรือ อบต. พบมากในภาคเหนือ (ร้อยละ 41.1) รองลงมาคือ ภาคกลางและภาคใต้ (ร้อยละ 34.3 และร้อยละ 31.6 ตามลำดับ) จากเพื่อนพบมากในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ สูงถึงร้อยละ 29.4

ส่วนความช่วยเหลือจากสมาคม/มูลนิธิเอกชน พบมากในกรุงเทพมหานคร (ร้อยละ 2.5) ส่วนความช่วยเหลือด้านสิ่งของจากกลุ่มอื่นๆ เช่น กลุ่มออมทรัพย์ ร้านค้า ผู้ใหญ่บ้าน และหน่วยงานอื่นๆ พบน้อยมากในสัดส่วนพอๆ กัน (ตารางที่ 4.36)

ตารางที่ 4.36 การได้รับความช่วยเหลือจากบุคคลที่มีใช้สมาชิกในครอบครัว
ด้านสิ่งของและเครื่องใช้ต่างๆ ในแต่ละภาค (ภายใน 1 ปีที่ผ่านมา)

ภาค	ด้านสิ่งของ (n=2,877)								
	ไม่มีแหล่งใด	ญาติที่ไม่ได้อยู่ด้วยกัน	เพื่อน	เทศบาล/อบต.	สมาคม/มูลนิธิเอกชน	กลุ่มออมทรัพย์	ร้านค้า	ผู้ใหญ่บ้าน/ผู้นำชุมชน	หน่วยงานอื่นๆ
กทม.	53.3	39.9	20.5	.1	2.5	.0	.1	.4	.6
กลาง	20.6	29.1	9.9	34.3	.0	.0	.5	.9	.5
เหนือ	30.0	41.5	11.8	41.1	.2	.0	.2	.0	.0
ใต้	.0	47.4	18.2	31.6	.3	.3	.0	.3	1.8
ตะวันออกเฉียงเหนือ	31.3	54.0	29.4	11.9	.0	.0	.8	.0	.0

เลือกตอบได้มากกว่า 1 ข้อ

3) ความช่วยเหลือทางด้านข้อมูลข่าวสารด้านการทำมาหากิน/ด้านการลงทุน จากบุคคลที่มีใช้สมาชิกในครอบครัว พบว่า ไม่ได้รับความช่วยเหลือทางด้านข้อมูลข่าวสารเลย พบมากในภาคเหนือ ร้อยละ 19.3 รองลงมาคือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ร้อยละ 15.6 ยกเว้น ภาคใต้ที่ได้รับความช่วยเหลือทางด้านข้อมูลข่าวสาร ร้อยเปอร์เซ็นต์

ความช่วยเหลือด้านข้อมูลข่าวสารจากสื่อ เช่น วิทยุ โทรทัศน์ และหนังสือพิมพ์ พบในสัดส่วนมากที่สุดในประเทศไทย (ร้อยละ 84.2) รองลงมาคือ ภาคกลาง ภาคใต้ และ ภาคเหนือ (ร้อยละ 71.6 ร้อยละ 66.3 และร้อยละ 59.6 ตามลำดับ) ข้อมูลข่าวสารจากญาติที่ไม่ได้อยู่ด้วยกัน พบมากในภาคกรุงเทพมหานคร (ร้อยละ 52.1) จากเพื่อนพบมากในภาค ตะวันออกเฉียงเหนือ (ร้อยละ 41.1)

ภาคเหนือพบว่า ได้รับข้อมูลข่าวสารจากแหล่งต่างๆ ในสัดส่วนที่สูงกว่าภาคอื่นๆ ในหลากหลายช่องทาง เช่น เสี่ยงตามสาย และผู้ใหญ่บ้านหรือผู้นำชุมชน (ร้อยละ 48.9 และ ร้อยละ 39.3 ตามลำดับ) ส่วนข้อมูลข่าวสารจากเจ้าหน้าที่รัฐพบมากในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (ร้อยละ 30.7) รองลงมา คือ ภาคกลาง (ร้อยละ 26.8) ดังแสดงในตารางที่ 4.37

ตารางที่ 4.37 การได้รับความช่วยเหลือจากบุคคลที่มีใช้สมาชิกในครอบครัว ทางด้านข้อมูลข่าวสารด้านการทำมาหากิน/ด้านการลงทุนในแต่ละภาค (ภายใน 1 ปีที่ผ่านมา)

ภาค	ด้านข้อมูลข่าวสาร ด้านการลงทุน (n=2,877)								
	ไม่เคย	ญาติที่ไม่ได้อยู่ด้วยกัน	เพื่อน	สื่อ	เจ้าหน้าที่ของรัฐ	เสี่ยงตามสาย	ผู้ใหญ่บ้าน/ผู้นำชุมชน	อินเทอร์เน็ต	เทศบาล/อบต.
กทม.	9.6	52.1	38.4	84.2	14.3	21.4	.3	.1	.0
กลาง	7.5	22.0	26.4	71.6	26.8	16.1	20.2	1.8	.0
เหนือ	19.3	33.5	26.7	59.6	18.4	48.9	39.3	.2	.0
ใต้	.0	33.2	33.7	66.3	20.3	22.4	29.2	.0	.3
ตะวันออกเฉียงเหนือ	15.6	41.3	41.1	52.6	30.7	28.4	15.3	.5	.1

เลือกตอบได้มากกว่า 1 ข้อ

(4) ความช่วยเหลือทางด้านกำลังใจจากบุคคลที่มีใช้สมาชิกในครอบครัว พบว่าไม่เคยได้รับความช่วยเหลือทางด้านกำลังใจเลย พบมากที่สุดในกรุงเทพมหานคร ร้อยละ 14.0 รองลงมาคือ ภาคเหนือ และภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (ร้อยละ 12.2 และร้อยละ 10 ตามลำดับ)

กำลังใจที่ได้รับจากญาติที่ไม่ได้อยู่ด้วยกันพบมากในทุกภาค โดยพบมากที่สุดในภาคใต้ ซึ่งมีสัดส่วนใกล้เคียงกับภาคเหนือ (ร้อยละ 78.9 และร้อยละ 76.3 ตามลำดับ) กำลังใจที่ได้รับจากเพื่อนพบน้อยที่สุดในภาคเหนือ (ร้อยละ 34.4) ส่วนที่เหลือนพบในสัดส่วนใกล้เคียงกัน คือ ภาคกลาง ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ กรุงเทพมหานคร และภาคใต้ ระหว่างร้อยละ 49-52

กำลังใจจากพระ พบมากที่สุดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (ร้อยละ 30.5) รองลงมาคือ ภาคใต้ ภาคกลาง และภาคเหนือ (ร้อยละ 23.4 ร้อยละ 20.5 และร้อยละ 20 ตามลำดับ) ส่วนกำลังใจจาก อสม. จิตแพทย์ พยาบาล นายจ้างหรือหัวหน้างาน และเจ้าหน้าที่ของรัฐ ยังพบในสัดส่วนน้อยมาก (ตารางที่ 4.38)

ตารางที่ 4.38 การได้รับความช่วยเหลือจากบุคคลที่มีใช้สมาชิกในครอบครัว
ด้านกำลังใจในแต่ละภาค (ภายใน 1 ปีที่ผ่านมา)

ภาค	ด้านกำลังใจ (n=2,787)							
	ไม่เคย	ญาติที่ไม่ได้อยู่ด้วยกัน	เพื่อน	พระ	อสม.	จิตแพทย์/พยาบาล	นายจ้าง/หัวหน้างาน	เจ้าหน้าที่ของรัฐ
กทม.	14.0	65.7	49.5	12.2	1.1	.4	.1	.0
กลาง	5.1	59.5	48.9	20.5	.9	.0	.0	.0
เหนือ	12.2	76.3	34.4	20.0	.2	.2	.4	.2
ใต้	.8	78.9	52.4	23.4	.5	.3	.0	.0
ตะวันออกเฉียงเหนือ	10.0	65.8	49.3	30.5	.1	.0	.0	.5

เลือกตอบได้มากกว่า 1 ข้อ

(5) ความช่วยเหลือทางการดูแลสุขภาพพออนามัยจากบุคคลที่มีใช้สมาชิกในครอบครัว พบว่า เมื่อสมาชิกในครอบครัวเจ็บป่วยจะไปรับการรักษาที่โรงพยาบาลลำดับแรกมากกว่าร้อยละ 80 พบมากที่สุดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (ร้อยละ 88.1) รองลงมาคือภาคเหนือ กรุงเทพมหานคร และภาคใต้ (ร้อยละ 87.5 ร้อยละ 86.6 และร้อยละ 86.2 ตามลำดับ)

แหล่งด้านการดูแลสุขภาพพออนามัยลำดับที่สอง คือ สถานีนามัยหรือศูนย์บริการสาธารณสุขของชุมชน ซึ่งพบมากที่สุดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (ร้อยละ 78.1) รองลงมาคือกรุงเทพมหานคร และภาคเหนือ (ร้อยละ 76.5 และร้อยละ 73.7 ตามลำดับ)

คลินิกเอกชน พบมากที่สุดในกรุงเทพมหานคร (ร้อยละ 43.7) รองลงมาคือภาคใต้ และภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (ร้อยละ 38.4 และร้อยละ 37.9 ตามลำดับ) ศูนย์สุขภาพเคลื่อนที่ พบมากในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (ร้อยละ 26.6) อสม. หรือเพื่อน พบมากที่สุดในภาคใต้ (ร้อยละ 23.0) ส่วนการดูแลสุขภาพพออนามัยโดยเทศบาลหรืออบต. และซื้อยาจากร้านขายยารับประทานเอง พบในสัดส่วนที่น้อยมาก (ตารางที่ 4.39)

ตารางที่ 4.39 การได้รับความช่วยเหลือจากบุคคลที่มีใช้สมาชิกในครอบครัว
ด้านการดูแลสุขภาพพออนามัยในแต่ละภาค (ภายใน 1 ปีที่ผ่านมา)

ภาค	ด้านการดูแลสุขภาพพออนามัย (n=2,787)						
	โรงพยาบาล	สถานีนามัย/ศูนย์บริการสาธารณสุข	คลินิกเอกชน	ศูนย์สุขภาพเคลื่อนที่	อสม./เพื่อน	ร้านขายยา	เทศบาล/อบต.
กทม.	86.6	76.5	43.7	16.1	.1	.0	.1
กลาง	82.6	55.5	28.9	10.6	2.3	.0	.0
เหนือ	87.5	73.7	28.1	5.5	1.9	.4	.2
ใต้	86.2	62.2	38.4	16.1	23.0	.0	1.6
ตะวันออกเฉียงเหนือ	88.1	78.1	37.9	26.6	2.5	.0	.0

เลือกตอบได้มากกว่า 1 ข้อ

ระดับการพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจของครอบครัว

คำนวณคะแนนการพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจของครอบครัวจากข้อมูลใน 4 ประเด็นที่กล่าวมาแล้ว ได้แก่ สภาพที่อยู่อาศัย รายได้และรายจ่าย ภาระหนี้สินของครอบครัว การได้รับความช่วยเหลือทางเศรษฐกิจของครอบครัว และนำคะแนนมาแบ่งเป็น 3 ระดับ ได้แก่ น้อย ปานกลาง และมาก พบว่า ครอบครัวส่วนใหญ่สามารถพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจในระดับปานกลาง (ระหว่างร้อยละ 45-56) โดยพบในภาคเหนือมากที่สุด (ร้อยละ 56.2) รองลงมาคือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือและภาคใต้ (ร้อยละ 54.7 และร้อยละ 52.4 ตามลำดับ)

ส่วนการพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจของครอบครัวได้น้อย พบสัดส่วนสูงที่สุดในกรุงเทพมหานคร (ร้อยละ 39) รองลงมาคือ ภาคกลาง ภาคเหนือ และภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (ร้อยละ 23.7 ร้อยละ 20.2 และร้อยละ 18.3 ตามลำดับ)

ในขณะที่การพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจของครอบครัวในระดับสูงพบมากในภาคใต้ ร้อยละ 38.9 ส่วนที่เหลือสามารถพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจในสัดส่วนใกล้เคียงกัน คือ ระหว่างร้อยละ 24-27 ยกเว้นกรุงเทพมหานครที่พบเพียง ร้อยละ 16.1 เท่านั้น เมื่อทดสอบเปรียบเทียบสัดส่วนของระดับการพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจของครอบครัว พบว่า มีความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ($P\text{-value} < 0.001$) ในแต่ละภาค

รูปแบบครอบครัว พบว่า ร้อยละ 30.1 ของครอบครัวขยาย มีระดับการพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจได้มาก ในขณะที่ร้อยละ 27.3 ของครอบครัวเดี่ยว มีระดับการพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจได้มาก พบว่า เกือบครึ่งหนึ่ง (ร้อยละ 48.8) ของครอบครัวที่อยู่คนเดียว มีระดับการพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจได้น้อย ความแตกต่างของค่าสัดส่วน/ร้อยละนี้ พบว่า มีนัยสำคัญทางสถิติ ($P\text{-value} < 0.001$)

เขตการปกครอง พบว่า ระดับการพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจในระดับปานกลางของครอบครัวที่อาศัยอยู่นอกเขตเทศบาลพบในสัดส่วนที่สูงกว่าในเขตเทศบาล ความแตกต่างนี้พบว่า มีนัยสำคัญทางสถิติ ($P\text{-value} < 0.001$) ดังแสดงในตารางที่ 4.40

ตารางที่ 4.40 ระดับการพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจของครอบครัวในแต่ละภาค
(n=2,876)

ภาค	ระดับการพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจ ของครอบครัว			P-value of Chi-square test
	น้อย	ปานกลาง	มาก	
ภาค				<.001
กทม.	39.0	44.9	16.1	
กลาง	23.7	48.8	27.3	
เหนือ	20.2	56.2	23.6	
ใต้	8.7	52.4	38.9	
ตะวันออกเฉียงเหนือ	18.3	54.7	27.0	
รูปแบบครอบครัว				<.001
ครอบครัวเดี่ยว	20.2	52.4	27.3	
ครอบครัวขยาย	20.3	49.6	30.1	
ครอบครัวที่มีแม่หรือพ่อคนเดียว	31.0	54.5	14.5	
ครอบครัวที่เป็นญาติพี่น้อง	28.4	54.1	17.6	
ครอบครัวแบบอื่นๆ (อยู่คนเดียว)	48.8	46.3	4.9	
เขตการปกครอง				<.001
ในเขตเทศบาล	27.2	47.3	25.4	
นอกเขตเทศบาล	19.9	55.7	24.4	

ความสามารถในการพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจของครอบครัวได้น้อย พบในสัดส่วนที่สูงในครอบครัวที่มีหัวหน้าครอบครัวเป็นเพศหญิง (ร้อยละ 30.1) เป็นโสด (ร้อยละ 38.6) ครอบครัวที่หัวหน้าครอบครัวอายุน้อยกว่า 35 ปี (ร้อยละ 33.8) หรืออายุมากกว่า 75 ปี (ร้อยละ 32.2) และครอบครัวที่มีหัวหน้าครอบครัวที่ไม่ได้เรียน (ร้อยละ 32.2) ระดับการศึกษาพบว่า หัวหน้าครอบครัวที่ยังจบการศึกษาในระดับสูง ความสามารถพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจของครอบครัวได้มากยิ่งขึ้น

กลุ่มของหัวหน้าครอบครัวที่ประกอบอาชีพเป็นพนักงานบริษัท มีการพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจของครอบครัวได้น้อยในสัดส่วนสูงสุด (ร้อยละ 37.0) เมื่อเทียบกับการประกอบอาชีพอื่นๆ ในลำดับรองลงมา พบในกลุ่มของหัวหน้าครอบครัวที่ว่างงานหรือแม่บ้าน (ร้อยละ 30.9)

หัวหน้าครอบครัวที่ไม่มีรายได้ประจำ มีระดับการพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจของครอบครัวได้น้อย (ร้อยละ 30.1) ในสัดส่วนที่สูงกว่ากลุ่มที่หัวหน้าครอบครัวมีรายได้ประจำ (ร้อยละ 21.7)

การนำรายได้มาจุนเจือครอบครัวของหัวหน้าครอบครัว พบว่า การพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจของครอบครัวได้น้อยมีสัดส่วนค่อนข้างสูง ในกลุ่มที่หัวหน้าครอบครัวนำรายได้มาจุนเจือครอบครัวไม่สม่ำเสมอ (ตารางที่ 4.41)

ตารางที่ 4.41 ระดับการพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจของครอบครัว

จำแนกตามข้อมูลทั่วไปของหัวหน้าครอบครัว

ข้อมูลทั่วไป	ระดับการพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจของครอบครัว		
	น้อย	ปานกลาง	มาก
เพศ (n=2,879)			
ชาย	20.8	50.7	28.5
หญิง	30.1	53.5	15.6
สถานภาพ (n=2,878)			
โสด	38.6	50.8	10.7
สมรส/คู่	19.7	51.0	29.3
หม้าย	32.2	54.1	13.4
หย่า/แยก	36.7	51.6	11.7
อายุ (n=2,877)			
น้อยกว่า 35 ปี	33.0	47.9	19.1
36-55 ปี	21.8	52.1	26.1
56-75 ปี	21.0	51.3	27.7
มากกว่า 75 ปี	32.2	54.6	13.2
Mean= 51.12 , S.D.=13.9, Min=17, Max=100)			

ตารางที่ 4.41 ระดับการพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจของครอบครัว
จำแนกตามข้อมูลทั่วไปของหัวหน้าครอบครัว (ต่อ)

ข้อมูลทั่วไป	ระดับการพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจ ของครอบครัว		
	น้อย	ปานกลาง	มาก
การศึกษา (n=2,879)	32.2	49.2	18.6
ไม่ได้เรียน	25.5	52.9	21.6
ประถมศึกษา	28.1	48.9	23.0
มัธยมศึกษาตอนต้น	21.5	47.3	32.2
มัธยมศึกษาตอนปลาย	19.6	51.7	28.7
ปวช./ปวส./ปวท./ อนุปริญญา	16.1	53.3	30.6
อาชีพ (n=2,872)			
ว่างงาน/แม่บ้าน	30.8	54.0	15.1
ทำงานราชการ/ข้าราชการบำนาญ	14.2	53.7	32.2
ค้าขาย/ธุรกิจส่วนตัว	23.0	48.7	28.3
เกษตรกร	14.5	53.9	31.6
พนักงานบริษัท	37.0	39.0	24.0
รับจ้างรายวัน/ รายสัปดาห์ทั่วไป	28.8	52.8	18.4
มีรายได้ (n=2,873)			
ประจำ	21.7	51.4	27.0
ไม่ประจำ	30.1	51.7	18.3
การจนเจือ (n=2,874)			
ไม่จนเจือ	25.6	56.1	18.3
สมำเสมอ	21.9	50.7	27.3
ไม่สมำเสมอ	34.6	54.2	11.1
วุฒิการศึกษาสูงสุดของสมาชิก ในครอบครัว (n=2,879)			
ไม่ได้เรียน	50.0	37.5	12.5
ประถมศึกษา	34.7	53.9	11.4
มัธยมศึกษาตอนต้น	29.6	54.5	16.0
มัธยมศึกษาตอนปลาย	25.1	49.8	25.1
ปวช./ปวส./ปวท./อนุปริญญา	23.1	51.3	25.6
ปริญญาตรี	14.7	49.8	35.5

4.2.3 ความสามารถในการพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจครอบครัว

ความสามารถในการพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจของครอบครัว ได้จากความคิดเห็นของหัวหน้าครอบครัวหรือผู้แทน พบว่า ทุกภาคมีการพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจได้ ระหว่างร้อยละ 90-94 โดยภาคใต้เป็นภาคที่สามารถพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจได้มากที่สุด (ร้อยละ 93.6)

ตารางที่ 4.42 ความสามารถในการพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจของครอบครัว
ในแต่ละภาค (n=2,682)

ภาค	พึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจ ไม่ได้		พึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจ ได้	
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ
กทม.	56	7.1	730	92.9
กลาง	9	7.6	105	92.5
เหนือ	53	10.6	449	89.4
ใต้	24	6.4	350	93.6
ตะวันออกเฉียงเหนือ	94	10.4	812	89.6
รวม	244	8.7	2,550	91.3

เมื่อสอบถามความคิดเห็นของกลุ่มตัวอย่างเกี่ยวกับเหตุผลที่ทำให้ครอบครัวสามารถพึ่งพาตนเองได้ทางเศรษฐกิจ พบว่า ลำดับแรกเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการประหยัดคอดออม รู้จักเก็บออม มีเงินเหลือเก็บ มีออมเงิน เก็บสะสม และออมไว้ในยามจำเป็น โดยพบในกรุงเทพมหานครมากที่สุด ถึงร้อยละ 64.0 รองลงมาคือ ภาคเหนือและภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (ร้อยละ 43.3 และร้อยละ 35.8 ตามลำดับ)

ลำดับที่ 2 คือ เหตุผลเรื่องการประกอบอาชีพ ทำมาหากิน มีงานทำ มีอาชีพที่มั่นคง มีกำลังใจ/ตั้งใจ/อดทนทำงาน และขยันหมั่นเพียร พบมากที่สุดในภาคกลาง (ร้อยละ 32.1) รองลงมาคือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ กรุงเทพมหานคร และภาคใต้ในสัดส่วนลดหลั่นกันลงไป (ร้อยละ 26.7 ร้อยละ 22.5 และร้อยละ 22.4 ตามลำดับ) ซึ่งใกล้เคียงกับเรื่องการซื้อในสิ่งที่ควรซื้อ มีสติ รู้จักคิดในการใช้จ่ายอย่างคุ้มค่า มีเหตุผลในการตัดสินใจในเรื่องเกี่ยวกับการใช้เงิน ใช้ในสิ่งที่จำเป็น รู้จักกินรู้จักใช้ ใช้จ่ายพอดีกับเงินที่ได้หรือมีน้อยใช้น้อยมีมากใช้น้อย พบในกรุงเทพมหานครและภาคใต้ในสัดส่วนพอๆ กัน (ร้อยละ 24.4 และร้อยละ 20 ตามลำดับ)

ส่วนเรื่องการยึดหลักเศรษฐกิจพอเพียง พึ่งพาตนเอง อยู่แบบพอมีพอกินพอใช้ พอดี พอประมาณ และพอเพียงสมฐานะ พบได้ในสัดส่วนที่ค่อนข้างน้อย คือ ระหว่างร้อยละ 10-19 ยกเว้นภาคเหนือที่พบมากที่สุด ถึงร้อยละ 31.1 (ตารางที่ 4.43)

ตารางที่ 4.43 เหตุผลที่ทำให้ครอบครัวสามารถพึ่งพาตนเองได้ทางเศรษฐกิจ
ในแต่ละภาค

เหตุผลที่สามารถพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจได้	ภาค (n=2,782)				
	กทม.	กลาง	เหนือ	ใต้	ตะวันออก เฉียง เหนือ
1. การวางแผนการใช้จ่ายเงิน/ควบคุมรายรับรายจ่ายให้สมดุล/การบริหารเงินอย่างมีระบบ/มีระเบียบวินัยในการใช้เงิน/ประมาณการรายรับรายจ่าย	4.3	5.2	3.3	4.2	5.5
2. ชี้อในสิ่งที่ควรซื้อ/มีสติ รู้จักคิดในการใช้จ่ายอย่างคุ้มค่า/มีเหตุผลในการตัดสินใจในเรื่องเกี่ยวกับการใช้เงิน/ใช้เงินสิ่งที่จำเป็น/รู้จักกินรู้จักใช้/ใช้จ่ายพอดีกับเงินที่ได้/มีน้อยใช้น้อยมีมากใช้น้อย	24.4	15.3	12.2	20.0	13.5
3. แบ่งสัปดาห์ส่วนในการออมและการใช้จ่าย/แบ่งไว้ใช้ส่วนหนึ่งแบ่งเก็บนิดหน่อย	1.8	1.3	.4	.8	.8
4. ไม่ฟุ่มเฟือย/ไม่ใช้จ่ายสุรุ่ยสุร่าย/ลดค่าใช้จ่ายที่ไม่จำเป็น/ลดใช้สินค้าฟุ่มเฟือย	9.8	5.4	8.1	3.9	8.5
5. ประหยัด/อดออม/เก็บออม/มีเงินเหลือเก็บ/ออมเงิน/เก็บสะสม/ออมไว้ใช้ในยามจำเป็น	64.0	27.8	43.3	30.8	35.8
6. มีรายได้ที่มั่นคง/รายได้เพียงพอกับรายจ่าย/มีรายได้ประจำ/มีเงิน	6.9	6.3	9.1	17.6	5.8
7. ทำมาหากิน/มีงานทำ/ประกอบอาชีพ/มีอาชีพที่มั่นคง/ตั้งใจทำงาน/มีกำลังใจทำงาน/ขยันหมั่นเพียรและอดทน	22.5	32.1	14.0	22.4	26.7
8. มีอาชีพเสริม/มีรายได้เสริมพยายามหารายได้เสริมจากแหล่งอื่นๆ	.8	3.5	2.0	3.7	4.6
9. ไม่มีหนี้สิน/ไม่สร้างหนี้สิน/พยายามไม่ก่อหนี้	12.8	2.2	2.4	2.6	4.2
10. ยึดหลักเศรษฐกิจพอเพียง/พึ่งพาตนเอง/อยู่แบบพอมีพอกินพอใช้/พอดี/พอประมาณ/พอเพียงสมฐานะ	14.9	14.2	31.1	18.9	10.2
11. ใช้หลักเกษตรพอเพียงในครอบครัว ปลูกพืชหมุนเวียน ปลูกผักสวนครัว ปลูกข้าว เลี้ยงสัตว์เลี้ยงไก่เลี้ยงปลาไว้กินเอง หรือทำปุ๋ยชีวภาพไว้ใช้เอง	1.7	1.8	3.0	6.3	9.9
12. ไม่มั่วสุมอบายมุข/ไม่เล่นการพนัน/ไม่ยุ่งเกี่ยวกับยาเสพติด/ไม่เที่ยวเตร่	1.7	.4	.2	2.9	3.4

ตอบได้มากกว่า 1 ข้อ

ตารางที่ 4.43 เหตุผลที่ทำให้ครอบครัวสามารถพึ่งพาตนเองได้ทางเศรษฐกิจ
ในแต่ละภาค (ต่อ)

เหตุผลที่สามารถพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจได้	ภาค (n=2,782)				
	กทม.	กลาง	เหนือ	ใต้	ตะวันออก เฉียง เหนือ
13. มีที่อยู่เป็นหลักแหล่ง/มีที่อยู่อาศัยเป็นสวัสดิการ ไม่ต้องเสียค่าเช่า	5.5	.4	2.0	1.8	.0
14. สามารถช่วยเหลือตัวเองได้/ดูแลสุขภาพร่างกาย ให้แข็งแรง/ไม่มีปัญหาสุขภาพ/มีกำลังในการทำงาน/ ไม่เจ็บป่วย มีจิตใจเข้มแข็ง สุขภาพจิตดีเพื่อต่อสู้กับชีวิต	.1	1.4	.6	.5	.9
15. สัมพันธภาพที่ดีของคนในครอบครัว/ความสามัคคี ปรองดองของคนในครอบครัว/ความรักความเข้าใจกัน ในครอบครัว/ความเอื้ออาทรต่อกันในครอบครัว/ การให้กำลังใจซึ่งกันและกัน/บุตรดูแลคนในครอบครัว	2.4	.5	3.9	4.5	.8
16. การทำบัญชีรายรับรายจ่ายในครัวเรือน	.7	1.3	.6	1.3	2.1
17. พอใจในสิ่งที่ตัวเองมีอยู่/ไม่ยึดติดกับวัตถุนิยม	.3	.4	.6	.3	.4
18. ใช้ของที่ผลิตในประเทศไทย	.0	.0	.0	.3	.0
19. ศึกษาหาความรู้/ศึกษาข้อมูลก่อนลงมือปฏิบัติ/ ศึกษาหาความรู้ในการประกอบอาชีพ	.0	1.7	.0	.0	.2

ตอบได้มากกว่า 1 ข้อ

ส่วนเหตุผลที่ทำให้ครอบครัวไม่สามารถพึ่งพาตนเองได้ทางเศรษฐกิจ พบว่า เหตุผลลำดับแรกเป็นเรื่องเกี่ยวกับการติดอบายมุขประเภทต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นมั่วเมาในสิ่งเสพติด ดื่มสุรา เที่ยวเตร่ ติดพนันบอล เล่นไพ่ เล่นหวย และสูบบุหรี่ ซึ่งพบในมากในกรุงเทพมหานคร ถึงร้อยละ 33.2 ส่วนภาคอื่นๆ พบในสัดส่วนค่อนข้างน้อย (ระหว่างร้อยละ 2-10)

ลำดับที่ 2 เป็นเรื่องเกี่ยวกับการใช้จ่ายฟุ่มเฟือย ฟุ้งเฟ้อ ใช้จ่ายแบบสุรุ่ยสุร่าย ใช้จ่ายเกินตัว ใช้จ่ายเกินกำลัง ใช้จ่ายในสิ่งที่ไม่จำเป็น ใช้จ่ายแบบไม่มีเหตุผล ใช้จ่ายเงินที่ได้มากกว่ารายรับ และไม่ประมาณตน ซึ่งพบมากที่สุดเ็นภาคเหนือ (ร้อยละ 32.5) รองลงมาคือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือและกรุงเทพมหานคร (ร้อยละ 22.5 และร้อยละ 21.9 ตามลำดับ) โดยเหตุผลส่วนนี้มีสัดส่วนใกล้เคียงกับเรื่องไม่ทำมาหากิน ไม่ทำงาน การงานไม่มั่นคง ตกงาน ขี้เกียจ ไม่กระตือรือร้น นั่งรอโชคชะตา งอมืองอเท้า ขาดเครื่องมือในการประกอบอาชีพ รวมไปถึง การไม่มีที่ดินทำกิน ที่พบมากในกรุงเทพมหานคร (ร้อยละ 23.3) ดังแสดงในตารางที่ 4.44

ตารางที่ 4.44 เหตุผลที่ทำให้ครอบครัวไม่สามารถพึ่งพาตนเองได้ทางเศรษฐกิจ
ในแต่ละภาค

เหตุผลที่ไม่สามารถพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจได้	ภาค				
	กทม.	กลาง	เหนือ	ใต้	ตะวันออก เฉียง เหนือ
1. ไม่มีการวางแผนการดำเนินชีวิต/ไม่วางแผนการใช้จ่าย/ไม่ได้วางระบบการเงิน/ไม่มีการควบคุมการใช้จ่ายเงิน	1.1	.4	8.2	.3	3.5
2. ไม่ทำมาหากิน/ชื้อเกียจ/ไม่กระตือรือร้น/ไม่ทำงาน/ตกงาน/นั่งรอโชคชะตา/งอมืองอเท้า/การงานไม่มั่นคง/ขาดเครื่องมือในการประกอบอาชีพ/ไม่มีที่ดินทำกิน	23.3	6.2	5.6	6.8	7.4
3. กู้หนี้ยืมสิน/มีหนี้สิน/สร้างหนี้สิน/กู้ยืมเงินมาใช้	9.7	3.5	6.5	2.9	5.2
4. รายได้น้อยกว่ารายจ่าย/รายจ่ายมากกว่ารายรับ/ไม่มีรายได้เพียงพอ/รายได้ไม่คงที่/ไม่มีเงินพอซื้อของ	10.5	4.8	12.1	5.0	7.4
5. ใช้จ่ายฟุ่มเฟือย/ฟุ้งเฟ้อ/สุรุ่ยสุร่าย/ใช้จ่ายเกินตัว/ใช้จ่ายเกินกำลัง/ใช้จ่ายในสิ่งที่ไม่จำเป็น/ใช้จ่ายแบบไม่มีเหตุผล/ใช้จ่ายเงินที่ได้มากกว่ารายรับ/ไม่ประมาณตน	21.9	4.7	32.5	11.6	22.5
6. ไม่มีเงินเก็บ/ไม่เก็บออม/ไม่รู้จักเก็บ/ไม่ประหยัด	8.8	2.3	8.2	4.5	10.7
7. มีปัญหาสุขภาพ/สุขภาพไม่ดี/สุขภาพไม่แข็งแรง/เจ็บป่วย/ไม่สามารถช่วยเหลือตัวเองได้/เป็นผู้สูงอายุ/อายุมากขึ้น	9.9	6.9	4.8	.5	2.2
8. ติดอบายมุขต่างๆ/มัวเมาสิ่งเสพติด/เที่ยวเตร่/ดื่มสุรา/ติดเหล้า/ติดการพนัน/ติดบอล/เล่นไพ่/เล่นหวย/สูบบุหรี่	33.2	2.1	4.3	9.7	8.8
9. มีภาระ/มีความจำเป็นที่จะต้องใช้จ่ายในครอบครัว/เสียค่าใช้จ่ายในกรณีฉุกเฉิน เช่น บุตรศึกษาเล่าเรียน เลี้ยงดูลูกหลาน ลงทุนทำธุรกิจ สร้างฐานะของครอบครัว อุบัติเหตุ ฝนข้าวระหนี้สิน ค่าเช่าบ้าน ค่ารักษาพยาบาล	3.1	2.7	19.9	1.6	2.7
10. ปัญหาเศรษฐกิจตกต่ำ/เศรษฐกิจย่ำแย่/เศรษฐกิจผันผวน/ข้าวของแพง/ค่าอุปโภคบริโภคสูงมาก/ราคาสินค้าตกต่ำ/ค่าครองชีพสูงรายได้ต่ำ	3.7	4.5	10.4	.3	1.6
11. ปัญหาทางสังคม ความยากจน/ปัญหาทางสภาพสิ่งแวดล้อม/ภัยพิบัติทางธรรมชาติ	1.1	.9	.9	.3	.2
12. คอยแต่พึ่งพาความช่วยเหลือจากรัฐ/อาศัยแต่คนอื่นหรือลูกหลานญาติพี่น้อง	.9	.0	.4	1.1	.5
13. ความท้อแท้ เบื่อหน่าย/เหนื่อยหน่าย หหมดกำลังใจ/ขาดที่พึ่งทางใจ	.3	.0	.9	1.3	.2
14. สมาชิกในครอบครัวไม่ช่วยกันประหยัด/ขาดความปรองดอง/ขาดความรักสามัคคีกัน/ขาดความสามัคคีของคนในประเทศชาติ	.3	.0	2.2	.0	1.3
15. ค่านิยมเรื่องการใช้จ่ายเงินในทางที่ผิด/แรงกระตุ้นและค่านิยมในเรื่องวัตถุนิยมของสังคม/ความอยากมีอยากได้เหมือนคนอื่น/อยากได้ของที่ไม่จำเป็น เช่น ชื้อ/สร้างบ้านใหม่ ชื้อรถยนต์ เครื่องอำนวยความสะดวก หรือบัตรเครดิต	6.8	.0	2.2	1.1	2.2
16. สื่อวิทยุ โทรทัศน์ หนังสือพิมพ์ โน้มน้าวในทางที่ผิด	.0	.4	.0	.3	.1

ผลการศึกษาพบว่า ครอบครัวส่วนใหญ่ (ร้อยละ 92.6) ใช้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง (รู้จักกินรู้จักใช้ มีเหตุผลในการตัดสินใจ และรู้จักการวางแผนในการใช้เงิน) ในการดำเนินชีวิต ในกลุ่มนี้พบว่า เกือบทุกครอบครัว (ร้อยละ 99.5) ให้ความเห็นว่า การใช้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง มีส่วนทำให้สามารถพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจของครอบครัวได้ (ตารางที่ 4.45)

ตารางที่ 4.45 การใช้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

จำแนกตามความสามารถในการพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจของครอบครัว

การใช้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในการดำเนินชีวิต (n=2,537)			ความสามารถในการพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจของครอบครัว			
			ไม่ได้		ได้	
การใช้	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ
• ไม่ใช่	186	7.4	18	9.7	168	90.3
• ใช่	2,351	92.6	11	.5	2,340	99.5
รวม	2,537	100.0	29	1.1	2,508	98.9

บทที่ 5

สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

5.1 สรุป

โครงการสำรวจการพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจของครอบครัว เป็นการศึกษาวิจัยแบบผสมผสาน ที่ใช้กระบวนการวิจัยเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ ในการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพเป็นการทบทวนเอกสารที่เกี่ยวข้องเรื่องครอบครัว เศรษฐกิจพอเพียง ทฤษฎีใหม่ และการพึ่งพาตนเองทางด้านเศรษฐกิจ และการจัดเวทีสนทนากลุ่มกับกลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลัก ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาเชิงปริมาณ เพื่อทราบถึงความรู้ความเข้าใจในหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง การให้ความหมายสถานการณ์การพึ่งพาตนเองทางด้านเศรษฐกิจของครอบครัว และข้อเสนอแนะแนวทางสำหรับการพึ่งพาตนเองทางด้านเศรษฐกิจของครอบครัว เพื่อนำผลมาใช้ในการปรับแบบสอบถามที่จะนำไปใช้ในการศึกษาเชิงปริมาณต่อไป

การเก็บข้อมูลเชิงปริมาณ ใช้วิธีการสุ่มตัวอย่างแบบ Stratified Sampling โดยใช้วิธี Proportional Allocation ในการคำนวณขนาดตัวอย่าง เพื่อให้ขนาดตัวอย่างเป็นตัวแทนในแต่ละภาคเป็นสัดส่วนกับจำนวนครอบครัวทั้งหมดในภาคนั้นๆ และเก็บข้อมูลโดยใช้แบบสอบถามสัมภาษณ์กับผู้ให้ข้อมูลหลัก จำนวนทั้งสิ้น 2,879 ราย คือ หัวหน้าครอบครัวหรือผู้แทนครอบครัวที่ทราบข้อมูลสมาชิกในครอบครัว และสามารถให้ข้อมูลทางด้านเศรษฐกิจของครอบครัวเป็นอย่างดี โดยทำการศึกษาครอบคลุมทั้งประเทศในเขตพื้นที่ 4 ภาค 6 จังหวัด ประกอบด้วย ภาคกลาง (จังหวัดชลบุรี สุพรรณบุรี และกรุงเทพมหานคร) ภาคเหนือ (จังหวัดเชียงใหม่) ภาคใต้ (จังหวัดสงขลา) และภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (จังหวัดอุบลราชธานี) แต่ละจังหวัดแบ่งออกเป็น 2 พื้นที่ คือ พื้นที่ในเขตเทศบาลและพื้นที่นอกเขตเทศบาล ผลการวิจัยสรุปได้ดังนี้

5.1.1 ผลการศึกษาเชิงคุณภาพ สามารถนำเสนอได้ 6 เรื่อง ประกอบด้วย

(1) ข้อมูลทั่วไปของผู้เข้าร่วมเวทีสนทนา

ผู้ให้ข้อมูลหลักหรือผู้เข้าร่วมเวทีสนทนากลุ่ม พบว่า มีจำนวนทั้งสิ้น 182 คน ส่วนใหญ่เป็นเพศหญิง ประมาณ 3 ใน 4 ของผู้เข้าร่วมสนทนาจากทุกจังหวัด มีช่วงอายุอยู่ระหว่าง 45-49 ปีมากที่สุด (ร้อยละ 16.48) จบการศึกษาระดับประถมศึกษา ร้อยละ 54.95 และมีอาชีพเกษตรกรพอๆ กับว่างงาน และอาศัยอยู่ในชุมชนนาน 30-39 ปี ร้อยละ 24.73

(2) ความเข้าใจในหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

ผู้เข้าร่วมสนทนากลุ่มส่วนใหญ่ มีความเข้าใจในหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในระดับปานกลาง สามารถนำคำตอบที่ได้มาเสนอในรูปองค์ประกอบ 3 ห่วง 2 เงื่อนไข คือ

1) *ความพอประมาณ* คือ รู้จักใช้จ่ายอย่างพอดี มีวิธีคิดแบบพอประมาณในรูปแบบของความตระหนัก และต้องดำเนินชีวิตบนฐานของความพอเพียง ฐานะทางเศรษฐกิจของตนเองและครอบครัวเป็นอย่างดี

2) *ความมีเหตุผล* คือ ต้องมีความสมดุลระหว่างรายรับ-รายจ่ายในครอบครัว มีการวางแผนการใช้จ่ายเงินอย่างมีเหตุผล ประหยัดเพื่อจะได้มีใช้ในอนาคต

3) *การมีภูมิคุ้มกันที่ดี* 2 แนวคิด คือ ประหยัดอดออมเพื่อสร้างหลักประกันความมั่นคงในอนาคตให้ตนเองและครอบครัว และพยายามใช้ประโยชน์จากทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชนให้เกิดประโยชน์สูงสุด โดยทำการปลูกพืชผักสวนครัว หรือเลี้ยงสัตว์ไว้กินเอง

4) *ความรู้* 3 ประการ คือ ความรู้ด้านการวางแผนควบคุมการใช้จ่ายในครัวเรือน ความรู้จากแบบอย่างที่ดีของในหลวงที่ให้ใช้ชีวิตอย่างพอเพียง และความรู้จากการนำประสบการณ์หรือบทเรียนที่ได้มาจากชีวิต มาปรับปรุงแก้ไข เพื่อให้สามารถใช้ชีวิตอย่างรอบคอบมากขึ้น

5) *คุณธรรม* 4 ประการ คือ ไม่เอาเปรียบและเบียดเบียนผู้อื่น ควรมีการแบ่งปันเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่กัน มีจิตอาสาหรือจิตสาธารณะ และขยันทำมาหากินด้วยความซื่อสัตย์สุจริต

(3) *การให้ความหมายการพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจของครอบครัว* ผลการศึกษาเชิงคุณภาพ พบว่า สามารถแบ่งความหมายออกได้เป็น 7 เรื่อง คือ

- 1) การทำมาหากิน การประกอบอาชีพ และการมีงานทำ
- 2) การมีรายได้เป็นของตนเองเพียงพอแก่การดำรงชีพ
- 3) การมีเหตุผลในการตัดสินใจในการวางแผนค่าใช้จ่ายในครัวเรือน
- 4) การมีเงินออมและเงินเหลือเก็บเพื่อไว้เป็นค่าใช้จ่ายในอนาคต
- 5) การดำเนินชีวิตอยู่บนฐานของการอยู่พออยู่พอกินบนฐานของความพอเพียง
- 6) การพยายามพึ่งตนเองให้มากที่สุด
- 7) การใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชนให้เกิดประโยชน์สูงสุด

(4) สถานการณ์การพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจของครอบครัว นำเสนอเป็น 5 เรื่อง ได้แก่

1) รายได้และรายจ่ายของครอบครัว รายได้ส่วนใหญ่มาจากการประกอบอาชีพ ทำสวนทำนาทำไร่ รับจ้างโรงงาน/รับจ้างทั่วไป/รับจ้างรายวัน ค่าขาย/ธุรกิจส่วนตัว และราชการ/วิสาหกิจ ที่มาของรายได้ที่น่าสนใจ คือ เก็บค่าเช่าบ้านและค่าเช่าที่ดิน รวมทั้งการประกอบอาชีพเสริมจำพวกรับจ้างรายวันและทำสวนนอกฤดูเก็บเกี่ยว ส่วนรายจ่ายหลักส่วนใหญ่เป็น ค่าอาหาร ค่าน้ำค่าไฟ ค่าเทอมค่าเล่าเรียนลูกหลาน ค่ารักษาพยาบาล และค่าลงทุนทำมาหากินทางการเกษตร รวมทั้งค่าอบายมุขต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นการพนัน เล่นหวยเล่นไพ่ สุรา บุหรี่ และเที่ยวเตร่ จ่ายค่าภาษีสังคม ช่วยงานบวช งานแต่งงาน งานศพ และงานบุญต่างๆ รวมทั้งบางภาคเสียค่าเช่าบ้านและค่าเช่าที่ดิน และซื้อน้ำดื่มแบบถังด้วย

2) ภาวะหนี้สินของครอบครัว 2 แหล่ง คือ หนี้สินในระบบจากกองทุนเงินล้าน กองทุนหมู่บ้าน กองทุนต่างประเทศ กลุ่มสัจจะออมทรัพย์ กลุ่มเกษตรหมู่บ้าน บริษัทไฟแนนซ์ ธนาคารออมสิน ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร (ธกส.) ส่วนหนี้สินนอกระบบนั้น ส่วนใหญ่มาจากนายทุนหรือแขก ญาติพี่น้อง เพื่อนฝูง ร้านค้า โดยเหตุผลของการเป็นหนี้ คือ นำมาลงทุนทำมาหากิน ค่าเล่าเรียนลูก จ่ายค่าผ่อนบ้าน ผ่อนรถ และผ่อนเครื่องใช้ไฟฟ้าต่างๆ

3) การทำบัญชีรายรับรายจ่ายของครอบครัว พบน้อยมากเพียง 1-2 ครอบครัวเท่านั้น โดยทำแบบจริงจัง มีการคิด วิเคราะห์รายรับรายจ่ายเป็นรายวันหรือรายสัปดาห์ แล้วนำมาคำนวณเพื่อตัดรายจ่ายที่ไม่จำเป็นออกในเดือนถัดไป แต่ส่วนใหญ่ไม่ได้ทำหรือเลิกทำมานานแล้ว เนื่องจากรายได้รายจ่ายไม่สมดุลกัน หรือรายได้ไม่แน่นอนเหมือนอาชีพทำงานราชการ ไม่มีเวลาทำ เสียเวลา ยุ่งยาก ขี้เกียจ และลืมทำ

4) การได้รับความช่วยเหลือทางเศรษฐกิจของครอบครัว มาจาก 2 แหล่ง ได้แก่ 1) ในระบบ เช่น กองทุนเงินล้าน กองทุนหมู่บ้าน กองทุนต่างประเทศ กลุ่มสัจจะออมทรัพย์ กลุ่มเกษตรหมู่บ้าน บริษัทไฟแนนซ์ ธนาคารออมสิน ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร (ธกส.) และ 2) นอกระบบ โดยส่วนใหญ่มาจากนายทุนเงินกู้ แขก ญาติพี่น้อง เพื่อน และร้านค้า โดยจ่ายดอกเบี้ยเป็นรายวันหรือรายเดือน ตั้งแต่ร้อยละ 2-20

5) สภาพที่อยู่อาศัยของครอบครัว บางภาคไม่มีกรรมสิทธิ์ที่อยู่อาศัยและที่ดิน ต้องจ่ายค่าเช่าบ้านหรือค่าเช่าที่ดิน ตารางวาละ 20-30 บาทต่อเดือน หรือ 2-3 บาทต่อปี

(5) สถานการณ์ที่มีผลต่อการพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจของครอบครัว แบ่งเป็น 2 ด้าน ได้แก่

1) สถานการณ์ที่มีผลเชิงบวก 4 เรื่อง คือ ต้นทุนและวัฒนธรรมชุมชน การรวมกลุ่มดำเนินกิจกรรมต่างๆ ในชุมชน การมีส่วนร่วมและความเข้มแข็งของชุมชน และความร่วมมือระหว่างภาคีเครือข่ายการทำงานต่างๆ

2) สถานการณ์ที่มีผลเชิงลบ 6 ด้าน คือ 1) ปัญหาความผันผวนทางเศรษฐกิจของแพงและราคาผลผลิตตกต่ำ การเจริญเติบโตของห้างสรรพสินค้าและร้านสะดวกซื้อ ต้นทุนการทำมาหากินสูง 2) ปัญหาไม่สามารถรวมกลุ่มทำกิจกรรมต่างๆ ปัญหาหนี้บอกล หวยได้ดินยาเสพติด และเด็กวัยรุ่นมั่วสุมติดเกม 3) ปัญหาการอพยพแรงงานของคนนอกพื้นที่และแรงงานต่างด้าวเข้ามาอยู่ในชุมชนมากขึ้น 4) ปัญหานโยบายภาครัฐที่กระทบต่อวิถีชีวิตของคนในชุมชน ข้าราชการไม่เข้าถึงประชาชนและรัฐบาลไม่เข้าถึงการแก้ไขปัญหาต่างๆ ให้กับชุมชน 5) ปัญหาขาดแคลนที่ดินทำกิน น้ำท่วมและภาวะโลกร้อน หอยเชอรี่ทำลายต้นข้าวในนา ปัญหาขยะมูลฝอยและน้ำเน่าเสีย 6) ปัญหาด้านสุขภาพ เช่น ปวดขาปวดเข่า โรคเบาหวาน และโรคความดันโลหิตสูง

(6) ข้อเสนอแนะแนวทางสำหรับการพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจของครอบครัว แบ่งออกเป็น 6 ด้าน ได้แก่

1) ข้อเสนอแนะด้านเศรษฐกิจ ได้แก่ การสร้างวินัยการใช้จ่ายให้กับตนเองและครอบครัว ส่งเสริมอาชีพให้กับสมาชิกในครอบครัวและคนในชุมชน สนับสนุนการจัดตั้งกลุ่มต่างๆ ในชุมชน หาช่องทางในการจำหน่ายหรือหาตลาดรองรับผลผลิต พัฒนาอาชีพทางด้านการเกษตรให้เข้มแข็ง และพึ่งตนเองให้มากที่สุด

2) ข้อเสนอแนะด้านสังคม คือ มีผู้นำชุมชนที่ดีและเป็นที่ยอมรับให้กับคนในชุมชน จัดกิจกรรมต่างๆ ให้คนในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วม จัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์หรือกลุ่มวิสาหกิจชุมชน ตลอดจนลดอบายมุขและสิ่งที่ไม่จำเป็นต่างๆ

3) ข้อเสนอแนะด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม คือ สนับสนุนให้มีพื้นที่สาธารณะสำหรับคนในชุมชนได้ร่วมปลูกพืชผักสวนครัวและใช้ประโยชน์

4) ข้อเสนอแนะด้านการศึกษาและเรียนรู้ คือ นำเสนอข้อมูลข่าวสารที่สร้างสรรค์และไม่ส่งผลกระทบต่อครอบครัว สื่อสารสร้างความเข้าใจทั้งระดับบุคคลและชุมชน พัฒนาคุณภาพการศึกษา ส่งเสริมและฟื้นฟูเรื่องภูมิปัญญาหรือศิลปวัฒนธรรมในชุมชน ปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรม และค่านิยมที่ดีในเรื่องความขยัน ซื่อสัตย์ ประหยัดอดออม รวมทั้งพัฒนาศักยภาพโดยการให้ความรู้แก่เด็กเยาวชนและคนในชุมชน

5) ข้อเสนอแนะด้านการเมืองและนโยบายภาครัฐ โดยรณรงค์ให้นักการเมืองหรือผู้นำประเทศ ตั้งใจทำงานด้วยความซื่อสัตย์สุจริต ภาครัฐควรเข้าถึงชุมชนให้มากขึ้น โดยประสานความร่วมมือระหว่างชุมชนกับภาคีเครือข่ายองค์กรหรือหน่วยงานต่างๆ

6) ข้อเสนอแนะด้านสุขภาพ โดยเน้นการส่งเสริมสุขภาพและดูแลตนเอง เพื่อที่จะได้ประกอบอาชีพ และสามารถพึ่งพาตนเองได้

5.1.2 ผลการศึกษาเชิงปริมาณ สามารถนำเสนอได้ 3 เรื่อง ประกอบด้วย

(1) ข้อมูลทั่วไปของหัวหน้าครอบครัว

ข้อมูลทั่วไปของหัวหน้าครอบครัวพบว่า หัวหน้าครอบครัว จำนวน 2,879 ราย ส่วนใหญ่เป็นเพศชาย (ร้อยละ 72.4) มีอายุระหว่าง 36-55 ปี (ร้อยละ 52.9) จบการศึกษาระดับชั้นประถมศึกษา (ร้อยละ 50.3) ส่วนใหญ่มีอาชีพรับจ้างรายวัน (ร้อยละ 30.1) มีรายได้ประจำ (ร้อยละ 77.0) มีการจุนเจือครอบครัวสม่ำเสมอ (ร้อยละ 82.2) มีสถานภาพสมรสคู่ (ร้อยละ 73.9) ส่วนวุฒิการศึกษาสูงสุดของสมาชิกในครอบครัวอยู่ในระดับปริญญาตรี (ร้อยละ 30.6)

รูปแบบครอบครัว จากการศึกษาพบว่า ส่วนใหญ่มีโครงสร้างครอบครัวเป็นครอบครัวเดี่ยว คือ พ่อแม่และลูกอยู่ด้วยกัน หรือมีพ่อแม่อยู่ด้วยกัน (ร้อยละ 52.0) รองลงมาเป็นครอบครัวขยาย (ร้อยละ 28.1) และมีขนาดครอบครัวโดยเฉลี่ย 3.6 คน เมื่อแยกตามรายภาคพบว่า ภาคใต้พบครอบครัวเดี่ยวมากที่สุด (ร้อยละ 59.2) รองลงมาเป็นภาคกลาง (ร้อยละ 58.3) และในภาคตะวันออกเฉียงเหนือพบครอบครัวขยายมากที่สุด (ร้อยละ 44.3)

การศึกษาของหัวหน้าครอบครัว ทุกภาคส่วนใหญ่พบว่า หัวหน้าครอบครัวจบการศึกษาระดับประถมศึกษามากที่สุด (ร้อยละ 50.2) เมื่อแยกตามรายภาคพบว่า ภาคตะวันออกเฉียงเหนือจบระดับประถมศึกษามากที่สุด (ร้อยละ 54.2) ภาคกลางจบระดับปริญญาตรีมากที่สุด (ร้อยละ 14.9) นอกจากนี้แล้ว ยังพบผู้ที่ไม่ได้เรียนหนังสือในภาคกลาง ภาคเหนือ และภาคใต้ แต่มีไม่มากนัก

(2) การพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจของครอบครัว

การสำรวจการพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจของครอบครัวในครั้งนี้ ครอบคลุม 5 ประเด็น ได้แก่

1) สภาพที่อยู่อาศัยของครอบครัว สภาพที่อยู่อาศัยของผู้ตอบแบบสอบถามพบว่า ส่วนใหญ่มีลักษณะเป็นบ้านเดี่ยว (ร้อยละ 75.9) วัสดุที่ใช้เป็นปูน ร้อยละ 57.9 มีความมั่นคงแข็งแรง (ร้อยละ 92.0) และส่วนใหญ่เป็นเจ้าของที่ดินที่อยู่อาศัยเอง (ร้อยละ 75.2) มีบ้างที่เช่าที่โดยเฉพาะในกรุงเทพมหานคร ส่วนที่ดินทำกินทำให้เกิดรายได้ส่วนใหญ่ไม่มีที่ดินทำกินของตนเอง (64.3) ถ้ามีก็มีที่ดินน้อยมาก ในกลุ่มที่มีที่ดินทำกินส่วนใหญ่เป็นเจ้าของที่ดินเอง (ร้อยละ 95.2) แต่เมื่อแยกตามรายได้พบว่า ภาคใต้มีที่ดินทำกินที่ทำให้เกิดรายได้มากที่สุด (ร้อยละ 68.9) และน้อยสุดในภาคเหนือ (ร้อยละ 18.0)

2) รายได้และรายจ่ายของครอบครัว จากการศึกษพบว่า ค่ามัธยฐานของรายได้ครอบครัวเฉลี่ยต่อเดือน 13,000 บาท กรุงเทพมหานครมีค่ามัธยฐานรายได้ครอบครัวสูงสุด และรองลงมาคือ ภาคกลาง ภาคเหนือ ภาคใต้ และภาคตะวันออกเฉียงเหนือตามลำดับ ครอบครัวที่มีรายได้เฉลี่ยต่อเดือน น้อยกว่า 5,000 บาท พบมากที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (ร้อยละ 30.0) ในกรุงเทพมหานครพบน้อยสุด (ร้อยละ 5.3) อาชีพเสริมพบว่า ส่วนใหญ่เกินครึ่งของผู้ตอบแบบสอบถามไม่มีอาชีพเสริม แต่ในกลุ่มที่มีอาชีพเสริมพบมากในภาคใต้และภาคกลาง

รายจ่ายของครอบครัวที่ต้องจ่ายในแต่ละวัน ส่วนใหญ่เป็นค่าอาหารการกินและค่าสาธารณูปโภค (ร้อยละ 95.8) รองลงมาคือ ภาษีสังคมและงานบุญต่างๆ (ร้อยละ 94.0) ส่วนเรื่องการออม ครอบครัวส่วนใหญ่มีการออมเงินพบมากในภาคใต้ (ร้อยละ 95.3) น้อยสุดในกรุงเทพมหานคร (ร้อยละ 57.9) รูปแบบการออมมีหลากหลาย แต่ที่นิยมกันมากที่สุด คือ ฝากธนาคาร โดยเฉพาะในกรุงเทพมหานครพบมากที่สุด (ร้อยละ 92.6) รูปแบบการออมอื่นๆ คือ กองทุนหมู่บ้าน และกลุ่มออมทรัพย์ของชุมชน พบมากในภาคใต้ (ร้อยละ 41.7 และร้อยละ 78.7 ตามลำดับ) ส่วนภาคเหนือส่วนใหญ่ (ร้อยละ 61.3) จะมีการออมในรูปแบบของฅาปนกิจสงเคราะห์

อำนาจในการตัดสินใจภายในครอบครัวในเรื่องค่าใช้จ่ายต่างๆ การลงทุน ประกอบอาชีพ และการกู้ยืมเงิน ส่วนใหญ่คือ หัวหน้าครอบครัว (ร้อยละ 69.6 ร้อยละ 67.2 และร้อยละ 67.7 ตามลำดับ) ผู้ให้การสนับสนุนค่าใช้จ่ายต่างๆ การลงทุนประกอบอาชีพ และการกู้ยืมเงิน ส่วนใหญ่คือ หัวหน้าครอบครัว รองลงมาคือ สามีหรือภรรยาของหัวหน้าครอบครัว และบุตร ซึ่งเป็นไปตามบทบาทหน้าที่ความรับผิดชอบ

3) ภาวะหนี้สินของครอบครัว จากการศึกษาพบว่า ครอบครัวในกรุงเทพมหานคร มีภาวะหนี้สินมากที่สุด (ร้อยละ 53.9) แต่มีอยู่ในระดับปานกลาง ส่วนครอบครัวในภาคเหนือ มีภาวะหนี้สินระดับปานกลางถึงมาก โดยความสามารถในการปลดหนี้พบว่า ครอบครัวในกรุงเทพมหานครพบมากที่สุดถึงร้อยละ 12.3 ที่ไม่สามารถปลดหนี้ได้ ส่วนครอบครัวที่สามารถปลดหนี้ได้ภายใน 1 ปี ส่วนใหญ่เป็นครอบครัวที่อาศัยอยู่ในภาคกลาง (ร้อยละ 29.9) และพบว่าส่วนใหญ่ครอบครัวที่เป็นหนี้สามารถปลดหนี้ได้ภายในระยะเวลา 2-5 ปี มีอยู่ในทุกภาค

4) การทำบัญชีรายรับ-รายจ่ายของครอบครัว เป็นที่น่าสนใจครอบครัวส่วนใหญ่ของทุกภาคไม่เคยจัดทำบัญชีรายรับ-รายจ่ายของครอบครัว (ร้อยละ 81.6) เมื่อแยกตามรายภาคพบว่า กรุงเทพมหานครไม่เคยมีการทำบัญชีรายรับ-รายจ่ายของครอบครัวมากที่สุด (ร้อยละ 88.3) รองลงมาคือ ภาคเหนือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคใต้ และภาคกลางตามลำดับ ในกลุ่มที่มีการจัดทำบัญชีรายรับรายจ่ายของครอบครัว พบว่า มีการจัดทำตารางบัญชี ร้อยละ 91.2 มีการสรุปยอดบัญชี ร้อยละ 95.4 และสมาชิกในครอบครัวมีส่วนร่วมในการทำ ร้อยละ 74.1 และการสรุปยอดบัญชีรายรับ-รายจ่ายของครอบครัวในทุกภาค ส่วนใหญ่มีการสรุปยอดบัญชีทุกสิ้นเดือน และมากกว่าร้อยละ 90 ของหัวหน้าครอบครัวในแต่ละภาคเห็นว่า การทำบัญชีรายรับรายจ่ายในครัวเรือน สามารถวางแผนลดค่าใช้จ่ายในครอบครัวได้

5) การได้รับความช่วยเหลือทางเศรษฐกิจของครอบครัว แบ่งออกเป็น 2 แหล่ง คือ ความช่วยเหลือจากบุคคลที่เป็นสมาชิกในครอบครัว และที่มีใช้สมาชิกในครอบครัว ทางด้านเศรษฐกิจของครอบครัว ในช่วง 1 ปีที่ผ่านมา คือ ปี 2552 พบว่า ความช่วยเหลือจากบุคคลที่เป็นสมาชิกในครอบครัวในด้านการเงิน ด้านข้าวของเครื่องใช้ต่างๆ ด้านข้อมูลข่าวสารด้านการทำมาหากิน/ลงทุน ด้านกำลังใจ และด้านสุขภาพอนามัย ส่วนใหญ่ได้รับจากหัวหน้าครอบครัว รองลงมาคือสามีหรือภรรยาของหัวหน้าครอบครัว ส่วนบุคคลอื่นๆ ในครอบครัวจะพบน้อยในทุกภาค

ส่วนความช่วยเหลือจากบุคคลที่มีใช้สมาชิกในครอบครัวในด้านการเงิน ด้านข้าวของเครื่องใช้ต่างๆ และด้านกำลังใจ ส่วนใหญ่ได้รับจากญาติที่ไม่ได้อยู่ด้วยกัน ด้านข้อมูลข่าวสารด้านการลงทุนได้รับจากสื่อ เมื่อแยกตามรายภาคก็ได้ผลเช่นเดียวกัน และด้านสุขภาพอนามัยได้รับจากโรงพยาบาล ส่วนสถานีนอนามัยพบมากในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ รองลงมาเป็นคลินิกเอกชน

จาก 5 ประเด็นดังกล่าวข้างต้นสรุปได้ว่า ระดับการพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจของครอบครัวส่วนใหญ่ อยู่ในระดับปานกลาง

(3) ความสามารถในการพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจของครอบครัว

ความสามารถในการพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจของครอบครัว ได้จากความคิดเห็นของหัวหน้าครอบครัวหรือผู้แทน พบว่า สัดส่วนของการพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจได้ อยู่ระหว่างร้อยละ 90-94 โดยภาคใต้เป็นภาคที่เห็นว่า ครอบครัวสามารถพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจได้มากที่สุด (ร้อยละ 93.6)

เหตุผลที่ทำให้ครอบครัวสามารถพึ่งพาตนเองได้ทางเศรษฐกิจ พบว่า ลำดับแรกเป็นเรื่องเกี่ยวกับการประหยัดค่าน้ำประปา และเก็บสะสมไว้ใช้ในยามจำเป็น โดยพบในกรุงเทพมหานครมากที่สุด (ร้อยละ 64.0) รองลงมาคือ ภาคเหนือและภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ลำดับที่ 2 คือ เรื่องการทำมาหากินและประกอบอาชีพ พบมากที่สุดในภาคกลาง (ร้อยละ 32.1) รองลงมาคือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ กรุงเทพมหานคร และภาคใต้ในสัดส่วนลดหลั่นกันลงไป ซึ่งใกล้เคียงกับเรื่องมีเหตุผลในการตัดสินใจ และรู้จักใช้จ่ายอย่างคุ้มค่า พบในกรุงเทพมหานครและภาคใต้ในสัดส่วนพอๆ กัน (ร้อยละ 24.4 และร้อยละ 20 ตามลำดับ)

5.2 อภิปรายผล

โครงการสำรวจการพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจของครอบครัว เป็นการวิจัยแบบผสมผสานที่ใช้กระบวนการวิจัยเชิงคุณภาพและเชิงปริมาณ โดยการศึกษาเชิงคุณภาพ เน้นการศึกษาความเข้าใจในหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง และสถานการณ์การพึ่งพาตนเองทางด้านเศรษฐกิจของครอบครัวของผู้เข้าร่วมเวทีสนทนากลุ่ม ส่วนการศึกษาเชิงปริมาณใช้แบบสอบถามกับครอบครัวตัวอย่างในแต่ละภาคที่มีบริบทแตกต่างกัน เพื่อให้ทราบสถานการณ์การพึ่งพาตนเองทางด้านเศรษฐกิจของครอบครัวไทย ครบคลุม 5 ประเด็น

ความเข้าใจในหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ผลการศึกษาเชิงคุณภาพพบว่า ผู้เข้าร่วมเวทีสนทนากลุ่มมีความเข้าใจในหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงระดับปานกลาง ตามองค์ประกอบ 3 ห่วง 2 เงื่อนไข คือ การรู้จักใช้ชีวิตบนพื้นฐานของความพอประมาณ มีเหตุผล มีภูมิคุ้มกันที่ดี มีความรู้ และมีคุณธรรม ซึ่งตรงกันข้ามกับผลการศึกษาเชิงปริมาณที่พบว่า ครอบครัวส่วนใหญ่ (ร้อยละ 92.6) ใช้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง (รู้จักกินรู้จักใช้ มีเหตุผลในการตัดสินใจ และรู้จักการวางแผนในการใช้เงิน) ในการดำเนินชีวิต โดยครอบครัวในกลุ่มนี้พบว่า เกือบทุกครอบครัว (ร้อยละ 99.5) ให้ความเห็นว่า การใช้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง มีส่วนทำให้สามารถพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจของครอบครัวได้

รายได้-รายจ่ายของครอบครัว ผลการศึกษาเชิงปริมาณพบว่ารายได้ของครอบครัวคนไทย ส่วนใหญ่มาจากหัวหน้าครอบครัว ซึ่งโดยปกติบริบทสังคมไทยก็เป็นหน้าที่ของหัวหน้าครอบครัว ในการทำมาหากิน หรือหารายได้มาจุนเจือสมาชิกในครอบครัวอยู่แล้ว โดยสมาชิกในครอบครัว คนอื่นๆ ไม่ว่าจะเป็นสามีหรือภรรยาของหัวหน้าครอบครัว และบุตร ก็ยังคงมีบทบาทในการเป็นผู้สนับสนุนในเรื่องของการทำมาหากิน และหารายได้มาช่วยเหลือจุนเจือสมาชิกในครอบครัว เช่นกัน โดยอาชีพอันดับต้นๆ ของหัวหน้าครอบครัวหรือสมาชิกในครอบครัวที่นำรายได้มาจุนเจือ ครอบครัวส่วนใหญ่ ก็คือ อาชีพรับจ้างประเภทต่างๆ ซึ่งตรงกันข้ามกับผลการศึกษาเชิงคุณภาพ ที่พบว่า ครอบครัวคนไทยส่วนใหญ่ ยังคงประกอบอาชีพเกษตรกรรมที่เป็นอาชีพพื้นฐานสำคัญของสังคมไทยมาโดยตลอด เช่น ทำนา ทำสวน ทำไร่ และเลี้ยงสัตว์ รองลงมาเป็นอาชีพรับจ้าง และค้าขายตามลำดับ นอกจากนี้ ยังตรงข้ามกับผลงานวิจัยของสุพานี ตั้งตระกูลทรัพย์ (2551) ที่ได้ศึกษาวิถีชีวิตของคนในชุมชนอัมพวา พบว่า ส่วนใหญ่ไม่ได้ประกอบอาชีพทางการเกษตร แต่อาชีพหลักส่วนใหญ่จะเป็นรับราชการ รองลงมาคือ ค้าขาย เกษตรกรรม และรับจ้างตามลำดับ

รายจ่ายของครอบครัวพบว่า หัวหน้าครอบครัวส่วนใหญ่ยังมีบทบาทและอำนาจตัดสินใจ ในการใช้จ่ายภายในครอบครัว ไม่ว่าจะเป็นค่าอาหารการกิน ค่าประปา ค่าไฟฟ้า ค่าโทรศัพท์ ค่าเล่าเรียนลูก ค่ารักษาพยาบาล ค่าทำบุญ/ภาชีสังคมต่างๆ รวมทั้งใช้จ่ายเรื่องอบายมุขต่างๆ เล่นพนัน เล่นหวย บุกหรี และสุรา ซึ่งยังเป็นค่าใช้จ่ายฟุ่มเฟือย และไม่จำเป็นที่ยังอยู่ควบคู่กับ สังคมในมาโดยตลอด นอกจากนี้แล้ว ในส่วนของการศึกษาเชิงคุณภาพยังพบว่า สถานการณ์ ความเปลี่ยนแปลงทั้งทางด้านสังคม เศรษฐกิจ ประชากร สภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ ปัญหา การครอบครองที่อยู่อาศัยและที่ดิน ยังได้ส่งผลกระทบต่อภาระค่าใช้จ่ายภายในครอบครัว ที่ จะต้องเสียค่าใช้จ่ายด้านอุปโภคบริโภคเพิ่มเติมมากขึ้นด้วย เช่น ค่าเช่าบ้าน ค่าเช่าที่ดิน และ ค่าซื้อน้ำดื่มแบบถัง ซึ่งนับวันยังมีแนวโน้มเพิ่มสูงขึ้นในสังคมปัจจุบัน

ผลการศึกษาทั้งเชิงปริมาณและคุณภาพพบว่า ครอบครัวไทยส่วนใหญ่ยังมีการออมเงิน ในรูปแบบของการฝากธนาคาร เนื่องจากมีความปลอดภัย สามารถฝากถอนได้สะดวก และง่าย ต่อการใช้จ่าย รองลงมาคือ เงินประกันชีวิต ซื้อพันธบัตร ซื้อทอง และการออมเงินที่น่าสนใจ อีกรูปแบบหนึ่ง ก็คือ รูปแบบของการรวมกลุ่มต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นกลุ่มฌาปนกิจสงเคราะห์ กลุ่ม สังฆะวันละบาท และกลุ่มออมทรัพย์ของชุมชน ดังนั้นอาจกล่าวได้ว่าเมื่อครอบครัวมีการออมเงิน เกิดขึ้นแสดงให้เห็นว่า ครอบครัวได้มีการวางแผนการใช้จ่ายในระดับหนึ่ง ถึงแม้ว่าในครอบครัว จะมีค่าใช้จ่ายในสิ่งที่ไม่จำเป็น และค่าอบายมุขต่างๆ แต่สมาชิกในครอบครัวก็สามารถดำเนิน ชีวิตประจำวันอยู่ได้ และเป็นตัวชี้ให้เห็นว่า ครอบครัวนั้นๆ มีรายได้มากกว่ารายจ่ายหรือมีรายได้ รายจ่ายพอๆ กัน ทำให้สามารถเกิดการออมเงินได้ ตั้งแต่ระดับน้อยถึงระดับมาก ซึ่งแสดงให้เห็น ถึงแนวทางในการพึ่งพาตนเองทางด้านเศรษฐกิจของครอบครัวไทยได้เป็นอย่างดี

ภาวะหนี้สินของครอบครัว ผลการศึกษาทั้งเชิงปริมาณและคุณภาพมีความสอดคล้องกัน ว่า สามารถแบ่งเป็น 2 แหล่ง คือ หนี้สินนอกระบบและหนี้สินในระบบ โดยหนี้สินนอกระบบ ส่วนใหญ่มาจากนายทุนเงินกู้ ญาติพี่น้องและเพื่อน ส่วนหนี้สินในระบบส่วนใหญ่มาจากกองทุนเงินล้าน กองทุนหมู่บ้าน กลุ่มสัจจะออมทรัพย์ และธนาคาร สาเหตุของการเป็นหนี้ครอบครัว ส่วนใหญ่มีภาระหนี้สินด้วยความจำเป็นโดยการนำเงินมาลงทุนทำมาหากิน และค่าเล่าเรียนลูก ซึ่งแตกต่างจากผลงานวิจัยของจิราณัติ สุวรรณธรรมา และคณะ (2552) ที่ศึกษาภาวะหนี้สินและปัจจัยที่มีผลต่อหนี้สินของครอบครัวในจังหวัดแห่งหนึ่ง พบว่า แหล่งที่เป็นหนี้สินมากที่สุด คือ บริษัททางการเงิน ธ.ก.ส. และกองทุนหมู่บ้านตามลำดับ โดยส่วนใหญ่กู้ยืมเพื่อนำมาปลูกบ้าน/ซื้อบ้าน และซื้อรถจักรยานยนต์ ซึ่งอาจกล่าวได้ว่า เป็นประเด็นที่น่าสนใจอย่างยิ่งสำหรับสภาพสังคมไทยในปัจจุบันที่เข้าไปอยู่ในวังวนกระแสวัตถุนิยม บริโภคนิยม และการสร้างค่านิยมผิดๆ ให้แก่สมาชิกในครอบครัวในวัยต่างๆ ตั้งแต่วัยเด็กเยาวชน วัยรุ่น และวัยทำงาน ในการใช้สินค้าฟุ่มเฟือยหรือสิ่งของที่ไม่จำเป็น ซึ่งส่งผลทำให้ครอบครัวต้องแบกรับภาระหนี้สิน ไม่ว่าจะเป็นเรื่องค่าผ่อนรถ ผ่อนบ้าน ผ่อนโทรศัพท์มือถือ ผ่อนเครื่องใช้ไฟฟ้าต่างๆ และเป็นหนี้บัตรเครดิต ซึ่งมีแนวโน้มทวีความรุนแรงเพิ่มมากขึ้นด้วย แต่ตัวชี้วัดที่สำคัญ ก็คือ หากครอบครัวที่มีหนี้สินแต่ยังมีความสามารถในการปลดหนี้ได้ระยะเวลานานขึ้น ก็จะทำให้ครอบครัวสามารถพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจได้

การทำบัญชีรายรับ-รายจ่ายของครอบครัว เป็นรูปแบบการจัดทำบัญชีที่ง่ายที่สุด เพื่อจะให้เห็นภาพรวมว่า ครอบครัวมีรายรับเท่าไร รายจ่ายเท่าไร รายการใดจ่ายเกินความจำเป็น ครั้นต่อไปก็จะสามารถวางแผนลดค่าใช้จ่ายในครอบครัวได้ ผลการศึกษาเชิงปริมาณพบว่า ทุกภาคส่วนใหญ่ไม่เคยทำบัญชีรายรับรายจ่ายของครอบครัว มีเพียงร้อยละ 7.9 ของครอบครัวที่ยังทำบัญชีรายรับ-รายจ่ายของครอบครัวอยู่ในปัจจุบัน ซึ่งสอดคล้องกับผลการศึกษาเชิงคุณภาพที่พบน้อยมากเพียง 1-2 ครอบครัวเท่านั้น ที่ทำบัญชีรายรับ-รายจ่ายของครอบครัวอย่างจริงจัง โดยมีการคิดวิเคราะห์รายรับรายจ่ายเป็นรายวันหรือรายสัปดาห์ แล้วนำมาคำนวณเพื่อตัดรายจ่ายที่ไม่จำเป็นออกในเดือนถัดไป อาจกล่าวได้ว่า เนื่องจากสภาพเศรษฐกิจสังคมในยุคปัจจุบันมีการเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว มีแรงกระตุ้นที่ก่อให้เกิดการใช้จ่ายที่ไม่จำเป็นมากขึ้น เช่น การใช้ระบบเงินผ่อนในการซื้อสินค้า และการใช้บัตรเครดิต จนทำให้ครอบครัวเกิดรายจ่ายเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว ผู้ที่เป็นหนี้เกิดความท้อแท้ในการทำบัญชีรายรับรายจ่าย เพราะรายจ่ายมากกว่ารายได้ เช่นเดียวกับผลการศึกษาทั้งเชิงปริมาณและคุณภาพในครั้งนี้ที่พบว่า ส่วนใหญ่เลิกทำมานานแล้ว เนื่องจากรายได้รายจ่ายไม่สมดุลกัน รายได้ไม่แน่นอนเหมือนอาชีพทำงานราชการ ไม่มีเวลาทำเสียเวลา ยุ่งยาก ซ้ำเกียจ และลืมทำ

ส่วนครอบครัวที่ยังคงทำบัญชีรายรับรายจ่ายในครัวเรือนอย่างจริงจังก็ยังคงมีอยู่ แต่พบในสัดส่วนที่น้อยมาก เนื่องจากเห็นถึงประโยชน์ที่ทำให้สามารถควบคุมการใช้จ่ายเงิน และวางแผนในการใช้เงินได้ดี ดังนั้น จึงควรหันกลับมาส่งเสริมและสนับสนุนการทำบัญชีรายรับรายจ่ายของครอบครัวอย่างจริงจัง มีการกำกับ ติดตามประเมินผลตลอดเวลา เพื่อให้ประชาชนรู้จักประหยัด และรู้จักใช้จ่ายไม่ให้เกิดความสามารถของตนเองและครอบครัว ทำให้นำไปสู่ครอบครัวเข้มแข็งและการพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจของครอบครัว ซึ่งสอดคล้องกับผลงานวิจัยของชุมพลภัทร คงธนจารุอนันต์ (2551) ที่ชี้ให้เห็นลักษณะของการดำเนินชีวิตด้วยการทำบัญชีครัวเรือน การปลูกฝังเรื่องการประหยัดให้แก่สมาชิกในครอบครัว และการวางแผนในการใช้จ่ายเงินประจำเดือนของครอบครัว ที่อาจทำให้ทราบถึงสถานการณ์ทางการเงินของครอบครัวว่า จะมีหนี้สินเท่าไร หรือมีเงินเหลือออมเท่าไร จะต้องตัดรายการค่าใช้จ่ายอะไร ซึ่งเป็นตัวชี้วัดที่ส่งผลต่อการพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจของครอบครัวได้

การได้รับความช่วยเหลือทางเศรษฐกิจของครอบครัว ในการศึกษาเชิงคุณภาพ ผู้เข้าร่วมเวทีสนทนากลุ่ม ได้กล่าวถึงความช่วยเหลือทางการเงินเพียงอย่างเดียวเท่านั้น ที่ส่วนใหญ่ก็มาจากแหล่งเงินกู้ในระบบและในระบบ ซึ่งแตกต่างจากผลการศึกษาเชิงปริมาณ ที่ได้กล่าวถึงความช่วยเหลือในด้านต่างๆ 5 ด้าน ได้แก่ ด้านการเงิน ด้านข้าวของเครื่องใช้ต่างๆ ด้านข้อมูลข่าวสารด้านการทำมาหากิน ด้านกำลังใจ และด้านการดูแลสุขภาพอนามัย โดยมาจากบุคคลภายในครอบครัวและภายนอกครอบครัว ความช่วยเหลือทางเศรษฐกิจจากสมาชิกในครอบครัวใน 5 ด้านพบว่า หัวหน้าครอบครัวยังคงแสดงบทบาทหน้าที่อย่างเหมาะสมในด้านต่างๆ ดังกล่าวข้างต้น ส่วนสามีหรือภรรยาของหัวหน้าครอบครัว และบุตรก็ยังเข้ามามีส่วนร่วมในการแบ่งเบาภาระภายในครอบครัวในด้านต่างๆ ได้เช่นกัน

เมื่อครอบครัวได้รับความเสียหายจากอุบัติเหตุฉุกเฉิน หรือภัยพิบัติต่างๆ การได้รับความช่วยเหลือทางเศรษฐกิจเพิ่มเติมจากแหล่งต่างๆ นอกเหนือจากสมาชิกในครอบครัว ไม่ว่าจะเป็นญาติที่มิได้อยู่ด้วยกัน องค์กรภาครัฐ หรือหน่วยงานต่างๆ นั้น จะทำให้ครอบครัวสามารถฟื้นกลับมาได้อย่างรวดเร็วและสามารถพึ่งพาตนเองได้ โดยผลจากการศึกษาเชิงปริมาณเรื่องความช่วยเหลือจากบุคคลที่มีชื่อสมาชิกในครอบครัวในด้านการเงิน ด้านข้าวของเครื่องใช้ต่างๆ และด้านกำลังใจส่วนใหญ่มักได้รับจากญาติที่มิได้อยู่ด้วยกัน ซึ่งแสดงให้เห็นว่า การอาศัยอยู่ร่วมกันฉันท์เครือญาติหรือระบบอุปถัมภ์ เป็นต้นทุนที่เข้มแข็งของรูปแบบการดำเนินชีวิตในสังคมไทย ดังนั้น การได้รับความช่วยเหลือทางเศรษฐกิจของครอบครัวไม่ว่าจะเป็นจากสมาชิกในครอบครัว หรือจากแหล่งสนับสนุนอื่นๆ ก็จะเป็นตัวชี้วัดสำคัญที่ส่งผลต่อความสามารถพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจของครอบครัวได้

ผลการศึกษาทั้งเชิงคุณภาพและปริมาณในเรื่องการครอบครองที่อยู่อาศัย ที่ดิน และที่ดินทำกิน พบว่า ครอบครัวตัวอย่างในกรุงเทพมหานคร ประสบปัญหาครอบครัวยุติธรรมสิทธิที่อยู่อาศัยและที่ดินมากกว่าภาคอื่นๆ รวมทั้งมีการค่าใช้จ่ายในเรื่องค่าเช่าบ้านหรือค่าเช่าที่ดินอีกด้วย อาจเนื่องมาจากเหตุผลที่ว่า ในปัจจุบัน กรุงเทพมหานครมีการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจสูงมาก ค่าครองชีพสูง จึงส่งผลทำให้มีการอพยพแรงงานเข้ามาประกอบอาชีพหรือทำมาหากินเพิ่มมากขึ้น ประกอบกับราคาบ้านและที่ดินในกรุงเทพมหานครสูงมาก ครอบครัวจึงไม่สามารถซื้อบ้านและที่ดินเป็นของตนเอง ซึ่งสอดคล้องกับผลงานวิจัยของสำนักงานกิจการสตรีและสถาบันครอบครัว กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ (2550) ที่พบว่า การเป็นเจ้าของบ้านและที่ดินในพื้นที่กรุงเทพมหานคร มีสัดส่วนค่อนข้างต่ำกว่าภาคอื่นๆ

ความสามารถในการพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจ ผลการศึกษาเชิงปริมาณที่ได้จากความคิดเห็นของหัวหน้าครอบครัวหรือผู้แทนพบว่า สัดส่วนของการพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจได้อยู่ระหว่าง ร้อยละ 90-94 โดยเหตุผลที่ทำให้ครอบครัวสามารถพึ่งพาตนเองได้ทางเศรษฐกิจ คือ รู้จักการประหยัดอดออมเก็บสะสมไว้ใช้ในยามจำเป็น และขยันทำมาหากิน ซึ่งสอดคล้องกับผลการศึกษาเชิงคุณภาพ ที่ผู้เข้าร่วมเวทีสนทนากลุ่มได้ให้ความหมายไว้ว่า คือ รู้จักประกอบอาชีพ/ทำมาหากิน มีรายได้เพียงพอต่อการดำรงชีพ มีเหตุผลและรู้จักวางแผนใช้จ่ายเงินในครอบครัว มีเงินออมเหลือเก็บเพื่อไว้เป็นค่าใช้จ่ายในอนาคต นอกจากนี้แล้ว การพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจของครอบครัว ยังอาจหมายถึงความสามารถในการดำรงตนอยู่ได้อย่างอิสระ มั่นคง พอกินพอใช้ มีเงินออมเหลือเก็บบ้าง ไม่เป็นหนี้ หรือถึงจะมีหนี้ก็สามารถปลดหนี้สินได้ในระยะเวลาอันสั้น ซึ่งสอดคล้องกับความหมายของอาจารย์ประเวศ วะสี (2530) ที่ได้กล่าวว่า การพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจ หมายถึง ระบบการผลิตแบบใช้เอง กินเอง ความสมดุลธรรมชาติกับสิ่งแวดล้อมกับพฤติกรรมที่ไม่ฟุ้งเฟ้อย ทำให้เศรษฐกิจสมดุล พอกินพอใช้ ไม่ขาดทุน ไม่เป็นหนี้ จึงมีชีวิตที่สงบสุข มีเวลา และไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม

5.3 ข้อเสนอแนะ

จากการศึกษาโครงการสำรวจการพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจของครอบครัว คณะผู้วิจัยได้แบ่งข้อเสนอแนะ ออกเป็น 2 ส่วน ดังรายละเอียดต่อไปนี้

5.3.1 ข้อเสนอเชิงนโยบาย

1) ภาครัฐ ควรเร่งรีบในการส่งเสริมและสนับสนุนให้ความรู้เกี่ยวกับการใช้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงให้กับประชาชนให้เป็นรูปธรรมมากขึ้น ควรมีการลงไปที่ให้ความรู้แก่ประชาชนรากหญ้าในพื้นที่ นอกเหนือจากการประชาสัมพันธ์ผ่านสื่อ เพราะจะเป็นส่วนสำคัญในการให้ประชาชนสามารถเห็นภาพการพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจที่เป็นจริงได้

2) ผลจากการศึกษา การทำบัญชีรายรับ-รายจ่ายในครัวเรือน หน่วยงานที่รับผิดชอบดำเนินการได้มีการรณรงค์การให้ความรู้ การทำประชาคม และมีการประชาสัมพันธ์ในทุกรูปแบบอย่างจริงจังในระยะหนึ่ง แต่ขาดการกำกับติดตามประเมินผลอย่างต่อเนื่อง ทำให้ประชาชนเลิกทำ ดังนั้น ภาครัฐควรหันมาส่งเสริมและกระตุ้นให้ประชาชนหันกลับมาทำบัญชีรายรับ-รายจ่ายในครัวเรือน

3) ควรมีการเสริมสร้างรากฐานของสังคมให้เข้มแข็ง หันมามุ่งเน้นการพัฒนาคน ครอบครัว ชุมชน และสังคมที่เป็นแกนหลักของประเทศ โดยการสร้างระบบการบริหารจัดการที่ดีให้เกิดขึ้นในทุกภาคส่วนของสังคม ทั้งภาคการเมือง ภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาชน บนฐานของการมีส่วนร่วมของประชาชนให้มากขึ้น ซึ่งจะเป็กฎมีค้คุมกันและเป็นรากฐานที่ดีในการพัฒนาประเทศต่อไป

4) ควรมีพัฒนาคุณภาพการศึกษา กล่าวคือ มีหลักสูตรการเรียนการสอนสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตในเรื่องการทำบัญชีรายรับรายจ่ายในครัวเรือน ตั้งแต่วัยเด็ก เพื่อเป็นการปลูกฝังค่านิยมที่ดีในเรื่องการรู้จักใช้จ่ายเงินอย่างมีเหตุผล การวางแผนการใช้จ่ายเงิน และการประหยัดอดออม

5.3.2 ข้อเสนอเชิงวิจัย

1) ควรมีการศึกษาในเรื่องการพึ่งพาตนเองของประชาชนให้ครบทั้ง 5 มิติ คือ มิติทางเทคโนโลยี มิติทางทรัพยากรธรรมชาติ มิติทางจิตใจ และมิติทางสังคม มิใช่ศึกษาเฉพาะมิติทางเศรษฐกิจเท่านั้น เนื่องจากในแต่ละพื้นที่มีบริบทที่แตกต่างกันอย่างสิ้นเชิงทั้งทางด้านพื้นที่ ประชากร สังคม วัฒนธรรม ประเพณี และสิ่งแวดล้อม

2) ควรจะมีการศึกษาวิจัยเรื่องเบี้ยยังชีพของผู้สูงอายุกับการพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจเพราะข้อมูลที่ได้จากการวิจัยผู้สูงอายุที่อยู่เพียงลำพังคนเดียวหรืออยู่กัน 2 คนตายายได้ใช้เบี้ยยังชีพที่รัฐมอบให้ในการดำรงชีพตนเอง

3) ควรมีการศึกษาทางด้านลักษณะครอบครัวไทยทั่วประเทศเพื่อให้เป็นบรรทัดฐานในการพัฒนาไปในทิศทางและรูปแบบเดียวกันพร้อมทั้งจัดทำเป็นฐานข้อมูลเพื่อใช้เป็นข้อมูลในการพัฒนาครอบครัวไทยในอนาคต

4) ควรมีการศึกษาเพื่อหาคำตอบว่า ครอบครัวที่มีรายได้ต่ำกับการออม มีความสามารถในการพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจในอย่างไร เช่น กรณีที่ครอบครัวมีรายได้ต่ำ แต่สามารถออมเงิน ออมวันละบาทได้

5) ควรมีการศึกษาเพื่อหาคำตอบว่า การที่สมาชิกในครอบครัวคนเดียวประกอบอาชีพหรือทำมาหากินเลี้ยงสมาชิกในครอบครัวแต่เพียงผู้เดียวมีความสัมพันธ์กับการพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจอย่างไร

6) ควรมีการศึกษาเพื่อหาคำตอบว่า รูปแบบครอบครัวไทยที่มีลักษณะต่างกันมีความสามารถในการพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจอย่างไร

บรรณานุกรม

กรมประชาสัมพันธ์ กระทรวงแรงงานและสวัสดิการสังคม. รายงานผลการสำรวจข้อมูล

โครงการส่งเสริมสวัสดิการสังคมระดับครัวเรือนทั่วประเทศ (ครอบคลุมผาสก ปี 2539).

กรมตรวจบัญชีสหกรณ์ (มปป.). สมุดบัญชีรายรับ-จ่ายในครัวเรือน. กรุงเทพมหานคร.

กฤษฎีกา คงสมพงษ์. ชีวิตพอเพียงพื้นเศรษฐกิจครอบครัว. นิตยสารดวงใจพ่อแม่ ปีที่ 11

ฉบับที่ 13 วันที่ 1 กันยายน 2548.

กาญจนา แก้วเทพ (2529). การพึ่งตนเองศักยภาพในการพัฒนาชนบท. กรุงเทพมหานคร :

โครงการหนังสือเล่ม สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

การบันทึกการรับ-รายการของตนเองและครอบครัว. [ออนไลน์]. (เข้าถึงได้เมื่อวันที่ 20

กรกฎาคม 2552). เข้าถึงได้จาก <http://ebook.nfe.go.th/ebook/html/025/36.htm>.

คลังปัญญาไทย. ครอบครัวไทย. [ออนไลน์]. (เข้าถึงได้เมื่อวันที่ 27 กรกฎาคม 2552).

เข้าถึงได้จาก <http://www.panyathai.or.th/wiki/index.php/>

%E0%B8%84%E0%B8%A3%E0%B8%AD%E0%B8%9A%E0%B8%84%E0

%B8%A3%E0%B8%B1%E0%B8%A7%E0%B9%84%E0%B8%97%E0%B8%A2.

จะจัดสรรทรัพยากรในครอบครัวอย่างไรดี. [ออนไลน์]. (เข้าถึงได้เมื่อวันที่ 20 กรกฎาคม 2552).

เข้าถึงได้จาก <http://dnfe5.nfe.go.th/ilp/41002/41002-04b.htm>.

จิราพร ชมพิกุล ปราณ สุทธิสุนทร เกรียงศักดิ์ ชื้อเลื่อม และคุณณี ดำมี (2552). สัมพันธภาพ

ในครอบครัวคนไทย. นครปฐม : ห้างหุ้นส่วนสามัญ เอ็น แอนด์ เอ็น ก๊อปปี้ แอนด์

พรินติ้ง (ร้านพัชรารักษ์).

จิราณัติ สุวรรณธรรมา สิทธิ ธีรธรรม และอนงค์ อนันตริยเวช (2552). ภาวะหนี้สินและปัจจัย

ที่มีผลต่อหนี้สินของครอบครัว กรณีศึกษาครอบครัว ตำบลพุดเลา อำเภอบางปะหัน

จังหวัดพระนครศรีอยุธยา. หลักสูตรบริหารธุรกิจมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการทั่วไป

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ในพระบรมราชูปถัมภ์.

ชลิตา ลขิตาวงศ์ (2551). พฤติกรรมและปัจจัยที่มีผลต่อการดำเนินชีวิตตามปรัชญาเศรษฐกิจ

พอเพียงของสมาชิกกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต. รายงานการศึกษาค้นคว้าด้วยตนเอง

ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

ชุมพลภัทร คงธนารุณันต์ (2551). การดำเนินชีวิตและคุณภาพชีวิตตามแนวทางปรัชญา

เศรษฐกิจพอเพียงของเกษตรกรในหมู่บ้านหนองมะจับ ตำบลแม่แฝก อำเภอสันทราย

จังหวัดเชียงใหม่. วิทยานิพนธ์ปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

- ตรีชาญ รามัญอุดม (2551). วิธีชีวิตสมาชิกหมู่บ้านรอบศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยทรายอันเนื่องมาจากพระราชดำริที่สอดคล้องกับแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง จังหวัดเพชรบุรี. วิทยานิพนธ์ปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยแม่โจ้.
- ไต้ทอง สิงห์รา. อบรมนักเรียนทำบัญชีครัวเรือน. โรงเรียนชุมชนบ้านหนองบัวระเหว อำเภอหนองบัวระเหว จังหวัดชัยภูมิ. [ออนไลน์]. (เข้าถึงได้เมื่อวันที่ 14 กรกฎาคม 2552). เข้าถึงได้จาก http://www.thai-school.net/view_activities.php?ID=42103.
- ทฤษฎีการพัฒนาเพื่อพึ่งตนเองของเกษตรกรอันเนื่องมาจากพระราชดำริ (Self Reliance Theory) [ออนไลน์]. (เข้าถึงได้เมื่อวันที่ 20 กรกฎาคม 2552). เข้าถึงได้จาก <http://www.rta.mi.th/26000u/pdf/favor.pdf>.
- นงนุช อังยุริกุล (2546). นโยบายและแผนกลยุทธ์จากเศรษฐกิจชุมชนสู่สากลโลก ตามแนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียงและทฤษฎีใหม่ในการพัฒนาประเทศ กรณีศึกษาโคนม ชุมชนหนองย่างเสือ. สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- นฤมล นิราทร อรศรี งามวิทยาพงศ์ และชไมพร รุ่งฤกษ์ฤทธิ์ (2550). เศรษฐกิจนอกภาคทางการในเขตเมืองเพื่อการขับเคลื่อนแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง. กรุงเทพมหานคร : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- นิตยา คชภักดี (2545). โครงการศึกษาเพื่อพัฒนาตัวชี้วัด “ครอบครัวอยู่ดีมีสุข” รายงานการศึกษาขั้นสุดท้าย. สถาบันแห่งชาติเพื่อการพัฒนาเด็กและครอบครัว : มหาวิทยาลัยมหิดล.
- นิวัต ศลศิลป์ชัย (2551). ทักษะของชาวชุมชนต่อโครงการพัฒนาหมู่บ้านตามแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของอำเภอสามชูก จังหวัดสุพรรณบุรี. วิทยานิพนธ์ปริญญารัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต สาขารัฐประศาสนศาสตร์ : มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนคร.
- ประเวศ วะสี (2530). การพัฒนาพลังสร้างสรรค์ขององค์กร. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์หมอชาวบ้าน.
- ประเวศ วะสี (2542). เศรษฐกิจพอเพียงและประชาสังคม : แนวทางพลิกฟื้นเศรษฐกิจสังคม. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์หมอชาวบ้าน.
- พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน (2525).
- พรหมมินทร์ บัวชื่นบาล (2550). การแก้ไขปัญหาหนี้สินของคนในชุมชนแม่ฮ่องสอนตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงอย่างต่อเนื่องและยั่งยืน ตำบลหนองแห่ย์ อำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่. กรุงเทพมหานคร : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

- วิญญู ทองดี. ครอบครัวยุคใหม่และสถาบันครอบครัว. [ออนไลน์]. (เข้าถึงได้เมื่อวันที่ 20 กรกฎาคม 2552). เข้าถึงได้จาก <http://human.cmu.ac.th/~hc/ebook/006103/lesson1/04.htm>.
- มูลนิธิ 5 ธันวาคมราช. โครงการ E-Learning เฉลิมพระเกียรติ. [ออนไลน์]. (เข้าถึงได้เมื่อวันที่ 20 กรกฎาคม 2552). เข้าถึงได้จาก http://www.iloveking.net/project_indoc.aspx.
- มูลนิธิชัยพัฒนา (2550). เศรษฐกิจพอเพียงและทฤษฎีใหม่. สำนักประชาสัมพันธ์ สำนักงานมูลนิธิชัยพัฒนา, กรุงเทพมหานคร.
- ยุทธนา ภาระนันท์ (2550). 24 ทักษะสู่การบริหารอย่างพอเพียง. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ Than Books.
- รุจี จารุภาชนี กัลยา ทักษิณเจนกิจ และสิริภักดิ์ สมใจเพ็ง (2551). การประยุกต์ใช้หลักเศรษฐกิจพอเพียงในการวางแผนการเงินส่วนบุคคล. ขอนแก่น : วิทยาลัยการสาธารณสุขสิรินธรขอนแก่น.
- วิโรจน์ เฉลิมรัตนา (2548). บัญชีครัวเรือน. [ออนไลน์]. (เข้าถึงได้เมื่อวันที่ 14 กรกฎาคม 2552). เข้าถึงได้จาก <http://www.bkkonline.com/accounting/30-sep-48.shtml>.
- วีระชัย ถาวรทนต์ และเดือนเพ็ญ ชีววรรณวิวัฒน์ (2551). หนี้สิน การใช้จ่าย และความสุขของครัวเรือนชนบท. คณะสถิติประยุกต์ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.
- วันเพ็ญ อำนางกิจติกร. บทบาทหน้าที่ครอบครัว. [ออนไลน์]. (เข้าถึงได้เมื่อวันที่ 20 กรกฎาคม 2552). เข้าถึงได้จาก <http://gotoknow.org/blog/cd-d/266556>.
- ศิริกุล อิศรานุรักษ์ (2542). หลักการวางแผนงานอนามัยครอบครัว. กรุงเทพมหานคร : เจริญดีการพิมพ์.
- ศูนย์พยากรณ์เศรษฐกิจและธุรกิจ มหาวิทยาลัยหอการค้าไทย (2550). ทิศนคติของประชาชนต่อเศรษฐกิจพอเพียง : กรณีศึกษาตัวอย่างประชาชน 18 จังหวัด.
- สมบัติ พันธวิศิษฐ์ (2545). เศรษฐกิจพอเพียงกับการอยู่รอดของชุมชนชนบทไทย กรณีศึกษาชุมชนภาคตะวันออกเฉียงเหนือ. นนทบุรี : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- สินทรัพย์ หนี้สิน และส่วนของเจ้าของ. [ออนไลน์]. (เข้าถึงได้เมื่อวันที่ 20 กรกฎาคม 2552). เข้าถึงได้จาก <http://school.net.th/library/create-web/10000/general/10000-6520.html>.
- สัญญา สัญญาวิวัฒน์ (2546). ทฤษฎีและกลยุทธการพัฒนาสังคม. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สุเมธ ตันติเวชกุล (2544). เศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำรินใต้เบื้องพระยุคลบาท. พิมพ์ครั้งที่. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มติชน.

สุพานี ตั้งตระกูลทรัพย์ (2551). ศึกษาวิถีชีวิตชุมชนอัมพวาที่สอดคล้องกับแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง จังหวัดสมุทรสงคราม. วิทยานิพนธ์ปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต : มหาวิทยาลัยแม่โจ้.

สถาบันแห่งชาติเพื่อการพัฒนาเด็กและครอบครัว มหาวิทยาลัยมหิดล (2545). โครงการศึกษาเพื่อพัฒนาตัวชี้วัด "ครอบครัวอยู่ดีมีสุข" ในปี 2545.

“.....” (2546). โครงการพัฒนาระบบจัดเก็บกลุ่มดัชนีชี้วัดครอบครัวอยู่ดีมีสุขสำหรับประเทศไทยในปี 2546.

สำนักงานกิจการสตรีและสถาบันครอบครัว กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ (2548). โครงการจัดทำมาตรฐานการส่งเสริมความเสมอภาคหญิงและมาตรฐานครอบครัวเข้มแข็ง.

“.....” (2550). โครงการบริหารจัดการข้อมูลสารสนเทศด้านสตรีและครอบครัว.

“.....”
นโยบายและยุทธศาสตร์การพัฒนาศาสนสถานครอบครัว พ.ศ. 2547-2556.

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (2550). รายงานสถานการณ์ความอยู่เย็นเป็นสุขร่วมกันในสังคมไทย. เอกสารประกอบการประชุมประจำปี 2550 เรื่องความอยู่เย็นเป็นสุขร่วมกันในสังคมไทย. วันศุกร์ที่ 6 กรกฎาคม 2550. ศูนย์แสดงสินค้าและการประชุมอิมแพ็ค เมืองทองธานี จังหวัดนนทบุรี.

สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมและประสานงานสตรีแห่งชาติ (กสส.). (2542). นโยบายและแผนงานในการพัฒนาศาสนสถานครอบครัว. พิมพ์ครั้งที่ 2.

สำนักงานสถิติแห่งชาติ กระทรวงเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร (2547). คุณภาพชีวิตของคนไทย.

“.....” (2540). เครื่องชี้ภาวะสังคม พ.ศ. 2540.

“.....” (2545). โครงการสำรวจการทำงานและการว่างงานของกำลังคนระดับกลางและระดับสูง พ.ศ. 2545.

สำนักงานสถิติแห่งชาติ สำนักนายกรัฐมนตรี (2539). รายงานการสำรวจภาวะเศรษฐกิจและสังคมของครัวเรือน พ.ศ. 2537 (ทั่วราชอาณาจักร). กรุงเทพมหานคร : บริษัท พี. เอ. ลีฟวิ่ง จำกัด.

“.....” (2542). รายงานการสำรวจทัศนคติของประชากรเกี่ยวกับภาวะทางสังคม พ.ศ. 2541. กรุงเทพมหานคร : บริษัท พี. เอ. ลีฟวิ่ง จำกัด.

“.....” (2544). สำนะโนประชากรและเคหะ พ.ศ. 2543
(รายงานผลล่งหน้า). กรุงเทพมหานคร : บริษัท เท็กซ์ แอนด์ เจอร์นัล พับลิเคชัน
จำกัด.

อภิชัย พันธเสน ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์ จูติพร ศิริพันธ์ พันธเสน และสุวัจฉรา เปี่ยมญาติ
(2549). สังเคราะห์องค์ความรู้เศรษฐกิจพอเพียง. กรุงเทพมหานคร : สำนักงานกองทุน
สนับสนุนการวิจัย (สกว.).

เอก อนันต์ (2550). ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง : มุมมอง 8 นักคิดคนสำคัญของไทย.
กรุงเทพมหานคร : หจก. เม็ดทรายพรีนติ้ง.

ภาคผนวก ก

แบบสำรวจ

การพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจของครอบครัว

ใช้สำหรับสอบถามหัวหน้าครอบครัว
หรือผู้ที่ประกอบอาชีพหรือผู้ที่ทราบข้อมูลสมาชิกในครอบครัวเป็นอย่างดี

สำนักงานกิจการสตรีและสถาบันครอบครัว กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคง
ของมนุษย์ ร่วมมือกับสถาบันพัฒนาสุขภาพอาเซียน มหาวิทยาลัยมหิดล ดำเนินโครงการสำรวจ
การพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจของครอบครัว เพื่อให้หน่วยงานภาคีเครือข่ายได้มีผลการสำรวจ
ผลการวิจัย และข้อมูลพื้นฐานที่สามารถนำไปใช้ประโยชน์ต่อการกำหนดมาตรการ นโยบาย
และแนวทางในการเสริมสร้างความเข้มแข็งของสถาบันครอบครัวได้ต่อไป

แบบสำรวจการพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจของครอบครัว ประกอบด้วยข้อมูล 3 ส่วน คือ

ส่วนที่ 1 ข้อมูลสมาชิกในครอบครัว

ส่วนที่ 2 ข้อมูลการพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจของครอบครัว ประกอบด้วย 5
ประเด็น ดังต่อไปนี้

- 2.1 สภาพที่อยู่อาศัยของครอบครัว
- 2.2 รายได้และรายจ่ายของครอบครัว
- 2.3 ภาระหนี้สินของครอบครัว
- 2.4 การทำบัญชีรายรับรายจ่ายของครอบครัว
- 2.5 การได้รับความช่วยเหลือทางเศรษฐกิจของครอบครัว

ส่วนที่ 3 ข้อมูลความสามารถในการพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจของครอบครัว

บ้านเลขที่.....หมู่ที่.....ถนน.....ตำบล.....

อำเภอ.....จังหวัด.....

() ในเขตเทศบาล

() นอกเขตเทศบาล

สำรวจข้อมูลวันที่.....เดือน.....พ.ศ.2552

ชื่อผู้สัมภาษณ์.....ชื่อผู้ตรวจสอบ.....

วันที่.....เดือน.....พ.ศ.2552

ส่วนที่ 1 ข้อมูลสมาชิกในครอบครัว

ที่	ชื่อเล่น (สำหรับการอ้างอิง)	เพศ	อายุ (ปี)	การศึกษา ณ ปัจจุบัน	อาชีพ (ระบุ)	มีรายได้ 1-ประจำ 2-ไม่ประจำ	การจุนเจือ ครอบครัว 0-ไม่จุนเจือ 1-สมำเสมอ (ทุกเดือน) 2-ไม่สมำเสมอ	สถานภาพ สมรส	ความสัมพันธ์กับ หัวหน้า ครอบครัว
1.	(ผู้ให้ข้อมูล)								
2.	(หัวหน้า ครอบครัว)								
3.									
4.									
5.									
6.									
7.									
8.									
9.									
10.									

สรุปข้อมูลจากตารางข้างต้น (พนักงานสัมภาษณ์ทำหน้าที่กรอกและตรวจสอบข้อมูล)

1. จำนวนสมาชิกทั้งหมดในครอบครัว.....คน
2. จำนวนเด็ก (อายุ 0-14 ปี).....คน
3. จำนวนสมาชิกวัยแรงงาน (อายุ 15-59 ปี).....คน
4. จำนวนผู้สูงอายุ (อายุ 60 ปีขึ้นไป).....คน
5. จำนวนสมาชิกวัยแรงงานที่ประกอบอาชีพ ณ ปัจจุบัน.....คน
6. จำนวนสมาชิกวัยแรงงานที่ไม่ได้ประกอบอาชีพ.....คน
7. จำนวนสมาชิกในครอบครัวที่จุนเจือครอบครัว.....คน
8. วุฒิการศึกษาของหัวหน้าครอบครัว.....
9. วุฒิการศึกษาสูงสุดของสมาชิกในครอบครัว.....
10. รูปแบบครอบครัว
 - () 1. ครอบครัวเดี่ยว (ครอบครัวที่ประกอบด้วย สามีภรรยา หรือพ่อแม่ลูก)
 - () 2. ครอบครัวขยาย (ครอบครัวที่ประกอบด้วย ปู่ย่า-ตายาย และหรือลูกป้า น้าอา และพ่อแม่ลูก)
 - () 3. ครอบครัวที่มีพ่อหรือแม่คนเดียว
 - () 4. ครอบครัวที่เป็นญาติพี่น้องกัน (ครอบครัวที่ประกอบด้วย ญาติ พี่น้อง หรือพี่และน้องอยู่ร่วมกัน)
 - () 5. ครอบครัวรูปแบบอื่นๆ ระบุ.....

ส่วนที่ 2 ข้อมูลการพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจของครอบครัว

คำชี้แจง ขอความกรุณาให้ท่านทำเครื่องหมาย ✓ ลงใน () ที่ตรงกับความเป็นจริงของท่านมากที่สุด

2.1 สภาพที่อยู่อาศัยของครอบครัว

1. ประเภทของที่อยู่อาศัยของครอบครัวท่าน มีลักษณะอย่างไร

() 1. บ้านโคก (บ้านเดี่ยว)	() 2. ทาวน์เฮ้าส์ (รวมบ้านแฝด)
() 3. ตึกแถว	() 4. ห้องแถว เรือนแถว
() 5. ห้องชุด (อพาร์ทเมนต์ แฟลต คอนโดมิเนียม แมนชั่น ฯลฯ)	
() 6. อื่นๆ เช่น แพ รถ เต็นท์ เป็นต้น	

2. วัสดุที่ใช้ในการก่อสร้างที่อยู่อาศัยของครอบครัวท่าน ทำมาจากวัสดุประเภทใด

() 1. ปูน	() 2. ไม้
() 3. ครึ่งตึกครึ่งไม้	() 4. วัสดุไม้อาคารหรือวัสดุใช้แล้ว
() 5. อื่นๆ ระบุ.....	

3. ที่อยู่อาศัยของครอบครัวท่านในปัจจุบันมีความมั่นคง แข็งแรง ปลอดภัยหรือไม่

() 0. ไม่มีความมั่นคง แข็งแรง	() 1. มีความมั่นคง แข็งแรง

4. การครอบครองที่อยู่อาศัยของครอบครัวท่าน (**ไม่รวมที่ดิน**) มีลักษณะเป็นอย่างไร

() 1. เป็นเจ้าของที่อยู่อาศัย	() 2. เช่าซื้อ/ผ่อน
() 3. เช่า	() 4. อาศัยโดยไม่ต้องเสียค่าเช่า
() 5. อื่นๆ ระบุ.....	

5. การถือกรรมสิทธิ์ที่ดินของบ้านในครอบครัวท่าน มีลักษณะเป็นอย่างไร

() 1. เป็นเจ้าของที่ดิน	() 2. เช่าซื้อที่ดิน/ผ่อน
() 3. เช่าที่ดิน	() 4. ไม่ต้องเสียค่าเช่าที่ดิน
() 5. อื่นๆ ระบุ.....	

6. ครอบครัวท่าน มีที่ดินทำกิน/ทำให้เกิดรายได้หรือไม่

() 0. ไม่มี (ข้ามไปข้อ 8)	
() 1. มี ระบุจำนวน.....(ไร่)	
() 0. ไม่ใช้ประโยชน์.....%	
() 1. ใช้ประโยชน์.....%	

7. ที่ดินทำกิน/ทำให้เกิดรายได้ของครอบครัวท่าน มีลักษณะเป็นอย่างไร

() 1. เป็นเจ้าของที่ดิน	() 2. เช่าซื้อที่ดิน/ผ่อน
() 3. เช่าที่ดิน	() 4. อื่นๆ ระบุ.....

2.2 รายได้และรายจ่ายของครอบครัว

8. อาชีพของสมาชิกในครอบครัวที่นำรายได้มาจุนเจือครอบครัว คืออาชีพใดบ้าง

(เรียงลำดับจากมากไปหาน้อย 1=ลำดับที่ 1 2=ลำดับที่ 2 3=ลำดับที่ 3)

1. ทำงานราชการ.....	2. รัฐวิสาหกิจ.....
3. ค้าขาย/ธุรกิจส่วนตัว.....	4. เกษตรกร.....
5. พนักงานบริษัท.....	6. รับจ้างทั่วไป.....
7. อื่นๆ ระบุ.....	

9. รายได้ส่วนใหญ่ที่นำมาเลี้ยงครอบครัว มาจากใคร

() 1. หัวหน้าครอบครัว	() 2. สามีหรือภรรยาของหัวหน้าครอบครัว
() 3. บิดามารดา	() 4. บุตร
() 5. หลาน	() 6. พี่น้อง
() 7. ลูกป้า/น้า	() 8. อื่นๆ ระบุ.....

10. รายได้ประจำเฉลี่ยต่อเดือนของทั้งครอบครัว (ไม่รวมรายได้จากอาชีพเสริม)

จำนวน.....บาท

11. ครอบครัวของท่านมีรายได้จากอาชีพเสริมหรือไม่

- () 0. ไม่มี
- () 1. มี ระบุอาชีพเสริม.....
ระบุจำนวนเงิน.....บาทต่อเดือน

12. ครอบครัวของท่านมีรายจ่ายในด้านใดบ้าง

หัวข้อ	ไม่มี (0)	มี (1)
12.1 ค่าผ่อนบ้าน		
12.2 ค่าเช่าบ้าน		
12.3 ค่าอาหารการกิน		
12.4 ค่าสาธารณูปโภค (ค่าน้ำประปา ค่าไฟฟ้า ค่าโทรศัพท์)		
12.5 ค่าผ่อนวัสดุอุปกรณ์ภายในบ้าน (เครื่องใช้ไฟฟ้า โทรทัศน์ ตู้เย็น)		
12.6 ค่าผ่อนยานพาหนะ (รถยนต์/รถจักรยานยนต์)		
12.7 ค่าศึกษาเล่าเรียน		
12.8 ค่ารักษาพยาบาล		
12.9 ค่าใช้จ่ายในการทำมาหากิน/ลงทุน เช่น ค่าซื้ออาหารเลี้ยงสัตว์/ค่าปุ๋ย/ซื้อเมล็ดพันธุ์พืชผักสวนครัว		
12.10 ค่าทำบุญ/งานบุญต่างๆ/ภาษีสังคม		
12.11 ค่าอบายมุข/สุรา/บุหรี่/การพนัน/เล่นหวย		
12.12 ค่าคุ้มครอง ค่าอิทธิพล (รายจ่ายนอกกระบบ)		
12.13 ค่าอื่นๆ ระบุ.....		

13. ครอบครัวของท่านมีเงินออมหรือไม่

() 0. ไม่มี (**ข้ามไปข้อ 15**)

() 1. มี ระบุรูปแบบ/วิธีการออม (**ตอบได้มากกว่า 1 คำตอบ**)

() 1. ฝากธนาคาร

() 2. ซื้อสลากออมสิน/พันธบัตร

() 3. กองทุนหมู่บ้าน

() 4. กลุ่มออมทรัพย์ของชุมชน

() 5. กลุ่มฌาปนกิจสงเคราะห์

() 6. กลุ่มผู้สูงอายุ

() 7. อื่นๆ ระบุ.....

14. ท่านคิดว่า ครอบครัวของท่านมีเงินออมจำนวนมากน้อยเพียงใด

() 1. มีน้อย

() 2. มีปานกลาง

() 3. มีมาก

15. ครอบครัวของท่านมีรายได้และรายจ่ายเป็นอย่างไร

() 1. รายได้น้อยกว่ารายจ่าย

() 2. รายได้-รายจ่ายพอๆ กัน

() 3. รายได้มากกว่ารายจ่าย

16. ในครอบครัวของท่าน ใครมีอำนาจตัดสินใจ/ต่อรองในเรื่องต่างๆ ต่อไปนี้ **มากที่สุด** กรุณาเลือกคำตอบต่อไปนี้ที่ตรงกับความเป็นจริงของท่านมากที่สุด แล้วใส่ลงในท้ายข้อคำถาม ข้อ 16.1 – ข้อ 16.3

1. หัวหน้าครอบครัว

2. สามีหรือภรรยาของหัวหน้าครอบครัว

3. บิดามารดา

4. บุตร

5. หลาน

6. พี่น้อง

7. ลูกป้า/น้าอา

8. อื่นๆ ระบุ.....

16.1 อำนาจตัดสินใจ/ต่อรองในเรื่องการใช้จ่าย ซื้อบ้าน ซื้อรถยนต์ =

16.2 อำนาจตัดสินใจ/ต่อรองในเรื่องการลงทุนประกอบอาชีพ =

16.3 อำนาจตัดสินใจ/ต่อรองในเรื่องการกู้ยืมเงิน =

17. ในครอบครัวของท่าน ใครบ้างเป็นผู้สนับสนุนในเรื่องต่างๆ ต่อไปนี้ กรุณาเลือกคำตอบต่อไปนี้ที่ตรงกับความเป็นจริงของท่านมากที่สุด แล้วใส่ลงในท้ายข้อคำถาม ข้อ 17.1 – ข้อ 17.3 (**ตอบได้มากกว่า 1 คำตอบ**)

1. หัวหน้าครอบครัว

2. สามีหรือภรรยาของหัวหน้าครอบครัว

3. บิดามารดา

4. บุตร

5. หลาน

6. พี่น้อง

7. ลูกป้า/น้าอา

8. อื่นๆ ระบุ.....

17.1 ใครบ้างเป็นผู้สนับสนุนในเรื่องการใช้จ่าย ซื้อบ้าน ซื้อรถยนต์ = ... / ... / ...

17.2 ใครบ้างเป็นผู้สนับสนุนในเรื่องการลงทุนประกอบอาชีพ = ... / ... / ...

17.3 ใครบ้างเป็นผู้สนับสนุนในเรื่องการกู้ยืมเงิน = ... / ... / ...

2.3 ภาวะหนี้สินของครอบครัว

18. ครอบครัวของท่านมีหนี้สินหรือไม่

() 0. ไม่มี (ข้ามไปข้อ 21)

() 1. มี () 1. หนี้สินในระบบ สัดส่วน.....%

() 2. หนี้สินนอกระบบ สัดส่วน.....%

19. ท่านคิดว่า ครอบครัวของท่านมีหนี้สินจำนวนมากน้อยเพียงใด

() 1. มีน้อย

() 2. มีปานกลาง

() 3. มีมาก

20. ในกรณีที่หนี้สิน ครอบครัวของท่านสามารถปลดภาระหนี้สินได้ภายในระยะเวลากี่ปี

() 0. ไม่สามารถปลดภาระหนี้สินได้/ไม่แน่ใจ

() 1. ภายใน 1 ปี

() 2. ภายใน 2-5 ปี

() 3. ภายใน 6-10 ปี

() 4. มากกว่า 10 ปีขึ้นไป

2.4 การทำบัญชีรายรับ-รายจ่ายของครอบครัว

21. ครอบครัวของท่าน เคยทำบัญชีหรือประมาณการรายรับ-รายจ่ายภายในครัวเรือนหรือไม่

() 0. ไม่เคย (ข้ามไปข้อ 27)

() 1. เคย

() 0. เลิกทำแล้ว (ข้ามไปข้อ 27) เพราะ.....

() 1. ยังทำอยู่ (ทำต่อข้อ 22) เพราะ.....

22. ครอบครัวของท่าน มีการทำตารางบัญชีหรือประมาณการรายรับ-รายจ่ายภายในครัวเรือนหรือไม่

() 0. ไม่มี (ข้ามไปข้อ 27)

() 1. มี (ทำต่อข้อ 23)

23. ครอบครัวของท่าน มีการทำตารางสรุปยอดบัญชีหรือประมาณการรายรับ-รายจ่ายภายในครัวเรือนหรือไม่

() 0. ไม่มี (ข้ามไปข้อ 27)

() 1. มี (ทำต่อข้อ 24)

24. ครอบครัวของท่าน ได้มีการสรุปยอดบัญชีหรือประมาณการรายรับ-รายจ่ายภายในครัวเรือนเมื่อใด

() 1. ทุกวัน

() 2. ทุกสัปดาห์

() 3. ทุก 15 วัน

() 4. ทุกสิ้นเดือน

() 5. อื่นๆ ระบุ.....

25. สมาชิกในครอบครัวของท่าน ได้เข้ามามีส่วนร่วมในการทำบัญชีหรือประมาณการรายรับ-รายจ่ายภายในครัวเรือนหรือไม่

() 0. ไม่มี

() 1. มี

26. ท่านคิดว่า การทำบัญชีหรือประมาณการรายรับรายจ่ายภายในครัวเรือน สามารถช่วยวางแผนลดค่าใช้จ่ายภายในครอบครัวได้หรือไม่

() 0. ไม่ได้

() 1. ได้

2.5 การได้รับความช่วยเหลือทางเศรษฐกิจของครอบครัว

27. ภายใน 1 ปีที่ผ่านมา ในกรณีฉุกเฉิน เช่น เกิดอุบัติเหตุ ประสบภัยพิบัติ เจ็บป่วย หรือมีความจำเป็นอื่นๆ ครอบครัวของท่านได้รับหรือสามารถขอความช่วยเหลือจาก สมาชิกในครอบครัว ในเรื่องต่างๆ ดังต่อไปนี้ กรุณาเลือกคำตอบดังต่อไปนี้ ที่ตรงกับความเป็นจริงของท่านมากที่สุด แล้วใส่ลงในท้ายข้อคำถาม ข้อ 27.1 – ข้อ 27.5 (ตอบได้มากกว่า 1 คำตอบ)

1. หัวหน้าครอบครัว	2. สมาชิกหรือภรรยาของหัวหน้าครอบครัว	3. บิดามารดา
4. บุตร	5. หลาน	6. พี่น้อง
7. ลูกป้า/น้าอา	8. อื่นๆ ระบุ.....	

27.1 ใครบ้างมีบทบาท ภาระรับผิดชอบ ด้านการเงิน ในครอบครัว = ... / ... / ...

27.2 ใครบ้างมีภาระรับผิดชอบ ด้านข้าวของ เครื่องใช้ต่างๆ ในครอบครัว = ... / ... / ...

27.3 ใครบ้างมีบทบาทในการให้ ข้อมูลข่าวสารด้านการทำมาหากิน
หรือข้อมูลข่าวสารด้านการลงทุน แก่คนในครอบครัว = ... / ... / ...

27.4 ใครบ้างมีบทบาทในการให้ กำลังใจ แก่คนในครอบครัว = ... / ... / ...

27.5 ใครบ้างมีบทบาทในการให้ การดูแลสุขภาพอนามัย แก่คนในครอบครัว = ... / ... / ...

28. ภายใน 1 ปีที่ผ่านมา ในกรณีฉุกเฉิน เช่น เกิดอุบัติเหตุ ประสบภัยพิบัติ เจ็บป่วย หรือมีความจำเป็นอื่นๆ ครอบครัวของท่านได้รับหรือสามารถขอความช่วยเหลือจากแหล่งสนับสนุนอื่นๆ ที่ ไม่ใช่สมาชิกในครอบครัว ในเรื่องต่างๆ ดังต่อไปนี้ (ตอบได้มากกว่า 1 คำตอบ)

28.1 ครอบครัวของท่านได้รับหรือสามารถขอความช่วยเหลือใน ด้านการเงิน จากแหล่งใดบ้าง

() 0. ไม่มีแหล่งใด	() 1.ญาติที่ไม่ได้อยู่ด้วยกัน
() 2. เพื่อน	() 3. กองทุนหมู่บ้าน
() 4. ธนาคาร/บัตรเครดิต	() 5. เทศบาล/อบต.
() 6. สหกรณ์	() 7. เงินกู้ยืมในระบบ
() 8. อื่นๆ ระบุ.....	

28.2 ครอบครัวของท่านได้รับหรือสามารถขอความช่วยเหลือใน ด้านสิ่งของ (เครื่องอุปโภคบริโภค หรือข้าวของเครื่องใช้ต่างๆ เป็นต้น) จากแหล่งใดบ้าง

() 0. ไม่มีแหล่งใด	() 1.ญาติที่ไม่ได้อยู่ด้วยกัน	() 2. เพื่อน
() 3. เทศบาล/อบต.	() 4. อื่นๆ ระบุ.....	

28.3 ครอบครัวของท่านได้รับหรือสามารถขอความช่วยเหลือใน ด้านข้อมูลข่าวสารด้านการทำมาหากินหรือการลงทุน จากแหล่งใดบ้าง

() 0. ไม่เคย	() 1.ญาติที่ไม่ได้อยู่ด้วยกัน
() 2. เพื่อน	() 3. สื่อ เช่น โทรทัศน์ วิทยุ หนังสือพิมพ์
() 4. เจ้าหน้าที่รัฐ	() 5. เสียงตามสาย
() 6. ผู้ใหญ่บ้าน	() 7. อื่นๆ ระบุ.....

28.4 ครอบครัวของท่านได้รับหรือสามารถขอความช่วยเหลือใน ด้านกำลังใจ จากแหล่งใดบ้าง

- () 0. ไม่มีแหล่งใด () 1.ญาติที่ไม่ได้อยู่ด้วยกัน
() 2. เพื่อน () 3. พระ
() 4. อื่นๆ โปรดระบุ.....

28.5 ครอบครัวของท่านได้รับการช่วยเหลือใน ด้านการดูแลสุขภาพอนามัย จากแหล่งใดบ้าง

- () 0. ไม่เคย
() 1. เคย () 1. โรงพยาบาล
() 2. สถานีอนามัย
() 3. คลินิกเอกชน
() 4. หน่วยงานสุขภาพเคลื่อนที่
() 5. แหล่งอื่นๆ โปรดระบุ

ส่วนที่ 3 ข้อมูลความสามารถในการพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจของครอบครัว

29. ครอบครัวของท่านโดยภาพรวม สามารถพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจได้หรือไม่ (รายได้เพียงพอกับรายจ่าย มีเงินเหลือเก็บ ไม่มีหนี้สิน และมีที่อยู่อาศัยเป็นหลักแหล่ง)

- () 0. ไม่สามารถพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจได้
() 1. สามารถพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจได้

30. ปัจจัยสำคัญที่ทำให้ครอบครัวของท่านสามารถพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจของครอบครัวได้

- 1)
2)
3)

31. ปัจจัยสำคัญที่ทำให้ครอบครัวของท่านไม่สามารถพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจของครอบครัวได้

- 1)
2)
3)

32. ครอบครัวของท่านใช้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง (รู้จักกินรู้จักใช้ มีเหตุผลในการตัดสินใจ และรู้จักการวางแผนในการใช้เงิน) ในการดำเนินชีวิตหรือไม่ อย่างไร

- () 0. ไม่ใช่ เพราะ.....
() 1. ใช่ เพราะ.....

33. ท่านคิดว่าการใช้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง มีส่วนทำให้สามารถพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจของครอบครัวได้หรือไม่

- () 0. ไม่ได้
() 1. ได้

**ขอขอบคุณ
สำหรับความร่วมมือในการตอบแบบสอบถาม**

ภาคผนวก ข

แนวคำถามสนทนากลุ่ม

“เวทีพัฒนาศักยภาพการพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจของครอบครัว” (สำหรับหัวหน้าครอบครัวหรือผู้แทนครอบครัวของคนไทย)

ระดับครอบครัว

1. สถานการณ์ทั่วไปของครัวเรือน และสภาพปัญหา
 - 1) ข้อมูลด้านอาชีพและการทำงาน
 - 2) รายได้ รายจ่าย เงินออม และภาวะหนี้สิน
 - 3) การจัดทำบัญชีรายรับ-รายจ่ายของครอบครัว
 - 4) สภาพการครองครองที่อยู่อาศัยของครัวเรือน
2. การได้รับความช่วยเหลือทางเศรษฐกิจ (บุคคล ธนาคาร และองค์กรอื่นๆ)
3. แนวคิดการจัดการแก้ไขปัญหา เพื่อให้เกิดผลสัมฤทธิ์ที่ถือว่าเป็นรูปธรรมชัดเจนแก่ครัวเรือน

ระดับชุมชนและระดับประเทศ

1. ข้อมูลทัศนคติและความเข้าใจปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง
2. ความคิดเห็นเกี่ยวกับการพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจของครอบครัวคนไทย
3. ปัจจัย/องค์ประกอบที่ทำให้เกิดความไม่สำเร็จ (ล้มเหลว) ในการพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจของครอบครัว
4. ปัจจัย/องค์ประกอบที่ทำให้เกิดความสำเร็จในการพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจของครอบครัว

ภาคผนวก ค
แบบฟอร์มสมุดบัญชีรายรับ-รายจ่ายในครัวเรือน

แบบฟอร์มที่ 1 แบบฟอร์มลงรายรับ

วันเดือนปี	รายการ	รายรับ		รวมรายรับ (รวม 1 ถึง 2) (3)
		ประกอบ อาชีพ (1)	รายรับอื่นๆ (2)	
(1)	(2)	↑	(3)	↑
ลงวันเดือนปี	ลงรายการ		ลงรายรับ	
<i>ตัวอย่างเช่น</i>				
28 มกราคม 2553	รับเงินค่าจ้างซ่อมบ้าน		1,000	1,000
	ขายมะม่วงได้เงิน	2,000		2,000
	กู้เงินมาใช้		1,500	1,500

แบบฟอร์มที่ 2 แบบฟอร์มลงรายจ่าย

รายจ่าย											รวมรายจ่าย (รวม 4 ถึง 14) (15)
ประกอบอาชีพ		ในครัวเรือน									
ค่าใช้จ่ายประกอบอาชีพ (4)	ชื่อ สินทรัพย์ ถาวร (5)	ค่าอาหาร (6)	ค่า ของใช้ (7)	ค่าน้ำ/ค่าไฟ/ ค่าโทรศัพท์ (8)	ค่าน้ำมันรถ (9)	ให้เงินลูก (10)	ฝากเงิน (11)	ชำระ เงินกู้ (12)	 (13)	อื่นๆ (14)	
	↑										↑
						(4)					
						ลงรายจ่าย					

ตัวอย่างการรวมเงินในแต่ละเดือน (แบบฟอร์มที่ 3 แบบฟอร์มรวมเงินในแต่ละเดือน)

วันที่ 28 มกราคม 2553	รับเงินค่าจ้างซ่อมบ้าน	1,000 บาท
	ขายมะม่วงได้เงิน	2,000 บาท
	กู้เงินมา	1,500 บาท
	จ่ายค่ากับข้าว	300 บาท
	ชดบ่อปลา บ่อที่ 2	2,000 บาท
	ซื้อปุ๋ยใส่มะม่วง	400 บาท
	ซื้อของใช้ในครัว	500 บาท
วันที่ 29 มกราคม 2553	รับเงินค่าจ้างทาสีบ้าน	1,000 บาท
วันที่ 30 มกราคม 2553	จ่ายค่าสูบน้ำเข้าบ่อเลี้ยงปลา บ่อที่ 2	400 บาท
	ซื้อพันธุ์ปลา	1,000 บาท
	ซื้ออาหารปลา	600 บาท
	ขายปลาบ่อที่ 1 ได้เงิน	3,000 บาท
	ให้เงินลูกใช้	300 บาท
	ชำระเงินกู้	2,000 บาท

เทียบยอดรายรับรายจ่ายในแต่ละเดือน

= รวมรายรับ – รวมรายจ่าย

> หากเป็นบวก คือ รายรับสูงกว่ารายจ่าย มีเงินเหลือเป็นเงินออม

< หากเป็นลบ คือ รายจ่ายสูงกว่ารายรับ

ในเดือนมกราคม 2553 มีรายรับจากการประกอบอาชีพ 5,000 บาท และรายรับอื่นๆ 3,500 บาท รวมรายรับทั้งสิ้น 8,500 บาท มีรายจ่ายประกอบอาชีพเป็นค่าใช้จ่ายประกอบอาชีพ 2,400 บาท ซื้อสินทรัพย์ถาวร 2,000 บาท แลรายจ่ายในครัวเรือนเป็นค่าอาหาร 300 บาท ค่าของใช้ 500 บาท ให้เงินลูก 300 บาท ชำระเงินกู้ 2,000 บาท รวมรายจ่ายทั้งสิ้น 7,500 บาท ดังนั้น รายรับสูงกว่ารายจ่าย เท่ากับ 1,000 บาท (8,500-7,500) ให้นำไปเขียนไว้ตอนท้ายต่อจากบัญชี ดังนี้ รวมรายรับ 8,500 บาท

หักรายจ่าย	7,500 บาท
คงเหลือ	1,000 บาท
รายรับสูงกว่ารายจ่าย	1,000 บาท
รายจ่ายสูงกว่ารายรับ	 บาท

ภาคผนวก ค

แบบฟอร์มสมุดบัญชีรายรับ-รายจ่ายในครัวเรือน

แบบฟอร์มที่ 3

แบบฟอร์มรวมเงินในแต่ละเดือน

วันเดือนปี	รายการ	รายรับ		รวมรายรับ (รวม 1 ถึง 2) (3)	รายจ่าย												รวมรายจ่าย (รวม 4 ถึง 14) (15)
		ประกอบอาชีพ (1)	รายรับอื่น ๆ (2)		ประกอบอาชีพ		ในครัวเรือน										
					ค่าใช้จ่ายประกอบอาชีพ (4)	ซื้อสินทรัพย์ถาวร (5)	ค่าอาหาร (6)	ค่าของใช้ (7)	ค่าน้ำ/ค่าไฟ/ค่าโทรศัพท์ (8)	ค่าน้ำมันรถ (9)	ให้เงินลูก (10)	ฝากเงิน (11)	ชำระเงินกู้ (12)	 13)	อื่นๆ (14)		
28 มค.53	รับเงินค่าซ่อมบ้าน		1,000	1,000													
	ขายมะม่วงได้เงิน	2,000		2,000													
	กู้เงินมา		1,500	1,500													
	จ่ายค่ากับข้าว						300									300	
	จ่ายค่าจ้างชุดบ่อเลี้ยงปลา บ่อที่ 2					2,000										2,000	
	ซื้อปุ๋ยใส่มะม่วง				400											400	
	ซื้อของใช้ในครัว							500								500	
29 ม.ค.53	รับเงินค่าจ้างทาสีบ้าน		1,000	1,000													
30 ม.ค.53	จ่ายค่าสูบน้ำเข้าบ่อเลี้ยงปลา บ่อที่ 2				400											400	
	ซื้อพันธุ์ปลา				1,000											1,000	
	ซื้ออาหารปลา				600											600	
	ขายปลาบ่อที่ 1 ได้เงิน	3,000		3,000													
	ให้เงินลูกใช้									300						300	
	ชำระเงินกู้											2,000				2,000	
	รวมเดือน มกราคม 2553	5,000	3,500	8,500	2,400	2,000	300	500			300		2,000			7,500	

ภาคผนวก ง

ภาพกิจกรรมของโครงการ

กิจกรรมการจัดเวทีสนทนากลุ่มในพื้นที่ศึกษา

กิจกรรมการประชุมชี้แจงและทำความเข้าใจกับแบบสอบถาม

กิจกรรมการเก็บรวบรวมข้อมูลโดยแบบสอบถามในพื้นที่ศึกษา

กิจกรรมการประชุมวิพากษ์โครงการ

ภาคผนวก จ

รายชื่อภาคีเครือข่ายการทำงาน การพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจของครอบครัว

สำนักงานกิจการสตรีและสถาบันครอบครัว

กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์

นายศุภฤกษ์ หงษ์ภักดี	ผู้อำนวยการ
นายประทุม อ่อนพึ้ง	หัวหน้ากลุ่มการวิจัยและสารสนเทศ
นายเทอดชาย เอี่ยมลำน้า	นักพัฒนาสังคมชำนาญการ
นางสาวรัตนาวรรณ จารุวัตร	นักพัฒนาสังคมชำนาญการ
นางสาวกัลยา วรรณยางกูร	เจ้าหน้าที่บันทึกข้อมูล
นางสาวจิรวรรณ พันธุ์พุทธรัตน์	นักพัฒนาสังคมปฏิบัติการ
นางสาวจุฑามาศ วรรณแก้ว	นักพัฒนาสังคมปฏิบัติการ
นายณัฐพล ธนานุวัฒน์	เจ้าหน้าที่ระบบงานคอมพิวเตอร์

สถาบันพัฒนาสุขภาพอาเซียน มหาวิทยาลัยมหิดล

แพทย์หญิงสุพัตรา ศรีวณิชชากร	ผู้อำนวยการ
รองศาสตราจารย์ ดร. จิราพร ชมพิกุล	หัวหน้าโครงการ
นางสาวปราณี สุทธิสุขคนธ์	นักวิจัยหลัก
นายเกรียงศักดิ์ ชื้อเลื่อม	นักวิจัยหลัก
นายสมชาย วิริกรรมย์กุล	นักวิจัยหลัก
อาจารย์ ดร. จุฑาธิป ศีลบุตร	นักวิจัยหลัก
นางสาวศรีไพร ปิ่นบัวทอง	
นางสาวชัชชฎา เรืองขจร	
นางสาวมนฤดี วงศ์แก้ว	
นางสุภัทรา อินทร์ไพบูลย์	

กรุงเทพมหานคร

แขวงสามเสนใน เขตพญาไท

คุณภาวิตร พงษ์ชนะ

คุณสุมล พจน์สร

คุณสุพรรณิ จรภักดี

คุณจงจิต พูลสวัสดิ์

ศูนย์คุ้มครองสวัสดิภาพชุมชนเมือง

ชุมชนอุทัยรัตน์

ชุมชนถวัลย์ศักดิ์

ชุมชนประดิพัทธ์ 11

แขวงบางบอน เขตบางบอน

ทันตแพทย์หญิงจริยา ศุภนันท์พร

คุณรุ่งระวี ชัยรัชติกุล

คุณประภาดา จารุวัฒนากร

คุณเยาวนุช พลเอน

คุณสุรัชย์ ดิวประสพศักดิ์

ศูนย์บริการสาธารณสุขบางบอน 65 รักษาสุข

ศูนย์บริการสาธารณสุขบางบอน 65 รักษาสุข

ศูนย์บริการสาธารณสุขบางบอน 65 รักษาสุข

ศูนย์บริการสาธารณสุขบางบอน 65 รักษาสุข

ศูนย์บริการสาธารณสุขบางบอน 65 รักษาสุข

จังหวัดชลบุรี

คุณพิมพ์ฤทัย วงทองอนุรักษ์

องค์การบริหารส่วนตำบลคลองพลู

อำเภอหนองใหญ่ จังหวัดชลบุรี

จังหวัดสุพรรณบุรี

คุณสุภาพร องค์สุริยานนท์

โรงพยาบาลเจ้าพระยายมราช

อำเภอเมือง จังหวัดสุพรรณบุรี

จังหวัดเชียงใหม่

คุณศิริพร วงศ์ชัย

สำนักงานสาธารณสุขจังหวัดเชียงใหม่

เลขที่ 10 ถนนสุเทพ ตำบลสุเทพ

อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่

เขตเทศบาลตำบลแม่เหียะ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่

คุณจันทรีปอง ผ่องพักตร์

คุณศุภฤกษ์ ผ่องพักตร์

คุณพวงทอง ผ่องพักตร์

คุณประสาย ผ่องพักตร์

เขตองค์การบริหารส่วนตำบลดอนแก้ว อำเภอแมริม จังหวัดเชียงใหม่

คุณสุริยรัตน์ ไชยวรรณ

คุณกฤษยา ไชยวรรณ

คุณจันทรา นันต๊ะ

คุณวิมล นัตรเงิน

คุณจันทรี รุ่งเรือง

คุณอ้อยใจ คำนนท์

คุณอำพร ปันธิยะ

จังหวัดสงขลา

คุณณัฐวรรณ อิศระทะ

ศูนย์ประสานงานองค์กรชุมชน (ศปอช.)

ตำบลควนรู อำเภอรัตภูมิ จังหวัดสงขลา

เขตเทศบาลตำบลกำแพงเพชร อำเภอรัตภูมิ จังหวัดสงขลา

คุณจำเริญ ไชยมณี

คุณจินตนา อินทจักร์

คุณกรรณิกา วิญญาของ

คุณนงนาท บุระชัด

คุณจุฑามาศ จันทร์ชู

คุณสมใจ ชิตณรงค์

คุณชะเอม อินทอง

คุณวัชรวิ น้อยผา

เขตองค์การบริหารส่วนตำบลควนรู อำเภอรัตภูมิ จังหวัดสงขลา

คุณณัฐวรรณ อิศระทะ

คุณจิตติมา จันทโร

คุณรัตติยา ขุนทองเพชร

คุณกาญจนา วัตรปฏิบัติ

คุณรวีวรรณ สุวรรณมณี

จังหวัดอุบลราชธานี

ดร.อรรถัย ศรีทองธรรม

สำนักงานควบคุมโรคที่ 7 จังหวัดอุบลราชธานี

เขตเทศบาลเมืองวารินชำราบ อำเภอวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี

คุณจิราภรณ์ สุพล

ศูนย์สุขภาพชุมชนที่ 2

เทศบาลเมืองวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี

คุณสมใจ พิลาทอง

คุณนิภาพร จำปาวงศ์

คุณหนูกร เลื่อมใส

คุณสำราญ ผ่องแผ้ว

คุณบานบุรี จินาทอง

คุณนฤมล กุลคำ

คุณวันเพ็ญ กุลพันธ์

คุณอรุณลาวัลย์ วิบูลย์ชนม์

คุณกอบกุล อินตะนัย

คุณศรัชัย ตีกุล

คุณวัชรพงษ์ บุตรราช

เขตองค์การบริหารส่วนตำบลธาตุ อำเภอวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี

คุณบานเย็น นิลมรรณ์

สถานีอนามัยแสนสุข

คุณจิตติพร ตั้งสีทา

มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี

คุณแพรวพไล ปราภฏ

มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี

คุณสุมิตรา งอมสระคู

มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี

คุณสุภัชธิญา ส่งเสริม

มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี

คุณจุฬามาศ ฐวี

มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี

ภาคผนวก จ

รายชื่อผู้เข้าร่วมประชุมวิพากษ์โครงการ
การพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจของครอบครัว

ที่	ชื่อ-นามสกุล	ที่อยู่ที่สามารถติดต่อได้
1.	ศาสตราจารย์เกียรติคุณจรจ สุวรรณทัต ผู้เชี่ยวชาญหรือผู้ทรงคุณวุฒิด้านครอบครัว	เลขที่ 60 ลาดพร้าว 43 เขตลาดพร้าว กรุงเทพมหานคร 10310 โทรศัพท์ 02-511-4732
2.	ศาสตราจารย์แพทย์หญิงศิริกุล อิศรานุรักษ์ ผู้เชี่ยวชาญหรือผู้ทรงคุณวุฒิด้านครอบครัว	เลขที่ 81/42 ถนนลาดปลาเค้า ซอย 50 แขวงจรัญเกษม เขตลาดพร้าว กรุงเทพมหานคร 10230 โทรศัพท์ 02-590-4559 โทรสาร 02-590-4551 e-mail address: sirikul_is@yahoo.com
3.	รองศาสตราจารย์ ดร. จิตตินันท์ เดชะคุปต์ ผู้เชี่ยวชาญหรือผู้ทรงคุณวุฒิด้านครอบครัว	สาขาวิชามนุษยนิเวศศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช ตำบลบางพูด อำเภอปากเกร็ด จังหวัดนนทบุรี 11120 โทรศัพท์ 02-504-8114, 02-503-3573
4.	รองศาสตราจารย์ ดร. จิราพร ชมพิกุล อาจารย์ (หัวหน้าโครงการ)	สถาบันพัฒนาสุขภาพอาเซียน มหาวิทยาลัยมหิดล 25/5 ถนนพุทธมณฑลสาย 4 ตำบลศาลายา อำเภอพุทธมณฑล จังหวัดนครปฐม 73170 โทรศัพท์ 02-441-9040-3 ต่อ 13 โทรสาร 02-441-9044 e-mail address: adjcp@mahidol.ac.th
5.	อาจารย์ ดร. จุฑาธิป ศีลบุตร อาจารย์	สถาบันพัฒนาสุขภาพอาเซียน มหาวิทยาลัยมหิดล 25/5 ถนนพุทธมณฑลสาย 4 ตำบลศาลายา อำเภอพุทธมณฑล จังหวัดนครปฐม 73170 โทรศัพท์ 02-441-9040-3 ต่อ 63 โทรสาร 02-441-9044 e-mail address: adjac@mahidol.ac.th

ที่	ชื่อ-นามสกุล	ที่อยู่ที่สามารถติดต่อได้
6.	นางสาวปภาณี สุทธิสุนทร นักวิจัย	สถาบันพัฒนาสุขภาพอาเซียน มหาวิทยาลัยมหิดล 25/5 ถนนพุทธมณฑลสาย 4 ตำบลศาลายา อำเภอพุทธมณฑล จังหวัดนครปฐม 73170 โทรศัพท์ 02-441-9040-3 ต่อ 39 โทรสาร 02-441-9044 e-mail address: adpst@mahidol.ac.th
7.	นายสมชาย วิริภิมย์กุล นักวิจัย	สถาบันพัฒนาสุขภาพอาเซียน มหาวิทยาลัยมหิดล 25/5 ถนนพุทธมณฑลสาย 4 ตำบลศาลายา อำเภอพุทธมณฑล จังหวัดนครปฐม 73170 โทรศัพท์ 02-441-9040-3 ต่อ 40 โทรสาร 02-441-9044 e-mail address: adsvr@mahidol.ac.th
8.	นายเกรียงศักดิ์ ชี้อเลื่อม นักวิจัย	สถาบันพัฒนาสุขภาพอาเซียน มหาวิทยาลัยมหิดล 25/5 ถนนพุทธมณฑลสาย 4 ตำบลศาลายา อำเภอพุทธมณฑล จังหวัดนครปฐม 73170 โทรศัพท์ 02-441-9040-3 ต่อ 39 โทรสาร 02-441-9044 e-mail address: adksl@mahidol.ac.th
9.	นายประชุม อ่อนนึ่ง	สำนักส่งเสริมสถาบันครอบครัว สำนักงานกิจการสตรีและสถาบันครอบครัว กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ เลขที่ 255 ถนนราชวิถี แขวงทุ่งพญาไท เขตราชเทวี กรุงเทพมหานคร 10400 โทรศัพท์ 02-306-8772 โทรสาร 02-306-8782
10.	นายปริญญา นิจถาวร	สำนักงานกิจการสตรีและสถาบันครอบครัว กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคง ของมนุษย์ เลขที่ 255 ถนนราชวิถี แขวงทุ่งพญาไท เขตราชเทวี กรุงเทพมหานคร 10400 โทรศัพท์ 02-306-8701
11.	นางยุภาพล สระน้อย	สำนักมาตรฐานการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของ มนุษย์ กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ เลขที่ 255 ถนนราชวิถี แขวงทุ่งพญาไท เขตราชเทวี กรุงเทพมหานคร 10400 โทรศัพท์ 02-306-8730 โทรสาร 02-306-8730 e-mail address: s.yupapon@yahoo.com

ที่	ชื่อ-นามสกุล	ที่อยู่ที่สามารถติดต่อได้
12.	คุณอมรรัตน์ จีระปัญญา	สำนักมาตรฐานการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ เลขที่ 255 ถนนราชวิถี แขวงทุ่งพญาไท เขตราชเทวี กรุงเทพมหานคร 10400 โทรศัพท์ 02-306-8730 โทรสาร 02-306-8730 e-mail address: jeerapanya@yahoo.com
13.	คุณพนิดา หันสวาสดี	สำนักส่งเสริมความเสมอภาคหญิงชาย กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ เลขที่ 255 ถนนราชวิถี แขวงทุ่งพญาไท เขตราชเทวี กรุงเทพมหานคร 10400 โทรศัพท์ 02-306-8730 โทรสาร 02-306-8730
14.	นางสาวอิสยาภรณ์ จารุศิริวัฒนา	สำนักมาตรฐานการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ เลขที่ 255 ถนนราชวิถี แขวงทุ่งพญาไท เขตราชเทวี กรุงเทพมหานคร 10400 โทรศัพท์ 02-306-8730 โทรสาร 02-306-8730
15.	นางสาวรยากร งามดี	สำนักมาตรฐานการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ เลขที่ 255 ถนนราชวิถี แขวงทุ่งพญาไท เขตราชเทวี กรุงเทพมหานคร 10400 โทรศัพท์ 02-306-8730 โทรสาร 02-306-8730
16.	นางสาวนภาพร บัวแก้ว	สำนักมาตรฐานการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ เลขที่ 255 ถนนราชวิถี แขวงทุ่งพญาไท เขตราชเทวี กรุงเทพมหานคร 10400 โทรศัพท์ 02-306-8730 โทรสาร 02-306-8730 e-mail address: napaporn.bu@gmail.com
17.	นายณเรศ บัวเกศ	สำนักงานกิจการสตรีและสถาบันครอบครัว กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ เลขที่ 255 ถนนราชวิถี แขวงทุ่งพญาไท เขตราชเทวี กรุงเทพมหานคร 10400 โทรศัพท์ 02-306-8782
18.	นายณัฐพล ธนานุวัฒน์	สำนักงานกิจการสตรีและสถาบันครอบครัว กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ เลขที่ 255 ถนนราชวิถี แขวงทุ่งพญาไท เขตราชเทวี กรุงเทพมหานคร 10400 โทรศัพท์ 02-306-8782

ที่	ชื่อ-นามสกุล	ที่อยู่ที่สามารถติดต่อได้
19.	นางสาวศิริวรรณ อรุณทิพย์ไพฑูรย์	สำนักส่งเสริมและพิทักษ์ผู้สูงอายุ กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ เลขที่ 255 ถนนราชวิถี แขวงทุ่งพญาไท เขตราชเทวี กรุงเทพมหานคร 10400 โทรศัพท์ 02-6501887
20.	นางสาวเพ็ญศิริ แต่สุวรรณ	สำนักส่งเสริมและพิทักษ์ผู้สูงอายุ กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ เลขที่ 255 ถนนราชวิถี แขวงทุ่งพญาไท เขตราชเทวี กรุงเทพมหานคร 10400 โทรศัพท์ 02-6501887
21.	นางสาวนุชปวรรณ บัวแก้ว	สำนักพัฒนาสังคม (กลุ่มนโยบาย) กรมพัฒนาสังคมและสวัสดิการ กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ เลขที่ 255 ถนนราชวิถี แขวงทุ่งพญาไท เขตราชเทวี กรุงเทพมหานคร 10400 โทรศัพท์ 02-6501887
22.	นางสาววลัยพร วุฒิไกรศรีอาคม	สำนักส่งเสริมสถาบันครอบครัว สำนักงานกิจการสตรีและสถาบันครอบครัว กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ เลขที่ 255 ถนนราชวิถี แขวงทุ่งพญาไท เขตราชเทวี กรุงเทพมหานคร 10400 โทรศัพท์ 02-306-8783 โทรสาร 02-306-8783
23.	นางสาวจิรวรรณ พันธุ์พุทธรัตน์	สำนักส่งเสริมสถาบันครอบครัว สำนักงานกิจการสตรีและสถาบันครอบครัว กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ เลขที่ 255 ถนนราชวิถี แขวงทุ่งพญาไท เขตราชเทวี กรุงเทพมหานคร 10400 โทรศัพท์ 02-306-8782 โทรสาร 02-306-8782
24.	คุณสุภัคนันท์ ลาภตติยกุล	สำนักมาตรฐานการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ เลขที่ 255 ถนนราชวิถี แขวงทุ่งพญาไท เขตราชเทวี กรุงเทพมหานคร 10400 โทรศัพท์ 02-306-8730 โทรสาร 02-306-8730
25.	คุณชุติมา หังเจริญ	กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ เลขที่ 255 ถนนราชวิถี แขวงทุ่งพญาไท เขตราชเทวี กรุงเทพมหานคร 10400 โทรศัพท์ 02-306-8767

ที่	ชื่อ-นามสกุล	ที่อยู่ที่สามารถติดต่อได้
26.	นางสาวปภาดา ชีโนภาษ (แทน) ผู้อำนวยการกองกลาง	กองกลาง กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ เลขที่ 255 ถนนราชวิถี แขวงทุ่งพญาไท เขตราชเทวี กรุงเทพมหานคร 10400 โทรศัพท์ 02-306-8633 โทรสาร 02-306-8749 e-mail address: kevalin@yahoo.com
27.	นางหฤทัย ศิริสินอุดมกิจ	ฝ่ายติดตามและประเมินผล สำนักนโยบายและวิชาการ อาคาร 60 ปี บ้านราชวิถี แขวงทุ่งพญาไท เขตราชเทวี กรุงเทพมหานคร 10400 โทรศัพท์ 089-4918612 e-mail address: haruthai_s@yahoo.com
28.	นางสาวมัลลิกา เหมือนวงศ์	สำนักส่งเสริมสถาบันครอบครัว สำนักงานกิจการสตรีและสถาบันครอบครัว กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ เลขที่ 255 ถนนราชวิถี แขวงทุ่งพญาไท เขตราชเทวี กรุงเทพมหานคร 10400 โทรศัพท์ 02-306-8783 โทรสาร 02-306-8783
29.	นางสาวรัตนารัตน์ จารุวัตร	สำนักส่งเสริมสถาบันครอบครัว สำนักงานกิจการสตรีและสถาบันครอบครัว กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ เลขที่ 255 ถนนราชวิถี แขวงทุ่งพญาไท เขตราชเทวี กรุงเทพมหานคร 10400 โทรศัพท์ 02-306-8782 โทรสาร 02-306-8782
30.	นางหฤทัย ศิริสินอุดมกิจ	ฝ่ายติดตามและประเมินผล สำนักนโยบายและวิชาการ อาคาร 60 ปี บ้านราชวิถี แขวงทุ่งพญาไท เขตราชเทวี กรุงเทพมหานคร 10400 โทรศัพท์ 089-4918612 e-mail address: haruthai_s@yahoo.com
31.	นางสาวจุฑามาศ วรรณแก้ว	สำนักส่งเสริมสถาบันครอบครัว สำนักงานกิจการสตรีและสถาบันครอบครัว กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ เลขที่ 255 ถนนราชวิถี แขวงทุ่งพญาไท เขตราชเทวี กรุงเทพมหานคร 10400 โทรศัพท์ 02-306-8782 โทรสาร 02-306-8782

ที่	ชื่อ-นามสกุล	ที่อยู่ที่สามารถติดต่อได้
32.	คุณอรอุมา ปักเข็ม	สำนักงานกิจการสตรีและสถาบันครอบครัว กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ เลขที่ 255 ถนนราชวิถี แขวงทุ่งพญาไท เขตราชเทวี กรุงเทพมหานคร 10400 โทรศัพท์ 02-306-8773 โทรสาร 02-306-8982
33.	คุณสุลวณีย์ ทศนาบุตริษา	สำนักมาตรฐานการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ เลขที่ 255 ถนนราชวิถี แขวงทุ่งพญาไท เขตราชเทวี กรุงเทพมหานคร 10400 โทรศัพท์ 02-306-8726
34.	นางสุภาณี กุลพลจินดา	สำนักส่งเสริมสถาบันครอบครัว กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ เลขที่ 255 ถนนราชวิถี แขวงทุ่งพญาไท เขตราชเทวี กรุงเทพมหานคร 10400 โทรศัพท์ 02-306-8783
35.	นางสาวษมาภรณ์ นีละเสน	สำนักส่งเสริมสถาบันครอบครัว กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ เลขที่ 255 ถนนราชวิถี แขวงทุ่งพญาไท เขตราชเทวี กรุงเทพมหานคร 10400 โทรศัพท์ 02-306-8770 โทรสาร 02-306-8782
36.	นางสาวปวีณา จันทรเดช	สำนักส่งเสริมสถาบันครอบครัว กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ เลขที่ 255 ถนนราชวิถี แขวงทุ่งพญาไท เขตราชเทวี กรุงเทพมหานคร 10400 โทรศัพท์ 02-306-8773 โทรสาร 02-306-8982
37.	นางสาวกัลยา วรลยางกูร	สำนักส่งเสริมสถาบันครอบครัว กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ เลขที่ 255 ถนนราชวิถี แขวงทุ่งพญาไท เขตราชเทวี กรุงเทพมหานคร 10400 โทรศัพท์ 02-306-8772 โทรสาร 02-306-8782
38.	นางสาวกฤษฎี บุญสวยขวัญ	สำนักส่งเสริมสถาบันครอบครัว กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ เลขที่ 255 ถนนราชวิถี แขวงทุ่งพญาไท เขตราชเทวี กรุงเทพมหานคร 10400 โทรศัพท์ 02-306-8774 โทรสาร 02-306-8983 e-mail address: lift_lot@hotmail.com

ที่	ชื่อ-นามสกุล	ที่อยู่ที่สามารถติดต่อได้
39.	นางสาวพรทิพย์ เอื้ออุฬาร	สำนักส่งเสริมสถาบันครอบครัว กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ เลขที่ 255 ถนนราชวิถี แขวงทุ่งพญาไท เขตราชเทวี กรุงเทพมหานคร 10400 โทรศัพท์ 02-306-8773 โทรสาร 02-306-8782
40.	นางสาวพัชรา อุบลสวัสดิ์	สำนักส่งเสริมสถาบันครอบครัว กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ เลขที่ 255 ถนนราชวิถี แขวงทุ่งพญาไท เขตราชเทวี กรุงเทพมหานคร 10400 โทรศัพท์ 02-306-8783 โทรสาร 02-306-8783 e-mail address: Ubolsawadi1@yahoo.com
41.	คุณสุภาพิศ โตใหญ่	สำนักมาตรฐานการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ เลขที่ 255 ถนนราชวิถี แขวงทุ่งพญาไท เขตราชเทวี กรุงเทพมหานคร 10400 โทรศัพท์ 02-306-8733
42.	นายอิทธิชัย รักษานวงศ์	สำนักส่งเสริมสถาบันครอบครัว กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ เลขที่ 255 ถนนราชวิถี แขวงทุ่งพญาไท เขตราชเทวี กรุงเทพมหานคร 10400 โทรศัพท์ 02-306-8774
43.	นายกรณรงค์ เหยียนระวี	สำนักส่งเสริมสถาบันครอบครัว กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ เลขที่ 255 ถนนราชวิถี แขวงทุ่งพญาไท เขตราชเทวี กรุงเทพมหานคร 10400 โทรศัพท์ 02-306-8774
44.	นางมาลี เขียนประเสริฐ	สำนักงานกิจการสตรีและสถาบันครอบครัว กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ เลขที่ 255 ถนนราชวิถี แขวงทุ่งพญาไท เขตราชเทวี กรุงเทพมหานคร 10400 โทรศัพท์ 02-306-8773 โทรสาร 02-306-8982

ภาคผนวก ข

จริยธรรมการวิจัยในคน

COA. No. MU-IRB (B) 2009/000.0107

Documentary Proof of Mahidol University Institutional Review Board

Title of Project: Economic Self-Reliance in Thai Families

Principle Investigator: Associate Professor Jiraporn Chompikul

Name of Institution: ASEAN Institute for Health Development

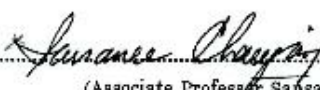
Approval includes: 1) MU-IRB Submission form version received date 30 June 2009
2) Participant Information sheet version date 30 June 2009
3) Informed Consent form version date 30 June 2009

Mahidol University Institutional Review Board is in full compliance with International Guidelines for Human Research Protection such as Declaration of Helsinki, The Belmont Report, CIOMS Guidelines and the International Conference on Harmonization in Good Clinical Practice (ICH-GCP)

Date of Approval: 1 July 2009

Date of Expiration: 30 June 2010

Signature of Chairman:
(Professor Pramote Prasartkul)

Signature of Head of the Institute:
(Associate Professor Samsanee Chaiyaroj)
Vice President for Research and Academic Affairs

Office of the President, Mahidol University, ๘๘๘ Phutthamonthon 4 Rd., Salaya, Phutthamonthon District,
Nakhon Pathom 73170. Tel. (๐๖๒) 4410200-4 Fax. (๐๖๒) 4416333